

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Mensur ŞİPALLI

KÜTÜB-İ SİTTE'DE KADININ KOCASINA İTAAT ETMESİYLE
İLGİLİ HADİSLERİN SENED VE METİN AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2023

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Mensur ŞİPALLİ

KÜTÜB-İ SİTTE'DE KADININ KOCASINA İTAAT ETMESİYLE
İLGİLİ HADİSLERİN SENED VE METİN AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM

MUŞ-2023

1.4.1.1.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi	48
1.4.1.2. İkinci Hadisin Metni	50
1.4.1.2.1. Hadisin Tercümesi	50
1.4.1.2.2. Ravileri.....	51
1.4.1.2.2.1. Ebû Bekr Muhammed b. Beşşâr b. Osman b. Dâvûd b. Keysân el- Abdî el-Basrî (ö. 252/ 866).....	51
1.4.1.2.2.2. Ebû Amr Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Adıyy İbrâhîm es-Sülemî el- Kasmelî el-Basrî (ö. 194/808)	53
1.4.1.2.2.3. Ebû Bistâm Şu'be b. el-Haccâc b. el-Verd el-Atkî el-Ezdî el-Vâsıtî (ö. 160/774)	53
1.4.1.2.2.4. Ebû Muhammed Süleymân b. Mihrân el-Esedî el-Kâhilî et- Taberistânî (ö. 145/759)	54
1.4.1.2.2.5. Ebû Hazım Selmân el-Eşce'î el-Kûfî (ö. 101/720).....	55
1.4.1.2.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi.....	56
1.4.1.3. Üçüncü Hadisin Metni	57
1.4.1.3.1. Hadisin Tercümesi	57
1.4.1.3.2. Ravileri.....	58
1.4.1.3.2.1. Ebû Abdillâh Muhammed b. 'Ar'are b. el-Birind el-Kûreşî es-Sâmî el-Basrî (ö. 213/827).....	58
1.4.1.3.2.2. Ebû Hattâb Katâde b. Diâme b. Katâde b. Azîz b. Amr b. Rabia b. Amr b. el-Haris b. Sedûs/es-Sedûsî el-Basrî (ö. 117/ 735).....	59
1.4.1.3.2.3. Ebû Hâcib Zûrâre b. Evfâ el-Âmirî el-Harraşî el-Basrî (ö. 93/ 759)	60
1.4.1.3.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi	61
1.4.1.4. Dördüncü Hadisin Metni.....	62
1.4.1.4.1. Hadisin Tercümesi	62
1.4.1.4.2. Ravileri.....	63
1.4.1.4.2.1. Ebû'l-Yemân el-Hakem b. Nafî' el-Behrânî el-Himsî (ö. 222/837) 63	
1.4.1.4.2.2. Ebû Bişr Şu'ayb b. Dînâr Ebî Hamza Dînâr el-Kureşî el- el- Ümevî/el-Emevî el-Humusî (ö. 162/778).....	65
1.4.1.4.2.3. Ebû Abdirrahmân Ebû'z-Zinâd Abdullâh b. Zekvân el-Kureşî (ö. 130/748).....	66

1.4.1.4.2.4. Ebû Dâvûd Abdurrahmân b. Hürmüz b. Keysân el-A'rec el-Medenî (ö. 117/735)	67
1.4.1.4.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi	69
1.4.1.5. Beşinci Hadisin Metni	70
1.4.1.5.1. Hadisin Tercümesi	70
1.4.1.5.2. Ravileri.....	71
1.4.1.5.2.1. Ebû'l-Hasan, Müsedded b. Müserhed b. Müserbel el-Esedî el- Basrî (ö. 228/843)	71
1.4.1.5.2.2. İbn Uleyye Ebû Bişr İsmâîl b. İbrâhîm b. Sehm b. Muksem el-Esedî (ö. 193/809)	71
1.4.1.5.2.3. Ebû'l-Mu'temir Süleymân b. Tarhân et-Teymî el-Basrî, el-Kaysî (ö. 143/761).....	72
1.4.1.5.2.4. Ebû Osmân Abdurrahmân b. Mil (Mül, Mel) b. Amr en-Nehdî (ö. 100/718-19)	73
1.4.1.5.2.5. Ebû Muhammed/Ebû Zeyd/Ebû Yezîd/ Ebû Harise Usâme b. Zeyd b. Harise b. Şerâhîl b. Ka'b el-Kelbî el-Medenî (ö. 54/674)	74
1.4.1.5.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi	75
1.4.1.6. Altıncı Hadisin Metni	76
1.4.1.6.1. Hadisin Tercümesi	77
1.4.1.6.2. Ravileri.....	79
1.4.1.6.2.1. Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf et-Tinnîsî el-Kelâ'î ed-Dîmeşkî (ö. 218/833)	79
1.4.1.6.2.2. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el- Himyerî el-Medenî el-Yemenî (ö. 179/795).....	80
1.4.1.6.2.3. Ebû Usâme Zeyd b. Eslem el-Adevî el-Ömerî (ö. 136/754)	82
1.4.1.6.2.4. Ebû Muhammed Atâ b. Yesâr el-Hilâlî el-Medenî (ö. 103/721	82
1.4.1.6.2.5. Ebû'l-Abbâs Abdullâh b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib el-Kureşî el- Hâşimî (ö. 68/687-88)	83
1.4.1.6.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi	85
1.4.1.7. Yedinci Hadisin Metni	85
1.4.1.7.1. Hadisin Tercümesi	85
1.4.1.7.2. Ravileri.....	87

1.4.1.7.2.1. Ebû Abdurrahman el-Mervezî Abdullah b. Osman b. Cebele b. Ebî Davud (ö. 220/827).....	87
1.4.1.7.2.2. Ebû Muhammed Musa b. Ukbe b. Ebî Ayyaş el-Kureşî el-Esdî el-Mitrakiyy (ö. 141/748)	88
1.4.1.7.2.3. Ebû Abdillâh Nâfi' b. Hürmüz Mevla Abdullah b. Ömer b. el-Hattab (Sercis, Kâvus) el-Kureşî el-Adevî el-Medenî (ö. 117/735)	88
1.4.1.7.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi	90
1.4.2. Müslim'in Sahih'indeki Rivayet	90
1.4.2.1. Birinci Hadisin Metni	90
1.4.2.1.1. Hadisin Tercümesi	90
1.4.2.1.2. Ravileri.....	92
1.4.2.1.2.1. Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875).....	92
1.4.2.1.2.2. Ebû Mûsâ Muhammed b. el-Müsennâ ez-Zemen (Zaman) b. Ubeyd b. Kays b. Dînâr el-'Anzî el-Basrî(ö. 252/866)	92
1.4.2.1.2.3. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer Gunder el-Huzelî el-Basrî el-Kerâbisî (ö. 193/809).....	93
1.4.2.1.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi	95
1.4.3. Tirmizî'nin Sünen'indeki Rivayetler	97
1.4.3.1. Birinci Hadisin Metni	97
1.4.3.1.1. Hadisin Tercümesi	97
1.4.3.1.2. Ravileri.....	98
1.4.3.1.2.1. Ebû Ahmed Mahmud b. Ğaylan el-Mervezî el-Adevî (ö. 239/854) 99	
1.4.3.1.2.2. Ebû'l-Hasan en-Nadr b. Şümeyl b. Hareşe b. Zeyd b. Külsüm b. A'neze b. Züheyr b. Amr b. Hicr b. Huzâ'î b. Mâzin b. Amr b. Temîm el-Mâzinî el-Basrî en-Nahvî (ö. 203/819).....	100
1.4.3.1.2.3. Ebû'l-Hasan Muhammed b. Amr b. Alkame b. Vakkâs el-Leysî el-Medenî (ö. 145/763)	101
1.4.3.1.2.4. Ebû Seleme b. Abdîrrahman b. Avf b. Abdî Avf b. Abd b. el-Hâris b. Zühre b. Kilâb b. Mürre b. Ka'b el-Kureşî ez-Zührî (ö. 104/ 723)	101
1.4.3.1.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi	102
1.4.3.2. İkinci Hadisin Metni	103

1.4.3.2.1. Hadisin Tercümesi	103
1.4.3.2.2. Ravileri.....	104
1.4.3.2.2.1. Ebû's-Serî Hennâd b. Serî b. Mus'ab b. Ebî Bekr b. Şebr b. Su'fûk et-Temîmî ed-Darimî el-Hanzelî el-Kûfî el-Verrâk (ö. 243/857).....	104
1.4.3.2.2.2. Mülâzim b. Amr b. Abdullah b. Bedr el-Yemâmî el-Hanefî (ö.?)	104
1.4.3.2.2.3. Abdullah b. Bedr b. Amîre b. el-Hâris el-Hanefî el-Yemâmî (ö.?)	105
1.4.3.2.2.4. Kays b. Talk b. Ali b. el-Münzir el-Hanefî el-Yemâmî (ö.?).....	105
1.4.3.2.2.5. Ebû Ali Talk b. Ali b. el-Münzir b. Kays b. Amr b. Abdullah b. Amr b. Abduluzza el-Hanefî es-Sühaymî el-Yemâmî (ö.?)	106
1.4.3.2.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi	108
1.4.3.3. Üçüncü Hadisin Metni	109
1.4.3.3.1. Hadis Tercümesi	110
1.4.3.3.2. Ravileri.....	110
1.4.3.3.2.1. Ebû'l-Kâsım Vâsıl b. Abdî'l-A'lâ b. Vâsıl et-Temîmî el-Esdî el-Kûfî (ö. 244/859)	111
1.4.3.3.2.2. Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. Fudayl b. Gazvân ed-Dabbî (ö. 195/811).....	111
1.4.3.3.2.3. Ebû Nasr Abdullah b. Abdurrahman ed-Dabbî (ö.?).....	112
1.4.3.3.2.4. Ebû Yahyâ Musâvir el-Himyerî el-Anberî (ö.?).....	113
1.4.3.3.2.5. Ümmü Müsâvir el-Himyerî (ö.?).....	113
1.4.3.3.2.6. Ümmü Seleme Hind bint Ebî Umeyye Suheyl (Huzeyfe) b. Muğîre el-Kureşîye el-Mahzûmiyye (ö. 62/681)	113
1.4.3.3.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi	115
1.4.4. Ebû Dâvûd'un Sünen'indeki Rivayetler	116
1.4.4.1. Birinci Hadisin Metni	116
1.4.4.1.1. Hadisin Tercümesi	117
1.4.4.1.2. Ravileri.....	118
1.4.4.1.2.1. Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshak b. Beşir b. Şeddad b. Amr b. İmrân el-Ezdi es-Sicistânî (ö. 275/889).....	118
1.4.4.1.2.2. Ebû Osman Amr b. Avn b. Evs b. el-Ca'd es-Sülemî el-Vâsîtî (ö. 225/840).....	119

1.4.4.1.2.3. Ebû Muhammed İshâk b. Yûsuf b. Mîrdâs el-Ezrâk el-Mahzûmî el-Vâsîfî (ö. 195/811).....	119
1.4.4.1.2.4. Ebû Abdillâh Şerîk b. Abdillâh b. el-Hâris b. Evs b. el-Hars en-Nehâfî (ö. 178/795).....	120
1.4.4.1.2.5. Ebül'Huzeyl Husayn b. Abdirrahman es-Sülemî el-Kufî (ö. 136/754).....	121
1.4.4.1.2.6. Ebû Amr, Âmir b. Şürâhil b. Abdi's-Şâ'bî (ö. 109/728).....	122
1.4.4.1.2.7. Ebû Abdülmelik Kays b. Sa'd b. Ubâde b. Düleym b. Hârise b. Ebî Hüzeyme b. Sa'lebe b. Tarîf b. el-Hazrec b. Sâa'de b. Ka'b b. el-Hazrec el-Ensârî el-Hazrecî es-Sâa'dî (ö. 85/704).....	122
1.4.4.1.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi	124
1.4.4.2. İkinci Hadisin Metni	125
1.4.4.2.1. Hadisin Tercümesi	125
1.4.4.2.2. Ravileri.....	126
1.4.4.2.2.1. Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali b. Muhammed el-Hüzelî er-Reyhânî (ö. 242/857).....	126
1.4.4.2.2.2. Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî (ö. 211/826)	127
1.4.4.2.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi	128
1.4.4.3. Üçüncü Hadisin Metni	130
1.4.4.3.1. Hadisin Tercümesi	130
1.4.4.3.2. Ravileri.....	131
1.4.4.3.2.1. Ebû'l-Hasen Osman b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 239/853).....	131
1.4.4.3.2.2. Ebû Abdillâh Cerîr b. Abdilhamîd b. Cerîr (Yezîd) ed-Dabbî er-Râzî (ö. 188/804)	132
1.4.4.3.2.3. Ebû Muhammed el-A'meş Süleymân b. Mihrân el-Esdî el-Kûfî (ö. 148/765).....	133
1.4.4.3.2.4. Ebû Sâlih Zekvân b. Abdillâh et-Teymî (ö. 101/719-20).....	134
1.4.4.3.2.5. Ebû Saîd Sa'd b. Mâlik b. Sinân el-Hudrî el-Ensârî (ö. 74/693-94).....	134
1.4.4.3.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi	136

1.4.5. Nesâî'nin el-Müctebâ'sındaki Rivayet.....	137
1.4.5.1. Hadisin Tercümesi	138
1.4.5.2. Ravileri.....	138
1.4.5.2.1. Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915).....	138
1.4.5.2.2. Ebû Recâ' Kuteybe b. Saîd b. Cemîl b. Tarîf b. Abdillâh es-Sekafî (ö. 240/855).....	139
1.4.5.2.3. Ebû'l-Hâris el-Leys b. Sa'd b. Abdirrahmân el-Fehmî el-Mısrî (ö. 175/791).....	140
1.4.5.2.4. Ebû Abdillâh Muhammed b. Aclân el-Kureşî el-Medenî (ö. 148/765).....	141
1.4.5.2.5. Ebû Saîd Keysân (b. Saîd?) el-Makburî el-Medenî (ö. 100/718-19).....	142
1.4.5.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi	143
1.4.6. İbn Mâce'nin Sünen'indeki Rivayet	144
1.4.6.1. Hadisin Tercümesi	145
1.4.6.2. Ravileri.....	146
1.4.6.2.1. Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö. 273/887).....	146
1.4.6.2.2. Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849).....	147
1.4.6.2.3. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ali b. el-Velîd el-Cu'fî (ö. 204/820).....	148
1.4.6.2.4. Ebû's-Salt Zâide b. Kudâme es-Sekafî el-Kufî (ö. 161/777).....	148
1.4.6.2.5. Şebîb b. Ğarkade el-Barikî el-Kûfî (ö. 137/755)	149
1.4.6.2.6. Süleymân b. Amr b. el-Ahvas el-Ezdî (ö.?).....	149
1.4.6.2.7. Amr b. el-Ahves b. Ca'fer b. Kilâb el-Ezdî el-Ensârî (ö.?)	150
1.4.6.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi	151

İKİNCİ BÖLÜM

KÜTÜB-İ SİTTE'DE GEÇEN KADININ KOCASINA İTAAT ETMESİYLE İLGİLİ RİVAYETLERİN METİN TENKİDİ

2.1. RİVAYETLERİN METİN TENKİDİ KRİTERLERİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	154
2.1.1 Buhârî'nin (ö. 256/870) Sahih'inde Yer Alan Rivayetlerin Metin Açısından Değerlendirilmesi	158
2.1.1.1. Birinci Hadisin Metninin Değerlendirilmesi	158
2.1.1.2. İkinci ve Üçüncü Hadisin Metinlerinin Değerlendirilmesi.....	161

2.1.1.3. Dördüncü Hadisin Metninin Değerlendirilmesi.....	165
2.1.1.4. Beşinci ve Altıncı Hadisin Metninin Değerlendirilmesi	168
2.1.1.5. Yedinci Hadisin Metninin Değerlendirilmesi.....	177
2.1.2. Müslim'in (ö. 261/874) Sahih'inde Yer Alan Rivayetlerin Metin Açısından Değerlendirilmesi	180
2.1.3. Tirmizî'nin (ö. 279/892) Cami'inde Yer Alan Rivayetlerin Metin Açısından Değerlendirilmesi	181
2.1.3.1. Birinci Hadisin Metninin Değerlendirilmesi	181
2.1.3.2. İkinci Hadisin Metninin Değerlendirilmesi	186
2.1.3.3. Üçüncü Hadisin Metninin Değerlendirilmesi	188
2.1.4. Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) Sünen'inde Yer Alan Rivayetlerin Metin Açısından Değerlendirilmesi	190
2.1.4.1. Birinci Hadisin Metninin Değerlendirilmesi	190
2.1.4.2. İkinci Hadisin Metninin Değerlendirilmesi	193
2.1.4.3. Üçüncü Hadisin Metninin Değerlendirilmesi	193
2.1.5. Nesâî'nin (ö. 303/915) el-Müctebâ'sında Yer Alan Rivayetlerin Metin Açısından Değerlendirilmesi	198
2.1.6. İbn Mâce'nin (ö. 273/887) Sünen'inde Yer Alan Rivayetlerin Metin Açısından Değerlendirilmesi	199
SONUÇ.....	203
KAYNAKÇA	206

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜTÜB-İ SİTTE'DE KADININ KOCASINA İTAAT ETMESİYLE İLGİLİ HADİSLERİN SENED VE METİN AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mensur ŞİPALLI

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM

2023, 233 sayfa

Çalışmada, İslâm öncesinde kadına bakış, İslâm'ın kadın anlayışı, eşler arasındaki temel haklar ana hatlarıyla ortaya konulmuştur. Kadının kocasına itaat etmesiyle ilgili *Kütüb-i Sitte*'de yer alan rivayetler sened ve metin açısından incelenmiştir.

Tespit edilen rivayetlerdeki raviler Tabakâtü'l-Kübrâ, Târihu's-Sikât, Târîhu'l-Kebîr, Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Rical ve Siyerü A'lami'n-Nübelâ gibi rical edebiyatı ve cerh ve tadil kitaplarında ayrıntılı olarak araştırılmış böylece sened bakımından hadislerin sıhhati ortaya konulmuştur. Öte yandan hadisin sıhhatini belirlemede isnadın durumuyla yetinilmemiş, metin kritiğine de gidilmiştir.

Tabakat, Rical ve Hadis Edebiyatı kitaplarından istifade edilmiş, bazen güncel akademik çalışmalara başvurulmuştur. Veri toplama, çözümlene ve yorumlamanın yanı sıra tespit edilen bulgular çözümlenerek anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda yer yer nicel, bazen karma; ancak ağırlıklı olarak da nitel yöntem kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadîs, Sened, Metin, Kadın, Koca, İtaat, Kütüb-i Sitte.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

THE EVALUATION OF THE HADITH IN KÜTÜB-İ SİTE RELATED TO WOMAN'S OBEY TO HIS WIFE IN TERMS OF SOURCES AND TEXT

Mensur ŞİPALLI

Advisor: Assistant Prof. Mehmet SALMAZZEM

2023, Page: 233

In the study, the view of women before Islam, the understanding of women in Islam, and the basic rights between spouses are outlined. The narrations in Kutub-i Sitte about the woman's obedience to her husband were examined in terms of the document and text.

The narrators in the detected narrations are detailed in the literary literature such as Tabakatü'l-Kübrâ, Tarihü's-Sikat, Târihu'l-Kebir, Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Rical and Siyerü A'lami'n-Nübelâ and in the books of cerh and amendment. In this way, the authenticity of the hadiths in terms of saned was revealed. On the other hand, in determining the authenticity of the hadith, the state of the isnad was not contented with, but the text criticism was also used.

Tabakat, Rical and Hadith Literature books were used, and sometimes current academic studies were used. In addition to data collection, analysis and interpretation, the findings were analyzed and tried to be understood. Our study is sometimes quantitative, sometimes mixed; however, mainly qualitative method was used.

Key Words: Hadith, Sened, Text, Woman, Husband, Obedience, Kutub-i Sitte.

ÖNSÖZ

Kur'an ve Kur'an'ın beyanı olan sünnet, sosyal bir varlık olan insana sevgi, saygı, huzur ve adalete dair yaşamını sürdürdüğü toplumsal hayatın temel normlarını belirlemiştir. Aileyi koruyup karı koca arasındaki hakların teminatı olan saygı unsuruna da ayrı bir değer atfetmiştir. Kocanın aileyi ayakta tutan aile reisliğinden, temsil hakkından, ailenin geçim ve korunmasını üstlenmesinden ötürü kadının kocasına karşı itaatkâr olması tavsiye edilmiştir. Bu minvalde kadının kocasına itaat etmesiyle ilgili Hz. Peygamber'den (s.a.v.) birçok hadis rivayet edilmiştir.

Bu çalışmada, *Kütüb-i Sitte*'de "*kadının kocasına itaat etmesiyle*" ilgili hadisleri sened ve metin açısından incelemek ve bu hadislerin sıhhati hakkında doğru bir sonuca ulaşmak amaçlanmıştır.

Çalışma giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın konusu, amacı, önemi, metodu ve sınırları belirtilmiş; genel hatlarıyla "*İslâm öncesi uygarlıklarda kadın algısı*", "*İslâm'da kadın algısı*", "*Kocanın karısı üzerindeki hakları*" ve "*Kadının kocası üzerindeki hakları*" konuları ele alınmıştır.

Birinci bölümde, çalışmanın bel kemiğini oluşturan "*İtaat*", "*Kütüb-i Sitte*" ve "*Sened*" kavramları hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra *Kütüb-i Sitte*'de yer alan "*kadının kocasına itaat etmesiyle*" ilgili hadislerin tahriri yapılmış ve söz konusu hadislerin senedinde yer alan raviler, cerh-ta'dil, tarih ve tabakât kitaplarında yer alan bilgiler doğrultusunda tenkid ve tahlile tabi tutularak rivayetlerin sıhhat dereceleri tespit edilmiştir.

Sened tenkidi, bir hadisin sıhhat derecesini ortaya koymak için yeterli olmayabilir. Dolayısıyla ilgili rivayetler ikinci bölümde muhteva tahliline ve metin kritiğine tabi tutulmuştur. Bu doğrultuda muhaddislerin, fakihlerin ve ulemanın hadisler hakkındaki yorumlarına yer verilmiştir. Son olarak bu çalışmayla ulaşılan netice sonuç kısmında ifade edilmiştir.

Bu arada çalışma süresince yakın ilgi ve desteğini gördüğüm, kıymetli görüş ve tavsiyeleriyle tezimize yön veren saygıdeğer danışmanım Doç. Dr. Mehmet Salmazzem hocama; çalışmayı okuyan, değerli yorum ve tenkitleriyle önemli katkılarda bulunan Dr. Öğr. Üyesi Abdulalim DEMİR ve Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇELİK hocalarıma ve manevî desteklerini esirgemeyen aileme ve sevgili eşime şükranlarımı sunar; çalışmanın İslâmî ilimler sahasında faydalı olmasını Yüce Rabbimden niyaz ederim.

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	:	Adı Geçen Eser
a.s.	:	Aleyhisselam
b.	:	İbn, Bin (oğlu/oğul)
bnt.	:	Bint (kız/kızı)
bkz.	:	Bakınız
c.	:	Cilt
c.c.	:	Celle Celâluhu
ç.	:	Çoğul
çev.	:	Çeviren
h.	:	Hicri
H.z.	:	Hazreti
İFAV	:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
m.	:	Milâdî
M.Ö.	:	Milattan önce
M.S.	:	Milattan sonra
nşr.	:	Neşreden
r.a	:	Radiyellahu Anh
ö.	:	Ölüm/vefat tarihi
sy.	:	Sayı
s.a.v.	:	Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
tr.	:	Tercüme eden
thc.	:	Tahric Eden(ler)
thk.	:	Tahkik eden(ler)
tkd.	:	Takdim eden(ler)
tlk.	:	Talik eden
ts.	:	Tarihsiz
tsh.	:	Tashih eden(ler)
yy.	:	Yayın yeri yok
yay.	:	Yayınları, Yayınevi

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Sened Şeması.....	38
Şekil 1.2. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Sened Şeması.....	48
Şekil 1.3. Sened Şeması.....	51
Şekil 1.4. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Genel Sened Şeması.....	56
Şekil 1.5. Sened Şeması.....	58
Şekil 1.6. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Genel Sened Şeması.....	61
Şekil 1.7. Sened Şeması.....	63
Şekil 1.8. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Genel Sened Şeması.....	69
Şekil 1.9. Sened Şeması.....	70
Şekil 1.10. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Genel Sened Şeması.....	75
Şekil 1.11. Sened Şeması.....	79
Şekil 1.12. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Genel Sened Şeması.....	85
Şekil 1.13. Sened Şeması.....	88
Şekil 1.14. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Genel Sened Şeması.....	90
Şekil 1.15. Sened Şeması.....	92
Şekil 1.16. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Genel Sened Şeması.....	95
Şekil 1.17. Sened Şeması.....	98
Şekil 1.18. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Genel Sened Şeması.....	102
Şekil 1.19. Sened Şeması.....	103
Şekil 1.20. Hadisin Genel Sened Şeması.....	108
Şekil 1.21. Sened Şeması.....	110
Şekil 1.22. Hadisin Genel Sened Şeması.....	115
Şekil 1.23. Sened Şeması.....	117
Şekil 1.24. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Genel Sened Şeması.....	123
Şekil 1.25. Sened Şeması.....	126
Şekil 1.26. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Genel Sened Şeması.....	128
Şekil 1.27. Sened Şeması.....	131
Şekil 1.28. Hadisin Genel Sened Şeması.....	136
Şekil 1.29. Sened Şeması.....	138
Şekil 1.30. Hadisin Genel Sened Şeması.....	143
Şekil 1.31. Sened Şeması.....	146

Şekil 1.32. Hadisin Genel Sened Şeması.....	151
Şekil 1.33. Kadının Kocasına İtaat Etmesiyle İlgili Kütüb-İ Sitte’de Yer Alan Rivayetlerin Gene Sened Şeması.....	154

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmanın konusu *Kütüb-i Sitte*'de “kadının kocasına itaat etmesi” ile ilgili hadisleri sened ve metin açısından değerlendirmeye tabi tutmaktır. Hadislerin senedinde yer alan raviler cerh ve ta'dile tabi tutulurken metinler sahih kaynaklara arz edilerek rivayetlerin lafzen ve manen nasıl anlaşıldığı konusu işlenecektir. Keza İslâm ilim geleneğinde büyük bir öneme haiz ve hadis edebiyatının temel taşları sayılan *Kütüb-i Sitte*'nin ihtiva ettiği rivayetlerin tahlil ve tenkide tabi tutulması konuya açıklık getirecektir.

Geniş bir ufukla değerlendirme imkânını sağlayacak olan muhaddis araştırmacıların yorum ve kanaatleriyle böyle bir çalışma fikhu'l-hadis veya dirâyetü'l-hadis açısından önem taşımaktadır.

Kadını ilerleme ve uygarlık adına bir basamak görmenin yanı sıra onu değersiz bir nesne ve günahatan ibaret görenlerin aksine İslâm, onu izzetli ve saygın bir konuma yerleştirmiştir. Sağlıklı bir toplumun ve ailenin inşasında ona ayrı bir değer atfedilmiştir. Kadın ve erkeğin birlikte tanzim edeceği bir ailede her birinin görev ve sorumlulukları da tayin edilmiştir.

Küresel dünya düzeninde geleneksel aile yapısı farklı merhalelerden geçince bireyler arası ilişki ve görevlerde değişimler meydana geldi. Aile, maruz kaldığı problemler karşısında yenilgiye uğrarken karı koca arasındaki hukukun tanzim edilmesi sosyal hayatın önemli bir meselesi haline geldi. Çünkü bu, hukukun tanzim edilmesi terakki ve huzurun sağlanmasına katkı sağlayacaktır.

İslâm, sosyal hayatta erkek ve kadın arasındaki hukuku sevgi, saygı ve hikmet zeminine oturtmuştur. Bu muazzam hukuk ve mikyas, Allah'ın kelamı ve onu beyanla görevli olan son elçisinin sözlerinde mevcuttur. Bundan ötürü Kur'an-ı Kerîm ile birlikte Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerinin doğru anlaşılması adına bu konu büyük bir önem taşımaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırmanın temel amacı *Kütüb-i Sitte*'de “kadının kocasına itaat etmesiyle” ilgili hadislerin sened ve metin açısından değerlendirilip bu hadislerin sıhhatine dair muteber bir hükme varmak ve hadisleri doğru bir biçimde anlamaya çalışmaktır. Ayrıca hadis geleneğinde bu hadislerin nasıl anlaşıldığını ortaya çıkarmaktır.

Bu araştırmada *Kütüb-i Sitte*'de “kadının kocasına itaat etmesiyle” ilgili hadisler bir araya getirilerek bu rivayetlerin metinleri, tercümelere ve sened şeması verilecektir. Daha sonra bu hadislerin her birinin senedinin muttasıl olup olmadığı ve sened zincirindeki sahabe dışındaki ravilerin güvenilirliği tespit edilip incelenecektir.

Bu işlemi yaparken hadis ravilerinin güvenilirliği ile ilgili te'lif edilmiş olan rical edebiyatı ve cerh-ta'dil kitaplarına başvurulacaktır. Böylece derlenmiş olan rivayetler isnâd tenkidî yönünden değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Hadisler sened açısından değerlendirmeye tabi tutulduktan sonra metin tahliliyle devam edilecektir. Hadisler, edebî bir dil açısından incelemenin yanı sıra taşıdığı anlam ve muhteva açısından da tenkide tabi tutulacaktır. Ayrıca hadis şârihlerinin mevzubahis hadisler hakkındaki açıklama ve yorumlarına yer verilecektir.

Araştırmanın Kapsamı ve Kaynakları

Bu alışmada Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmi'u's-Sahih*'inde, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî'nin (ö. 261/874) *el-Câmi'u's-Sahih*'inde, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen (el-Cami'u's-Sahih)*'inde, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İşhâk es-Sicistânî'nin (ö. 279/892) *es-Sünen*'inde, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. şuayb b. Alî en-Nesâî'nin (ö. 303/915) *es-Sünen / el-Müctebâ*'sında ve Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni'nin (ö. 275/888) *es-Sünen*'inde yer alan hadisler ele alınacaktır.

Sened bakımından Ebu Hüreyre, Usame b. Zeyd, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer, Talk b. Ali, Ümmü Seleme, Kays b. Sad, Ebu Said ve Amr b. el-Ahvas tarikiyle gelen hadislerin sened ve metin tenkidi yapılacaktır. Ravilerin güvenilirlik derecelerini tespit etmek üzere ricâl, tabakât ve tarih kitaplarına başvurulacaktır.

Araştırmayla ilgili bu hadisler isnâd ve metin tenkidi kriterleri bakımından tahrîc, tahlil ve tenkide tabi tutulacağından temel cerh ve ta'dil kitaplarının yanı sıra şârihlerin bu hadisler ile ilgili açıklama ve yorumları için hadis şerh kitaplarına başvurulacaktır.

Ele alınan hadislerin senedindeki ravilerin sika derecelerini tespit etmek için cerh ve ta'dil, tarih ve tabakât, kitaplarından daha çok Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî'nin (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Buhârî'nin (ö. 256/870) *et-Târihu'l-Kebîr*, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî'nin (ö. 261/875) *Târihu's-Sikât*, Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâî'nin (ö.

279/892-93) *et-Tarihü'l-Kebîr / Tarihu İbn Ebî Hayseme*, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî'nin (ö. 327/938) *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî'nin (ö. 354/965) *es-Sikat*, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Yezdî el-İsfahânî'nin (ö. 428/1036) *Ricalu Sahih-i Müslim*, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî'nin (ö. 676/1277) *Tehzibu'l-Esmâi ve'l-Luğa*, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî'nin (ö. 742/1341) *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Rical*, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehbî'nin (ö. 748/1348) *Siyerü A'lami'n-Nübelâ, Mizânü'l-İ'tidal ve Tezkiretü'l-Huffaz*, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *Tehzîbü't-Tehzîb, Tabakâtu'l-Müdezzîlîn ve Takrîbü't-Tehzîb* ve Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd ed-Dımaşkî ez-Zirkilî'nin (1893-1976) *el-'Âlâm* adlı eserlerine başvurulacaktır.

Hadislerin taşıdığı mesajın anlaşılması için İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahih-i'l-Buhârî*, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî'nin (ö. 855/1451) *'Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahih-i'l-Buhârî*, Ebü'l-Hasen es-Sindî'nin (ö. 1138/1726) *Sünen-i İbn Mace bi-Şerhi'l-İmam es-Sindî*, Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak el-Azîmâbâdî'nin (ö. 1329/1911) *Avnü'l-Ma'bûd*, Halîl b. Ahmed b. Mecîd es-Şehârenpûrî'nin (ö. 1346/1927-28) *Bezlü'l-Mechûd*, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm el-Mübârekpûrî'nin (ö. 1865-1935) *Tuhfetü'l-Ahvezî* ve Muhammed b. Ali el-Vellevî'nin (ö. 1442/2020) *Zahiret'l-Ukbâ fî Şerhi'l-Müctebâ* gibi eserlere başvurulmuştur.

İslâm Öncesi Uygarlıklarda Kadın Algısı

Kadın, ailenin ayrılmaz iki unsurundan birini teşkil etmektedir. İnsanlık serüveniyle beraber kadın, muhtelif coğrafyalarda farklı kültürleri barındıran toplumlarda dinî, iktisadî ve toplumsal açıdan çeşitli görevler üstlenmiştir. Bazen kadınlar tarihin etkisiz bir objesi olmaktan da öteye geçememiştir.

Çoğunlukla erkeğe göre tali derecede bir konuma oturtulan kadın, anaerkil aile yapısının hâkim olduğu topluluklarda kutsallaştırılırken, ataerkil topluluklarda erkeğin çok gerisinde bir statü ve haklar ile kayıtlı tutulmuştur. Bazı kültürlerde ise hiçbir değer ve saygınlık bulamamıştır.

Tespit edildiği kadarıyla Mezopotamya'da toplumsal kanunlar Sümerce ve Akadca şeklinde iki sınıf olmakla beraber Sümer Urukagina Kanunları Sümer

kanunlarının en eskisi sayılmaktadır. Urukagina Kanunlarında yer aldığı üzere “Kadınlar Evi” ve “Çocuklar Evi” gibi tabirler yer almaktadır. Bundan kadın sığınma evleri ve kimsesiz çocukların sığındığı yerler olarak anlaşılmaktadır. Akadca yazılmış olan Hammurabi Kanunlarına göre ise kocası tarafından kendisine verilen malda kadın tam yetki sahibiydi.¹

Dünyanın antik uygarlıklarından biri olan Eski Mezopotamya toplumunda babanın ön planda olduğu pederşahi bir yapılanma görülmektedir. Mezopotamya’da evlilik geleneği, verilen başlık parasıyla kızlar babalarının hâkimiyetinden kocanın hâkimiyetine geçmekteydi. Tek eşliliğin esas alındığı bu toplumda erkeğin tercihinine bağlı olarak ve besleyebildiği kadar odalık alabiliyordu. Fakat hukuku yasalarla güvence altına alınan kadının aile, toplum ve devlet alanında önemli bir yeri vardı. Kadın haksız yere zina gibi yüz kızartıcı suçlarla itham edilir de ispat etmezse kocası bile olsa iftirada bulunan kişi cezaya çarptırılırdı. Mezopotamya’da sözleşmeye dayalı kurulan evlilik yine sözleşme dâhilinde iki tarafın rızası veya taraflardan birinin talebiyle sonlandırılabilirdi. Tapınaklarda kadınlara yönelik özel alanlar olup onlarla ilgilenen özel din kadınları olduğu anlaşılmaktadır. Orta Asur çağında fahişeler ve kadın köleler dışında evli kadınların evlerinden örtünerek çıkmaları zorunluydu.²

Uygarlığın kadim mümessillerinden biri Yunan topluluğudur. Yunanlılarda değişmeyen olumsuz kadın algısı vardı. Bu olumsuz algının altında yatan nedenlerden birini Pandora adını verdikleri hayali bir kadın oluşturmuştur. Mitolojiye göre bütün musibet, acı ve kederlerin kaynağı olarak bu kadın gösterilmiştir.³ Kadınlara dönük bu olumsuz algı, hukuk alanında da ortaya çıkmıştır. Öyle ki mülk edinemeyecekleri, idare ve şura meclisinde bulunamayacakları, hukuki davalarda yetkili olamayacakları bir şekilde ömür boyu daima bir erkeğin himayesi altında kalarak hayat sürdürmeye mecbur bırakılmışlardır.⁴ Yunan filozofları da kadın hakkında adil davranmamışlardır. Ona saygınlık kazandırmamışlar ve onun statüsünü de yükseltmemişlerdir.⁵

Yunan’da kadına dair olumsuz anlayış, kimi yönden Cahiliye dönemi Arapların katı anlayışıyla benzerlik göstermektedir. Nitekim Antik Yunan’da istenmediklerinden

¹ Arslantaş, Yüksel ve Septioğlu, Rüstem Kadri, Çivi Yazılı Hukukî Belgelere Göre Mezopotamya’da **Kadın**, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmalar Dergisi, Cilt, sayı: 1-2, Elazığ, 2016, s. 4, 17

² Arslantaş, Yüksel ve Septioğlu, Rüstem Kadri, **a.ge.**, s. 8, 9, 12, 23, 29, 37.

³ Mevdudî, Seyyid Ebu’l Âlâ, **Hicab**, Harun Ünal (çev.), İstanbul, Düşün Yayıncılık, 2014, s. 14,15.

⁴ Kitto, H. D. F., **Yunanlar**, Ayşegül Yurdaçalış (çev.), İstanbul: Alfa, 2017, s. 234.

⁵ Gazâlî, Muhammed, Kazaye’l-mer’e Beyne’t-Tekalîdi’r-Rakideti ve’l-Vâfide, Daru’ş-Şurûk, s. 34.

dolayı savunmasız bir şekilde terk edilmiş çocukların ekseriyeti kız çocuklarıydı. Çünkü onlar aileye bir katkıda bulunmayan bir külfet olarak görülmüştür. Maddi açıdan iktidarı olmayanlar için aynı evde ikiden fazla kız evladının bulundurulmasına sıcak bakılmamıştır. Kızlar, kendilerine uygun görülen evin en loş ve ışıksız bölümü olan birinci katta bulunan *gynaikon* ile yaşamları sınırlı tutulmuştur.⁶ Yunanlıların ilk dönemleri gibi uygarlık döneminde de kadına olan bakış açısında sadra şifa bir çözüm sergilenmemiştir.

Yunan toplumunun ilk zamanlarında iffet sahibi güzel ahlaklı kadınları tercih eden erkekler için takdir edilen bu meziyetler aranmaz olmuştu. Bu yaklaşımın doğal sonucu olarak erkeklerde ahlaki çözüme, serkeşlik ve sapmalar giderek yaygın hale gelmişti. Git gide hayvanî dürtüler egemen hale gelmeye ve tabii olarak Yunan halkı arasında pespaye, hafifmeşrep kadınlar halk nezdinde ve toplumun elit tabakası tarafından tarihte benzeri görülmeyen bir değer görmeye başlamıştı. Artık hafifmeşrep kadınların evleri toplumun her sınıfından insanların uğrak yeri olmuştu. Üstelik avam tabakası gibi şairler, edebiyatçılar ve felsefecilerin de barınakları haline gelmiş oluyordu.⁷

İdeal Devlet’inde erkeklerin ‘*dostlar*’ını saklamaları, kadınlarınsa rezalete sebebiyet vermemeleri kaydıyla, Platon tarafından evlilik dışı hayata müsamaha gösterilir. Antik Yunan döneminin şiir ve edebiyatındaki hâkim olan kadına bakış açısını Andre Bonnard’dan dinleyelim:

“Yunan şiirinde baştanbaşa tam bir kadın düşmanlığı damarı görülür. Aşağı yukarı Odysseia şairinin çağdaşı olan Hesiodos’a kadar gider bu durum. Ne yazık ki, ünlü bir şiirinde, hayvansal ve başka benzetmeleri kullanarak ukalaca on bölüğe ayırdığı kadınlara kabaca söven şair Amorgos’lu (Amurgos) Simonides de ondan geri kalmaz. Dişi domuz türünden kadınlar vardır onun şiirinde:

*“Her şey düzensizdir evinde
Her şey darmadağın çirkefi içinde
Yıkamaz kendi vücudunu bile
Kirlidir giysileri
Semirir, oturup gübreliğinde.”⁸*

⁶ Atılğan, Duygu Kocabaş, Antik Yunan’da Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsili, **Yedi: Sanat** Tasarım ve Bilim Dergisi, Yaz 2013, sayı: 10, s. 18.

⁷ Mevdudî, Ebu’l Âlâ, **Hicab**, s. 16-17.

⁸ Bonnard, Andre, **Antik Yunan Uygarlığı (Civilisation Grecque)**, Kerem Kurtgözü (çev.), 1. Baskı,

Antik Yunan'da cinsiyetler arası düzen ve denge, büyük ölçüde mitolojiden etkilenecek bozulmuştur. Hayatın kaynağı olarak görülüp arzulan kadın aynı zamanda kışkırtıcı, lanetli ve şeytanî desiselerle yüklü tehlikeli bir varlık olarak tasvir edilmiştir. Efsanelerdeki kadınlara yönelik hâkim olan olumsuz algı toplumsal hayata da yansıyor. Zeus'un, insanları cezalandırırken kadını da bir ceza aracı olmak üzere gönderdiği inancı, kadına karşı olumsuz bir algıya neden oluyordu. Tanrıçalar, şiddet ve tehdit dolu eylemleriyle anlatılıyor. Bundan ötürü kadın kötülükle özdeşleşen bir varlığa dönüşüyordu.⁹ Artık kaçınılmaz bir şekilde inancın çerçevesine olumsuz kadın figürü oturtulmuştu.

Diğer eski milletlerde olduğu gibi Babilliler ve Asurlularda da kadın, toplum tarafından kendisine dayatılan dinî ve sosyal teamüllerle insanî değeri ve sosyal statüsü inkâr edilerek aşağılanıp baskı görmüştür. Kız, babasının elindeki bir meta gibiydi. Baba darlık anında, kızlarını fuhşa maruz bırakabiliyordu. Evlilik açık bir satış olarak kabul görüldüğünden, baba kızıyla açık artırmada evlenebiliyordu. Kızları evlenme çağına gelmiş olanlar yılda bir kez erkeklerin toplandığı bir yerde kızlarını sergileyerek satışa sunardı. Yine kızların haklarını hiçe sayan kanunları vardı. Bir adam bir kıza vurur ve kız ölürse, vurup öldüren değil, onun kızı ölüme mahkûm edilirdi. Kadın evlendikten sonra hayatı kocasına hizmet ve ev işleriyle tükenirdi. Kadın sabah akşam nehirde veya kuyulardan su çeker, tahıl öğütür, hamur yoğurur, ekmeği pişirir ve evi temizleyip düzenlerdi. Bazı tarih kitapları, ekonomik sistemin egemen olduğu Babil'deki kadınların bazı durumlarda miras alıp mal bıraktıkları, bir servete sahip olup ve onda tasarrufta bulduklarını aktarmışlardır. Ancak, her şeye rağmen bu dönemde kadın hep erkeğin idaresi altında kalmıştı. Ona hak tanımayan ve ona hükmeden yasalarla, insanlığı inkâr edilmiş, iradesi elinden alınarak aşağılanmıştı.¹⁰

Roma'da M.Ö. VIII. yüzyıldan başlayıp M.S. VI. yüzyıla kadarki süreçte kadınlarla ilgili büyük bir revizyon yaşanmıştır. Bu dönemde kadın, Roma toplumunda egemen olan ataerkil yapının altında eziliyordu. Kadın bir erkeğin sultasına bağlı yaşardı. Öyle ki, erkek onun yaşamı ve ölümüne dair otorite sahibiydi. Babası ve kocası olmayan bir kadın da ancak bir vasiye bağlı olarak yaşamını sürdürebiliyordu. Kadının

Cilt 1, İstanbul: Evrensel Baskı Yayın, 2004, s. 164

⁹ Atılğan, Duygu Kocabaş, Antik Yunan'da Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsili, **Yedi: Sanat** Tasarım ve Bilim Dergisi, Yaz 2013, sayı: 10, s. 15-27.

¹⁰ Nasîf, Fatıma Ömer, Hukuku'l-Mer'eti ve-Vacibatüha fî-Devî'l-Kitâbi ve's-Sünne, 3. Baskı, Cidde, Mektebetü Daru Zehran, 1418/1997, s. 17-19.

ruhunun havailiğinden ötürü ergenlik çağına ulaşan bir erkeğin kendi haklarına hiçbir zaman ulaşamayacağına inanılırdı. Dolayısıyla kadın dünyaya kendisini bekleyen sayısız dışlama ve ihmallerle gözlerini açıyordu.¹¹

Eski Roma'da kadınların, evin temel bir unsuru sayılmadığını vurgulayan Tabatabaî sözlerine şöyle devam ediyor:

“Evin temel unsuru erkeklerdi; kadınlar da onlara tâbiydiler. Miras ve benzeri durumlarda geçerliliği olan resmi-toplumsal akrabalık, erkekler için geçerliydi. Kadınlara gelince, ana kız ve kız kardeşler arası bir akrabalığa sahip olmadıkları gibi, ana-oğul, kız kardeş-erkek kardeş, kız-baba arasında da bir akrabalık söz konusu değildi. Resmî akrabalığı olmayanın, mirastan pay alması da düşünülemezdi. Kuşkusuz aralarında (doğumdan kaynaklanan) doğal akrabalık vardı. Bu akrabalık bağı inkâr edildiği için mahremlerle evlenme caiz görülmekteydi. Kadınların ve kız çocuklarının velisi olan ev reisi, kendi kızları ile evlenebilmekteydi. Çünkü onların velisi olduğu için onlar üzerinde her türlü hakka sahip idi.”¹²

Roma toplumunda kadınlar kocaları ya da babalarının inisiyatifine bırakılmıştı. Onları yargılama, cezalandırma, hatta hayatlarına son verme yetkisine sahipti. Kocasının yaşamıyla sınırlı tutulmayıp ölümünden sonra da sadık kalmakla yükümlüydü. Roma toplumunda bir kadın kocasının ölümünden sonra evlenmek istediğinde kendisine düğün töreni yapılmamış ve onun mabede girmesi yasaklanmıştı.¹³

Avrupa, Hristiyanlıkla terakki sağladığı ilk dönemlerden sonra karanlık düşüncelerine irca etmiştir. Din adına konuşanların elindeki fikirlerle kadın erkek ilişkileri gün geçtikçe zarar görmeye başlamıştı. Onların nazarında kadın erkeği baştan çıkaran ve onu kabahat kuyusuna düşüren felaketin ta kendisiydi. Hristiyanlığın önderlerinden biri sayılan Tertullian (ö. 220), kadın hakkındaki teorisini şöyle açıklamaktadır: *"Kadın, kendisi sebebiyle şeytanın insanın ruhuna girdiği varlık... İnsanı o yasak olan ağaca yönelten kişi kadın... Allah'ın kanununa karşı gelen insan, kadın... Allah'ın yeryüzündeki bir sureti olan erkeği yoldan çıkaran kadın..."* Buna benzer fikirleri savunan ve aynı şekilde Hristiyanlık dinindeki lider isimlerden biri olan Chry Sostem de kadın ile ilgili bakış açısını şöyle ifade etmiştir: *"O, yani kadın başlı*

¹¹ Eco, Umberto (ed.), **Antik Roma**, Leyla Tonguç Basmacı (çev.), 1. Baskı, İstanbul, Alfa Baskı, 2021.

¹² Tabatabaî, Muhammed Hüseyin, **İslam'da Kadın (Zen der İslâm)**, Mustafa Yalçın (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Kevser Yayıncılık, 2018, s. 20.

¹³ De Coulanges, Fustel, Antik Site – Yunan'dan Roma'ya Kadar Tapınma, Hukuk ve Kurumlar, İsmail Kılınç (çev.), Ankara, Epos, 2011, s. 93.

başına bir kötülük unsurudur, mutlaka kendisinden uzak durulması gerekir. Onda vesvese vardır. Öylesine bir afet ve belâdır ki, arzulanan ve istenen bir belâ... Kadın, aileye ve ev halkına felâket getiren bir varlıktır. O, gerçekten bir gönül avcısı, o süslü bir felaket tellalı..."¹⁴

Avrupa'nın Hristiyanlık anlayışında kadın, sakınılması gereken bir varlık olarak tanımlanıyordu. Öyle ki, yaşadığı her yerde kadına zillet gömleğini giydirmişlerdi.

Batının kadına menfi bakış açısına nispetle kadim bir geleneğe sahip Doğu merkezli uygarlıklarda kadına verilen değer az da olsa bir adım öndedir. Büyük coğrafyalara yayılan ve uzun dönem buralarda hâkimiyetlerini sağlayan Sümerler ve Sasanilerde, kadına bir statü ve rol biçilmiştir. Ancak Mezopotamya coğrafyasındaki bu kadim kültürlerde de kadın erkeğin çok gerisinde bir yer işgal ediyordu. Bazen kendisine önemli bir konum verilse de kadın, çoğu zaman toplumdaki izzet libasını giymekten mahrum bırakılmıştır. Bazen kadın ölen kocasının mirasından adeta erkek evlat statüsünde mirasçı oluyordu. Hatta kocasının diğer eşlerini mirasta devre dışı bırakabiliyordu. Bunun yanı sıra aile içi evlilik meşru görülüyordu. Çok eşlilikte sınır tanınmıyordu. Evli kız babasının mirasından pay alamazdı.¹⁵

Antik Mısır'da mülkün tevarüsüne varıncaya kadar birçok alanda kadın erkekle hukukî açıdan muadil sayılmıştır. Miras yoluyla malın intikali kadın üzerinden tasarlanmıştı. Nadiren de olsa tahta çıkan kadın firavunlar olmuştur. Nitocris, Hatşepsut, Sobeknofru ve Mryt-Neith adıyla bilinen kadınlar tahta çıkan firavunlardır. Bunlardan Hatşepsut adındaki kadın, 20 yıl süren bir dönem boyunca devleti yönetmiştir. Kadınların yönetici olmadıkları zamanlarda da yönetimde söz sahibi olmuşlardır. Bu nedenle kadının erkeğin statüsüne yakın değerlendirildiği uygarlığın Eski Mısır uygarlığı olduğu söylenmiştir.¹⁶ Öte yandan yönetimde etkisi görülen kadınların evlilikleri sorun olmuştur. Şöyle ki, yönetimde söz sahibi olan bir kadından sonra varisi olan eşinin onun yerine geçme hakkı ortaya çıkıyordu. Prenseslerin evlilikleriyle ilgili bu problemlerin önüne geçmek adına çoğu zaman kardeşler arası evlilikler gerçekleşiyordu. Bu anlayışa sınır tanımayan kimi firavunlar kendi kızlarıyla

¹⁴ Mevdudî, Ebu'l-Alâ, **Hicab**, s. 26,27.

¹⁵ Tabatabai, İslam'da Kadın (Zen der İslâm), s. 92.

¹⁶ Freeman, Charles, Mısır, Yunan ve Roma – Antik Akdeniz Uygarlıkları, Suat Kemal Angı (çev.), Ankara: Dost, 2003. s. 46; Şahin, Kâmil – Toprak, Salih, **Kültürel ve Dinsel Perspektifte Kadın Kimliği**, Ankara: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish 11/18 Fall 2016, (p. 203-214), s. 209.

evlenmekten çekinmemişlerdir. Ahlak ve fitrat, arzu ve saltanat ihtiraslarına kurban edilmişti.¹⁷

Kadın, aile içi ilişkilerde olumlu bir ilgi görünce bunu kendisine büyük bir değer addeder. Bundandır ki, Mısır'da bilgelik öğretilerinde aile içi ilişkilerde evli çiftlerin birbirlerine iyi davranması tavsiye edilmiştir. Karı koca arasındaki ilişkinin olumlu yansıması olarak erkek karısına "*sahibem altın gibi*", "*ey yeşillenen*" ve "*güzellik geliyor*" gibi ifadelerle seslenirken, kadın da kocasına "*pepe*" ve "*tete*" gibi takma isimlerle hitap ettiği¹⁸ aktarılmıştır.

İslâm öncesi Arap toplumu ise, kadına bağımsız bir hayat hakkı tanımıyordu. Kendisine değer verilmiyor ve saygı duyulmuyordu. Zira Araplar arasında savaşın çok olması, erkeğin değerini artırırken kadını küçük görmeye sevk etti. Çünkü erkek kadına göre savaşlarda bilfiil daha etkiliydi. Ata binip kılıç kuşanıyor, düşmana karşı direniyor, ganimet malları ele geçirip kabilesinin şerefini müdafaa ediyordu. Bu itibarla kadının konumu sarsılıp hakları çiğnendi ve mirastan mahrum bırakıldı. Hatta bazı kabileler arasında dayanılmaz bir utanç sayılan savaş esiri olarak düşmanın eline geçmesi korkusuyla kızları doğduktan sonra diri diri toprağa gömme olayı yaygındı. Kur'ân-ı Kerîm bu çirkin olaya "*Toprağa diri diri gömülen kız çocuğuna hangi günah yüzünden öldürüldüğü sorulduğu zaman*"¹⁹ ayetiyle işaret etmektedir. Bir babanın kendisine kız evlat müjdesi verildiğinde nasıl derin bir üzüntü içine girdiği ve onu diri diri toprağa gömerek öldürmekle sağ bırakma arasında nasıl bir tereddüt ve şaşkınlık geçirdiğini ayet-i kerimelerde şöyle beyan edilmektedir:

*"Onlardan birine bir dişi (kız çocuğu olduğu) müjdelendiğinde içi öfkeyle dolarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen kötü müjde yüzünden, kavminden gizlenmeye çalışır; (şimdi ne yapsın) onu, hakaretle yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün? Bak, ne kötü hüküm veriyorlar!"*²⁰

Cahiliye Arapları bununla da yetinmeyerek fakirlik ve yokluk korkusuyla küçük yaştaki erkek ve kız çocuklarını diri diri toprağa gömerek öldürüyorlardı. Yüce Allah bu olayı "*Çocuklarınızı yoksulluk endişesiyle öldürmeyin. Onlara da size de biz rızık*

¹⁷ Roberts, J. M, **Dünya Tarihi**, İdem Erman (çev.), Cilt 2, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2011, Cilt 1, s. 87.

¹⁸ Friedell, Egon, **Mısır ve Antik Yakınoğu'nun Kültür Tarihi**, Ersel Kayaoğlu (çev.), Ankara: Dost, 2006, s. 181.

¹⁹ **Kur'ân-ı Kerim**, Tekvir Sûresi, Âyet 8,9.

²⁰ **Kur'ân-ı Kerim**, Nahl Sûresi, Âyet 58,59.

veririz. *Onları öldürmek, elbette büyük bir günahdır.*²¹ şeklinde buyurarak haber vermektedir.²²

Kur'an-ı Kerim'in, İslâm öncesi dönemde, kadının maruz kaldığı utanç verici durumlarına işaret ettiğini görmekteyiz. Kadınlar cahiliye döneminde aşağılanmış, ezilmiş ve nefret edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de, Arapların kadınlara olan nefretini, Yüce Allah'ın: *"Kendilerinin hoşlarına gitmeyen şeyleri Allah'a isnat ediyorlar"*²³ buyurarak onların hoşlanmadığı şeyin *"Onlar, kızların Allah'a ait olduğunu iddia ediyorlar"*²⁴ ayetiyle kızlar olduğuna işaret edilmiştir. Bu ayet Huzaa ve Kinane hakkında nazil olmuştur.²⁵ Çünkü onlar meleklerin Allah'ın kızları olduğunu iddia ediyorlardı. Canlarının arzuladığını yani erkek çocukları kendileri için isterken nefret duydukları kız çocuklarını Allah'a isnad ediyorlardı. Oysa Yüce Allah bundan münezzehtir.

Cahiliye devrinde mehir ödemeksizin iki erkek velisi veya yakını oldukları kızlarla mübadele (Nikahu'ş-Şiğâr) yoluyla evlenirdi. Çirkin adetlerden biri de Nikâhu'l-Makt adındaki sapkın gelenektir. Kişi babasının ölümünden sonra üvey annesiyle evlenebilir veya üvey annesini istediği erkekle evlendirip mehrini alır veyahut ölüncüye kadar onu evlendirmez, öldüğünde de onun mirasını alabiliyordu. Cahiliye döneminde bir erkek iki kız kardeşle birlikte aynı anda evlenebiliyordu. Bununla beraber kadınların usulleri, fûruları, amca ve dayılarıyla evlenmeleri haram olduğu gibi erkeklerin de anneleri, kızları, halaları ve teyzeleriyle nikâh kıyması haram sayılırdı. Evlendirilen kızların mehrini de velileri alırdı. Erkek boşadığı karısını iddeti içerisinde tekrar alabiliyor ve bu davranışı defalarca tekrarlayabiliyordu. Boşamak istediğinde de başka erkekle evlenmeme kaydıyla boşayabiliyordu. Kadın ve çocuklar mirastan mahrum bırakılıyordu.²⁶

İslâm'da Kadın Algısı

Kur'an-ı Kerim, bütün prensipleriyle ve kadın hakkındaki sarsılmaz ahkâmılarıyla tarihin bütün sayfalarına meydan okuyarak onları layık olduğu makama oturtmuştur.

²¹ **Kur'ân-ı Kerim**, İsrâ Sûresi, Âyet 31.

²² Zeydân, Abdülkerim, **el-Medhâl li Dirâseti's-Şerfiati'l-İslâmiyye**, 1. Baskı, Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Risâle Naşirün, 2020, s. 20-21.

²³ **Kur'ân-ı Kerim**, Nahl Sûresi, Âyet 62.

²⁴ **Kur'ân-ı Kerim**, Nahl Sûresi, Âyet 57.

²⁵ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, **el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân-ı Kerim**, (Thk. Hişâm Semîr el-Buhârî), Riyad: Daru Alemlî'l-Kütüb, 1423/2003, Cilt 10, s. 116.

²⁶ Zeydân, **a.g.e.**, s. 27, 28, 29, 30, 33.

Roger Garaudy şöyle diyor: “Kur’an’ın prensiplerini geçmiş bütün toplumların prensipleriyle karşılaştırdığımızda, tartışmasız olarak hepsinden daha ileri olduğunu görürüz. Özellikle, kadının kesin biçimde yok sayıldığı Atina ve Roma ile karşılaştırıldığında bu durum daha da belirgindir.”²⁷

İnsanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak ve insanlığı içindeki haksızlık ve sapıklıktan kurtarmak için İslâm’ın gelişine kadar eski milletlerde kadınların adaletsizlik ve zulümden neler çektikleri konusuna daha önce değinildi. İslâm, kadının itibarını ve saygısını tesis etmiş ve hayatta yeri ve rolü olan bir insan olarak onun toplumdaki gerçek yerini belirlemiştir. Ona tahammül etmeyen ve onu yasaklayan anlayışların aksine İslâm, kadına nezih ve kıymetli bir yaşamı sağlayarak tüm haklarını teminat altına almıştır. İslâm, kadın ve erkeğe kul olma zaviyesinden bakarken onların arasında bir ayırım yapmamaktadır. Allah’a yakınlık konusunda cinsiyet değil takvanın ölçüt olduğu bildirilmiştir: “Şüphesiz Allah katında sizin üstünüz, O’ndan en çok korkmanızdır.”²⁸ Kur’an-ı Kerim’de kadınlara yönelik bir ayırım yapılmasını gösterecek hiçbir neden yoktur. Kadınlar ile ilgili ayırım ve bağımlı görme durumu Ortadoğu’nun folklorunun etkisi olmasa bile, geleneğinden kaynaklanmıştır. Yüce Kur’an’ın mesajından değil.²⁹

Kadın ve erkeğin hayatın ve kulluğun her alanında bir birliktelik içinde olmaları gerektiği şöyle bildirilmiştir: “Mü’min erkeklerle mü’min kadınlar birbirlerinin velisidirler. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah’a ve Resulüne itaat ederler. İşte Allah onlara rahmet edecektir. Şüphesiz Allah azizdir, hüküm ve hikmet sahibidir.”³⁰ Allah, dünya hayatında kadın ve erkeği, birbirlerini tamamlayan iki yüce unsur ve birbirlerine eş ve sırdaş olarak yaratmıştır. Yüce Allah, eşler arasındaki sevgi ve merhametin yüce varlığının ayetlerinden olduğunu bildirmektedir: “İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peyda etmesi de O’nun (varlığının) delillerindendir. Şüphesiz ki, bunda, iyi düşünen bir toplum için ibretler vardır.”³¹

²⁷ Hatip, Abdulaziz, **Onların Gözüyle İslâm’da Kadın**, İstanbul: Sebat Yayınları, 2005, s. 38.

²⁸ **Kur’ân-ı Kerim**, Hucurât Sûresi, Âyet 13.

²⁹ Garaudy, Roger, **İslâm ve İnsanlığın Geleceği**, Cemal Aydın (çev.), İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2016, s. 216.

³⁰ **Kur’an-ı Kerim**, Tevbe Sûresi, Âyet 71.

³¹ **Kur’an-ı Kerim**, Rûm Sûresi, Âyet 21.

Yüce Allah'ın katında, kadın ve erkek, irade ve amel bakımından eşit konumdadır. Fizyolojik, biyolojik ve psikolojik gibi bazı yönlerden farklı olmalarından başka Allah katında birinin diğerine, takvadan başka üstünlüğü yoktur. Yüce Allah şöyle buyuruyor: *“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkmanızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır”*³²Kadının erkek olmak gibi bir gayesi olamaz. Özellikle hâkim olan pozitivizm ve bireycilik nedeniyle en hakikî yönlerinden koparılıp alınmış adam olmak... Zorunlu eşitlik anlayışını geride bırakan birbirini tamamlayıcılık ilkesi esas alınmalıdır. İşte bu anlamda erkeğin kadına “eşit” olmadığı görülecektir.³³

Allah Resulü (s.a.v.) erkeği, aileyi ve cemiyeti tamamlayan kadına büyük bir değer atfetmiştir.³⁴ Hz. Peygamber'in eliyle inşa edilen toplumda kadın, layık olduğu bir konuma erişti. Ona izzet ve şeref elbisesi giydirildi. Annenin rızasında Yüce Allah'ın rızası olduğu haber verildi.³⁵ Kadınların haklarını gözetmede, onlara şefkat ve merhametle muamele etmede Yüce Allah'tan korkulması tavsiye edilip onların erkeklerin yanında Allah'ın emaneti oldukları bildirildi.³⁶ *“Sizin en hayırlınız hanımlarına karşı en iyi davranandır”*³⁷ buyuruldu. İman edip salih amel işleyen her erkek ve kadın cennete girecek ve haksızlığa uğratılmayacaktır.³⁸ Bahusus kız çocuğu olup da yetiştirirken zorluklara katlanan kimselere o kız çocuklarının cehennem ateşine karşı onlar için siper olacağı³⁹ haber verildi. Kur'an-ı Kerim'de anne-baba hukuku Allah'ın hukukuyla beraber zikredilmiştir: *“Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyi davranın.”*⁴⁰ Onlara nasıl davranılması gerektiği hususunda bütün zamanları kuşatan şu ilâhî mesaj bunu açık bir şekilde beyan etmektedir: *“Rabbin, sadece*

³² **Kur'an-ı Kerim**, Hucurât Sûresi, Âyet 13.

³³ Garaudy, İslâm ve İnsanlığın Geleceği, s. 207.

³⁴ Demircan, Adnan, **Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile**, 2. Baskı, İstanbul: Beyan Yayınları, 2015, s.11.

³⁵ Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî, **el-Cami'**, Beyrut: Dârü'l-Garabi'l-İslâm, 1988, Birr, 3.

³⁶ Müslim, Ebû'l Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, **Sahihû Müslim**, (Thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki), Cilt 5, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l- 'Arabiyye, yy., 1991, *Hac*, 147.

³⁷ Tirmizî, Radâ, 11.

³⁸ **Kur'ân-ı Kerim**, Nisâ Sûresi, Âyet 124.

³⁹ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, el-Câmi'u'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar Min Umûri Resûlillâh Sallallâhu 'Aleyhi ve Sellem ve Sünenihî ve Eyyâmih, (Thk. Muhammed b. Zuheyr b. Nasır), (Şrh. ve Tlk. Mustafa Dib el-Buğâ) Cilt 9, 1. Baskı, Daru Tavki'n-Necât Yay., 1422/2002, Zekât, 10.

⁴⁰ **Kur'ân-ı Kerim**, En'âm Sûresi, Âyet 151.

kendisine kulluk etmenizi, anaya-babaya da iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" bile deme; onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle."⁴¹

İslam'la izzet ve ikram bulan kadına evlilikte eş seçimi hakkı tanındı. Dul kadının açık bir şekilde izni alınarak ve rızası dâhilinde de bekâr kızın evlendirileceği bildirilmiştir.

İmam Buhârî'nin *es-Sahih*'inde bulunan bâb başlıkları büyük bir önem taşımaktadır. Binaenaleyh bu bâb başlıklarından biri de "Babası veya bir başkası bakire ve dul olan kadını ancak onun rızası dâhilinde evlendirebilir" (بَابُ لَا يَنْكُحُ الْأَبُ وَغَيْرُهُ الْبَكْرَةَ وَالنَّيِّبَ إِلَّا بِرِضَائِهَا) başlığıdır. Buhârî bu *bab* başlığı altında şu hadisi nakletmektedir: "Peygamber (s.a.v.) 'Onayı olmadıkça dul olan kadın ile izni alınmadıkça da bakire kız evlendirilemez.' buyurmuş. 'Ey Allah'ın Resulü! Onun (bakirenin) izni nasıl olur?' sorusuna da '(izni) susmasıdır' cevabını vermiştir."⁴² Hz. Peygamber (s.a.v.) o günün toplum hayatında hakları elinden alınmış ve saygı duyulmayan kadına değer verip evlilik hususunda onun rızasına başvurulmasına dikkat çekiyordu.⁴³

Nikâh akdinin gerçekleşmesi için kızın velisinin onayı gerekli olmasının yanı sıra kadının rızasının olması göz ardı edilmemiştir. Fakihlerin çoğunluğuna göre evliliğin sıhhat şartı için kızın babasının veya dedesinin ya da baba tarafından birinin izninin olmasıdır. Fakat bu, babasının onu istemediği biriyle cebren evlendirmesi anlamına gelmemektedir. Kız, evlilik konusunda maslahatını gözeterek itiraz hakkına sahiptir. Kimi fakihler kızın seçim hakkını babasının izniyle sınırlandırır da bu kısıtlama, kızı istemediği biriyle evlendirme konusunda ona tam icazet vermemektedir. Baba, herhangi bir maslahata dayanmaksızın kızını evlilikten alıkoymasına karşısında kızının üzerindeki velayet hakkı sakıt olur. Zira İslâm'ın kendisine tanıdığı bu salahiyeti yerinde kullanmayıp nefsanî ve ölçüsüz davranmıştır.⁴⁴

⁴¹ Kur'ân-ı Kerim, İsrâ Sûresi, Âyet 23.

⁴² Buhârî, Nikâh, 42.

⁴³ Martı, Huriye (edt.), **Hadislerle Evlilik**, 3. Baskı, Ankara: TDV, 2020, s. 34.

⁴⁴ İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid**, (Thk. Ferid Abdülaziz el-Cindiyy), Cilt 4, Kahire: Daru'l Hadis, 1425/2004, Cilt 3, s. 32-36; Fadlullah, Muhammed Hüseyin, **İslâmî Açından Kadın Sorunu**, Ali Kaya (çev.), 3. Baskı, İstanbul: Ağaç Yay., 2005, s. 81.

Hiz. Ömer, evlilik talebinde bulunduğu Hiz. Ebû Bekir'in kızı Ümmü Gülsüm ve Utbe kızı Ümmü Ebân onun teklifini geri çevirmiştir.⁴⁵ Hansâ adındaki dul kadının babası, kızının rızasını almadan onu evlendirmişti. Hansâ da bu evliliği kabul etmeyerek Allah'ın Resulü'ne bu durumu şikâyet etti. Allah'ın Resulü de Hansa'nın rızası olmadan yapılan bu izdivaç akdini feshettirdi.⁴⁶ Evlilik hususunda dayatmacı bir yöntem kabul edilmemiştir. Nitekim Hiz. Ömer, evlenmek istemeyen kızı Aişe'yi evlenmeye zorlamamıştır.⁴⁷

İslâm dininde evlendikten sonra da kadına, başta mehir ve nafaka hakkı tanınmıştır. Mehirdede tasarruf yetkisi sadece kadına bırakılmıştır. Mehrini dilerse ticarete kullanabilir, dilerse kocasına veya ailesine hibe edebilirdi.⁴⁸ Mehirdede Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır: *“Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile verin; eğer gönül hoşnutluğu ile o mehrin bir kısmını size bağışarlarsa onu da afiyetle yiyin.”*⁴⁹ Diğer bir ayet-i kerimede *“Bir eşi bırakıp yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine kantarlarca mehir vermiş olsanız bile ondan hiçbir şey (geri) almayın. İftira ederek ve açık günaha girerek ona verdiğinizi geri alır mısınız? Nasıl alırsınız ki siz vaktiyle birbirinizle haşir-neşir olmuştunuz (içli dışlı olmuştunuz) ve onlar sizden sağlam bir teminat almışlardı.”*⁵⁰ şeklinde buyurulmaktadır.

Kadına nafaka ve mehrin yanı sıra miras hakkı da tanınmıştır. Montgomery Watt *“Kur'an'ın hükümleri, vasinin, tabiî miras konusunda herhangi bir güçsüz veya kadının haklarına tecavüzde bulunmamasını ister.”* derken; miras ile ilgili Kur'an'ın hükümlerini son derece adil ve insafli olduğunu söyleyen Dr. G. Lebon da *“İslâm kanunları, müslüman erkeklerin iyi davranmadıkları iddia edilen hanımlara miras konusunda öyle haklar tanımış ki, benzerini bizim kanunlarımızda bulamazsınız.”*⁵¹ derken İslâm'ın miras hukukuna olan hayranlığını dile getirmiştir. Ancak en önemlisi İslâm'da, kadına tanınan bu maddî imkânların yanı sıra bütün bunları geride bırakan toplumsal ve manevî haklar sağlanmıştir.

⁴⁵ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, **Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk**, (Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm), Cilt 11, 2. Baskı, Beyrut, 1967, Cilt 4, s. 200.

⁴⁶ Buhârî, Nikâh, 43; Tirmizî, Nikâh, 18.

⁴⁷ Zübeyrî, Ebû Abdillâh el-Mus'ab b. Abdillâh, **Kitabu Nesebi Kureys**, 3. Basım, Kahire, 1982, s. 356.

⁴⁸ Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, **el-Bahrü'l-Muhît**, (Thk. ve Tlk. eş-Şeyh Adil Ahmed Abdulmevcud ve eş-Şeyh Ali Muhammed Muavvid), Cilt 8, 1. Basım, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993, Cilt 3, s. 176, 177.

⁴⁹ **Kur'an-ı Kerim**, Nisâ Sûresi, Âyet 4.

⁵⁰ **Kur'an-ı Kerim**, Nisâ Sûresi, Âyet 20,21.

⁵¹ Hatip, Abdulaziz, **a.g.e.**, s. 53, 69.

Kadınlar, İslam'ın öngördüğü toplumsal alanda büyük bir değer görüyorlardı. Bu çerçevede kadınlar, erkeklerin bulunduğu namazgâhlarda da yer ediniyor ve onların peşi sıra saf tutmaktaydılar. Böylelikle Hz. Peygamber erkeklere nasihatte bulunduğu gibi kadınlara da toplu öğütte bulunmuştur. Kadınlar, Hz. Peygamber'den öğrenmek istedikleri soruları hiç çekinmeden ona sorarlardı.⁵² Hz. Peygamber'in "*İlim öğrenmek her müslümana farzdır*"⁵³ buyruğunun altına kadınlar da girmektedir. İlim tahsil etmek konusunda erkek gibi kadın da hak sahibidir. Akıl sahibi, buluğ yaşına ulaşmış, hür veya köle her müslüman erkek ve kadına Allah'ın dindeki muradını ve hükümlerini bilecek kadar ilim tahsil etmesi farzdır.⁵⁴

Hz. Aişe yıkanmak için Allah'ın Resul'ü ile aynı kabı kullanmıştır.⁵⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.), hayız olduklarında kendilerini kötü hissedip geceleyin yatağından ayrılmaya çalışan eşlerine bir örtüye sarılarak yanına gitmelerini ister ve onlara sevgiyle sarılırdı.⁵⁶ Hz. Peygamber'in bu çabasının aksine cahiliye döneminde hayızlı kadın adeta toplumdan tecrit ediliyordu. Onlarla aynı mekânda kalmak veya yediklerinde yemek hatta dokundukları eşyaya dokunmak bile tiksindirici geliyordu. Oysa Hz. Peygamber (s.a.v.) onlarla aynı tabaktan yiyor, onlarla aynı mekânda oturuyor ve bu durumda olan eşlerine sarılıyor ve onların kucağına yaslanıyordu.⁵⁷ Resulullah kadınlara her daim iyi davranır ve erkeklere de kadınlara iyi davranma konusunda şu tavsiyelerde bulunmuştur: "*Kadınlara iyi davranmanızı tavsiye ediyorum; vasiyetimi tutunuz.*"⁵⁸ "*Sizin en hayırlınız, kadınlarına karşı en hayırlı olanlarınızdır.*"⁵⁹ "*Kadınlarınız hakkında Allah'tan korkun. Çünkü siz onları Allah'tan emanet olarak aldınız.*"⁶⁰ "*Kadınlara ancak iyi olanlar ikram ederler; onlara kötülük edenler ise leîm kimselerdir.*"⁶¹ "*Dünya nimetinin en güzeli, kişinin sahip olabileceği nimetlerin en*

⁵² Buhârî, Hayz, 15.

⁵³ İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvîni, **Sünenü İbn Mâce**, (Thk. Muhammed Fuad Abdulbaki), Dâru'l-İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 1975, *Mukaddime*, 17.

⁵⁴ Ateş, Süleyman, **İslâm'da Kadın Hakları**, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, s. 60,61.

⁵⁵ *Buhari, Gusl 2; Müslim, Hayz 41, 42; Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Alî, Sünenü'n-Nesâî (el-Müctebâ/el-Müctenâ), (Thk. Abdulfettah Ebû Ğudde), Halep: Mektebetü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, 1414/1994, *Taharet*, 47.*

⁵⁶ Buhari, Hayz, 21, 22, Savm, 24; Müslim, Hayz, 1, 5; Nesai, Taharet, 179.

⁵⁷ Buhari, Hayz, 4,5.

⁵⁸ Müslim, Radâ', 62. Tirmizî, Radâ', 11.

⁵⁹ Müslim, Birr, 149; Ebû Davûd, Sünnet, 15; Tirmizî, Radâ' 11.

⁶⁰ *İbn Mâce, Menâsik*, 84; Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, **es-Sünen**, Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiye, 1998, *Menâsik* 56;

⁶¹ İbn Mâce, Edeb, 3; Ebû Dâvud, Edeb, 6.

hayırlısı: Zikreden dil, şükreden kalp ve insanın iman istikametinde (İslâm üzere) yaşamasına yardımcı olan kadındır."⁶²

İslâm'ın ilk yıllarından itibaren kadınlar hayatın her alanında önemli görev ve faaliyetlerde bulunmuşlardır. Öncelikle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz ve davranışlarını büyük bir özenle takip edip ondan öğrendiklerini başta kadınlar olmak üzere insanlara aktarıyorlardı. Böylece sadık haberleri alan güzide insanın en yakınında yer edinme şerefine nail olmuşlardı. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetini tahsil edip ilmî birikim ve irfana sahip olan pek çok kadın vardır. Hz. Aişe, Ümmü Seleme ve Hafsa binti Ömer bu kadınların başında gelmektedir. Ayrıca Meymûne binti el-Hâris, Ümmü Habîbe binti Ebî Sufyân, Cüveyriye binti el-Hâris, Zeyneb binti Ümmü Seleme, Ümmü'l-Fadl, Esmâ binti Umeys, Esmâ binti Ebî Bekr, er-Rubey' binti Muavviz, Zeyneb binti Kays, Ümmü Atıyye, Hayre binti Ebî Hadra el-Eslemî, Ümmü Hâni binti Ebî Tâlib ve Ümeyme binti Abd b. Bicâd ilmî faaliyetleriyle ön plana çıkan kadın şahsiyetlerdir.⁶³ Hz. Âişe'nin yeğeni aynı zamanda Talha b. Ubeydullah'ın kızı olan Aişe binti Talha şiir, tarih ve edebiyat gibi farklı alanlarla ilgilenmekteydi. Evinde ağırladığı misafirleriyle, iffet ve izzetinden de ödün vermeden bir edep çerçevesinde ilmî konuları görüşürdü. Hz. Hüseyin'in kızı Sükeyne de evini adeta bir hadis talim ve terbiye okuluna dönüştürmüştü. Bunun yanı sıra şiire olan ilgisi nedeniyle şair meclislerine de ev sahipliği yapmıştır.⁶⁴ İslâm'ın kadın anlayışının Hâkim olduğu her devirde kadınlar ilimî ve irfanî çalışmaların içinde yer edinmişlerdir. Bu gerçeği Lady E. Cobold şu sözleriyle te'yd etmektedir: "*Müslüman kadınlar, bilim ve kültür alanlarında erkeklerden geri değillerdi. Felsefe, tarih, edebiyat, şiir ve yaşamın her sahasında pek çok âlim kadın yetişmiştir.*"⁶⁵

Hz. Peygamber döneminde kadınlar çeşitli alanlarda farklı görev ve meslekler icra etmişlerdir. Örneğin Hz. Aişe, Esmâ bint Umeys ve Zeyneb bint Cahş'ın terzilik yaptıkları, öte yandan Rayta binti Abdillâh'ın da dericilikle uğraştığı nakledilmiştir.⁶⁶

⁶² Tirmizî, Birr, 13.

⁶³ Ateş, Ali Osman, **Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın**, 4. Baskı, İstanbul: Beyan Yayınları, 2021, s. 31, 32.

⁶⁴ Kamacı, Fatımatüz Zehra, "**Aişe bint Talha**", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 49, İstanbul, 2015, s. 129,130.

⁶⁵ Hatip, Abdulaziz, **a.g.e.**, s. 43.

⁶⁶ *Müslim, Nikâh, 9; Ebû Davud, Libâs, 22; Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, Hilyetü'l-Evliyâ' ve Tabakâtü'l-Asfiyâ'*, Cilt 10, 1. Basım, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1409/1988, Cilt 2, s. 74, 75.

Ceziretü'l-Arap'ta kadınların çalıştıkları dokuma tezgâhları vardı. Semra bint Nuheyk el-Esediyye'ye çarşı pazarı denetleme görevi verilmişti. Hz. Ömer, zabıta olarak Şifâ binti Abdillâh'ı görevlendirmişti.⁶⁷ Hz. Peygamber döneminde kimi kadınlar tıpla ilgilenmekteydi. Kuaybe binti Sa'd, Mescid-i Nebevî'deki hastane çadırında Hendek savaşının yaralılarını tedavi ettiği ve Esmâ bint Umeys'in de mahir bir hekim olduğu nakledilmektedir.⁶⁸

Kayle el-Enmâriyye gibi kimi kadınlar ticaretle uğraşıyorlardı. Esmâ bint Muharribe, Havlâ bint Tuveyt ve Müleyke Ümmü's-Sâib es-Sakafiyye, attârlık yapan kadınlardı.⁶⁹ Kimi zaman kadınlar siyâsî ve askerî konularda görüşlerini beyan etmiş ve görüşleri doğrultusunda kararlar alınmıştır. Hz. Peygamber Hudeybiye seferinde Ümmü Seleme'nin görüşüne göre hareket etmiştir.⁷⁰ Erkek varislerine rağmen Hz. Ömer, vefatından sonra kızı Hz. Hafsa'yı karar mercii olarak tayin etmesi aslında kadının görüş ve ferasetinin azımsanmadığının açık bir delilidir.⁷¹

Hz. Ömer kadınların mehrine belli bir sınırlama getirmek istediğinde bir kadın Kur'an-ı Kerîm'den delil getirmek suretiyle halifeyi bu fikrinden vazgeçirmiştir. Zübeyr b. el-Avvâm karısı Âtike binti Zeyd'i mescide gitmekten alıkoymak istediğinde Hz. Peygamber'in hakkında izin vermiş olduğu bir konuda engel olamayacağını söyleyip mescide gitmeyi sürdürmüştür.⁷² Raşid Halifeler döneminde, kadınlara ihtiyaçlarını karşılayacak oranlarda maaş bağlanmıştır.⁷³

İslâm bütün yönleriyle büyük bir medeniyet inşa etti. Bu eşsiz medeniyetin en nazlı ve saygıdeğer makamına annelik sıfatına mazhar olan kadının oturtulduğu söylene abartılı olmaz. Nitekim İslâm dinî, içtimai hayatın her alanında kadına değer verip onu muhafaza etmiştir. Kur'an-ı Kerîm'de onun bedeniyle ilgili oluşabilecek kötü emellerin önüne geçerek art niyet ve arzuların tuzağına düşmemesi için gerekli önlemler

⁶⁷ İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, **el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb**, (Thc. ve Tsh. Adil Mürşit), 1. Basım, Amman: Daru'l-İlm, 1423/2002, s. 914, 915.

⁶⁸ Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ' ve Tabakâtü'l-Asfiyâ', Cilt 2, s. 74, 75.

⁶⁹ İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî, **el-İsabe fî Temyizi's-Sahabe**, (Thk. Adil Ahmed Abdulmevcüd. Ali Muhammed Muavved), 1. Basım, Cilt 8, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995, Cilt 8, s. 16-18, 94, 321.

⁷⁰ Buhârî, Şurût, 15.

⁷¹ Savaş, Rıza, **Râşid Halifeler Devrinde Kadın**, İstanbul: Ravza Yayınları, 1996, s. 20.

⁷² Abdurrezzâk es-San'anî, **Musannef**, Cilt 11, (Thk. Habiburrahman el-Azamî), Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1983, Cilt 6, s. 18.

⁷³ Belâzurî, Ebû'l-Abbas Ahmet b. Yahyâ b. Câbir, **Fütûhu'l-Büldân**, (Trc. Mustafa Fayda), İstanbul: Siyer Yay. 2013, s. 516.

haber verilmiştir: *"Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup, sonra dört şahit getiremeyenlere seksener sopa vurun ve ebediyen onların şahitliğini kabul etmeyin. İşte onlar günahkâr kimselerdir."*⁷⁴ Onlara yapılacak çirkin bir davranışa karşı şiddetli bir azap bildirilmektedir: *"İffetli, kötülükten habersiz, mümin kadınlara zina isnat edenler dünya ve ahirette lanetlenmişlerdir. Onlara büyük bir ceza vardır."*⁷⁵

İslâm'ın sunduğu düzende kadının izzetine hanel gelecek gedikler tamamen kapatılmıştır. Bu doğrultuda kadının örtünmesini emretmekle onu muhafaza edip bedenini ve şahsiyetini koruma altına almıştır. Nikâh bağı dışında da kadına yaklaşmayı yasaklamıştır. İzdivaç akdi ile onun maddî ve manevî haklarına riayet etme sözü verilmiştir. İslâm, erkeğin karısının nafakasını temin ederken hayat arkadaşı olarak ona değer vermesini öngörmüştür.

Kocanın Karısı Üzerindeki Hakları

Allah (c.c.), kadın ve erkeği birbirlerini tamamlayan iki yüce varlık olarak yaratmışken⁷⁶ onları birbirinden ayırmak mümkün değildir. Yüce Allah'ın yüklediği emaneti layıkıyla taşımada ve kendisine verilen görevi en iyi şekilde yerine getirmede erkek ve kadın aynı paydandan birer parçasıdır. Bu yüce görevi yerine getirirken her birinin yaratılıştan gelen özellikleri vardır. Bunlar arasında hem erkeklerin hem de kadınların fiziksel ve biyolojik özelliklerine ve her birinin tabi olduğu yaratılış kanunlarına göre yapabilecekleri önemli görevler vardır.

İslâm, ailenin temellerini sağlam bir zemine oturtmak ve her bir ferdenin faydasını gözetmek üzere erkek ve kadına özel hak ve vazifeler belirlemiştir. Bu görev ve sorumluluklara bağlılık, fertler arasında yakınlaşmaya ve oluşabilecek ayrılıkların ortadan kalkmasını sağlamaktadır. Bu karşılıklı haklar, eşlerin evlilik hayatına girdikleri andan itibaren başlar. Bu haklarla birlikte her bir birey yükümlülük altına girmektedir. Yükümlülük ve haklar emniyet ve huzurun teminatıdır. Hak ve yükümlülüğün yerine getirilmesi ise adaletin gerçekleşmesini sağlar. Ancak bu temel hedefler üzerine inşa edilen ailelerden meydana gelen toplumlarda huzur ve terakki sağlanmaktadır.⁷⁷

İslâm'da nafakayı karşılama ve ailede velayet, erkeğe verilmiştir. Çünkü tabiatı gereği erkek daha tutarlı davranır ve geçici arzulara hızlı cevap vermekten çekinir.

⁷⁴ Kur'ân-ı Kerim, Nûr Sûresi, Âyet 4.

⁷⁵ Kur'ân-ı Kerim, Nûr Sûresi, Âyet 23.

⁷⁶ Kur'ân-ı Kerim, A'raf Sûresi, Âyet 189.

⁷⁷ Tahiri, Habîbullâh, **Meşâkilü'l-Üsre ve Turûki Halliha**, 2. Baskı, Beyrut: Daru'l Hadî, 1424/2003, s. 57.

Kadınlar geçimini sağlamaya yönelik çalışsa bile genelde erkeğe oranla ihtiyatlı davranma olasılığı daha düşüktür. Bu da çoğu durumda ekonomik harcamalarını aşırı hale getirebilir. Bazen de maddî harcamalarında özgür davranması kadını aşırı benlik duygularına itebilir. Böylece erkeğin, ailedeki velayet ve idare etme rolünü ortadan kaldırabilir.

İslâm, erkeklerin kadınların velisi olduğuna dair iki önemli sebebe atıfta bulunmuştur. Erkekler, temelde ailelerinin geçimini icra etme kabiliyeti ve aklın duygu üzerindeki hâkimiyetleri ile bu velayeti yüklenmiştir. Ailesini gözetir, ihtiyaçlarını karşılar ve ailesiyle ilgili konuları kontrol altında tutar. Bu da salih olmanın bir gereği olarak kadının kocasına itaatini gerektirir. Yüce Allah (c.c.), Nisa Suresi'nde şöyle buyurmaktadır: *“Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harca(ma yapıp kadınların geçimini sağla)dıkları için erkekler kadınları gözetip koruyucudurlar.”*⁷⁸ İslâm'ın nazarında kadın ve erkek karşılıklı haklara sahiptir. Bunun yanı sıra yüklendiği yükün mukabili olarak erkeğe itaat etmesi öngörülmüştür. Yüce Allah (c.c.), Bakara Suresi'nde şöyle buyurmaktadır: *“Erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler. Allah azizdir, hakîmdir.”*⁷⁹

Şerî, tıbbî veya bunlardan başka insani bir mazeret olmadıkça kadın kocasının cinsel ihtiyaçlarına cevap vermesi gerekir. Kadın bu sorumluluktan kaçınarak kocasının izin ve rızası olmadan nafîle cinsinden oruç tutması uygun görülmemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Kadına kocası yanında hazır bulunduğu halde, onun izni olmadıkça (nafîle olarak) oruç tutmak helal olmaz.”*⁸⁰ Kadın kocasının bu hakkını gözetmekle yükümlüdür. Oysa bu konuda pervasız davranan kadın kocasının harama düşmesine neden olabilir. Aksine iffetli davranıp kocasını meşru dairede razı eden kadın, hayırlı olma vasfını kazanır. Hz. Peygamber (s.av.) *“Hangi kadın hayırlıdır?”* sorusuna cevaben şöyle buyurdu: *“Kocasını baktığında onu sevindiren, bir şey istediğinde onu yerine getiren, kocası evde bulunmadığı vakit hem kendinî hem de onun malını koruyan kadındır.”*⁸¹ Ayrıca şu hadis kadının kocasına itaat boyutunu gözler

⁷⁸ Kur'ân-ı Kerim, Nisâ Sûresi, Âyet 34.

⁷⁹ Kur'ân-ı Kerim, Bakara Sûresi, Âyet 228.

⁸⁰ Buhârî, Nikâh, 86.

⁸¹ Nesâî, Nikâh, 14.

önüne sermektedir: “Şayet ben bir insanın başka bir insana secde etmesini emredecek olsaydım, kadına, kocasına secde etmesini emrederdim.”⁸² Kuşkusuz kocaya itaat ayrı bir önem taşısa da kocanın istekleri ancak İslâmî sınırlar çerçevesinde gerçekleşir. Örneğin, kocası kadından süslenip yabancı misafirlerin önüne çıkmasını veya içki ve kumar gibi bir günah işlemesini isterse, o konuda kocaya itaat olmaz. Çünkü Yaradan'a isyanda mahlûkata itaat caiz değildir.⁸³

Kocasının izin ve rızasını gözeten kadın, huzur ve saadetine katkı sağlayacaktır. Bundan ötürü İslâm, kadının kocasına itaatkâr davranmasını emretmektedir. Bu doğrultuda kadın, izni olmadan dışarı çıkması veya onun malından tüketmesi gibi kocasının razı olmadığı şekilde başına buyruk davranması uygun görülmemiştir.⁸⁴

Kadın, kocasının evinde bir çoban ve muhafız gibidir. Kocasının yokluğunda iffetini koruduğu gibi kocasının malını ve çocuklarını da korumakla sorumludur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “İyi kadınlar, gönülden itaat edip boyun eğenler ve Allah'ın korunmasını emrettiğini, kocasının bulunmadığı vakitlerde de koruyanlardır.”⁸⁵ Ebû Usame'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Mümin, Allah'tan korkmaktan sonra sâliha bir kadından daha hayırlı bir şey elde etmiş olamaz. Şayet karısına emrederse, karısı ona itaat eder. Ona bakarsa, karısı onu mutlu eder. Karısı üzerine yemin ederse, karısı yeminini yerine getirmedi ona yardım eder. Karısının yanında olmazsa, karısı namusunu ve onun malını (korumada) dürüst davranır.”⁸⁶

Erkek ve kadın arasındaki görevler sevgi, saygı, sorumluluk ve anlayışa dayalı olarak yerine getirilmesi gerekir. Bu itibarla ailelerin huzur ve başarısı aile bireyleri arasındaki mevcut saygı ve sorumluluk bilincine bağlıdır. Ailedeki velayeti gereği kocaya itaat edilmesi ve saygı duyulması tavsiye edilmiştir. Müslüman kadının, kocasına ve çocuklarına karşı görevlerini Cenabı Hakk'ın rızasını gözeterek yerine getirmesi istenmiştir.

⁸² Tirmizî, Rada', 10.

⁸³ Tahiri, Habîbullâh, a.g.e., s. 58-59.

⁸⁴ Buhârî, Nikâh 86; Bed'ül-Halk 6; Müslim, Nikâh, 122; Ebû Dâvûd, Nikâh, 40, Buyû 84; Nesâî, Zekât 57, 58.

⁸⁵ **Kur'ân-ı Kerim**, Nisâ Sûresi, Âyet 34.

⁸⁶ İbn Mâce, Nikâh, 5.

Kadının Kocası Üzerindeki Hakları

Kadın, Hz. Peygamberle en makbul statüsüne kavuşmuştur. İslâm'ın insanlığa sunduğu sarsılmaz ilâhî nizamla onların hukuku güvence altına alınmıştır. Ezilen, horlanan ve hakları elinden alınmış kadın değer görmüş ve İslâm ile saadet sürecini yaşamaya başlamıştır.

*"Her müslümanın diğer bir müslümana kanı, malı ve ırzı (iffeti) haramdır"*⁸⁷ şeklinde buyuran Hz. Peygamber bu sözü ile kadının izzet ve hukukunu da güven altına almıştır. Dolayısıyla en kapsamlı şekliyle İslâm hukukunun belirlediği ölçüler çerçevesinde kadının iffetine, onuruna ve bedenine yönelik olabilecek her türlü davranış ve şiddet, kadın hakları ihlali olarak değerlendirilmiştir.

*"Onlar sizin için örtüdürler, siz de onlar için örtüsünüz"*⁸⁸ şeklinde buyuran Yüce Allah erkek ve kadının birbirlerine olan ihtiyacını kinaye yoluyla ifade etmektedir. Elbise insanı çıplaklıktan koruduğu gibi eşler de birbirini örtüp korumada elbise gibidirler.⁸⁹ Eş olarak kadın ve erkek birbirleri için varoluşsal bir gaye olmasa da hayatı paylaşmada ayrılmaz bir bütünün birer parçası gibidirler.

İslâmiyet, fizyolojik ve bedensel açıdan farklı olmaları dışında kadın ve erkek arasında hiçbir ayırım yapmamıştır. Ancak her bir kadın ve erkeğin amellerinden sorumlu tutulacağı bildirilmiştir.⁹⁰

Hz. Ömer, karanlık cahiliye döneminin kadın algısını ve İslâm'ın kadına bakış açısını *"İslâm'dan evvel biz erkekler, kadınlara hiçbir kıymet vermezdik. Ancak İslâm geldi; Kur'an onlar(ın hukukun)dan bahsetti. Anladık ki, onların da biz (erkekler) üzerinde hukuku varmış"* diyerek açıklamıştır.⁹¹ Karşılıklı haklara sahip olan erkek ve kadını birbirinin eşi olarak yaratan Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan hukuku gibi, kadınların da erkekler üzerinde belli hukuku vardır."*⁹² Kadının kocası üzerinde hakları ve kocasının ona karşı yerine getirmesi gereken vazifeleri vardır.⁹³ Erkek karısına karşı vazifesini yerine getirmemesi halinde

⁸⁷ Müslim, Birr ve Sıla, 10.

⁸⁸ **Kur'ân-ı Kerim**, Bakara Sûresi, Âyet 187.

⁸⁹ Zuhaylî, Vehbe, **et-Tefsiru'l-Münîr fi'l-Akideti ve's-Şeriatî ve'l-Menheci**, 10. Baskı, Dimeşk: Daru'l-Fikr, 1430/2009, Cilt 1-2, s. 513.

⁹⁰ **Kur'ân-ı Kerim**, Bakara Sûresi, Âyet 285.

⁹¹ Buhârî, Libâs, 31; Tefsîr, 66; Müslim, Talak, 32.

⁹² **Kur'ân-ı Kerim**, Bakara Sûresi, Âyet 228.

⁹³ Ebu Davûd, Nikah, 40, 41.

dünyevî yaptırımların yanı sıra uhrevî cezalar da görecektir. Erkeğe, karısına merhamet ve sevgi ile davranması tavsiye edilmiştir.⁹⁴

Koca, evlilik akdiyle birçok sorumluluk yüklenmektedir. Bu sorumlulukların başında nafaka gelmektedir. Kadın kocasına itaat ettiği sürece kocası ona içinde yaşadığı sosyal koşullara göre konut, giyim, yiyecek, ev eşyası ve temizlik araçları gibi konularda ihtiyaçlarını gidermekle yükümlüdür.⁹⁵ Şu ayet-i kerimeler bu yükümlülüğü beyan etmektedir: *“Onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi çocuk kendisinin olan babaya aittir. Her insan ancak gücü nispetinde yükümlüdür.”*⁹⁶ *“Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir kısmında oturtun.”*⁹⁷ *“Malı varlığı olan kimse, nafakayı mal varlığına göre versin; rızkı ancak kendisine kâfi gelecek kadar verilmiş olan kimse, Allah'ın kendisine verdiğiinden versin; Allah hiç kimseyi verdiği imkândan fazlasıyla yükümlü kılmaz. Allah, güçlükten sonra kolaylık verir.”*⁹⁸ Bir kimse Allah Resulüne: *“Kadının kocası üzerindeki hakkı nedir?”* diye sordu. Allah Resulü cevaben şöyle buyurdu: *“Yediğiniz zaman ona yedirmesi, elbise giyindiği zaman onu giydirmesidir. Onun yüzüne vurmasın, onu çirkinleştirmesin, ev içi müstesna onu terk etmesin.”*⁹⁹

Kocanın nafakayı devamlı surette temin etmesi vaciptir. Evlilik masraflarını ve nafakayı karşılamaya muktedir olmayan birinin evlenmesi caiz değildir. Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmaktadır: *“Ey gençler topluluğu! Aranızda evlenmeye gücü yeten evlensin.”*¹⁰⁰ Hadiste geçen “الْبَاءُ” (el-bâe) kelimesi ‘nikâhın masraflarını karşılamaya muktedir olmak’ şeklinde yorumlanmıştır.¹⁰¹

Kadının kocası üzerindeki haklarından birinin de mehir olduğu konusunda İslâm âlimleri ittifak etmişlerdir. Mehir, erkek tarafından kadına, sadakatini beyan etmek üzere gönül hoşnutluğu ile verilmesi gereken maddî bir güvencedir.¹⁰² Yüce Allah Nisâ Suresi'nin başlarında şöyle buyurmaktadır: *“Kadınlara mehirlerini cömertçe verin.”*¹⁰³ Bu ayeti kerimede geçtiği üzere kadınlara mehirleri gönül hoşnutluğu ile verilmelidir.

⁹⁴ Müslim, Hac, 147.

⁹⁵ Zühaylî, Vehbe, **el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuh**, Cilt 9, s. 2591, 2592.

⁹⁶ **Kur'ân-ı Kerim**, Bakara Sûresi, Âyet 233.

⁹⁷ **Kur'ân-ı Kerim**, Talâk Sûresi, Âyet 6.

⁹⁸ **Kur'ân-ı Kerim**, Talâk Sûresi, Âyet 7.

⁹⁹ İbn Mâce, Nikâh, 3.

¹⁰⁰ *Buhârî, Nikâh, 3; Müslim, Nikâh, 1; “يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ، مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ”*

¹⁰¹ Zühaylî, Vehbe, **a.g.e.**, Cilt 9, s. 6670.

¹⁰² Martı, Huriye (edt.), **Hadislerle Evlilik**, s. 34.

¹⁰³ **Kur'ân-ı Kerim**, Nisâ Sûresi, Âyet 4.

Aynı zamanda mehir kadının erkek üzerinde edası farz olmak üzere bir borcudur. Oysa bu hak cahiliye toplumunda yok sayılıyordu ve erkekler onların mehrini kendilerine ayırıyordu. Karşılıklı iki veli arasında yapılan bu antlaşmada kadına ne seçim ne de mehir hakkı tanınırdı. İslâmiyet bu çirkin uygulamayı değiştirip mehri tamamen kadının hakkı olarak belirledi. Bu girişimle İslâm, kadından Cahiliye zilletini kaldırıp onun canını, şerefini ve mülkiyet hakkını koruma altına almıştır. Böylece erkek ve kadın arasındaki ilişkiler karşılıklı iyi niyet, hoşgörü ve muhabbet üzere tesis edildi.¹⁰⁴

Karısına karşı kocanın hoşgörülü, güler yüzlü ve saygılı davranması tavsiye edilmiştir: *“Onlarla güzellekle geçinin.”*¹⁰⁵ Koca, karısına minnette bulunma, eziyet etme ve nefret dilini kullanmaktan nehyedilmiş, onun haklarına riayet edip şefkat ve sevgi ile muamelede bulunması tavsiye edilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Ey insanlar! Kadınların haklarına rivayet ediniz! Onlara şefkat ve muhabbet ile davranınız! Onlar hakkında Allah’tan korkmanızı tavsiye ederim. Kadınları, Allah emaneti olarak aldınız; onların namuslarını ve iffetlerini Allah adına söz vererek helâl edindiniz!”*¹⁰⁶ Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Sizin en hayırlınız ailesine karşı en hayırlı olanınızdır. Ben de ailesine karşı en hayırlı olanınızdır.”*¹⁰⁷ *“Müminlerin iman bakımından en mükemmel olanı, en güzel huylu olanıdır. En hayırlılarınız, kadınına karşı hayırlı olanlarıdır.”*¹⁰⁸

Erkek karısına sevgisini izhar edip söylemelidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) sevenin sevdiğine onu sevdiğini söylemesini öğütlemiştir.¹⁰⁹ Eşini sevindireceğini bildiği faydalı konularda onunla sohbet etmeli ve onunla şakalaşmalıdır. Onun kusur ve ayıplarını yüzüne vurmuyup ona uygun bir dille anlatmalıdır. Kadının hassas ve ince ruhlu yapısını dikkate alarak onun manevî dünyasını bozacak söz ve davranışlardan sakınmalıdır. Her insanda olduğu gibi kadının da adeta şahsiyet ve güzelliğinin dışı vurumu olan yüzüne vurulmayacağı bildirilmiştir.¹¹⁰

İşte kadına tüm bu hakları talep eden İslâm’ın nazarında kadının güzide bir yeri olduğu aşikârdır. Çünkü kadın, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yüce davetine icabet edip ona

¹⁰⁴ Kutub, Seyyid, **Fizilali'l-Kurân**, 1. Baskı, Kahire, Daru’ş-Şuruk, 2003/1423, s. 585

¹⁰⁵ **Kur’ân-ı Kerim**, Nisâ Sûresi, Âyet 19.

¹⁰⁶ Müslim, Hac, 147.

¹⁰⁷ Tirmizî, Menâkıb, 63.

¹⁰⁸ Tirmizî, Radâ, 11.

¹⁰⁹ Ebû Dâvud, Edeb, 122.

¹¹⁰ İbn Mâce, Nikâh, 3.

destek veren Hatice (ö. 620) idi. Onun davetine iman getirip şehadet müjdesine ağışunu açan Sümeyye (ö. 615 [?]) idi. Tevhit bayrağını hicret yollarında taşıyan Ümmü Seleme (ö. 62/681) idi. Uhud meydanında hak uğruna can vererek şehadet mertebesine ulaşmış babası, kocası, kardeşi ve oğlunun cesetlerini bırakıp gözleri Allah Resulünü ararken onu gördüğünde “Anam babam sana feda olsun, ey Allah’ın Resulü! Siz sağ olduktan sonra her çeşit musibet bana hiç gelir” diyen Sümeyra (ö.?) idi.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜTÜB-İ SİTTE'DE GEÇEN KADININ KOCASINA İTAAT ETMESİYLE İLGİLİ RİVAYETLER VE SENED TENKİDİ

Kadın farklı din, kültür ve uygarlıklar tarafından konuşulup tartışılmıştır. Bu çerçevede yukarıda kadının tarih boyunca yaşadıklarıyla ilgili genel bir çerçeve çizilmiştir.

Aslında medeniyetlerin en hassas ve vazgeçilmez objesi sayılan kadın, neslin devamını sağlayan ve huzuru temin eden narin ve saygın bir varlıktır.¹¹¹ Oysa kadının saygı görmesi kadar huzurlu bir toplumun inşasında kocasıyla ilişkilerinin sağlıklı bir hale getirilmesini sağlamak da uygarlık ve medeniyetlerin önündeki en önemli problemlerden biri sayılmıştır.

İnsanlık son elçinin gelişinin müjdesini beklerken kadınlar bu vuslata daha fazla muhtaç oldukları aşikardı. İslâm zuhur ettiğinde onun insanlığı saran rahmet esintileri kadını dışarıda bırakmamıştır. Ona verilen değer İslâm'ın hukuk ve ahlâk normlarının her bir karesinde görülmektedir. İnsanlığa evrensel mesajını tebliğ eden Hz. Peygamber'in (s.a.v.) çağrısı, risalet sürecinin en başında bir kadın tarafından kabul görülmüştür. İslâm halkasının son peygamberi olan Hz. Muhammed (s.a.v.) de kadına izzet ve ikram elbisesini giydirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) yaşamı boyunca kadına verdiği değer ve kadınlar hususunda yaptığı tavsiyeler İslâm'ın kadına bakış açısını oluşturmuştur.

Evlilik ve aile hayatı kadın ve erkek arasındaki müşterek noktalardır. Bu noktada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kadına yapmış olduğu tavsiyeler huzurlu bir aile ortamını sağlamaktadır. Bu bağlamda kadının kocasının hukukuna nerede ve ne ölçüde riayet etmesi gerektiğine dair birçok hadis nakledilmiştir. Bu rivayetlerin hadis usul ve tenkit kriterlerine göre değerlendirilmesi neticesinde kadının kocasına itaat etmesi konusunun doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır.

Kadının kocasına itaat etmesiyle ilgili rivayetlerin senedinde yer alan ravilerin hayatlarına ve güvenilirliklerine dair bilgi vermeden önce bu çalışmanın bel kemiğini oluşturan “İtaat”, “Kütüb-i Sitte” ve “Sened” kavramları hakkında bilgi verilecektir.

¹¹¹ **Kur'ân-ı Kerim**, Bakara Sûresi, Âyet 19, A'raf Sûresi, Ayet 189, Rûm Sûresi, Ayet 21, Talak Sûresi, Ayet 6.

1.1. İTAATİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Kök harfleri itibariyle *tav'* (طوع) kelimesinden türemiş *itaat* (الإطاعة) kelimesi if'al vezninde olup sözlükte kabul etmek, boyun eğmek, emredilene muhalefet etmeden uymak, isteyerek yapmak gibi anlamlara gelmektedir. *Taat* (الطاعة) kelimesi de itaat kelimesiyle aynı anlama gelmektedir.¹¹² Ulemanın çoğunluğunun genel kanaatine göre bu fiil müteaddi olduğu gibi lâzîmî bir fiil olma özelliğine de sahiptir.¹¹³ Kimileri de bu fiili lâzîmî kabul etmiş ancak genellikle lâm (ل) harf-i ceriyle müteaddi olabileceğini söylemiştir. Anlam itibariyle *tav'an* (طوعا) kelimesi *kerhen* (كرها) kelimesinin zıt anlamlısı olarak kullanılınca "bir şeye zor olmaksızın, isteyerek uymak" anlamına gelmektedir.¹¹⁴

Kur'an-ı Kerim'de itaat kelimesi *taat* şeklinde üç ayette, isim olarak yedi yerde ve başka yerlerde de fiil kalıbında olmak üzere seksen beş yerde geçmektedir. Aynı kökten türeyip güç yetirmek anlamına gelen istitaat kavramı da kırk iki ayette bulunmaktadır. İtaat, boyun eğmek¹¹⁵ ve isteyerek yapmak¹¹⁶ gibi manaların yanı sıra kalpten tabi olmak¹¹⁷ anlamına da gelmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de, kâinatta her ne varsa isteyerek veya istemeyerek Allah'a itaat ettiğini bildirmektedir.¹¹⁸ Öte yandan Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerden yola çıkarak yeryüzünün halifesi¹¹⁹ seçilen insanın Allah'a ve Resulüne itaat etmesi gerektiği anlaşılmaktadır.¹²⁰ Aynı şekilde bu itaati açıkça emreden bazı ayetler bulunmaktadır.¹²¹

¹¹² İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, **Lisânü'l-'Arab**, Cilt 15, 1. Basım, Beyrut: Daru Sadr, Ts., Cilt 8, s. 240-243.

¹¹³ Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî, **Tehzibü'l-Lüga** (Thk. Muhammed Avd Merab), Cilt 8, 1. Basım, Beyrut: Darü İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1422/2001, Cilt 3, s. 66; Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd, **es-Sihâh Tacü'l-Lüga ve Sihahu'l-Arabiyye**, (Thk. Ahmed Abdu'l-Gafur Attâr), Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1410/1990, Cilt 3, s. 1255.

¹¹⁴ İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî, **Cemheratü'l-Lüga**, (Thk. Remzi Münir Be'lebeki), 1. Basım, Cilt 3, Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayin, 1407/1987, Cilt 2, s. 917.

¹¹⁵ Genellikle "اطاع" kalıbında gelip inkiyâd (انقياد) kelimesiyle aynı anlamda kullanılmaktadır. Örnek: اطاع النبت: "Bitki (onu yiyen hayvana) boyun eğdi." (İbn Manzûr, **Lisânü'l-'Arab**, Cilt 10, s. 112).

¹¹⁶ Hoşlanmamak anlamına gelen الكره fiilinin zıddı olarak seçme iradesi bulunan varlıklar için "isteyerek yapmak" anlamında kullanılmaktadır. Örnek: جاء فلان طائعا: "Falan adam isterek geldi." (Cevherî, **es-Sihâh**, Cilt 3, s. 1255).

¹¹⁷ Bir kimseye tabi olmak anlamına gelen تبع kelimesinin anlamıyla kullanılmaktadır. Örnek: سانه لايطوعه أي لايتابع: "Dili ona itaat etmiyor, yani ona uymuyor (peşinden gitmiyor)." (İbn Manzûr, **Lisânü'l-'Arab**, Cilt 10, s. 113).

¹¹⁸ **Kur'an-ı Kerim**, Âl-i İmran Sûresi, Âyet 83, Ra'd Sûresi, Ayet 15, Rahmân Sûresi, Âyet 6.

¹¹⁹ **Kur'an-ı Kerim**, En'âm Sûresi, Âyet 165.

¹²⁰ **Kur'an-ı Kerim**, Nisâ Sûresi, Âyet 13, 14, 69, 80.

¹²¹ **Kur'an-ı Kerim**, Enfal Sûresi, Âyet 1, Nur Sûresi, Ayet 52.

Bir ayette de Allah'a, Resulüne ve emir sahiplerine itaat emredilmektedir.¹²² İşte Allah Teâlâ insanlara hak ve batılı bildirmek üzere elçilerine İslâm dininin kurallarını ve nihaî kurtuluş yolunu vahyetmiştir. Ebedî saadet ve kurtuluş da da ancak peygamberlere ve onların tavsiyelerine uymakla mümkün olur.¹²³

İtaat, “*emirde vacip ya da mendup, nehyde haram ya da mekruh farkı gözetmeksizin emredilene yapmak, nehyedilenden kaçınmaktır.*”¹²⁴ Bu tanım ile kendisine itaatin yapılacağı yegâne zat Allah Teâlâ’dır. Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat’e göre taat, Mutezilenin ileri sürdüğü gibi Allah’ın (c.c.) iradesine değil emrine muvafakat etmektir. Bir kimse borcunu öderse, eşine infakta bulunursa veya bunlara benzer bir davranışta bulunursa Allah’a itaat etmiş olur. Oysa yaptığı bu davranışlar ibadet değildir. Böylece masiyet hali dışında Allah’tan başkasına itaat etmek caizdir. Ancak Allah Teâlâ’nın (c.c.) zatı dışında başka birine ibadet etmek asla caiz değildir. Yine bir başkasına ne ölçüde itaat edilip edilmeyeceği de Allah Teâlâ’nın emri doğrultusunda bilinmektedir.¹²⁵

Kur’an-ı Kerim’de “birr” ve “ihsan” kelimeleri bağlamında ana babaya gönül rızasıyla itaati emreden ayetlerden anlaşıldığı üzere onlara karşı nezaketle davranılması emredilmiştir.¹²⁶ Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) devlet yöneticilerine, komutanlara, büyüklere, âlimlere ve kocaya karşı itaati emretmiştir.¹²⁷ Eşler karşılıklı olarak bazı hak ve ödevlerle yükümlüdürler.¹²⁸ Aile hayatının devam ve istikrarı da karı-koca arasındaki sevgi ve saygının korunmasıyla mümkündür.¹²⁹ Yine ön gördüğü belli ahlâk ve adalet prensipleri çerçevesinde İslâm, erkeğe aile reisliği yetki ve sorumluluğunu vermiştir.¹³⁰

¹²² **Kur’an-ı Kerim**, Nisâ Sûresi, Âyet 59.d

¹²³ **Kur’an-ı Kerim**, Âl-i İmran Sûresi, Ayet 32, Nisâ Sûresi, Âyet 80, Hucurât Sûresi, Âyet 14.

¹²⁴ Tehânevî, Muhammed A’lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid b. Muhammed, **Keşşâfu Istilâhâti’l-Fünûn**, (Thk. Refik el-Acem ve Ali Dahruc), 1. Basım, Cilt 2, Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1417/1996, Cilt 2, s. 1123.

¹²⁵ Tehânevî, **Keşşâfu Istilâhâti’l-Fünûn**, Cilt 2, s. 1123.

¹²⁶ **Kur’an-ı Kerim**, İsrâ Sûresi, Âyet 23, Ankebût Sûresi, Âyet 8, Lokman Sûresi, Âyet 14, 15, Meryem Sûresi, Âyet 14, 32.

¹²⁷ Buhârî, Ahkâm 42; Müslim, İmâre 41; İbn Mâce, Cihâd 41; Tirmizi, Rada' 10, Cihad, 29; Nesâî, Bey'at 1, 2, 3.

¹²⁸ **Kur’an-ı Kerim**, Bakara Sûresi, Âyet 228.

¹²⁹ **Kur’an-ı Kerim**, Rûm Sûresi, Âyet 21.

¹³⁰ **Kur’an-ı Kerim**, Nisâ Sûresi, Âyet 34; Buhârî, Ahkâm, 1; İbn Mâce, Nikâh, 3; Ebû Dâvûd, Nikâh, 40.

Buna mukabil kadının kocasına ilâhî prensipler çerçevesinde kocasına itaat etmesi emredilmiştir.¹³¹

1.2. KÛTÛB-İ SİTTE’NİN TARİHİ SERENCAMI

Arapça kökenli bir kelime olan “Kütüb” kelimesi “Kitap” kelimesinin çoğulu olup kitaplar anlamına gelmektedir. “Kütüb-i Sitte”¹³² terkipteki “Sitte” kelimesi de altı demektir. Böylece bu iki kelime beraber kullanıldığında “Altı Kitap” anlamına gelmektedir.¹³³

Allah’ın indirdiği kitabı en iyi anlatacak olan Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sözleri, Kur’an-ı Kerim’i açıklayıp beyan etmesi açısından önemli olduğu için ashab tarafından ezberlendiği gibi onlardan yazmayı bilenler tarafından da yazıya geçiriliyordu.¹³⁴ Artık ashabın hadise duyduğu ihtiyaç¹³⁵ gün geçtikçe kendini hissettirmeye başlamış ve onların izini süren tabiin de bu sahada mesai harcamaya yönelmiştir.

Hicrî 3. asır hadislerin muhafazası ve aktarılması adına hadis tarihi açısından yeni bir dönüm noktası sayılmıştır. Hadis kaynaklarının yazıldığı bu dönemde Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819), Ebû Bekr Abdullah el-Humeydî (ö. 219/834) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/856) gibi değerli isimler hadis literatürüne *Ale’r-Rical*¹³⁶ sistem üzere

¹³¹ Buhârî, İmân 2, Cum`a 11, Kusûf, 9, İstikrâz 20, İtk 17, 19, Vesâyâ 9, Bed’ü'l-Halk 6, Enbiyâ, 1, Nikâh, 80, 81, 84, 85, 86, 87, 89, 90, Rikak, 16, 51, Ahkâm 1; Müslim, Kusuf, 17, Zekât, 84; Nikâh, 120, 122, Rada’, 60, İmâre 20, Zikir, 93, Rikâk, 93; İbn Mâce, Siyâm, 53, Nikâh, 3, 4; Ebu Davud, Savm, 73, 74, Nikâh, 40, 41, Harac, 1; Tirmizî, İmân, 6, Savm, 64, 65, Rada’, 10, 11, Cihâd, 27, Tefsîr, 10; Nesâî, Kusûf, 17, Nikâh 14.

¹³² *el-Kütübu’s-Sitte* (الكتب الستة): 1. Buhârî ve Müslim’in *el-Câmi’u’s-Sahîh*, Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce’nin *es-Sünen* isimli hadis kitapları (Alimlerin çoğuna göre). Bkz. *el-Eimmetu’s-Sitte*; 2. Buhârî ve Müslim’in *el-Câmi’u’s-Sahîh*, Ebû Dâvûd, Nesâî ve Tirmizî’nin *es-Sünen*, İmam Mâlik’in *el-Muvatta’* isimli hadis kitapları (Mağribli/Kuzey Afrikalı alimlerin ekserisine, Rezîn el-Abderî (ö. 535), İbnü'l-Esîr el-Cezerî (ö. 606) ve diğer bazı alimlere göre); 3. Buhârî ve Müslim’in *el-Câmi’u’s-Sahîh*, Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî, ve Dârimî’nin *es-Sünen* isimli hadis kitapları (İb- nu’s-Salâh (ö. 643), el-Alâî (ö. 761) ve İbn Hacer (ö. 852) gibi bazı alimlere göre). Bkz. *Sahîhân, es-Sünenü'l-Er- ba’a, Muvatta’, Atrâf, Zevâid* (Bkz.Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 11. Baskı, İstanbul: İFAV Yay. 2020, s. 169).

¹³³ İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, **Lisânü'l-Arab**, Cilt 15, 1. Basım, Beyrut: Daru Sadr, Ts., Cilt 1, s. 697, 698; Cilt 6, s. 104.

¹³⁴ Buhârî, İlim, 39, Lukata, 7; Diyât, 8; Müslim, Hac, 447; Accâc el-Hatib, Muhammed, **Sünnetin Tesbîti / es-Sünne Kable’t-Tedvîn**, (Trc. Mehmet Atdemir), İzmir: Çağlayan Matbaası, 2005, s. 286-302.

¹³⁵ Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahmân b. el-Fadl b. Behrâm, **Müsnedü’-d-Dârimî el-Ma’rûf bi Süneni’-d-Dârimî**, Cilt 4, (Thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî), Suûdiyye: Dâru’l-Muğnî, 1421/2000, Cilt 2, s. 1074, Mukaddime, 46, Ferâiz, 19, İbn Mâce, Ferâiz, 4; Ebû Dâvûd, Ferâiz, 5; Tirmizî, Ferâiz, 10.

¹³⁶ *Ale’r-Rical* (على الرجال): Hadisleri ravilerine göre sınıflandırarak hadis kitabı yazma; Bu şekilde yazılmış olan kitap. Bkz. *Rical*. Örnek: Bu şekilde yazılmış olan hadis kitaplarına örnekler için Bkz. *Atrâf, Mu’cem, Musned*. (Bkz.Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 24).

önemli eserler kazandırmışlardır. Bunların yanı sıra farklı bir yol izleyen İmâm Mâlik (ö. 179/795), Abdurrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/827) ve İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849) gibi birçok muhaddis de *musannef*¹³⁷ nevinden olmak üzere *Ale'l-Ebvab*¹³⁸ türü eserler te'lif etmişlerdir.¹³⁹

Daha sonra *Kütüb-i Sitte* müellifleri olarak şöhret bulan Buhârî (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/874), İbn Mâce (ö. 275/888), Ebû Dâvûd (ö. 279/892), Tirmizî (ö. 279/892) ve Nesâî (ö. 303/915) tarafından *Ale'l-Ebvab* sistemi üzere yazılan *Cami'*¹⁴⁰ ve *Sünen*¹⁴¹ türü kitaplar hadis edebiyatını zirveye taşıyan eserler sayılmıştır. Bu müellifler tarafından yazılan hadis eserleri Kur'an-ı Kerim'den sonraki en sahih kitaplar olarak kabul görülmüştür. Nitekim bu müellifler eserlerine sadece sahih olduğunu bildikleri veya sıhhatine kail olacaklarına dair delil ve ispat buldukları rivayetleri nakletmişlerdir.¹⁴²

Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'leri üzerine *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn'*ı te'lif eden Hâkim en-Neysâbûrî (ö. 405/1014) hadis usulü alanında kaleme almış olduğu *Ma'rifetü*

¹³⁷ *Musannef* (المصنف): 1. Fikhî bir hüküm taşıyan merfû', mevkûf ve maktû' hadisleri fıkıh konularına göre sınıflandırarak yazılan hadis kitabı. Sünenlerden farklı olarak bu tür eserlerde sahabe ve tâbiünün söz ve işleriyle ilgili bol miktarda haber bulunur. Bkz. *Ahkâm Hadisleri, Câmi', Muvatta', Sünen*. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 231).

¹³⁸ *Ale'l-Ebvâb* (على الأبواب): Hadisleri konularına göre sınıflandırarak hadis kitabı yazma; Bu şekilde yazılmış olan kitab. Örnek: Bu şekilde yazılmış olan hadis kitaplarına örnekler için Bkz. *Câmi', Sünen, Musannef, Müstedrek, Zevâ'id* Kitapları. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 23, 24).

¹³⁹ Kuzudişli, Bekir, **Hadis Tarihi**, İstanbul: Kayhan Yayınları, 2017, s. 135; Çakan, İsmail Lütfi, **Hadis Edebiyatı**, 14. Baskı, İfav Yay. İstanbul, 2014, s. 53, 56, 58, 71, 74, 76.

¹⁴⁰ *Câmi'* (ç. *Cevâmi'* / الجامع ج. الجوامع): 1. Her konudan hadisler ihtiva eden hadis kitabı. Bu konular Ahkâm, Akâid, Âdâb, Zühd ve Rekâik, Tefsir, Siyer ve Tarih, Menâkib ve Mesâlib, Fiten ve Eşrâtü's-Sâ'a şeklinde 8 ana başlık altında toplanabilir. Bu kitaplardaki hadisler genellikle konularına (ale'l-ebvâb) veya ilk kelimelerinin harf sırasına konulmasına (ale'l-ahruf, elifbâi) göre tasnif edilmişlerdir; 2. Fikhî bir hüküm taşımayan, belli fıkıh konularından birine girmeyen hadislerin toplandığı kitap (İlk dönemlerdeki kullanım); 3. Bir hadis kitabında herhangi bir bölüme konulamayan değişik konulardaki hadislerin toplandığı bölüm (Daha ziyade mâlikî alimlerin kitaplarında); 4. İçinde, daha önce yazılmış olan kitaplardan birden fazlasının ihtiva ettiği hadislerin hepsinin veya bir kısmının toplandığı kitap. Bkz. *Mecma', Zevâ'id*; 5. Sekiz ana konudan veya bunların bir kısmından bir miktar hadisi bir araya getiren hadis kitabı (İlk dönem hadisçilerinin ıstılahı) (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 43, 44).

¹⁴¹ *Sünen* (السنن): 1. Sünnet kelimesinin çoğulu; 2. Fikhî bir hüküm ihtiva eden hadisler. Bkz. *Ahkâm Hadisleri*; 3. Fikhî bir hüküm ihtiva eden hadisleri fikhî konularına göre düzenlemek suretiyle yazılan hadis kitabı. Bu tür kitaplarda esas itibarıyla merfû' hadisler bulunur. Bunlarda, mevkûf ve maktû' hadislerle, zaman ilerledikçe daha da az olmak üzere, fazla yer verilmemiştir. Çünkü sunen kitabı yazan alimlerin ıstılahında mevkûfa sünnet değil, hadis dendiği nakledilir. Bkz. *es-Sunenu'l-Erba'a, Sunnet, Sunnet Kitapları*; 4. Hadis kitabının fıkıh konularıyla ilgili kısmı. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 300).

¹⁴² Arapkirî, Hüseyin Avni, **Bugyetu'l-Hasîs fî Târîhi İlmi'l-Hadîs**, (Neşr. Nilüfer Kalkan Yorulmaz), 2. Baskı, Ankara: Sarıyıldız Ofset Matb., 2022, s. 197; Uğur, Mücteba, **Hadis İlmi Edebiyatı**, 1. Basım, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, s. 165.

Ulûmi'l-Hadîs adlı eserinde Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinden bahsetmiş ve bu iki eserin müslümanlar arasında yaygınlık kazandığını belirtmiştir. *Sahîhayn*¹⁴³ diye isimlendirdiği bu iki eserin müelliflerinden Buhârî'nin hadisleri derlediği eserini övgü dolu sözlerle anlatırken Müslim'in eserine de benzer övgülerde bulunmuştur.¹⁴⁴ Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'leri için *Sahîhayn* ifadesi kullanıldığı gibi birçok hadis kitabında iki müellifi işaret etmek üzere *İmâmân* ve *Şeyhayn*¹⁴⁵ tabirleri kullanılmıştır.¹⁴⁶

İbn Hazm (ö. 438/1046) İbn Seken'in (ö. 353/964) *Musannef*'ini, Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerini, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *Sünen*'lerini İslâm'ın temel taşları olarak görüp bunları makbul hadis mecmualarından sayıp kabul etmiştir.¹⁴⁷ Daha sonra Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin kitaplarına Tirmizî'nin *el-Camî*'i de eklemek suretiyle bu beş hadis kitabı *Usûl-i Hamse*¹⁴⁸ (*Beş Asıl*) adıyla anılmıştır.¹⁴⁹ Böylece hicrî V. asra tekabül eden *Kütüb-i Sitte* kavramından önce *Usûl-i Hamse* yaygın ve yerleşik hale gelmeye başlamıştır. Nitekim bu hususa dikkat çeken Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245) Ebû Tahir Ahmed b.

¹⁴³ *Sahîhân* (الصحيحان): Buhârî ve Müslim'in kısaca *Sahîh* diye bilinen *el-Câmiu's-Sahîh* isimli eserlerinin ortak adı. Bu iki kitap en muteber hadis kitaplarıdır. Bkz. *İttefeka Aleyhi's-Şeyhân, Mustahrac*, Mustedrek, Muttefak Aleyh, Sahîh, el-Kütübü's-Sitte. (Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 288).

¹⁴⁴ Hâkim en-Neysabûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, **Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadîs**, (Thk. Muazzam Hüseyin), Beyrut: el-Mektebetü't-Ticârî 1397/1977, s. 15.

¹⁴⁵ *Şeyhân* (الشيخان): 1. Buhârî (ö. 256) ve Müslim (ö. 262). Bkz. *İttefeka Aleyhi's-Şeyhân, Muttefak Aleyh*; 2. Hz. Ebû Bekir (ö. 13) ile Hz. Ömer (ö. 23). Daha çok İslâm tarihi eserlerinde, bazen de ricâl kitaplarında bu manada kullanılır. *Şeyhayn* (الشيخين): Şeyhan manasındadır. (Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 316).

¹⁴⁶ Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk, **el-Müsnedü'l-Müstahrec ale'l-Buhârî**, (Thk. M. Hasan İsmâîl), Cilt 4, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996, Cilt 1, s. 36; İbn Dakîkul'îd, Ebû'l-Feth

Takıyyüddîn Muhammed b. Alî b. Vehb el-Kuşeyrî el-Kûsî, **İhkâmü'l-Ahkâm şerhu 'Umdeti'l-Ahkâm**, Beyrut: Daru'l-Cil Yay., 1995, s. 59; İbn Cemâa, Ebû Ömer İzzüddîn Abdülazîz b.

Muhammed b. İbrâhîm el-Kinânî el-Hamevî, *Hidâyetü's-sâlik ile'l-Mezâhibi'l-Erba'a fi'l-Menâsik* (el-Mensekü'l-Kebîr, el-Menâsikü'l-Kübrâ 'alâ Mezâhibi'l-Erba'a), (Thk. Nureddin Itr), Cilt 3, Beyrut: Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 1414/1914, Cilt 1, s. 29; Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *Besâ'iru Zevi't-Temyîz fi Letâ'ifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, Cilt 6, 3.

Basım, Kahire: el-Meclisü'l-'Alâ li-Şüûni'l-İslamiyye, 1416/1996, Cilt 2, s. 5; Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed, **el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye**, Cilt 12, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1400/1980, Cilt 1, s.13.

¹⁴⁷ İbnü'l-Kayserânî, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî, **Şürûtü'l-E'immeti's-Sitte**, (Thk. Abdulfettah Ebû Gudde), Beyrut: 1404/1984, s. 100, 101.

¹⁴⁸ *el-Usûlu'l-Hamse* (الأصول الخمسة): Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu's-Sahîh*, Ebû Dâvûd, Nesâî ve Tirmizî'nin es-Sünen isimli hadis kitapları. Bkz. el-Kütübü'l-Hamse, el-Kütübü's-Sitte. el-Usûlu's-Sitte (الأصول الستة): *el-Kütübu's-sitte* manasına kullanılır. (Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 353).

¹⁴⁹ Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfî, **Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî**, (Thk. Ebû Kuteybe Nazr Muhammed el-Fariyâbî), Cilt 2, Riyad: el-Mektebetü'l-Kevser, 1415/1994, Cilt 1, s. 105.

Muhammed es-Silefi'nin (ö. 576/1180) Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'leri, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin *Sünen*'lerine işaret eden “*Doğu ve batı alimleri bu hadis mecmualarının sıhhati hakkında ittifak etmiştir.*” sözünü nakletmiştir.¹⁵⁰

Malikî mezhebinin müntesibi olan müfessir Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 671/1273) *Kütüb-i Sitte* terkiibini kullanmış ancak *Usûl-i Hamse*'yle beraber altıncı kitap olarak Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) *el-Muvatta* isimli eserini zikretmiştir.¹⁵¹ Benzer şekilde hadis ulemasından bazıları İbn Mâce'nin *Sünen*'i yerine Dârimî'nin *Sünen*'ini, bazıları da İmâm Mâlik'in *el-Muvatta* adlı eserini *Kütüb-i Sitte* içinde saymışlardır. İbn Mâce, hadisleri naklettiği raviler açısından tenkit edilmiş¹⁵² olsa da Ebû'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir el-Makdisî (ö. 507/1113) onun *Sünen*'ini *Usûl-i Hamse*'ye eklemiştir. Böylece hicrî V. asırda Muhammed b. Tâhir el-Makdisî, bu altı muhaddisin kitabını kast ederek *Kütüb-i Sitte* terkiibini kullanan ilk müellif olmuştur.¹⁵³ Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî el-Makdisî el-Cemmâilî (ö. 600/1203) de bu görüşü benimseyip ve *el-Kemâl fî Esmâ'i'r-Ricâl (el-Kemâl fî Ma'rifeti'r-Ricâl)* adlı eserinde bunu işlemiştir. Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân el-Mizzî (ö. 742/1341) de İbn Mâce'yi *Kütüb-i Sitte* içinde sayanlardan biridir.¹⁵⁴ Zehebî de *Kütüb-i Sitte* için kendisinden önce kullanılmamış olan *Kütübü'l-İslami's-Sitte* kavramını kullanmıştır.¹⁵⁵ Böylece hicrî V. asra tekabül eden *Kütüb-i Sitte* kavramı yaygın ve yerleşik hale gelmeye başlamıştır.

Kütüb-i Sitte'yi derlemeyi düşünüp ilk defa gerçekleştiren, Endülüslü muhaddis Rezîn b. Muâviye es-Sarakustî'dir (ö. 535/1140). Fakat İmâm Mâlik'in *el-Muvatta* adlı eserini İbn Mâce'nin *Sünen*'ine tercih ederek *et-Tecrid li's-Sıhâh ve's-Sünen* diye de bilinen *el-Cem' beyne'l-uşûli's-Sitte* adlı eserinde Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin eserleriyle bir araya getirmiştir. Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn el-Cezerî (ö. 606/1210) Ebû Saîd Salâhüddîn Halîl b. Keykeldî (ö. 761/1359)

¹⁵⁰ İbn Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, **Mukaddimetü İbni's-Salâh fî Ulûmi'l-Hadîs**, (Thk. Abdullah el-Minşâvî), Kahire: Daru'l-Hadis, 1431/2010, s. 27.

¹⁵¹ Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân-ı Kerim, Cilt 7, s. 328.

¹⁵² Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, **el-Muğnî fi'd-Du'afâ'**, Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997, s. 10.

¹⁵³ İbnü'l-Kayserânî, Şürütü'l-E'immeti's-Sitte, s. 13; Kettânî, Muhammed b. Ca'fer, er-Risâletü'l-Müstetrafe li-Beyânî Meşhûri Kütübü's-Sünneti'l-Müşerrefe, s. 12.

¹⁵⁴ İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, **en-Nuket ala Kitabi İbni's-Salah**, (Thk. Bey' b. Hâdî Umeyr), Riyad: Daru'r-Râye, 1408/1988, Cilt 1, s. 487.

¹⁵⁵ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, **el-Muğnî fi'd-Du'afâ'**, Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997, s. 10.

ve İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) de “*Kütüb-i Sitte'nin altıncısı Darimî'nin Müsned'i (Sünen'i) olsaydı daha iyi olurdu*” demişlerdir. Bunlardan kimi *Usul-ü Seb'e (el-Kütübu's-Seb'a)*¹⁵⁶ terkinini yaparak diğere beş kitapla beraber *Muvatta* ile İbn Mâce'nin *Sünen*'ini saymıştır. Bunlardan kimi de *Muvatta*'ı düşürüp *Kütüb-i Sitte*'ye Darimî'nin *Sünen*'ini eklemiştir.¹⁵⁷

Kütüb-i Sitte kavramı ehl-i hadîs istilâhında ve müslümanlar nezdinde büyük bir rağbet ve şöhret bulmuştur. Aynı zamanda kitap kast edilerek *Sahîh* kelimesi mutlak olarak zikredilmişse bundan murad Buhârî'nin *Sahîh*'idir. *Şeyhân* ile Buhârî ve Müslim, *Sahîhan/Sahîhayn* ile her ikisinin Sahîhleri kast edilmiştir. “Bu hadis *Sahîhayn*'de geçiyor” demek Buhârî ve Müslim'in Sahîhlerinde yer almış demektir. Bu iki müellifin kitaplarına aldıkları benzer hadisler için *muttefekun aleyh*¹⁵⁸ ifadesi kullanılmıştır. Bir hadis hakkında ‘*Erba'a*¹⁵⁹ rivayet etti’ denilmişse bu hadisin Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce tarafından rivayet edildiği anlaşılmıştır. Bir hadis bu altı müellif tarafından rivayet edilmişse ‘*Sitte* rivayet etti’ denilmiştir.¹⁶⁰ Genelde *Kütüb-i Selase*¹⁶¹ ile Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin *Sünenleri*, *Kütüb-i Erba'a*¹⁶² ile İbn Mâce, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin *Sünenleri* kast edilmiştir.¹⁶³

¹⁵⁶ *el-Kütübu's-Seb'a* (الكتب السبعة): Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-Sahih*, Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî, İbn Mâce ve Dârimî'nin *es-Sünen* isimli hadis kitapları. Bu kümede Dârimî'nin *es-Sünen*'i yerine İmâm Mâlik'in *el-Muvatta*'ını kabul eden alimler de vardır. Bkz. *el-Kütübu's-Sitte. Yedi Hadis İmamınun İttifak Ettikleri Hadisler*, İbrahim el-Hâzîmî, çev. Hanîfî Akın, İstanbul, 2004, Karınca Kitap. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 169).

¹⁵⁷ Kettânî, er-Risâletü'l-Müstetrafe li-Beyânî Meşhûri Kütübi's-Sünneti'l-Müşerrefe, s. 12, 13.

¹⁵⁸ *Muttefak Aleyh* (المتفق عليه): 1. Buhârî (ö. 256) ve Müslim'in (ö. 262) her ikisinin de *el-Câmi'u's-Sahih* isimli kitaplarına aldıkları hadis. Âlimlerin cumhuri bununla sahâbi ravisi ve metni aynı olan hadisi kasederler. Bkz. *İttifak Aleyh*; 2. Sahîh olduğunda hadis âlimlerinin ittifak ettikleri hadis. Bkz. *Muhtef Fih*; 3. Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-Sahih*'leri ile Ahmed b. Hanbel'in *Musned*'inde bulunan hadis (İbn Teymiyye'nin *el-Munteka*'sındaki özel istilâhı). (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 252).

¹⁵⁹ *Erba'a* (الأربعة): Ebû Dâvûd, en-Nesâî, et-Tirmizî ve İbn Mâce'nin *Sünen* isimli kitapları. Bkz. *es-Sünenü'l-Erba'a*. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 73).

¹⁶⁰ İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, **Tağlîku't-Ta'lik** (**Ta'liku't-Ta'lik**), (Thk. Abdurrahman Musa el-Kazâkî), Beyrut: Dâru Ammâr, 1995, s. 311;

¹⁶¹ *el-Kütübu's-Selase* (الكتب الثلاثة): 1. Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-Sahih*, İmâm Mâlik'in *el-Muvatta*' isimli hadis kitapları; 2. Ebû Dâvûd, Nesâî ve Tirmizî'nin *es-Sünen* isimli hadis kitapları. Bkz. *El-Kütübu's-Sitte*. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 169).

¹⁶² *el-Kütübu'l-Erba'a* (الكتب الأربعة): 1. Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce'nin *es-Sünen* isimli hadis kitapları (Sünniler arasında). Bkz. *es-Sünenü'l-Erba'a*, *el-Kütübu's-Sitte*; 2. el-Küleynî'nin *el-Kâfi*, Ebû Ca'fer es-Sadûk'un *Men Lâ Yahduruhu'l-Fakih* ve Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin *Tehzibu'l-Ahkâm* ile *el-İstibsâr* isimli hadis kitapları (Şîiler arasında). Bkz. Şîi. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 168).

¹⁶³ Arapkirî, Bugyetü'l-Hasîs fi Târîhi İlmi'l-Hadîs, s. 72, 73; Şakir, Ahmed Muhammed, el-Bâisu'l-**Hasîs Şerhu İhtisârü'l-Ulûmi'l-Hadîs**, (Thk. Ali Abdülhamid el-Çelebi), Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1996, s. 23.

Müslümanların güven ve kabulüne mazhar olan *Kütübü's-Sitte*, İslam alimleri tarafından çeşitli nedenlerle tercih edilmiştir. Bu nedenlerden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- a. Bu altı eserin müellifleri, hadislerin seçimi hususunda kendilerine mahsus belli ölçü ve kriterler tayin etmişlerdir.
- b. Kitaplarının genel muhtevasını sahîh hadisler oluşturmaktadır. Bu müellifler kitaplarında bulunan zayıf rivayetler hakkında bilgi vermişler ve kitaplarının sıhhatine halel getirmeyecek kadar çok az miktarda zayıf hadislere yer vermişlerdir.
- c. *Kütüb-i Sitte* müellifleri, çeşitli hadislerin derecesini ayrıntılı bir şekilde tetkik ve tenkide tabi tutmuşlar, ravilerin güvenilirliklerini tartışmışlar ve içerikleri açısından da müşkül hadisleri izah etmişlerdir.
- d. Hadisçiler tarafından bu müelliflerin eserlerindeki hadisler tetkik edilmiş ve güvenilir olduklarına dair genel bir kanaat oluştuğundan dolayı hukuki kaideler ve dini içtihatlarda temel referans olarak kullanılmıştır.¹⁶⁴

1.3. SENED VE SENEDİN ÖNEMİ

Rivayetlerin sıhhatinin bel kemiğini oluşturması açısından hadislerin başındaki sened kısmı hadis literatüründe önemli bir yere sahiptir. Hadislerin sıhhatini tespit etmek için ilk önce sened kısmının tahlil edilmesi gerekecektir. Rivayetlerin senedlerinde bulunan ravilerin hayatlarına dair bilgi vermeden evvel isnadın ne olduğuna ve taşıdığı öneme dair bilgi verilmesi konunun anlaşılması açısından daha isabetlidir.

İsnad, lügatta dağın zirvesine doğru tırmanmak anlamında geçişsiz (lazimî) veya yükseltmek anlamında geçişli (müteaddî) fiil olarak kullanılmıştır. Ebû Abdillâh Bedrüddîn İbn Cemâa (ö. 733/1333) ve Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed et-Tîbî'den (ö. 743/1343) nakledildiği üzere sened "metnin tarikini haber vermektir." Sened kelimesi aynı zamanda metnin dayandığı unsur olması nedeniyle bu ismi almıştır. Terim olarak sened "metne ulaştıran ravi silsilelerinden meydana gelen kısım" demektir.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Bağcı, H. Musa, el-Kütübü's-Sitte Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Otoritesini Oluşturan **Faktörler**, İslâmî İlimler Dergisi, Yıl 2, Sayı 2 Güz 2007 (123-159), s. 133, 134.

¹⁶⁵ İbn Manzûr, **Lisânü'l-'Arab**, Cilt 3, s. 220; Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseyinî, **Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, (Thk. Dr. Abdülaziz Matar), Cilt 40, 2. Basım, Kuveyt: Daru'l-Hidaye, 1414/1994, Cilt 8, s. 216; Kasımî,

İsnad tenkidinden, başta isnadda geçen ravilerin tabakat kitaplarından araştırılması, sika ve zayıf ravilerin tanınması, ravilerin doğum-ölüm tarihlerine bakarak isnadda inkıta ve ittisalın fark edilmesi, bhusus muanan ise senedde tedlisin olup olmadığının ortaya çıkarılması, cerh ve tadil âlimlerinin görüşlerine vakıf olmak ve senedde herkesin fark edemeyeceği gizli illeti tespit etmek için senedin gizli hallerinin bilinmesi gibi çeşitli faydalar amaçlanmaktadır. Hadis isnadı hakkında hüküm vermekten amaç, isnad tenkidini ince kaide ve usuller neticesinde varılan hükmü örneğin: “bu isnad sahihtir”, “bu isnad zayıftır” veya “bu isnad mevzudur” diye belirtmektir.¹⁶⁶

İsnad kültürü adeta Hz. Peygamber’in ümmetiyle bütünleşmiş bir özelliktir. Böyle bir özellik daha evvelki ümmetlerde olmadığından peygamberlerinin sahih haberleri kaybolduğu gibi, semâvî kitapları da tahrif edilmiştir. Rivayetlerin senedle beraber nakledilmesi, bu ümmetin üzerinde titizlikle durarak takib ettikleri bir yoldur. Bundan dolayı; Hz. Peygamber’in hadislerinin ve selefte ait haberlerin senedli olarak nakledilmesi, müslümanın üzerine düşen bir görev olmuştur.¹⁶⁷ Bu konuda Muhammed b. Sîrîn (ö. 110) “Bu ilim dindir; dinini kimden aldığına dikkat et”, Süfyan es-Sevrî (ö. 161) “İsnad mü’minin silahıdır” ve Abdullah b. el-Mübarek (ö. 181) “İsnad dindedir. Şayet isnad olmasaydı dileyen dilediğini söylerdi” diyerek isnadın önemini vurgulamışlardır.¹⁶⁸ Aynı şekilde Süfyan es-Sevrî’nin isnad kullanımıyla ilgili şu açıklaması manidardır: “Raviler yalan söylemeye başlayınca, biz de onlara karşı tarih (silahını) kullanmaya başladık.”¹⁶⁹

Muhammed Cemâluddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî, **Kavâ'idü't-Tahdîs min Funûni mustalahi'l-Hadîs**, (Thk. ve Tlk. Mustafa Şeyh Mustafa), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Naşîrûn, 1. Baskı, 1425/2004, s. 341; Koçyiğit, Talat, **Hadis Usulü**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 8. Baskı, 2009, s. 147.

¹⁶⁶ Şemsuddin el-Hanbelî, Muhammed b. Ahmed b. Abdilhadi, **Tenkihu't-Tahkîk fi Ehâdîsi't-Ta'lik**, (Thk. Sami b. Muhammed b. Câdullâh ve Abdülaziz b. Nasır el-Habânî), Cilt 5, Riyad: Edvau's-Selef, 1428/2007, Cilt 1, s. 175; İbn Receb, Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî, **Şerhu İlelü't-Tirmizî**, (Thk. Nureddin İtr), Cilt 2, Daru'l-Melah, 1398/1978, Cilt 1, s. 108; Tahhân, Mahmût, **Usulu't-Tahrîc ve Dirâseti'l-Esânîd**, Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 3. Baskı, 1417/1996, s. 137, 138; Tahhân, Mahmût, **Teysîru Mustalahi'l-Hadîs**, Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 10. Baskı, 1432/2011, s. 224.

¹⁶⁷ Tahhân, Mahmût, **Usulu't-Tahrîc ve Dirâseti'l-Esânîd**, s. 139.

¹⁶⁸ Kadî İyâz, Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, **İkmâlü'l-Mu'lim bi-Fevâ'id (fi Şerhi Sahîh) Müslim**, (Thk. Dr. Yahya İsmâîl), Cilt 8, Mısır: Daru'l-Vefa, 1419/1998, Cilt 1, s. 124; Kasımî, Cemâluddîn, **Kavâ'idü't-Tahdîs min Funûni Mustalahi'l-Hadîs**, s. 340, 341.

¹⁶⁹ Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, **İrsâdü Tullâbi'l-Hakâik**, (Thk. Nureddin İtr), 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1411/1991, s. 237, 238.

Hadis âlimleri, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen rivayetleri öğrenip aktarmak için büyük çabalar göstermişlerdir. Takva ve ihlas üzere olan bu âlimler karşılaştıkları rivayetleri dünyevi maksatlar uğruna aktarmaktan sakınmışlardır. Süfyan es-Sevrî'den ve benzer ifadesiyle Abdullah b. el-Mübarek'ten şöyle nakledilmiştir: “Kendisiyle Allah'ın rızasını isteyen kimse için hadis talep etmekten daha faziletli bir amel bilmiyorum.” Bu hususta hadis talep eden kimseye Yüce Allah'tan yardım, tevfik ve istikâmet talebini tavsiye eden âlimler, bunun yanı sıra bu kimsenin nefsinin tertemiz ahlâk ve rızaya mazhar olmuş bir edebe bürümesi gerektiğini söylemişlerdir. Ebû Asım Nebîl'den nakledildiğine göre “Kim bu hadis ilmini talep ederse muhakkak ki, din işlerinin en âlâsını talep etmiştir. Bundan ötürü bu kişinin insanların en hayırlısı olması gerekir” demiştir.¹⁷⁰ Bu doğrultuda nebevî rivayetleri nakleden raviler titizlikle incelenmiş ve eleştiriye tabi tutulmuştur. Böylelikle rivayetlerin başındaki sened halkalarına büyük bir önem atfedilmiştir.

Bir rivayette sened zincirinin bulunmasının önemi, rivayetin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaşip ulaşmadığı bilgisinin ortaya çıkmasıdır. Bu da ravilerinin hallerini terceme kitaplarında araştırmakla olur. Sened olmasaydı haberlerin doğrusunu yalanından ayırt edemezdik. Bidat ve batıl olan kişiler hadis uydurmaya cüret ederdi.¹⁷¹ Böyle bir fitnenin önüne geçmek adına hadis ilminin cerh-ta'dil üzerine kurulduğu şüphe götürmez bir hakikattir. Cerh ve ta'dil faaliyeti de belli ölçü ve kurallara tabi tutulmuştur. Aynı şekilde cerh ve ta'dil gereği raviyi tenkide tabi tutan şahsın da ta'dil vasıflarına uygun düşmesi gerekli görülmüştür.¹⁷² Örneğin Ebu'l-Feh el-Ezdî (374/984) cerhe tabi tutulmuş raviler hakkında hacimli bir eser te'lif etmişse de kendisinin cerh edilmiş olması ve cerh alanında yaptığı tenkidleri ifrat derecesine ulaşmış olması nedeniyle ehl-i hadis tarafından muteber görülmemiştir.¹⁷³

Sened tenkidinin doğru ve tutarlı olması adına ravilerin adaleti, sebepler zikredilmeksizin kabul edilmiştir. Zira ta'dil sebepleri çok olduğundan hepsini tek tek belirtmek zordur. Ancak cerh, sebebi açıklamaksızın kabul edilmez. Çünkü insanlar farklı sebepleri göz önünde bulundurarak eleştiri yaptıklarından dolayı cerh, ancak

¹⁷⁰ İbn Salâh, Mukaddimetü İbni's-Salâh fi 'Ulûmi'l-Hadîs, s. 234.

¹⁷¹ Tahhân, Mahmût, a.g.e., s. 139.

¹⁷² Polat, Salahattin, **Hadis Araştırmaları**, İnsan Yay. Ts., s. 45

¹⁷³ Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz et-Türkmânî, **Mizânü'l-İ'tidal**, 1. Basım. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1963, Cilt 3, s. 523.

sebeup ve açıklamalar ışığında yapılması gerekir.¹⁷⁴ İbn Abdilberr (463/1070) bu çerçevede adaleti sağlam, ilimde imameti karar kılmış, ilme gayret ve ihtimamı aşikâr olan birinin kimin ne dediğini umursamayarak; ancak raviyi cerh eden kimseye onun cerhine dair şahitler yoluyla ve bu doğrultuda kabulü gerektirecek şekilde bir yol izlemek suretiyle adil bir delil getirmesini isteyip ancak bununla ravinin kusurunu doğrulaması gerektiğini söylemiştir.¹⁷⁵ Elbette adalet, takva ve bu sahadaki araştırma ve ilmî çalışmalarıyla bilinen müelliflerin tespit ve değerlendirmeleriyle sened tahlilleri yapılmıştır. Ayrıca bir hadisin sıhhat derecesi şu veya bu kitapta bulunuşuna göre değil ricalinin adalet ve zaptına göre değerlendirilir.¹⁷⁶

Sened tenkidini yapmak için birinci adım olarak konuyla ilgili rivayetler ve bu rivayetleri aktaran ravilerin tespit edilmesi gerekir. Mevzubahis konu Kütüb-i Sitte bağlamında ele alındığından bu eserlerde yer alan hadisler tespit edilerek sened bakımından tahlili yapılacaktır.

1.4. KÜTTÜB-İ SİTTEDEKİ KADININ KOCASINA İTAAT ETMESİYLE İLGİLİ HADİSLERİN KAYNAKLARI

Konuyla ilgili hadisler Buhârî'nin el-Câmiu's-*Sahih*'inin İmân, Cum'a, Kusûf, İstikrâz, İtk, Vesâyâ, Nikâh ve Rikâk bölümlerinde, Müslim'in el-Câmiu's-*Sahih*'inin Kusûf, Zekât, Nikâh, Rada', İmâre, Zikir ve Rikâk bölümlerinde, İbn Mâce'nin es-*Sünen*'inin Siyâm ve Nikâh bölümlerinde, Ebu Dâvud'un es-*Sünen*'inin Savm, Nikâh ve Harac bölümlerinde Tirmizî'nin el-Cami'inin İmân, Savm, Rada', Cihâd ve Tefsîr bölümlerinde ve Nesâî'nin es-*Sünen*'inin Kusûf ve Nikâh bölümlerinde bulunmaktadır.¹⁷⁷

Tekrar ve tatvile kaçmadan metin ve sened bakımından çok az bir fark içermekle beraber birbirine benzeyen veya tamamen aynı olan rivayetlerin senedleri ayrıca tenkide

¹⁷⁴ Tahhân, Mahmût, **a.g.e.**, s. 142.

¹⁷⁵ İbn Hâcer, **Lisânü'l-mizân**, (Thk. Dairetü'l-Ma'rifetü'n-Nizamiyye), 3. Baskı, Cilt 7, Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1406/1986, Cilt 1, s. 15.

¹⁷⁶ Kasımî, Kavâ'idü't-Tahdîs min Funûni mustalahi'l-Hadîs, s. 116.

¹⁷⁷ Buhârî, İmân 2, Cum'a 11, Kusûf, 9, İstikrâz 20, İtk 17, 19, Vesâyâ 9, Bed'ü'l-Halk 6, Enbiyâ, 1, Nikâh, 80, 81, 84, 85, 86, 87, 89, 90, Rikâk, 16, 51, Ahkâm 1; Müslim, Kusuf, 17, Zekât, 84; Nikâh, 120, 122, Rada', 60, İmâre 20, Zikir, 93, Rikâk, 93; İbn Mâce, Siyâm, 53, Nikâh, 3, 4; Ebu Davud, Savm, 73, 74, Nikâh, 40, 41, Harac, 1; Tirmizî, İmân, 6, Savm, 64, 65, Rada', 10, 11, Cihâd, 27, Tefsîr, 10; Nesâî, Kusûf, 17, Nikâh 14.

tabi tutulmamıştır. Çünkü tenkit ve tahlile tabi tutulan rivayetler diğer benzer rivayetlerin sıhhatine örneklik teşkil etmektedir.

Öncelikle Buhârî'nin Ebû Hüreyre tarikiyle rivayet ettiği yedi hadisin senedinde yer alan raviler cerh ve ta'dîle tabi tutulacaktır.

1.4.1. Buhârî'nin Sahih'indeki Rivayetler

1.4.1.1. Birinci Hadisin Metni

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِقَاتٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَبَعْلُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ "

1.4.1.1.1. Hadisin Tercümesi

Buhârî ⇒ Muhammed b. Mükâtil ⇒ Abdullah ⇒ Ma'mer ⇒ Hemmâm b. Münebbih ⇒ Ebû Hüreyre isnadıyla nakledilen rivayete göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Kadın, kocası yanında hazır iken, onun izni olmadıkça (nafile olarak) oruç tutmaz.”¹⁷⁸

¹⁷⁸ Buhârî, Nikâh, 84; 86; Müslim, Zekât, 84; İbn Mâce, Siyâm, 53; Ebu Davud, Savm, 73; Tirmizî, Savm, 65.

Hadisin *Kütüb-i Sitte*'de yer alan diğer varyantları:

1. Buhârî'nin *Sahih*'inin *Nikâh* (86) bölümünde geçmektedir:

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزَّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " لَا يَجِلُّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَصُومَ وَرَوْجَهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَلَا تَأْتُنَّ فِي بَيْتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَمَا أَنْفَقْتَ مِنْ نَفَقَةٍ عَنْ غَيْرِ أَمْرِهِ فَإِنَّهُ يُؤَدِّي إِلَيْهِ شَطْرَهُ " وَرَوَاهُ أَبُو الزَّنَادِ، أَيْضًا عَنْ مُوسَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، فِي الصَّوْمِ
2. Müslim'in *Sahih*'inin *Zekât* (84) bölümünde geçmektedir:

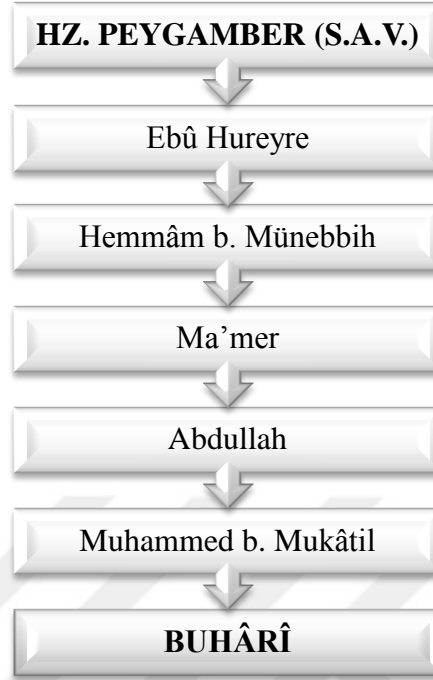
حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، قَالَ: هَذَا مَا حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ أَحَادِيثَ مِنْهَا، وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَبَعْلُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَلَا تَأْتُنَّ فِي بَيْتِهِ وَهُوَ شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَمَا أَنْفَقْتَ مِنْ كَسْبِهِ مِنْ غَيْرِ أَمْرِهِ، فَإِنَّ نَصْفَ أَجْرِهِ لَهُ "
3. Ebu Davûd'un *Sünen*'inin *Savm* (73) bölümünde geçmektedir:

● حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَبَعْلُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَلَا تَأْتُنَّ فِي بَيْتِهِ وَهُوَ شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ "
4. Tirmizî'nin *Sünen*'inin *Savm* (65) bölümünde geçmektedir:

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، وَنَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي الزَّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَرَوْجَهَا شَاهِدٌ يَوْمًا مِنْ غَيْرِ شَهْرِ رَمَضَانَ إِلَّا بِإِذْنِهِ " . وَفِي الْبَابِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَأَبِي سَعِيدٍ. حَدِيثُ أَبِي هُرَيْرَةَ حَدِيثٌ حَسَنٌ. وَقَدْ رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ عَنْ أَبِي الزَّنَادِ، عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عُمَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.
5. İbn Mâce'nin *Sünen*'inin *Siyâm* (53) bölümünde geçmektedir:

● حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي الزَّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَرَوْجَهَا شَاهِدٌ يَوْمًا مِنْ غَيْرِ شَهْرِ رَمَضَانَ إِلَّا بِإِذْنِهِ "

Şekil 1.1. Sened Şeması

1.4.1.1.2. Ravileri

1.4.1.1.2.1. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870)

Muhammed b. İsmâîl, 194 (m. 810) yılının Şevval ayında Buhara'da doğmuştur. Buhârî küçük yaşında Buhara âlimlerinden Abdullah b. Muhammed el-Müsnedî ve Muhammed b. Selâm el-Bîkendî gibi muhaddislerden hadis tahsil etmeye başlamıştır.¹⁷⁹

Henüz on altı yaşlarındayken Abdullah b. el-Mübârek ve Vekî' b. el-Cerrâh'ın kitaplarını hıfzetmişti. Çıktığı hac yolculuğu sonunda Mekke'de kalıp Humeydî ve Hallâd b. Yahyâ gibi zatlardan hadis öğrendi. Yaptığı yolculuklarda pek çok muhaddis ve âlimle görüşüp onlardan hadis ve ilim tahsil etmiştir. Birkaç kez görüştüğü Ahmed b. Hanbel'den istifade etmiştir. Ebû Âsım en-Nebîl, Muhammed b. Abdullah, Haccâc b. Minhâl, İsmâîl b. Ebû Üveys, Abdân b. Osman, Kuteybe b. Saîd, Saîd b. Ebû Meryem, Asbağ b. Ferec, Mekkî b. İbrâhîm, Ebû Müshir, Ubeydullah b. Mûsâ ve Muhammed b. Mûkatil gibi pek çok muhaddisten hadis tahsil edip bolca istifade etmiştir. Kendisinden

¹⁷⁹ Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz et-Türkmânî, **Tezkiretü'l-Huffaz**, (Thk. Zekeriya Umeyrât), Cilt 4, 1. Baskı, Beyrut: Darül'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998/1419, Cilt 1, s.28.

Ebû İsâ et-Tirmizî, Sâlih b. Muhammed Cezere, Ebû Hâtim, İbrâhim b. İshâk el-Hariyy, İbrâhîm b. Ma'kıl en-Neseî ve büyük bir topluluk hadis rivayet etmiştir.¹⁸⁰

Müslim b. Haccâc da ondan es-Sahih'i dışında hadis nakletmiştir. Buhârî'nin talebesi Firebrî, es-Sahih'in doksan bin talebe tarafından dinlendiğini söylemiştir. Ona talebelik yapanlar arasında İmam Müslim, Tirmizî, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Hâtim, İbn Huzeyme, Sâlih Cezere ve Muhammed b. Nasr el-Mervezî de yer almıştır. Buhârî, âlim ve münekkidler tarafından güvenilir ve sağlam biri olduğu yönünde büyük övgü ve iltifatlara mazhar olmuştur.¹⁸¹ Buhârî'nin başta *es-Sahih*'i olmak üzere te'lif ettiği eserleri bütün bir ümmet tarafından rağbet ve takdir görmüştür. Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî 256 (m. 870) yılında Semerkand'ın Hartenk kasabasında vefat etmiştir.¹⁸²

1.4.1.1.2.2. Ebû'l-Hasan Muhammed b. Mukâtil el-Mervezî el-Kisâî el-Bağdâdî el-Mekkî (ö. 226/823)

Muhammed b. Mukâtil yaşadığı dönemde Veki', Mübarek b. Saîd es-Sevrî, Halef b. Halîfe, Hâlid b. Abdullâh el-Vasîfî ve en-Nadr b. Şümeyl, Süfyân b. Uyeyne ve Abdullah b. el-Mübârek gibi zatlardan istifade edip onlardan hadis rivayet etmiştir. Muhammed b. Mukâtil el-Mervezî'den; Buhârî, Ebû Hâtim, Ahmed b. Hanbel, Ebû Zür'a, İbrâhîm b. el-Cüneyd, İsâ b. Muhammed el-Mervezî ve Muhammed b. İshâk es-Sağânî gibi hadis sahasında şöhret bulmuş şahsiyetler hadis rivayet etmişlerdir. Ebû Hâtim onun için "saduk"¹⁸³, Ebû Bekr el-Hâtîp "sika"¹⁸⁴ derken İbn Hibbân da

¹⁸⁰ Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz et-Türkmânî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, (Thk. Şuayb el-Arnaût), 3. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985, Cilt 12, s. 391-396.

¹⁸¹ Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrrahmân b. Yûsuf, **Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Rical**, (Thk. Beşar 'Avad Ma'ruf), Cilt 35, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980, Cilt 24, s. 431-467.

¹⁸² İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Mu'az b. Ma'bed et-Temimî ed-Darimî el-Büstî, **es-Sikat**, (Thk. Seyyid Şerefüddîn Ahmed), Cilt 9, 1.Baskı, Daru'l-Fikr, 1395/1975, Cilt 9, s. 113;

¹⁸³ *Sadûk* (الصدق): Ta'dilin, Zehebî ve Irakî'ye göre üçüncü, Sehavî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir ravi için kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivâyeti yazılır ve araştırılır. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 277). İbn Ebî Hâtim'in tasnifine göre ikinci, Zehebî'nin tasnifinde üçüncü, İbn Hacer'in yaptığı sınıflandırmaya göre dördüncü mertebede yer alan ta'dil lafızlarındandır. İbn Ebî Hatim, bu ve aynı mertebede olan diğer ta'dil lafızlarından birisiyle adaletine hükmedilen ravinin hadislerinin yazılarak gözden geçirileceğini söylemiştir. İbn'u's-Salah, bu mertebede yer alan lafızlarla ta'dil edilen ravinin hadislerinin gözden geçirilmesini, bu lafızlarda onun zabt derecesini gösterecek herhangi bir işaretin bulunmayışıyla açıklamıştır. Ona göre ravinin zabtının açığa çıkması için hadislerini gözden geçirmek gerekir. Hadisleri zabt vasfına sahip ravilerin rivâyetine uygun olduğu ölçüde muteberdir. (Bkz. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1992, s. 333).

“mutkindi”¹⁸⁵ deyip *es-Sikat*’ta zikretmiştir.¹⁸⁶ Ebû Ya’lâ el-Halîfî “el-İrşâd”da “Sika ve Muttefekun aleyhti. Emanete riayetle ve ilimle meşhurdu. En son, kendisinden hadis rivayet eden Muhammed b. Cerîr et-Taberî’ydi” ifadelerini kullanmıştır.¹⁸⁷

Muhammed b. Mukâtil, Bağdat’ta yaşamıştı. Daha sonra Mekke’ye yerleşip hicrî 226 (m. 823) yılında vefat edinceye kadar da Mekke’de ikamet etmeye devam etmiştir.¹⁸⁸

1.4.1.1.2.3. Ebû Abdurrahman Abdullah b. el-Mübârek İbn Vâzih el-Hanzalî (ö.181/788)

Abdullah b. el-Mübârek hicrî 118 (m. 736) yılında Merv şehrinde doğmuştur. İmam, Şeyhü’l-İslâm, zamanının âlimi ve kendi döneminde müttakilerin önderi olduğu

¹⁸⁴ *Sika* (السِّكَا): 1. Adalet ve zabt niteliklerini tam olarak taşıyan, hadis rivâyetinde güvenilir ravi. 2. Zabıt niteliği tam olmasa da adil, dolayısıyla makbûl olan ravi; 3. Ta’dîlin, Sehâvî’ye göre dördüncü, İbn Hacer’e göre (*Takrîb*’deki sıralamasında) üçüncü mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivâyet ettiği hadis delil olarak alınır. İbn Hibbân, hocası ile talebesi sika olan *mechûl* raviyi de sika sayar; 4. Semâ’ kaydını güvenilir kimselerin yazdığı, bu sebeple semâ’î sahih olan kimse (Rivâyet asrından sonra, önemini bir ölçüde kaybeden isnad usulünün devamını sağlamak üzere yapılan hoşgörölü isimlendirme. Buna göre ravinin kendisi sika olmayabilir). (Bkz.Aydınli, Abdullah, *Hadis Istilahları Sözlüğü*, s. 296).

Bir kişiye güvenmek, itimat etmek ve inanmak manasına mastardır. Müfred, tesniye ve cemi olarak kullanılır. Tesniyesinde sikatun dendiği gibi cemi olarak sikât denildiği de olur. Arapçada bu şekillerde kullanılabilen sika, Hadis Usulünde umumiyetle adalet ve zabıt vasfı taşıyan ravilere denir. Bu nunla birlikte sikatun şeklinde ta’dil lafzı olarak da kullanılır. Yalnız kullanıldığında üçüncü, sikatun-sikatun şeklinde tekrar edilerek veya sikatun sebtun, sikatun-mutkinun, sikatun huccetun, sikatun-hafîzun misallerinde olduğu gibi üçüncü mertebede yer alan ta’dil lafızlarından birisiyle beraber kul lanıldığında ise ikinci derece ta’dile delalet eder. Bir hadisin sahih olabilmesi için önce ravilerinin adalet ve zabıt yönlerinden sika yani güvenilir olması gerekir. Bu bakımdan ravilerin sika olup olmadıklarının bilinmemesi büyük önem taşır. Bunun için rical âlimleri ravilerin hallerine dair önemli kaynak eserler yazmışlardır. Bunlardan bir kısmı sadece sika sayılan ravilere ayrılmıştır. Misal vermek gerekirse Ebu Hâtîm b. Hibban el-Bustînin *Kitâbu’s-Sikâtı*, Kasım b. Kutluboğa’nın ve İbn Şahin’in aynı isim de *Kitâbu’s-Sikât*’ları verilebilir. Bazı âlimler ise sika ravilerle birlikte zayıf ravilere de yer veren eserler telif etmişlerdir. Bunlara misal olarak da şu eserler verilebilir.

1. *et-Târîhu’l-Kebîr*: Muhammed b. İsmail el Buhari,

2. *Kitâbu’l-Cerh ve’t-Ta’dil*: İbn Ebi Hatîm,

3. *Kitâbu’l-Cerh ve’t-Ta’dil*: İbrahim b. Ya’kub el-Cüzeccâni.

4. *Mizânu’l-İ’tidal*: ez-Zehebî.

5. *Tehzîbu’t-Tehzîb*: İbn Haceril Askâlânî. (Bkz. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 359-360).

¹⁸⁵ *Mutkin* (المُتَّقِن): Hadis öğrenim ve öğretiminde ciddi davranan, işini sağlam tutan, güvenilir ravi, âlim. Bu özellikte olan kimseler, ravi isimlerinde ve hadis metinlerinde hata yapmamakla temayüz ederler. Sehâvî’ye göre ta’dîlin 4. Mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivâyet ettiği hadis delil olarak kullanılır. (Bkz.Aydınli, Abdullah, *Hadis Istilahları Sözlüğü*, s. 252).

¹⁸⁶ İbn Hibbân, *es-Sikat*, Cilt 9, s. 81; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fi Esmâ’r-Rical*, Cilt 26, s. 493.

¹⁸⁷ İbn Hacer, Ebû’l-Fadl Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Askâlânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 1.Baskı. Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 1985, Cilt 9, s. 414.

¹⁸⁸ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 26, s. 491-493.

ve nakletmiş olduğu hadislerinin, icma ile hüccet olduğu rivayet edilmiştir.¹⁸⁹

Ma'mer b. Râşid, Mûsâ b. Ukbe, Evzâî, Süfyân es-Sevrî, A'meş, Şu'be, İbn Ebî Zi'b, el-Leys, Mâlik b. Enes ve Süfyân b. Uyeyne gibi bilinen ve şöhret bulmuş muhaddislerden hadis tahsil etmiştir. Kendisinden de hocaları Ma'mer b. Râşid ve Süfyân es-Sevrî gibi ulemanın yanı sıra Ebû Dâvûd, Abdurrahman b. Mehdî, Abdürrezzâk b. Hemmâm, Yahyâ b. Maîn, İshak b. Râhûye, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve Muhammed b. Mukâtil gibi hadis alanında mütehasıs ve önde gelen imamları hadis rivayet etmiştir. İlim tahsil etmek üzere Mekke, Medine, Hicaz, Mısır, Basra, Yemen, Şam ve Irak'a yolculuklar yapmıştır.¹⁹⁰ Ebû Usame onun hakkında "Abdullah b. el-Mübârek, muhaddisler arasında, insanlar arasındaki Emirü'l-Mü'minin gibidir." derken, Süfyân b. Uyeyne, onu ashabla kıyaslayarak ashabin Hz. Peygamber ile görüşmüş, sohbet edip sefer ve gazvede bulunmuş olmaları nedeninin dışında İbnü'l-Mübârek'e bir fazilet ve üstünlüklerini görmediğini belirtmiştir.¹⁹¹ Ahmed b. Hanbel, onun devrinde ilim öğrenmede ondan daha istekli, gayretli ve hadis alanında ondan daha büyük bir âlimin bulunmadığını söylemiştir.¹⁹²

Nesâî, Ebû'l-Hiraş, Dârekutnî ve el-İclî onun için, "sika" ve "hadiste otorite" gibi övgü dolu sözleri kullanmışlardır.¹⁹³ Yahya b. Maîn, Abdullah b. el-Mübârek'in "hadiste otorite" ve "emiru'l mü'minin"¹⁹⁴ olduğunu¹⁹⁵ söylemiş, Ebû Hâtim de onun "sadûk"

¹⁸⁹ Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz et-Türkmânî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, (Thk. Şuayb el-Arnaût), 3. Baskı. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985, Cilt 8, s. 378,379.

¹⁹⁰ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Cilt 16, s. 6-14; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 8, s. 379,380;

¹⁹¹ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 8, s. 384-390.

¹⁹² Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Cilt 16, s. 15.

¹⁹³ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 2, s. 417.

¹⁹⁴ *Emiru'l-Mü'minin fi'l-Hadis* (أمير المؤمنين في الحديث): Hadis ilmindeki derin vukufu ve liyakati sebebiyle bu ilimde önder sayılan âlim, muhaddis. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 69); "Mü'minlerin emiri", demektir. Emir, iş gören, emreden, başkan, lider manalarına geldiğine göre mü'minlerin emiri tabiri aynı zamanda müslümanları yöneten, onları idare eden manasını da verir. Tarihi belgelere bakılırsa emiru'l mu'minin tabiri hicretin ikinci yılından itibaren kullanılmaya başlamıştır. Rivâyetlere göre Hz. Peygamber (s.a.s) o yıl bir grup sahabiyi techizatlı olarak bir yere göndermiş, başlarına Abdullah b. Cahş'ı kumandan tayin etmiştir. Birlik yola çıkarken Abdullah'a emiru'l mü'minin diyerek hitabetmiştir. Bundan sonra Abdullah b. Cahş. emiru'l-mu'minin lakabıyla anılmaya başlamıştır. Aynı tabir daha sonraları halife ve valilere hitapta kullanılan özel bir tabir haline gelmiştir. Hadiste emiru'l-mu'minin, muhaddislerin lakaplarındandır. Hadis ilimlerinin tümünde en yüksek dereceye yükselmiş olan alimler için kullanılır. Hıfz ve dirâyet itibarıyla devrinin parmakla gösterilen hadis otoritelerine bu lakab verilmiştir. Ebu'z-Zinâd Abdurrahman b. Abdillâh b. Zekvânî'l-Medenî, Şu'be, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, ed-Dârekutnî, Süfyân'u's-Sevrî gibi ömürlerini Sünnet ilmine adanmış, bu ilimde en yüksek mertebeye yükselerek haklı bir şöhret kazanmış âlimler hadis ilminde mü'minlerin emiri addedilmişlerdir. (Bkz. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 74, 75).

¹⁹⁵ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 8, s. 392.

olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁶ Muhammed b. Sa'd ise, onun hakkında "sika", "me'mun"¹⁹⁷ ve "hüccet"¹⁹⁸ vasıflarını serdetmiştir.¹⁹⁹

Abdullah b. el-Mübârek, Abbâsî Halifesi Hârûnürreşîd zamanında Misis ve Tarsus bölgesinde Bizans'a karşı çarpışmıştır. Hicrî 181 (m. 797) yılının Ramazan ayında altmış üç yaşında iken Fırat nehrinin yanı başında bulunan Hit'te ebedî âleme irtihal etmiş ve orada defnedilmiştir.²⁰⁰

1.4.1.1.2.4. Ebû Urve b. Ebî Amr Ma'mer b. Râşid el-Ezdî el-Basrî (ö. 153/770)

Ma'mer b. Râşid hicrî 95 (m. 714) veya 96 (m. 716) yılında Basra'da doğmuştur. Vefat tarihi olarak Ramazan hicrî 153 (m. 770) yılında Yemen'de vefat ettiği ancak 152 (m. 769) veya 154 (m. 771) yılında öldüğü de rivayet edilmiştir.²⁰¹

¹⁹⁶ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Cilt 16, s. 24; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 2, s. 416.

¹⁹⁷ *Me'mun* (المؤمن): Ta'dilin, Irakî'ye göre 3., Sehâvî'ye göre 5. mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîgadır. Böyle bir ravinin rivâyet ettiği hadis yazılır ve araştırılır, yani ihtibâr için alınır. (Bkz. Aydınli, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 187); Kelime olarak güvenilir, emniyetli, emin manasına gelen me'mun, tadil lafızlarındandır. Ta'dilin İbn Ebi Hâtîm'in tertibine göre ikinci, ez-Zehabi'ye göre üçüncü, İbn Hacer'in tertibine göre ise dördüncü mertebesine delalet eden lafızlara el Irakî'nin ilave ettikleri arasında yer alır. (Bkz. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 216).

¹⁹⁸ *Huccet* (الحجة): 1. Üç yüz bin hadis bilen hadis âlimi. 2. Sekiz yüz hadisi, ravilerinin durumlarıyla birlikte bilen hadis âlimi. 3. Hadis sahasındaki ehliyeti herkes tarafından kabul edilen, rivâyet ettiği hadisler delil olarak kullanılan, sika ravinin üstünde daha güvenilir ravi, hadis âlimi. Böyle bir ravi ta'dilin, Irâkî'ye göre ikinci, Sehâvî'ye göre dördüncü mertebesinde. (Bkz. Aydınli, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 129). Râvilerin ta'dili için kullanılan ve hakkında kullanıldığı râvinin, İbn Ebû Hâtîm tertibine göre adalet ve zabt yönünden en yüksek mertebede olduğunu gösteren bir tabirdir. (Bkz. Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 168.); Sözlükte delil ve burhana denir. Bir hakikati açığa çıkarmanı gerek akli gerek nakli gerek iknâî delile hüccet adı verilir. Hadis Usulünde iki aynı yerde iki ayrı manaya kullanılır. Bunlardan birincisi, ta'dil lafızlarındandır. Ta'dilin, İbn Ebi Hâtîm'in tasnifine göre birinci, İbn Hacer'inkine göre ikinci mertebesine delâlet eder. Hatîbu'l-Bağdâdî, bu mertebeye yer alan lafızlar içinde en yüksek lafız olarak hüccet'i görmüştür. İkincisi, muhaddislere verilen lakablardandır. Hafızdan bir derece yüksek muhaddislere verilmiştir. Hüccet lakabıyla bilinen muhaddis, hadis ilimlerini layıkıyla bilen, herkesin otorite olarak kabul edeceği bir mertebeye yükselmiş olan âlim demektir. Bazı hadisçilere göre hüccet lakabı verilen hadis âlimi üçyüz bin hadisi metin ve senetleriyle hıfz etmiş, senedlere dahil ravilerin hayat hikâyelerini, cerh ve ta'dil noktasından hallerini bilen kimsedir. Ancak, işaret etmek gerekir ki bir muhaddisin ne kadar hadis bildiğini kesin rakam ölçüsü içinde kestirmeye imkân yoktur. Aynı şekilde hadis ravilerinin hayat hikâyelerini, cerh ve ta'dil açısından haklarında verilmiş hükümlere ne derece muttali olduğunu kestirmek çok güçtür. Bu itibarla hüccet tabirinin delalet ettiği manayı böyle bir rakamla değil, âlimin hadis ilminde ulaştığı pek yüksek bir mertebeye kabul etmek daha uygun olur. Hadis ilminde hüccet kabul edilen âlimlerden bazı isimler: Hişam b. Urve İbni'z-Zubeyr; Musedd b. Meserhed el-Basrî; Ebu Nu'aymi'l-Curcânî. (Bkz. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 132).

¹⁹⁹ İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kübrâ**, (Thk. Muhammed Abdulkadir 'Ata), Cilt 8, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990, Cilt 7, s. 263.

²⁰⁰ Zirkilî, Hayrüdî b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Faris ez-Zerkelî ed-Dimeşkî, **el-Âlâm**, 15. Baskı, Darü'l-İlm li'l-Melayinî, 2002, Cilt 4, s. 115.

²⁰¹ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 7, s. 17-18.

Yemen'in San'a beldesinde ikamet edip orada uzun bir müddet kaldığı için San'anî nisbesiyle şöhret bulmuştu. Öte yandan Ezz kabilesinden birinin mevlası olduğundan ötürü Ezzî nisbesiyle de zikredilmiştir.²⁰²

Ebân b. Ebî Ayyâş, İbrâhim b. Meysere, Eyyûb es-Sahtiyânî, Behz b. Hakîm, Humeyd b. Kays, Abdullâh b. Tavus, Katâde b. Diâme ve Hemmâm b. Münebbih gibi muhaddislerden oluşan büyük bir cemaatten hadis rivayet etmiştir. Yahyâ b. Ebî Kesîr, Süfyân es-Sevrî, Ebû İshak es-Sebî, Eyyûb es-Sahtiyânî, Hammâd b. Zeyd, Amr b. Dînâr, Saîd b. Ebî Arûbe, Ebân b. Yezîd, Hişâm ed-Destüvâî, İbn Cüreyc, Şu'be b. Haccâc, Süfyân b. Uyeyne ve İbn el-Mübârek gibi meşhur âlimler ondan hadis rivayetinde bulunmuşlardır.²⁰³

İbn Hibbân, Ma'mer b. Râşid'i *es-Sikât* adlı kitabında zikretmiş ve onun için "fakihdi, mutkindi, hâfızdı, vera sahibi biriydi" değerlendirmesinde bulunmuştur.²⁰⁴

İclî, "Ma'mer sikadır ve Basralı salih bir kişidir." beyanında bulunmuş, Alî b. el-Medîni de tabînin ardından isnâdın Basra'da altı zatın etrafında dönüp durduğunu, Ma'mer'in de bunlardan biri olduğunu söylemiştir.²⁰⁵

Osman b. Saîd naklettiğine göre: "İbn Maîn'e dedim ki, "İbn Uyeyne'yi mi, Ma'mer'i mi daha çok beğenirsin?" Dedi ki: "Ma'mer". Ben, "Ma'mer mi, Sâlih b. Kaysan mı?" dedim, o: "Ma'mer'i daha çok beğenirim ve Sâlih b. Kaysan da sikadır." yanıtını verdi. Ben: "Ma'mer mi, Yûnus mu?" diye sordum, "Ma'mer" yanıtını verdiğini söylemiştir.

Abdurrezzak b. Hemmâm, İbn Cerîr'in şu sözünü bize nakletmiştir: "Size bu adam (Ma'mer) elzemdir. Çünkü döneminde ondan daha iyi bilen işin ehli kimse kalmamıştır."²⁰⁶

Zehebî ise onu "imâm,²⁰⁷ hâfız²⁰⁸ ve şeyh'ul-İslâm²⁰⁹" diyerek övmüştür.²¹⁰

²⁰² İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 1. Baskı. Beyrut: Dârü İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1952/1271, Cilt 8, s. 256.

²⁰³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 28, s. 303-305.

²⁰⁴ İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 7, s. 257.

²⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 28, s. 306.

²⁰⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, Cilt 8, s. 256.

²⁰⁷ *İmâm* (الإمام): 1. Hadis ilminde en üst mertebelere ulaşmış hoca. Buna göre bu ıstılah, hâkim, huccet ve hâfız ünvanlarıyla, bunlarla aynı mânâda kullanılan muhaddis ünvanı yerine kullanılır; 2. Sehâvî'ye göre ta'dîl'in dördüncü mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivâyet ettiği hadis delil olarak (ihticâc için) alınır. (Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 147); Hadis ilminde yüksek dereceleri almış muhaddislere verilen lakablardandır. İmam derecesine yükselen hadis âlimine şeyh de denir. Böyle bir lakab verilen muhaddis Hadis İlminde otoritedir.

Kimi kaynaklarda Ma‘mer b. Râşid’in rivayetlerinde hataların olduğu ama bununla beraber rivayetlerine itimad edildiği nakledilmiştir.

Ebû Hâtim, onun hakkındaki kanaatini açıklarken Ma‘mer b. Râşid’in Basra şehrindeyken naklettiği hadislerde kusur bulunduğunu söylemekle beraber rivayetini de “salihu’l-hadis”²¹¹ olarak değerlendirmiştir.²¹²

Zehebî, Ma‘mer b. Râşid’in Basra’ya annesini ziyaret için uğradığında ezberinden hadis rivayet ettiğini, kitabı yanında olmadığından Basralıların ondan yaptıkları

Sözleri hüccet, hadisler hakkındaki hükümleri itirazsız delil sayılır. (Bkz. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 161).

²⁰⁸ *Hâfiz* (الحافظ): 1. Yüzbin hadisi, metin ve senedleriyle bilip ezberlemiş olan, bunların ravilerini, hayat hikâyeleri, cerh ve ta’dil yönleriyle bilen hadis âlimi; 2. Hadis ilminde, her nesilde tanıyıp bildikleri bilmediklerinden daha fazla olacak şekilde hocalarını, hocalarının hocalarını bilecek kadar geniş bilgiye sahip olan hadis âlimidir. 3. Ta’dilin, Irâkî’ye göre ikinci, Sehâvî’ye göre dördüncü mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan sîga. Böyle bir ravinin rivâyet ettiği hadis delil olarak (ihticâc için) alınır; 4. Hadislerin sonraki nesillere sahih olarak ulaşmasında büyük emeği geçen âlim. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, s. 119); Ezberleyen, muhafaza eden" sözlük anlamıyla muhaddislere ve rilen lakablardan biridir. Hadis ilminde yüksek derecelere ulaşmış olanlara verilmiştir. Tarifinde birlik yoktur. El-Huseyn b. Abdilvâhid eş-Şirâzi’ye göre hafız, hadislerin isnadlarını bilen, metinlerini bilmeyen hadisçidir. İbn Seyyidi’n-Nâs hafızı kendi şeyhlerinin şeyhlerinin şeyhlerini tabaka tabaka bilen ve her tabakada bildiği bilmediğinden çok olan hadisçi olarak tarif etmiştir. Cemaluddin Yusuf b. Abdirrahmân el-Mizzî’ye göre ise hafız, bildiği kişiler bilmediklerinden çok olan kimsedir. İbn Haceri’l-Askalâni’nin rivâyet ettiği bir haberde şeyhi el-İrâkî’ye o gün için bir talibin hafızlık derecesine yükselebilmesi için gereken ölçüyü sorduğunda İbn Seyyidi’n-Nâs’ın tarifini kolay ve basit, el Mizzî’nin tarifini ise dar bir tarif olarak nitelemiştir. Bazı muhaddislere göre hafız, yüz bin hadisi senedleriyle birlikte hıfzeden, senetleri teşkil eden ravilerin hayat hikâyelerini, hallerini cerh ve ta’dil açısından herbiri hakkında verilmiş hükümleri bilen hadisçidir. Ancak işaret etmek gere ki, bu muhaddisin ne kadar hadis bildiğini kestirmek çok zordur. Bu itibarla hafız tabirinin delalet ettiği dereceyi böyle bir rakamla olmaktan çok, hadis ilminde kazandığı yüksek bir mertebe olarak anlamak daha uygun olur. Çoğulu huffâz gelir. Hafızlık derecesine yükselmiş âlimlerden birkaçı şunlardır: Abdurrahmân b. Mehdî, Ebu Bekr b. Ebî Şeybe, ed-Dârimi, İbn Abdilberri’l-Kurtubî, İbn Asâkir. (Bkz. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 116-117).

²⁰⁹ *Şeyh* (ç. Şuyüh, Eşyâh, Meşihat / ج المشيخة، الأشياخ، الشيوخ، الشيخ): 1. Kendisinden hadis alınan kimse, hoca. 2. Üstad-ı kâmil/tam, mükemmel hoca mertebesine ulaşan zat; 3. Hadis âlimleri hakkında mutlak olara kullanıldığında İbnu’ S-alâh (ö. 643) kastedilir. 4. Kendisinde unutkanlığın galip geldiği yaşlı kimse; 5. Ta’dilin, Irâkî’ye göre dördüncü, Sehâvî’ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivâyet rivâyet ettiği hadis, başka bir senedin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i’tibâr* için alınır; 6. Hadis öğrenim ve öğretimiyle özellikle ilgisi olmadığı halde bir vesileyle bazı hadisler elde etmiş olan ve bunları rivâyet eden kimse. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, s. 316).

²¹⁰ Zehebî, *SiyeruA‘lâmi’n-Nubelâ*, Cilt 5, s. 7.

²¹¹ *Sâlihu’l-Hadis* (صالح الحديث): Ta’dilin, Zehebî ve Irakî’ye göre dördüncü, Sehâvî’ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i’tibâr* için alınır. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, s. 272); Sözlük bakımından "hadisi iyice" manasına gelen bir tamlama olup ta’dil lafızlarındandır. İbn Ebî Hâtim’in tasnifine göre dördüncü mertebe lafızları arasında yer alır. İbn Ebî Hâtim, hakkında sâlihu’l-hadis denilen ravinin hadislerinin sadece itibar için yazılabileceği görüşündedir. (Bkz. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 353).

²¹² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, Cilt 8, s. 257.

rivayetlerinde hatalar bulunduğunu belirtmekte ancak Hişâm ve Abdürrezzak'ın kendisinden aldıkları rivayetlerin pekâlâ sahih olduğunu haber vermiştir.²¹³

1.4.1.1.2.5. Ebû Ukbe Hemmâm b. Münebbih b. Kâmil b. Şeyh el-Yemânî es-San'ânî (ö. 132/750)

Hemmâm b. Münebbih, hicrî 40 (m. 660) yılında Yemen'de doğmuştur. İlk dönem Hz. Peygamberin hadislerini derleyen müelliflerden ve sika olan tabîin arasındaki yerini almıştır. Ebû Hüreyre'den 140 kadar hadis almıştır. Gençlik döneminde Medine'ye yolculuk yaparak Ebû Hüreyre'den hadis tahsil edip öğrenmiş ve bu hadisleri cem' edip "es-Sahîfetü's-Sahîha"²¹⁴ isimli bir mecmuada toplamıştır.²¹⁵ Öte yandan Ebû Hüreyre, İbn Abbas, Abdullah b. Ömer, Muâviye b. Ebî Süfyân, Abdullah b. Zübeyr gibi ashabın tanıdık simalarından hadis rivayetinde bulunmuştur. Kendisinden rivayet edenler arasında kardeşi olan Vehb b. Munnebbih, biraderinin oğlu Âkîl b. Ma'kîl, Ali b. Hasan b. Enes es-Sanânî ve Ma'mer b. Râşid yer almıştır.²¹⁶ Yahyâ b.

²¹³ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 8, s. 12.

²¹⁴ Zamanın tahribinden kurtularak müstakil hüviyetiyle bize kadar ulaşmış bulunan "en eski hadis eseri", *Hemmâm b. Münebbih'in Sahîfesi*'dir. Gerçekte, Ebû Hüreyre'nin, talebesi Hemmâm b. Münebbih'e yazdırdığı hadis metinlerinden oluşan bu sahife, onu bize rivâyet eden Hemmâm'a izafetle "*Hemmâm b. Mürnebbih'in Sahîfesi*" diye meşhur olmuştur. Her ne kadar bu sahife, asr-ı saadette yazılan sahifelerden sayılmasa da tedvin öncesi dönemde hadis edebiyatının yazılı vesikalarının bir örneği olarak fevkalâde önemi hâiz bulunmaktadır. Bu sahifenin Ebu Hüreyre'nin vefatından önce tedvin edilmiş olması, hicri ikinci asrın hemen başlarında görülen resmi tedvin öncesinde de hadislerin yazılı vesikalar halinde tedvin edildiklerini ve "o sahifelerin, tıpkı daha sonraki hadis mecmualarında bulunanlar gibi Hz. Muhammed'in bazı hadislerinin tam kayıtları olduğunu" göstermekte; dolayısıyla, hadislerin daha sonraki dönemlerde hafızalardan yazıya geçirildiği şeklinde ileri sürülen müsteşrik görüşlerini temelden çürütmektedir. Toplam 138 Hadisten oluşan bu kıymetli sahife, Prof. Dr. Muhammed Hamidullah (ö. 2002) tarafından Berlin ve Şam nüshaları karşılaştırılmak suretiyle ilk kez *Mecelletü'l-ilmîyyi'l-arabî*'de neşredilmiştir. Bu sahifenin 760 sahifelik bir hacimde yeni ve tahkikli bir baskısı, Dr. Rifat Fevzi Abdülmuttalib tarafından *Sahîfetü Hemmâm b. Münebbih an Ebî Hüreyre* adıyla gerçekleştirilmiştir (Kahire, 1406/1985). Hemmam b. Münebbih sahifesinin bütün hadisleri, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Ebû Hüreyre'ye ayrılmış olan sayfalarda aynen yer almaktadır. Ayrıca *Kütüb-i Sitte*'de de konularına göre dağıtık bölümlerde bulunmaktadır. Sahife, neşrini müteâkip değişik diller yanında Türkçe'ye de üç ayrı şahıs tarafından tercüme edilmiş ve üçü de yayımlanmıştır. (*Hadis Edebiyatı Çeşitleri-Özellikleri Faydalanma Usulleri*, Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan, İfav Yay. 14. Baskı, İstanbul, s. 37,38.)

Muhammed Hamîdullah (*MMIADm.*, XXVIII [1953], s. 96-111; Haydarâbâd 1955, 1956, 1961, 1967, 1979; Paris 1979), Rif'at Fevzî Abdülmuttalib (Kahire 1406/1985) ve Ali Hasan Ali Abdülhamîd (Beyrut 1407) tarafından yayımlanan eseri Hossein G. Tocheport Fransızca'ya (Paris 1979), Muhammed Rahîmüddin İngilizce'ye (Haydarâbâd 1399/1979), M. Ragıb İmamoğlu (Ankara 1966), Talat Koçyiğit (Ankara 1967) ve Kemal Kuşçu (İstanbul 1967) Türkçe'ye çevirmiştir. Eser ayrıca Urduca'ya tercüme edilmiştir (Haydarâbâd [Dekken], 1955, 1956). (*DİA*, TDV Yay., *Hemmâm b. Münebbih*, Cilt 17, s. 189.)

²¹⁵ Zirkilî, Hayrüddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Faris ez-Zerkelî ed-Dimeşkî, **el-'Alâm**, 15. Baskı, Darü'l-İlm li'l-Melayinî, 2002, Cilt 8, s. 94.

²¹⁶ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 5, s. 311; İbn Mencûyeh, Ahmed b. Ali b. Muhammed b. İbrahim Ebu Bekr İbn Mencûye, **Ricalü Sahih-i Müslim** (Esmâ'ü ricâli'l-Müslim, Esmâ'ü ricâli

Maîn ve başkaları onu “sika”dan saymıştır.²¹⁷ Âlimler onun “sika” olduğuna ittifak etmişlerdir.²¹⁸ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî de onu es-Sikat isimli eserinde zikretmiştir.²¹⁹

İmam Buhârî’den gelen nakille Hemmâm b. Münebbih hicrî 132 (m. 750) yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır.²²⁰

1.4.1.1.2.6. Ebû Hüreyre Abdurrahmân b. Sahr ed-Devsî el-Yemanî (ö. 58/678)

İsminin Abdurrahman b. Sahr, İbn Ğanem, Abdu’ş-Şems, Abdullah, Amir, Berir, Abd b. Ğanem, Amr ve Said olduğuna dair rivayetlerde farklı bilgiler yer almıştır. En meşhur rivayete göre ismi Abdurrahman b. Sahr’dır.²²¹ Künyesi Ebû Hüreyre olup Hayber’in fethinde hicretin 7. yılında İslâm dinîne girmiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sohbetlerine katılmak için büyük bir çaba ve hassasiyet göstermiş ve Hz. Peygamber’den (s.a.v.) alıp naklettiği 5374 hadis ile müksirunlar arasında birinci sırada yer almıştır. Ebû Hüreyre başta Hz. Peygamber (s.a.v.) olmak üzere Ubey b. Kâ’b, Ebû Bekr, Ömer, Usâme b. Zeyd, Fazl b. Abbas b. Abdulmuttalib, Âişe, gibi sahâbeden ve Kâ’bü’l-Ahbâr gibi tâbiînden hadis rivayet edip nakletmiştir. Ebû Hüreyre’den sahabe ve tabiînden olmak üzere 800’ü aşan bir topluluk hadis rivayet etmiştir. Ashâb arasında en fazla hadis rivayet etmekle meşhur olan Enes b. Mâlik, İbn Abbas, İbn Ömer, Câbir b. Abdullah yer alırken tâbiînden Hasan-ı Basrî, Şa’bî, Mücâhid, Abdurrahman b. Hürmüz (A’rec), Hemmâm b. Münebbih, İbn Sîrîn ve Ebû İdrîs el-Havlânî gibi maruf âlim muhaddisler yer almıştır.²²² Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber’in dar-ı bekaya irtihaline kadar kendisini onun hizmetine adayıp ondan ayrı kalmamaya gayret göstermiştir. Allah Resulü’ne (s.a.v.) yaklaşık dört yıl hizmet edip ondan istifade

Sahîhi Müslim), 1. Baskı, (Thk. Abdullah el-Leysi), Cilt 2, Beyrut, Darü’l-Ma’rife, 1407, Cilt 2, s. 321.

²¹⁷ Zehebî, **Siyeru A’lami’n-Nübelâ**, Cilt 5, s. 312. Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, **Tehzibu’l-Esmâi vel-Luğa**, Cilt 4, (Thc. Mustafa Abdülkadir Atâ), Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Cilt 2, s. 139.

²¹⁹ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, Cilt 30, s. 299.

²²⁰ Zehebî, **Siyeru A’lami’n-Nübelâ**, Cilt 5, s. 312.

²²¹ Zehebî, **Siyeru A’lami’n-Nübelâ**, Cilt 2, s. 578.

²²² Zirkilî, **el-‘Âlâm**, Cilt 3, s. 308; İbnu’l-Esîr, Ebû’l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, **Üsdü’l-Gabe**, Beyrut: Daru’l-Fikr, 1409/1989, Cilt 5, s. 318-321; Zehebî, **Tezkiretü’l-Huffaz**, Cilt 1, s.28.

etmiştir.²²³ Ebû Hüreyre ezberlediği hadisleri unutmamak için tekrar yaptığı rivayet edilmiştir. Suffe ehlinde olması ve zamanının büyük bir kısmını Hz. Peygamber’le geçirmiş olmanın neticesinde hadislere vukufiyeti önemli bir aşamaya ulaşmıştır. Adeta Hz. Peygamber’in (s.a.v.) aşına olduğu tüm hallerini gözlemleyip hafızasına kaydetmiştir.

Ebû Hüreyre’nin (r.a) muhkem bir hafızaya sahip olmasına etki eden nedenlerden biri olarak yaptığı şu rivayet manidardır:

أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَسَطْتُ ثَوْبِي عِنْدَهُ ثُمَّ أَخَذَهُ فَجَمَعَهُ عَلَيَّ قَلْبِي فَمَا نَسِيتُ بَعْدَهُ حَدِيثًا

“Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelerek onun yanında giysimi yaydım. Daha sonra Allah Resulü (s.a.v.) onu tutarak kalbimin üzerine topladı. Artık bundan sonra hiç bir hadisi unutmadım.”²²⁴ Ebu Hüreyre, çok hadis rivayet etme gerekçesini, hadis öğrenmeye büyük bir iştiağının olduğunu ve Hz. Peygamber ile beraber olmaya verdiği değeri şöyle anlatmıştır: “İnsanlar Ebu Hüreyre çok hadis rivayet edip duruyor.” deyip durmaktadırlar. Oysa Allah’ın Kitabında bulunan şu iki ayet (Bakara: 159-160) olmasaydı hiçbir hadis aktarmazdım. Muhacir kardeşlerimizi çarşı pazarda alışveriş, Ensar kardeşlerimizi de bostanlarındaki amelleri meşgul ediyordu. Ebû Hüreyre ise Allah Resulü’nden (s.a.v.) karın tokluğuna ayrılmazdı. Böylece onların hazır bulunmadıkları meclislerde hazır bulunur ve onların ezberleyemedikleri sözleri ezberlerdi.” Hıfzına olan hayranlığına isnaden İmam-ı Şafî Ebû Hüreyre’nin yaşadığı dönemdeki hadis ravileri içerisinde hafızası en güçlü olanı olduğunu ifade etmiştir.²²⁵

Ebû Hüreyre hicrî 58 senesinde Medine’de vefat etmiştir.²²⁶

Hadisçiler genelde, sahabilerin adaletine kabildirler. Bundan ötürü ashab-ı kirâmı cerh ve ta’dîle tabi tutmaktan imtina etmişlerdir. Hadisçiler ashabın adaletli olduğunu ancak onların Hz. Peygamber (s.a.v.) adına yalan ve uydurma haber söylemelerine ve onun sözlerini değiştirmelerine ihtimal vermeden hadisleri olduğu gibi nakletmelerini

²²³ İbn Kesîr, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Ömer, **el-Bidâye ve'n Nihâye**, Cilt 14, (Thc. Muhammed Büyûtî, Abdullah el-Minşavî, Muhammed Rıdvan Minha), Kahire: Mektebetü'l-İman, Ts., Cilt 8, s. 477.

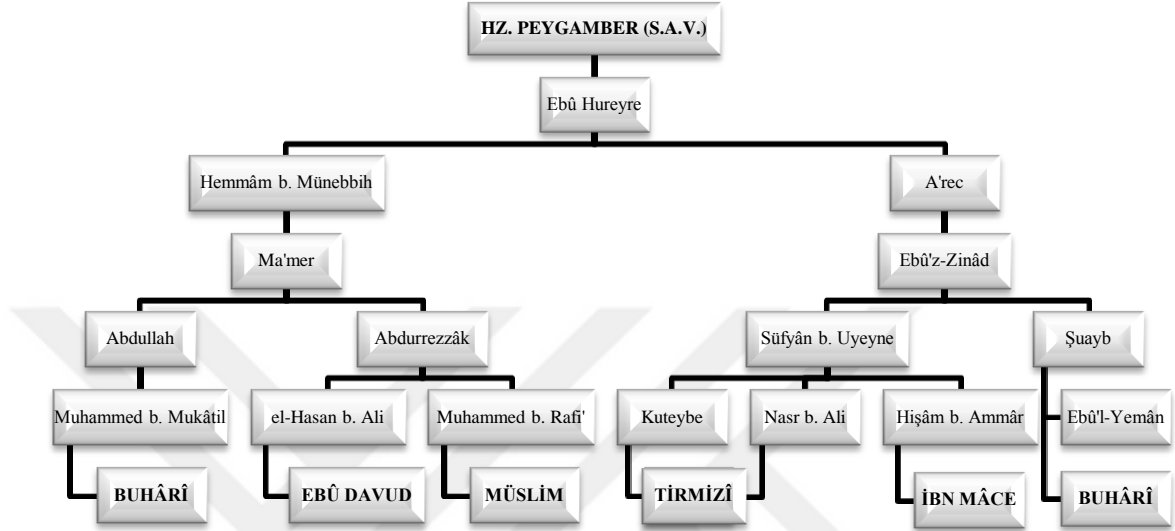
²²⁴ Tirmizî, Menakıb, 47.

²²⁵ İbn Hacer, **el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe**, Cilt 7, s. 202.

²²⁶ İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Mu‘az b. Ma‘bed et-Temimî ed-Darimî el-Büstî, **Meşâhîr Ulemai'l-Emsar ve A‘lami Fukehai'l-Aktar**, (Thk. Marzuk Ali İbrahim), 1. Baskı, Darü'l-Vefa, 1991, Cilt 1, s. 35.

kastetmişlerdir. Aksine ashabın adaletli olması onların masum oldukları anlamına gelmediği gibi Hz. Peygamber dışında hiç kimse bu vasfa haiz değildir.²²⁷

Şekil 1.2. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Sened Şeması

1.4.1.1.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi

Sened zincirinde bulunan Ebû'l-Hasan Muhammed b. Mukâtil el-Mervezî için “saduk”, “sika” ve “mutkin”²²⁸ ifadeleri kullanılmış olup ulema onun güveninde ittifakta bulunmuşlardır.²²⁹ Aynı şekilde Abdullah b. el-Mübârek için övgü dolu sözler kullanılıp onun hakkında “sika”, “hadiste otorite”,²³⁰ “sadûk”, “sika”, “me'mun” ve “hüccet” denilmiştir.²³¹ Ma'mer b. Râşid ile ilgili “fakih, mutkin, hâfız, verâ sahibi biriydi”²³² şeklinde değerlendirmelerin yanı sıra “imâm, hâfız, şeyh'ul-İslâm” şeklindeki övgülere de mazhar olmuştur.²³³ Kısa bir dönem, kitabı yanında olmadığı için ezberinden hadis naklettiği yönündeki haberlere²³⁴ göre rivayetinde “salihu'l-hadis” olarak değerlendirilmiştir.²³⁵ Ebû Hureyre'den hadis tahsil edip öğrenen ve bu hadisleri “es-

²²⁷ Coşkun, Selçuk, **Hadise Bütüncül Bakış**, İfav Yay., İstanbul 2011, s. 124.

²²⁸ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 9, s. 81; Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Cilt 26, s. 493.

²²⁹ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 9, s. 414.

²³⁰ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 2, s. 417.

²³¹ İbn Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kübrâ**, Cilt 7, s. 263.

²³² İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 7, s. 257.

²³³ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ**, Cilt 5, s. 7.

²³⁴ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, Cilt 8, s. 12.

²³⁵ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh**, Cilt 8, S. 257.

Sahîfetü's-Sahîha" adıyla tanınmış olan bir mecmuada toplayan²³⁶ Hemmâm b. Münebbih'in "sika" olduğuna âlimler ittifak etmişlerdir.²³⁷ Bu hadisi Ebû Hüreyre Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet etmesi açısından ve raviler arasında inkita' olmadığından merfû' ve muttasıl bir hadîstir.

Bir hadisin ittisal durumu senedindeki râvîlerin aynı asırda yaşamış olmaları veya birbirleriyle karşılaşmış olmalarına bağlıdır. Ravilerin aynı asırda yaşadıklarını doğum ve ölüm tarihlerini tesbit etmekle, birbirleriyle karşılaştıklarını da ancak kullandıkları tahammül ve eda sigalarını incelemekle öğrenilebilir. Mu'an'an lafızlarla yapılan rivayetlerin dışında kalanlarda, ittisâl için aynı asırda yaşamış olmaları yeterli görülmüştür.²³⁸ Ancak mu'an'an hadis muttasıl olduğu tespit edince munkatı olmaktan çıkar. Hadis, fıkıh ve usûl âlimlerinin cumhuru mu'an'an hadis için bazı şartlar ileri sürmekle beraber bu şartlardan ikisinde ittifak etmiş üçünde de ihtilaf etmişlerdir. Mu'an'an hadisi nakleden ravi müdellis olmamalı ve bu lafızla rivayette bulunan ravinin diğer raviyle karşılaşma imkânının bulunması gerekir. Hakkında ihtilaf edilen şartlar ise raviler arasındaki karşılaşmanın sabit olması (Buhârî, İbnu'l-Medinî ve muhakkiklerin görüşüdür), aralarında yeterli oranda bir sohbet uzunluğunun bulunması (Sem'ânî'nin görüşüdür) ve bu lafızla rivayette bulunan ravinin rivayette bulunduğu raviden rivayetinin bilinmesi gerekir (Amr ed-Dânî'nin görüşüdür).²³⁹

Hadis (أَخْبَرَنَا), (حَدَّثَنَا) ve (عَنْ) eda lafızlarıyla rivayet edilmiştir. *Kütüb-i Sitte* bağlamında bu hadisin benzer varyantları Buhârî ve Müslim'in Sahihleri ile Tirmizî, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'nin Sünen eserlerinde yer almıştır.²⁴⁰ Buhârî bu hadisi Ebû'l-Yemân, Şuayb, Ebû'z-Zinâd, el-Arec ve Ebû Hüreyre tarikiyle; Müslim; Muhammed b. Rafî', Abdurrezzâk, Ma'mer, Hemmâm b. Münebbih ve Ebû Hüreyre tarikiyle; Ebû Dâvûd; el-Hasen b. Ali, Abdurrezzâk, Ma'mer, Hemmâm b. Münebbih ve Ebû Hüreyre tarikiyle; Tirmizî; Kuteybe, Nasr b. Ali, Sufyân b. Uyeyne, Ebû'z-Zinâd, el-Arec ve Ebû Hüreyre tarikiyle; İbn Mâce; Hişâm b. Ammâr, Sufyân b. Uyeyne, Ebû'z-Zinâd, el-Arec ve Ebû Hüreyre tarikiyle nakletmişlerdir. Bütün muhaddislerin sahabî râvisi Ebû Hüreyre'dir.

²³⁶ Zirkilî, *el-Âlâm*, Cilt 8, s. 94.

²³⁷ Nevevî, *Tehzibu'l-Esmâi vel-Luğa*, Cilt 2, s. 139.

²³⁸ Coşkun, Selçuk, *Hadise Bütüncül Bakış*, s. 135.

²³⁹ Tahhân, Mahmût, *Teyşîru Mustalahi'l-Hadîs*, s. 108,109.

²⁴⁰ Buhârî, Nikâh, 84; 86; Müslim, Zekât, 84; İbn Mâce, Siyâm, 53; Ebu Davud, Savm, 73; Tirmizî, Savm, 65.

Yapılan değerlendirmeler neticesinde Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahih'inde bulunan bu hadisin ravilerinin sika oldukları ve sened bakımından hadisin sahih ve aynı zamanda hoca talebe ilişkisinden de yola çıkarak muttasıl olduğu açıkça görölmüştür.

1.4.1.2. İkinci Hadisin Metni

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ، فَأَبَتْ أَنْ تَجِيءَ، لَعْنَتُهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ"

1.4.1.2.1. Hadisin Tercümesi

Buhârî ⇒ Muhammed b. Beşşâr ⇒ İbn Ebi Adıyy ⇒ Şu'be ⇒ Süleyman ⇒ Ebû Hazm ⇒ Ebû Hüreyre (r.a.) isnadıyla nakledilen rivayete göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Erkek, karısını yatağına davet ettiği vakit kadın da gelmekten imtina ederse, sabahlayıncaya kadar melekler o kadına la'net ederler."²⁴¹

²⁴¹ Buhârî, Nikâh 86; Bed'ü'l-Halk 6; Müslim, Nikâh, 122, Ebû Dâvûd, Nikâh, 40.

Hadisin *Kütüb-i Sitte*'de yer alan diğer varyantları:

1. Buhârî'nin *Sahih*'inin *Bed'ü'l-Halk* (6) bölümünde geçmektedir:
 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ فَبَاتَ غَضَبَانَ عَلَيْهَا، لَعْنَتُهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ". تَابَعَهُ شُعْبَةُ وَأَبُو حَمْرَةَ وَابْنُ دَاوُدَ وَأَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ
2. Buhârî'nin *Sahih*'inin *Nikâh* (86) bölümünde geçmektedir:
 - إِذَا بَاتَتِ الْمَرْأَةُ مُهَاجِرَةً "حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرَبَةَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "فِرَاشَ زَوْجِهَا لَعْنَتُهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُرْجِعَ".
3. Müslim'in *Sahih*'inin *Nikâh* (3611. hadis) bölümünde geçmektedir:
 - وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى وَابْنُ بَشَّارٍ - وَاللَّفْظُ لِابْنِ الْمُثَنَّى - قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: سَمِعْتُ قَتَادَةَ يُحَدِّثُ عَنْ زُرَّارَةَ بِنِ "إِذَا بَاتَتِ الْمَرْأَةُ هَاجِرَةً فِرَاشَ زَوْجِهَا لَعْنَتُهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ" أَوْفَى عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
4. Müslim'in *Sahih*'inin *Nikâh* (3612. hadis) bölümünde geçmektedir:
 - "حَتَّى تُرْجِعَ" وَحَدَّثَنِيهِ يَحْيَى بْنُ حَبِيبٍ حَدَّثَنَا خَالِدٌ - يَعْنِي ابْنَ الْخَارِثِ - حَدَّثَنَا شُعْبَةُ بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَقَالَ:
5. Müslim'in *Sahih*'inin *Nikâh* (3613. hadis) bölümünde geçmektedir:
 - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ، حَدَّثَنَا مَرْوَانُ، عَنْ يَزِيدَ، يَعْنِي ابْنَ كَيْسَانَ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا مِنْ رَجُلٍ يَدْعُو امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهَا، فَتَأْبَى عَلَيْهِ إِلَّا كَانَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ سَاطِطًا عَلَيْهَا حَتَّى يَرْضَى عَنْهَا "
6. Müslim'in *Sahih*'inin *Nikâh* (3614. hadis) bölümünde geçmektedir:
 - وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَأَبُو كُرَيْبٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ ح، وَحَدَّثَنِي أَبُو سَعِيدٍ الْأَشْجِيُّ، حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ ح، وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَاللَّفْظُ لَهُ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ كُلُّهُمْ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَلَمْ تَأْتِهِ، فَبَاتَ غَضَبَانَ عَلَيْهَا؛ لَعْنَتُهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ "
7. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inin *Nikâh* (40) bölümünde geçmektedir:
 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ فَلَمْ تَأْتِهِ، فَبَاتَ غَضَبَانَ عَلَيْهَا، لَعْنَتُهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ "

Şekil 1.3. Sened Şeması

1.4.1.2.2. Ravileri

Buhârî²⁴²

1.4.1.2.2.1. Ebû Bekr Muhammed b. Beşşâr b. Osman b. Dâvûd b. Keysân el-Abdî el-Basrî (ö. 252/ 866)

Ebû Bekr Muhammed b. Beşşâr el-Basrî, Bündâr ismiyle şöhret bulmuştur. Bündâr, “Kıymetli olan şeyleri muhafaza eden, çokça hadis hıfzeden kimse” anlamına gelmektedir. Muhammed b. Beşşâr (Bündâr), Kur’ân-ı Kerîm’i hıfz ettikten sonra Basralı hadis âlimlerinin aktardığı bütün hadisleri öğrenmiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hadislerini tahsil etmek için sefere çıkmak istedi; ancak annesi buna rıza göstermediğinden ikamet ettiği yerden ayrılmamıştı. Daha sonra annesi vefat edince bu arzusunu gerçekleştirmek üzere ilim yolculuğuna çıkmıştır.²⁴³

Muhammed b. Beşşâr; Yahya b. Saîd el-Kattân, Abdurrahman b. Mehdî, Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Adiy ve Ebû Dâvûd et-Tayalîsî’den hadis rivayet etmiştir. Ondan *Kütüb-i Sitte* müellifleriyle İbn Huzeyme, Ebû Hâtim er-Râzî, Abdullah

²⁴² Bkz. s. 40, 41

²⁴³ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemal*, Cilt 24, s. 511-518.

b. Ahmed b. Hanbel, Baki b. Mahled, Ebû Zûr'a er-Râzî gibi bilinen ve şöhret bulmuş muhaddisler de rivayette bulunmuşlardır.²⁴⁴ Buhârî kendisinden 205, Müslim ise 460 hadis rivayet etmiştir. Ebû Dâvûd da Muhammed b. Beşşâr (Bündâr)'dan bol miktarda hadis yazdığını belirtmiştir.²⁴⁵

İclî, Bündâr'ı "sika", "kesîru'l-hadîs"²⁴⁶ şeklinde değerlendirirken, Ebû Hâtim er-Râzî ondan "sadûk" diye bahsetmiş, Nesâî ise onu "sâlihtir,²⁴⁷ la be'se bihi"²⁴⁸ diyerek nitelemiştir. Birçok muhaddis de Muhammed b. Beşşâr (Bündâr)'ın güvenilir bir râvî olduğuna şahitlik etmişlerdir.²⁴⁹

Bündâr'ın Yahyâ b. Saîd el-Kattân'dan aktardığı rivayetleri hakkında Amr b. Ali el-Fellâs, onun yalan söylediğini iddia etmiş ancak gerekçesi zikredilmeyen cerh kabul görülmediğinden bu görüş muteber sayılmamıştır. Zehebî, bu görüşü reddederek İslâm âlimlerinin Bündâr'ın pek doğru ve güvenilir bir âlim olduğunu bildiklerinden dolayı

²⁴⁴ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 12, s. 144,145.

²⁴⁵ Zirkilî, **el-Âlâm**, Cilt 6, s. 52.

²⁴⁶ *Kesîru'l-Hadîs* (كثير الحديث): Çok hadis rivâyet eden kimse. (Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 160).

²⁴⁷ *Sâlih* (صالح الحديث): Aliyyü'l-Kârî'ye göre ta'dîlin beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i'tibâr* için alınır. (Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 291); Ebu Davud, Mekkelilere yazdığı ve sünenin özellikleriyle sünende kul landığı kimi ıstılahları açıkladığı risalesi nin bir yerinde şöyle demiştir: "*Kitabımda yer alan şiddetli zayıflığı bulunan hadisleri açıkladım. Senedi sahih olmayanlar bunlardandır. Böyle bir açıklama yapmadığım hadisler sâlihtir ve bazıları bazısından daha sahihtir.*" Buradan anlaşılacaktır ki Ebû Davud'un salih dediği hadisler senedi sahih olanlar ile şiddetli zayıflığı bulunmayanlardır. İbnu's-Salâh, Ebu Davud'un sözlerini nektetikten sonra Sünen'de bulunan ve es-Sahihânda mevcut olmamakla birlikte sahih ile hasesin arasını ayırabilen hadisçilerin sahih olduğuna dair herhangi bir söz söylemedikleri hadislerin basen olarak bilindiğini oysa böyle hadisler içinde başka âlimlere göre hasen olmayanların bulunabileceğini söylemiştir. Bu ifâdelerden ortaya çıkan sonuç, senedi sahih olan ve siddetli zayıflığı bulunmayan hadisler, bu özellikleri taşımayanlardan farklıdır. Bunlar dinî bir meselede delil olabilecek niteliktedirler ve makbul sayılırlar. Böyle hadislere genelde sâlih adı verilmiştir. (Bkz. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1992, s. 352).

²⁴⁸ *La be'se bihi/ Leyse bihi be's* (لا بأس به، ليس به بأس): Ta'dîlin, Zehebî ve Irakî'ye göre üçüncü, Sehavî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivâyet ettiği hadis, yazılır ve araştırılır/incelenir. (Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 175); Zararsız, zararı yok manasına ta'dîl lafızlarındandır. İbn Ebi Hatim'in tertibine göre ikinci, ez-Zehabî'nin tertibine göre üçüncü, İbn Hacerî'l-Askalaninin tertibine göre ise dördüncü mertebeye delâlet eder. İbn Ebi Hatim'e göre bu ve benzeri ifadelerle adaletine hükmedilen râvinin hadisi yazılır ve gözden geçirilir. İbnu's-Salah da İbn Ebi Hatim'in görüşüne katılarak şöyle der: "*İbn Ebi Hâtim 'Hakkında lâ be'se bihi denen râvinin hadisleri yazılır ve gözden geçirilir' derken haklıdır; zira ta'dîlin ikinci mertebesine delalet eden lafızlar, ravinin zabt şartına işaret etmezler. Bu yüzden hadisleri ravinin zabtının açığa çıkması için gözden geçirilir.*" (Bkz. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 195).

²⁴⁹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemal**, Cilt 24, s. 517,518; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 12, s. 146-149;

Amr b. Ali'nin bu görüşüne kıymet vermediklerini belirtmiştir.²⁵⁰ Muhammed b. Beşşâr hicrî 252 (m. 866) yılında vefat etmiştir.²⁵¹

1.4.1.2.2.2. Ebû Amr Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Adiyy İbrâhîm es-Sülemî el-Kasmelî el-Basrî (ö. 194/808)

İbn Ebî Adiyy, hicrî 120 (m. 738) yılı civarında doğmuştur.²⁵²

İbn Ebî Adiyy; İsmâîl b. Müslim el-Mekkî, Eş'es b. Abdilmelik el-Hamrânî, Hüseyin b. Zekvân el-Müallim, Hümejd et-Tevîl, Sâîd b. Ebî Arûbe ve Şu'be gibi çok sayıda kişiden hadis nakletmiştir. Kendisinden de Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Sinân el-Kattân, Süfyân b. Veki' b. el-Cerrâh, Yahyâ b. Ma'în ve Bündâr gibi zatlar hadis rivayet etmişlerdir. Birçok kişi kendisinden övgüyle bahsetmiştir. İbn Sa'd, Nesâî ve Ebû Hâtim er-Razî kendisini "sika" diye överken, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî de es-Sikat adlı eserinde ondan bahsetmiştir.²⁵³

İhtilaf olmakla beraber yaygın kanaata göre İbn Ebî Adiyy, Muhammed b. Hârûn döneminde, hicrî 194 (m. 808) yılında pazartesi günü Basra'da vefat etmiştir.²⁵⁴

1.4.1.2.2.3. Ebû Bistâm Şu'be b. el-Haccâc b. el-Verd el-Atkî el-Ezdî el-Vâsîfî (ö. 160/774)

Künyesi Ebû Bistâm olan Şu'be b. el-Haccâc, hicrî 82/83 yılında Vâsîf'in aşağısına düşen Nehriyân köyünde doğmuştur. Aslen Vâsîf'li olup daha sonra Basra'ya yerleşerek orayı yurt edinmiştir.²⁵⁵ Ebû İshâk el-Hemedânî, Katâde b. Diâme, el-A'meş, Ebû İshâk ve Süleymân b. Mihrân başta olmak üzere sayısız kişiden hadis almıştır. Kendisinden Eyûb es-Sahtiyânî, Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. el-Mübârek, Yahyâ el-Kattân, en-Nadr b. Şümeyl, Osmân b. Cebele b. Ebî Davud ve Muhammed b. İbrâhîm başta olmak üzere sayılamayacak kadar büyük bir topluluk rivayette bulunmuştur.²⁵⁶

²⁵⁰ Mizzî, **a.g.e.**, Cilt 24, s. 514-518; Zehebî, **a.g.e.**, Cilt 12, s. 146-149;

²⁵¹ Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffaz**, Cilt 2, s.72.

²⁵² Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 17, s. 29.

²⁵³ Mizzî, **Tehzibü'l-Kemal**, Cilt 24, s. 324; İbn Hacer, **Tehzibü't-Tehzib**, Cilt 9, s. 12,13.

²⁵⁴ Buhârî, **et-Târihü'l-Kebîr**, Cilt 8, Haydarabad, Dairtü'l-Me'ârifî'l-Osmaniyye, 1943, Cilt 8, s. 11; Mizzî, **Tehzibü'l-Kemal**, Cilt 24, s. 323-324; İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî, **Takrîbu't-Tehzib**, (Thk. Muhammed Avâme), Cilt 1, Suriye: Darü'r-Reşîd, 1986/1406, s. 465.

²⁵⁵ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 6, s. 446; Nevevî, **Tehzibu'l-Esmâi vel-Luğa**, Cilt 2, s. 344.

²⁵⁶ İbn Mencûyeh, **Ricalü Sahih-i Müslim** Cilt 1, s. 299-302; Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffaz**, Cilt 1, s. 144.

Ebû Bistâm Şu'be b. el-Haccâc "imâm", "sebt",²⁵⁷ "hüccet", "nâkîd",²⁵⁸ "mütehasşıs", "sâlih", "sika", "hafız" ve "mutkin" biri olduğu rivayet edilmiştir. Süfyân es-Sevrî ona tevazu ve saygıda bulunup onun için "o hadiste emirü'l-mü'minîndir" ifadesini kullanmıştır. O, sünneti müdafaa edip Irak'ta hadis rivayet eden adamları teftiş eden ilk kişi olmuştur.²⁵⁹ Kendi döneminde hadisteki yetkinliğinin önüne geçen olmamıştır. Geniş hadis bilgisiyle o, el-Evzâî, Ma'mer ve es-Sevrî'nin dengi olduğu söylenmiştir. Ebû Dâvûd et-Teyâlisî ondan yedi bin hadis işittiğini söylerken Ali b. el-Medînî ona ait (rivayet ettiği) iki bine yakın hadis olduğunu belirtmiştir.²⁶⁰ Ahmed b. Hanbel "Şu'be devrinde hadis alanında onun benzeri olmadı. O, hadis ilminde ve ravilerin durumlarına dair başlı başına bir ümmetti." diyerek onun hadisteki derecesini ortaya koyarken, İmam eş-Şafîî bu derecesini "Şu'be olmasaydı Irak'ta hadis bilinmezdi" sözleriyle zirveye taşımıştır. Hammâd b. Zeyd, Eyyûb'un Şu'be hakkında "Şimdi size Vâsıt halkından Şu'be denilen bir adam gelecek. O, hadis kahramanıdır. Bu nedenle ondan hadis alınız." dediğini aktarmıştır.²⁶¹

Ebû Bistâm Şu'be b. el-Haccâc 77 yaşındayken hicrî 160 (m. 774) yılında Basra beldesinde vefat etmiştir.²⁶²

1.4.1.2.2.4. Ebû Muhammed Süleymân b. Mihrân el-Esedî el-Kâhilî et-Taberistânî (ö. 145/759)

Aslen Taberistânlı olan tabiînden Süleymân b. Mihrân hicrî 61/681 yılında Kûfe'de doğmuştur. Kur'ân, Hadis ve Ferâiz âlimi olup bin üç yüz civarında hadis rivayet etmiştir.²⁶³

²⁵⁷ *Sebt* (الثبت): 1. Adâlet ve zabt sahibi, güvenilir kimse; 2. Ta'dîlin, Irâkî'ye göre ikinci, Sehâvî'ye göre dördüncü mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivâyet ettiği hadis delil olarak alınır. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 292).

²⁵⁸ *Nâkîd* (ç. *Nukkâd* النقاد، ج. الناقد): Hangilerinin makbûl, hangilerinin merdûd olduğunu tespit etmek için sened ve metni incelemeye tabi tutan hadis alimi. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 261).

²⁵⁹ İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 6, s. 446; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 266; ez-Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 7, s. 203.

²⁶⁰ Zehabî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 7, s. 203-206.

²⁶¹ Nevevî, *Tehzibu'l-Esmâi vel-Luğa*, s. 344.

²⁶² İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 6, s. 446; Kelâbâzî, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Buhârî el-Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî* (el-Hidâye ve'l-İrşâd fî Ma'rifeti Ehli's-Sika ve's-Sedâd Ellezîne Ahrece Lehümü'l-Buhârî fî Câmi'ih), (Thk. Abdullah el-Leysi), 1. Baskı, Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1407, Cilt 1, s. 354.

²⁶³ Zirkilî, *el-Âlâm*, Cilt 3, s. 135.

Enes b. Mâlik'i görüp ondan hadis ezberlemiştir. İbn Ebî Evfâ, İkrime, Ebû Vâil, Zurr, Ebû Amr eş-Şeybânî, Ma'rûr b. Suveyd, İbrâhîm en-Nehâî, Ebû Hazım Selmân ve pek çok zahid ve âlim kişiden hadis tahsil edip rivayet etmiştir. Ondan da Şu'be b. el-Haccâc, Süyân es-Sevrî, Veki', Süfyân b. Uyeyne, Ya'lâ b. Ubeyd ve Ebû Naîm gibi birçok kişi rivayette bulunmuştur. İnsanların güvenine mazhar olmuştu. Nitekim onun için el-Fellâs "Doğruluğundan ötürü el-Ameş, Mushaf diye isimlendirilmişti" derken, Yahyâ el-Kattân da "el-A'meş, İslâm'ın alametidir" diyerek onu övmüştür. Muassırları Kur'ân'ı en iyi kıraat eden, Hadisi en iyi hıfzeden, Ferâizi en güzel şekilde bilen diye ve daha başka vasıflarla onu övmüşlerdir.²⁶⁴ Muhammed b. Hibbân es-Sikat'ta ondan bahsetmiştir.²⁶⁵

Yahyâ b. Ma'în, el-A'meş'in Enes b. Mâlik'ten naklettiği tüm rivayetlerin mürsel olduğunu söylemiştir. Ebû Dâvûd da benzer görüştedir. Ancak Ebû Nuaym'a göre hadis ilminde hâfızlık mertebesine yükselmiş olan el-A'meş, Enes b. Mâlik ve Abdullah b. Evfâ'yı görmüş ve onlardan hadis dinlemiştir. Hadislerde yaptığı tedlis hareketinin dışında sağlam ve güvenilir kabul edilmiştir.²⁶⁶ İbn Adıyy onun kendisine göre "sebt" ve "sadûk" olduğunu söylemiştir. Benzer şekilde Ebû Hâtim, onun konumunun "sadûk" ve "salihu'l-hadîs" olduğunu söylerken, Zühri, el-İclî ve Nesâî de onu "sika" ve "sebt" diye tanımlamışlardır.²⁶⁷

Süleymân b. Mihrân hicrî 148 (m. 765) yılının Rebiülevvel ayında, yaşadığı Kûfe'de 87/88 yaşındayken vefat etmiştir.²⁶⁸

1.4.1.2.2.5. Ebû Hazım Selmân el-Eşce'î el-Kûfi (ö. 101/720)

Künyesi Ebû Hazım olan Selmân, üçüncü tabakadan olup Kûfe'de ikamet etmiştir. Ebû Hazım Selmân, Azze el-Eşceiyye'nin mevlası olup Abdullah b. Ömer, Ebû Hüreyre, Hasan b. Ebî Tâlib, Hüseyin b. Ebî Tâlib ve Abdullah b. Zübeyr gibi zatlardan rivayette bulunmuştur. Ebû Hüreyre ile beş yıl arkadaşlık yapmıştır. Kendisinden A'meş, Mansûr, Ebû Mâlik el-Eşce'î, Adıyy b. Sâbit ve Fudyl b. Gazvân gibi birçok

²⁶⁴ Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffaz**, Cilt 1, s.116.

²⁶⁵ İbn Hibbân, **Sikat**, Cilt 4, s. 302.

²⁶⁶ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 6, s. 226-234.

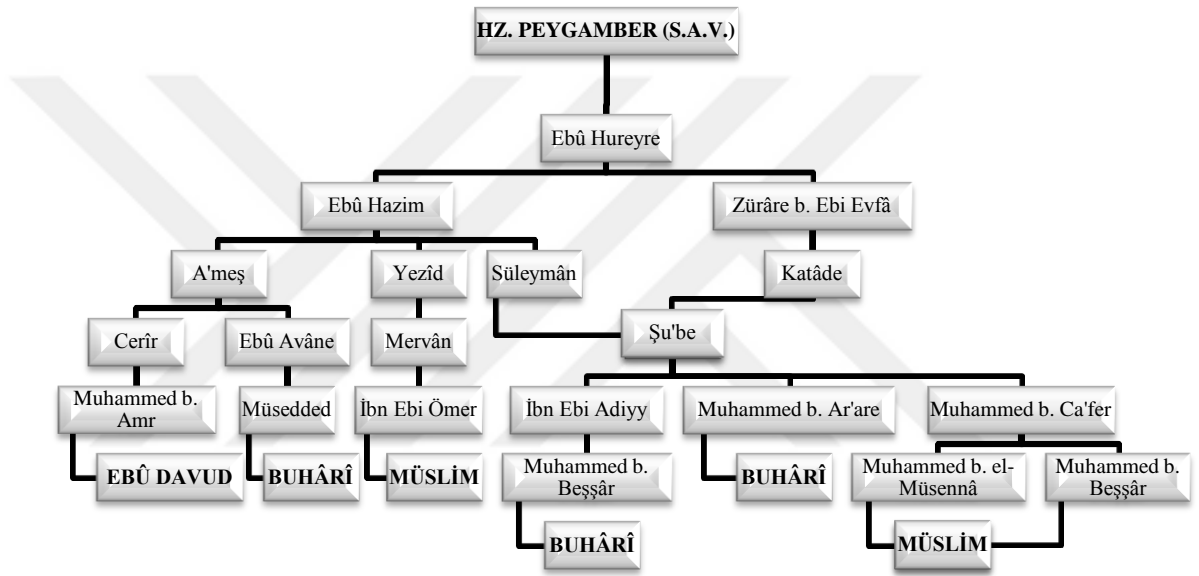
²⁶⁷ İclî, Ebû'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Salîh el-Kûfi, **Tarihü's-Sikat**, (Ma'rifetü's-sikat min Ricâli Ehli'l-İlm ve'l-Hadîs ve mine'd-Du'afâ' ve Zikru Mezâhibihim ve Ahbârihim), (Thk. Abdülâlim Abdülazim el-Bistevî), 1. Baskı, Medine-i Münevvere-Suudi Arabistan: Mektebetü'd-Dar, 1405/1985, Cilt 1, s. 432; Zehebî, **Mizânü'l-İ'tidal**, Cilt 1, s. 224.

²⁶⁸ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 4, s. 224.

kişiden oluşan bir topluluk rivayette bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel, İbn Maîn ayrıca Ebû Dâvûd onun güvenilir olduğunu dile getirmişlerdir. Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân onu “es-Sikât”ında zikretmiştir. İbn Sa’d, onun “sika” olup ona ait sâlih hadislerin olduğunu bildirmiştir. Aynı şekilde el-İclî onun hakkında “sika” derken İbn Abdilber de onun “sika” olduğuna ulemanın hemfikir olduğunu haber vermiştir. Ebû Hazım Selmân el-Eşce’î hicrî 101 (m. 720) senesinde vefat etmiştir.²⁶⁹

Ebû Hüreyre²⁷⁰

Şekil 1.4. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Genel Sened Şeması

1.4.1.2.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi

Hadisin senedinde bulunan Muhammed b. Beşşâr, “sika”, “kesîru’l-hadîs”, “sadûk” ve “sâlihtir, la be’sse bih” şeklinde zikredilmiştir.²⁷¹ Muhammed b. Beşşâr’ın kendisinden tahdis ettiği İbn Ebî Adıyy, birçok kişi tarafından övgüyle bahsedilmiş ve “sika” olduğu rivayet edilmiştir.²⁷² Şu’be b. el-Haccâc’a gelince “imâm”, “sebt”, “hüccet”, “nâkid”, “mütehassıs”, “sâlih”, “sika”, “hafız” “mutkin” ve “hadiste emirü’l-mü’minîn” biri olduğu nakledilmiştir.²⁷³ Doğruluğundan ötürü el-Ameş’in Mushaf diye

²⁶⁹ İclî, *Tarihü’s-Sikât*, Cilt 2, s. 394; el-Mizzî, *Tehzibü’l-Kemal*, Cilt 11, s. 259.

²⁷⁰ Bkz. s. 49, 50.

²⁷¹ Mizzî, *Tehzibü’l-Kemal*, Cilt 24, s. 517,518; Zehebî, *Siyeru A’lami’n-Nübelâ*, Cilt 12, s. 146-149.

²⁷² Mizzî, *Tehzibü’l-Kemal*, Cilt 24, s. 324; İbn Hacer, *Tehzibü’t-Tehzib*, Cilt 9, s. 12,13.

²⁷³ İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 6, s. 446; Zehebî, *Siyeru A’lami’n-Nübelâ*, Cilt 7, s. 203; İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzib*, s. 266.

isimlendirdiği Süleymân b. Mihrân el-Esedî'den ise "sebt", "sadûk", "salihu'l-hadîs" ve "sika" diye söz edilmiştir.²⁷⁴ Ebû Hazım Selmân el-Eşce'î hakkında İbn Hanbel, İbn Ma'in ve Ebû Dâvûd "sika" olduğunu, İbn Abdilberr de "sika" olduğuna ulemanın hemfikir olduğunu haber vermiştir.²⁷⁵

Başvurulan rical eserleri neticesinde hadisin senedinde yer alan ravilerin tamamının sika oldukları bilgisine varılmıştır. Böylece hadisin seneden sahih olduğu sonucuna varılmıştır.

1.4.1.3. Üçüncü Hadisin Metni

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرَعَةَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ زُرَّارَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا بَاتَتِ الْمَرْأَةُ مُهَاجِرَةً فِرَاشَ زَوْجِهَا، لَعْنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تَرْجِعَ"

1.4.1.3.1. Hadisin Tercümesi

Buhârî ⇒ Muhammed b. 'Ar'are ⇒ Şu'be ⇒ Katade ⇒ Zürrâre ⇒ Ebû Hüreyre (r.a.) isnadıyla nakledilen rivayete göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "*Kadın, kocasının yatağını terk (onu ihmal) ederek gecelediği vakit, o kadın (kocasının döşegine) geri dönmünceye kadar melekler ona lanet eder.*"²⁷⁶

²⁷⁴ İclî, **Tarihü's-Sikât**, Cilt 1, s. 432; Zehebî, **Mîzânü'l-İ'tidal**, Cilt 1, s. 224.

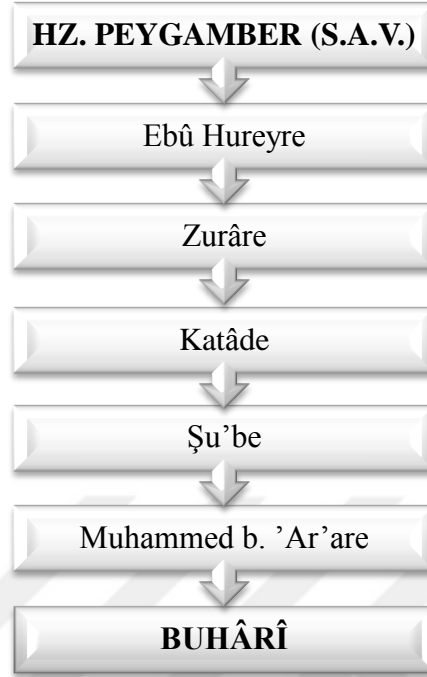
²⁷⁵ Mizzi, **Tehzibü'l-Kemal**, Cilt 11, s. 259.

²⁷⁶ Buhârî, **Nikâh** 85; Müslim, **Nikâh**, 120; Ebû Dâvûd, **Nikâh**, 40.

Hadisin *Kütüb-i Sitte*'de yer alan diğer varyantları:

1. Buhârî'in *Sahih*'inin *Nikâh* (85) bölümünde geçmektedir:
 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ فَبَاتَ غَضَبَانَ عَلَيْهَا، لَعْنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ ". تَابِعَهُ شُعْبَةُ وَأَبُو حَمْرَةَ وَابْنُ دَاوُدَ وَأَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ .
2. Müslim'in *Sahih*'inin *Nikâh* (3611. hadis) bölümünde geçmektedir:
 - وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَابْنُ بَشَّارٍ، وَاللَّفْظُ لِابْنِ الْمُثَنَّى، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: سَمِعْتُ قَتَادَةَ يُحَدِّثُ عَنْ زُرَّارَةَ بْنِ أَوْفَى، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " إِذَا بَاتَتِ الْمَرْأَةُ مُهَاجِرَةً فِرَاشَ زَوْجِهَا لَعْنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ ".
 - " وَحَدَّثَنِيهِ يَحْيَى بْنُ حَبِيبٍ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ، يُعْنِي ابْنَ الْحَارِثِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، بِهَذَا الْإِسْنَادِ، وَقَالَ: " حَتَّى تَرْجِعَ (...)
3. Müslim'in *Sahih*'inin *Nikâh* (3613. hadis) bölümünde geçmektedir:
 - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ، حَدَّثَنَا مَرْوَانُ، عَنْ يَزِيدَ، يُعْنِي ابْنَ كَيْسَانَ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا مِنْ رَجُلٍ يَدْعُو امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهَا، لَعْنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى يَرْجِعَ عَلَيْهَا ".
4. Ebû Davud'un *Sünen*'inin *Nikâh* (40) bölümünde geçmektedir:
 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ فَلَمْ تَأْتِهِ، فَبَاتَ غَضَبَانَ عَلَيْهَا، لَعْنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ ".

Şekil 1.5. Sened Şeması

1.4.1.3.2. Ravileri

Buhârî²⁷⁷

1.4.1.3.2.1. Ebû Abdillâh Muhammed b. 'Ar'are b. el-Birind el-Kûreşî es-Sâmî el-Basrî (ö. 213/827)

Muhammed b. 'Ar'are hicrî 138 (m. 756) yılında doğmuştur. Basra ehlinden olan Muhammed b. 'Ar'are, İsmâîl b. Müslim el-'Abdî, Dâvûd b. Ebî'l-Furat, Cerîr b. Hazim, Şu'be b. el-Haccâc ve Mübârek b. Fudâle gibi birçok kişiden hadis öğrenip rivayet etmiştir. Muhammed b. 'Ar'are'den başta oğlu İbrâhîm, Buhârî, Ahmed b. el-Hasan et-Tirmizî, Ebû Müslim İbrâhîm, Ahmed b. Sinân el-Kattân, Irak ehli ve kalabalık bir topluluk hadis rivayet etmiştir.²⁷⁸

Ebû Hâtim er-Râzî, Muhammed b. 'Ar'are'yi "sika, sadûk" diye taltif ederken Nesâî "leyse bihi be's" diyerek ona dair kanaatini beyân etmiştir.²⁷⁹ İbn Hibbân el-Büstî

²⁷⁷ Bkz. s. 38, 39.

²⁷⁸ Mizzî, **Tehzibü'l-Kemal**, Cilt 26, s. 109.

²⁷⁹ Mizzî, **Tehzibü'l-Kemal**, Cilt 26, s. 109.

Muhammed b. 'Ar'are'yi es-Sikat isimli kitabında zikrederken;²⁸⁰ İbn Hacer, Hâkim ve İbn Kâni' onun adaletine dair "sika" ifadesini kullanmışlardır.²⁸¹

Muhammed b. 'Ar'are hicrî 213 (m. 827) yılının Şevvâl ayında Basra'da 75/76 yaşındayken vefat etmiştir.²⁸²

Şu'be b. el-Haccâc²⁸³

1.4.1.3.2.2. Ebû Hattâb Katâde b. Diâme b. Katâde b. Azîz b. Amr b. Rabia b. Amr b. el-Haris b. Sedûs/es-Sedûsî el-Basrî (ö. 117/ 735)

Künyesi Ebû'l-Hattab olup hicrî 60 (m. 680) yılında doğmuştur. Gözleri âmâ olup hadiste "sika", "me'mun" ve "hüccet" olduğu nakledilmiştir.²⁸⁴ Muhaddislerin önderi, zamanının "hafız"ı ve müfessir olduğu rivayet edilmiştir.²⁸⁵

Ebû Tufeylel-Kinanî, Ebû Saîd el-Hudrî, Sâfiye bnt. Şeybe, Enes b. Mâlik, Saîd b. el-Müseyyib, Abdullah b. Sercis, Ebû'l-Âliye Rûfey' er-Riyahî, Safvân b. Muhriz, Âtâ b. Ebî Rabah, Muhammed b. Sîrîn ve Zûrâre b. Evfâ başta olmak üzere birçok zattan hadis nakletmiştir. Eyyub es-Sehtiyânî, Ma'mer b. Râşid, İbn Ebî Arûbe, Cerîr b. Hazm, Evzâî, Süleyman et-Teymî, Şu'be, Ebân b. Yezîd, Yezîd b. İbrâhîm ve daha birçok kişi de kendisinden rivayette bulunmuştur.²⁸⁶

Saîd b. el-Müseyyeb, Katâde'nin şahsından daha iyi ezberleyen bir Iraklı'nın kendisine gelmediğini ifade ederek ve onun hakkında "Allah'ın senin benzerini yarattığını sanmıyorum" diyerek ona olan hayranlığını dile getirmiştir.²⁸⁷ Zührî'ye "Mekhûl mu daha bilgin yoksa Katâde mi?" diye soruldu. Bunun üzerine o, şöyle cevap verdi: "Sübhanellâh! Tabii Katâde..."²⁸⁸ Muhammed b. Sîrîn "Katâde insanların en iyi

²⁸⁰ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 9, s. 69.

²⁸¹ İbn Hacer, **Takrîbü't-Tehzîb**, s. 496; Moğultay, Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikr, **İkmâlû (Zeyl 'âlâ) Tehzîbi'l-Kemâl**, (Thk. Ebû Aburrahmân Âdil b. Muhammed, Ebû Muhammed Usame b. İbrâhîm), Cilt 12, el-Fârûk'l-Hadise, 1. Baskı, 1422/2001. Cilt 10, s. 275.

²⁸² İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 9, s. 69.

²⁸³ Bkz. s. 56, 57.

²⁸⁴ İbn Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kübrâ**, Cilt 7, s. 171.

²⁸⁵ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 5, s. 270.

²⁸⁶ Buhârî, **et-Târihü'l-Kebîr**, Cilt 7, s. 185; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 5, s. 270; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 8, s. 352.

²⁸⁷ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 5, s. 272.

²⁸⁸ Buhârî, **et-Târihü'l-Kebîr**, Cilt 7, s. 185.

ezberleyenydi”²⁸⁹ derken, Ma’mer b. Râşid de “ez-Zührî, Katâde ve Hammâd’dan daha fakihini görmedim” demiştir.²⁹⁰

Ahmed b. Hanbel: “Katâde tefsir ve ulemanın ihtilafına dair âlim biriydi” deyip onu fıkıh ve hıfz ile niteleyip onu en güzel şekilde yâd edip şöyle demiştir: “Onu geçecek pek az kişi bulursun”. Süfyan es-Sevrî ise “dünyada Katâde gibisi var mı?” diyerek onun hakkındaki müsbet kanaatini dile getirmiştir.²⁹¹

Nesâî ve bazıları onun “müdelis”²⁹² olduğunu ileri sürmüşlerdir.²⁹³ Ayrıca kaderî görüşe sahip olduğu da söylenmiştir; ancak bu onun sıdk, adalet ve hıfzına olan olan güveni sarsmamıştır.²⁹⁴

Katâde b. Diâme hicrî 117 (m. 735) veya 118 (m. 736) yılında 56 yaşındayken Vasıt’ta taûn hastalığına yakalanarak vefat etmiştir.²⁹⁵

1.4.1.3.2.3. Ebû Hâcib Zürâre b. Evfâ el-Âmirî el-Harraşî el-Basrî (ö. 93/ 759)

Künyesi Ebû Hâcib el-Haraşî olan Zürâre b. Evfâ tabiînden olup Basra kadılığını yapmış ve birçok hadis rivayet etmiş “sika” biri olduğu nakledilmiştir.²⁹⁶

Ebû Hüreyre, Abdullah b. Selâm, Temim ed-Darî, İmrân b. Husayn, İbn Abbâs, Aişe, Abdurrahman el-Becelî, Mesruk b. el-Ecde’, Muğire b. Şu’be ve Sa’d b. Hişam’dan hadis aktarmıştır. Kendisinden Davud b. Ebî Hind, Avf, Behz b. Hakîm, Eyyub, Katâde b. Diâme ve daha başkaları hadis rivayet etmiş ve İbn Sirin’den önce vefat etmiştir.²⁹⁷

Nesâî onu “sika” olarak değerlendirirken, İclî, onu “güvenilir salih bir adam” olarak nitelemiştir. İbn Hibban onu abid kullardan sayıp es-Sikat’ta zikretmiştir.²⁹⁸

²⁸⁹ Zehebî, *Siyeru A’lami’n-Nübelâ*, Cilt 5, s. 271.

²⁹⁰ Şirazî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şirâzî, *Tabakatü’l-Fükaha*, 1. Baskı, (Thk. İhsan Abbas), Beyrut-Lübnan: Darü’r-Râidi’l-Arabî, 1970, s. 81.

²⁹¹ Zehebî, *Siyeru A’lami’n-Nübelâ*, Cilt 5, s. 276.

²⁹² *Mudellis* (المُدَلِّس): Hadiste bulunan bir kusuru veya ekseriya hoş görülmeleyen bir özelliği gizleyerek onun bulunmadığını zannettirecek şekilde rivâyet eden ravi. (*Bkz. Aydınli, Abdullah, Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 210).

²⁹³ İbn Hacer, *Tabakâtu’l-Müdelisîn*, (Thk. Asım b. Abdillâh), Mektebetü’l-Menâr, Ammân, 1983, Cilt 1, s. 43.

²⁹⁴ Zehebî, *Siyeru A’lami’n-Nübelâ*, Cilt 5, s. 271.

²⁹⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, Cilt 7, s. 173; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, Cilt 7, s. 133; Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi’l-Buhârî*, Cilt 2, s. 620; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, Cilt 8, s. 355.

²⁹⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, Cilt 7, s. 110.

²⁹⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 9, s. 340; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, Cilt 3, s. 322.

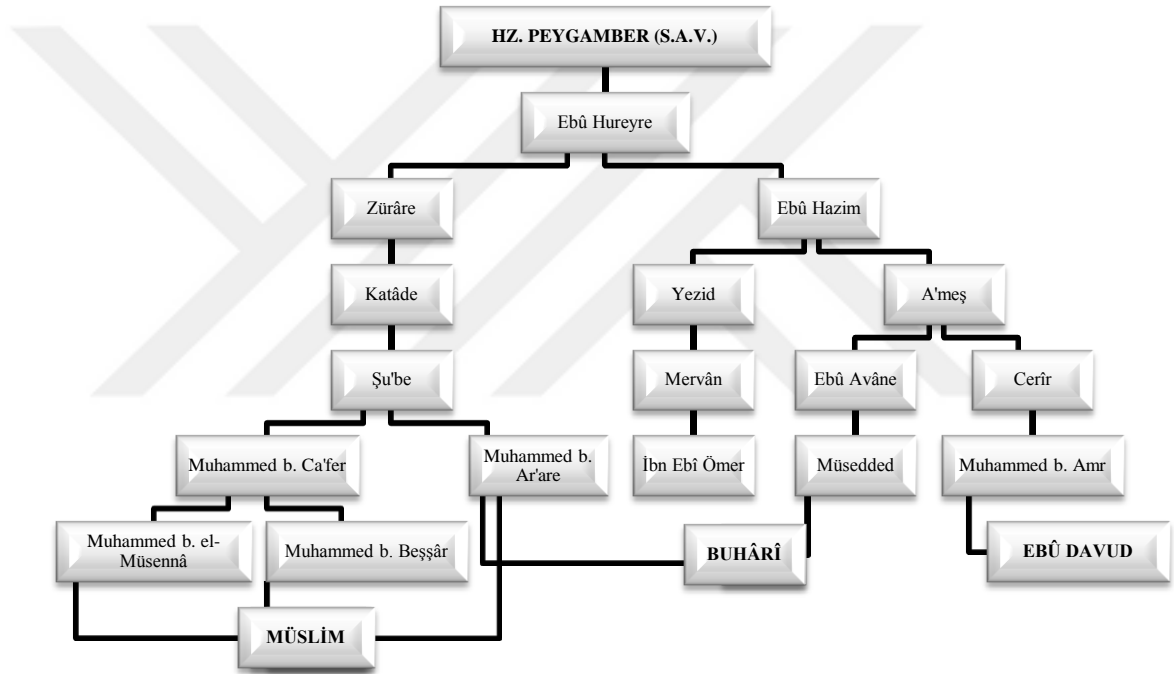
²⁹⁸ İclî, *Tarihü’s-Sikât*, Cilt 1, s. 370; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, Cilt 3, s. 322.

Yahya b. Main de onun hakkında “sika” ifadesini kullanarak güvenilir biri olduğunu belirtmiştir.²⁹⁹

Zürâre b. Evfâ el-Âmirî, İbn Sirîn'den daha evvel Abdülmelik b. Mervân'ın hilafeti döneminde mescitte mihrapta sabah namazını kıldırırken فَإِذَا نُفِرَ فِي النَّافُورِ {8} فَذَلِكَ {9} “O Sûr'a üfürüldüğü vakit var ya (8) İşte o gün çetin bir gündür. (9)”³⁰⁰ ayetlerine vardığında sesli bir hıçkırık atıp bayılarak vefat etmiştir. Farklı görüşlerin yanı sıra Zürâre b. Evfâ'nın hicrî 93 (m. 759) yılında vefat ettiği rivayet edilmiştir.³⁰¹

Ebû Hüreyre³⁰²

Şekil 1.6. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Genel Sened Şeması

1.4.1.3.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi

Hadisin senedinde bulunan Muhammed b. 'Ar'are sika olduğu³⁰³ rivayetlerin yanı sıra Şu'be b. el-Haccâc'ın da sika olduğuna dair bilgi verilmişti.³⁰⁴ Senedde bulunan Ebû

²⁹⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, Cilt 3, s. 603.

³⁰⁰ *Kur'ân-ı Kerim*, Müddessir Sûresi, Âyet 8-9.

³⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Cilt 7, s. 110; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 3, s. 322,323; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 9, s. 340,341.

³⁰² Bkz. s.46-48.

³⁰³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, Cilt 26, s. 109; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 496; Moğultay, *İkmâlü (Zeyl 'Alâ) Tehzîbi'l-Kemâl*, Cilt 10, s. 275.

³⁰⁴ Bkz. s.53, 54.

Hattâb Katâde b. Diâme için hadiste “sika”, “me’mun”, “hüccet”³⁰⁵ ve asrının “hafız”ı, müfessir ve muhaddislerin önderi³⁰⁶ şeklindeki övgülerin yanı sıra “müdellis” olduğu da ileri sürülmüştür.³⁰⁷ Ancak bu onun sıdk, adalet ve hıfzına olan güveni sarsmamıştır.³⁰⁸ Zürâre b. Evfâ da onu “sika” ve “güvenilir salih bir adam” olarak ifade etmiştir.³⁰⁹

Yapılan araştırma ve başvuru rical eserleri neticesinde ravilerin sika oldukları bilgisine ulaşılmıştır. Öte yandan raviler arasında herhangi bir kopukluk olmadığından rivayet, sened açısından sahih ve muttasıl olduğu anlaşılmıştır.

1.4.1.4. Dördüncü Hadisin Metni

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزَّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا يَحِلُّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَصُومَ وَرَوْجُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَلَا تَأْتَنَ فِي بَيْتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَمَا أَنْفَقَتْ مِنْ نَفَقَةٍ عَنْ غَيْرِ أَمْرِهِ فَإِنَّهُ يُؤَدَّى إِلَيْهِ شَطْرُهُ" وَرَوَاهُ أَبُو الزَّنَادِ، أَيْضًا عَنْ مُوسَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، فِي الصَّوْمِ

1.4.1.4.1. Hadisin Tercümesi

Buhârî ⇒ Ebû'l-Yemân ⇒ Şu'ayb ⇒ Ebû'z-Zinâd ⇒ el-A'rec ⇒ Ebû Hüreyre (r.a.) isnadıyla nakledilen rivayete göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Kadına kocası yanında hazır bulunurken, kocasının izni olmadıkça (nafile olarak) oruç tutması helal olmaz. Kadın, kocasının izni olmadıkça evine hiç kimsenin girmesine izin veremez. Bir kadın, kocasının izni olmadan aile nafakasından (fazla) harcarsa, şüphesiz o fazla harcamanın yarısı, kocaya ödenir.*”

Bu hadisi Ebû'z-Zinâd aynı şekilde Mûsâ'dan, o da babasından, babası da Ebû Hüreyre'den oruç hakkında rivayet etmiştir.³¹⁰

³⁰⁵ İbn Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kübrâ**, Cilt 7, s. 171.

³⁰⁶ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 5, s. 270.

³⁰⁷ İbn Hacer, **Tabakâtu'l-Müdellisîn**, Cilt 1, s. 43.

³⁰⁸ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 5, s. 271.

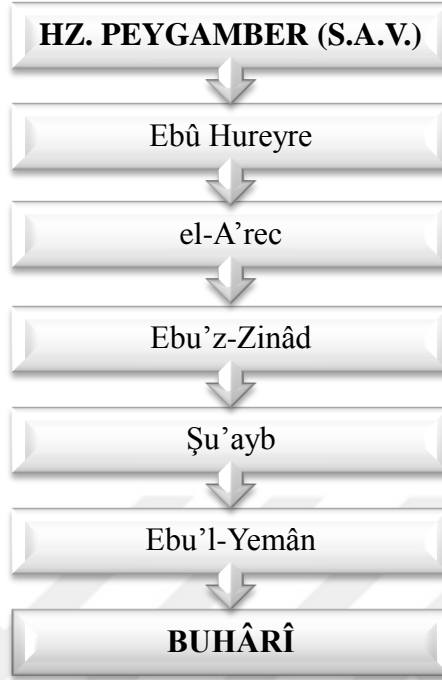
³⁰⁹ İclî, **Tarihü's-Sikât**, Cilt 1, s. 370; İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh**, Cilt 3, s. 603. İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 3, s. 322.

³¹⁰ Buhârî, **Nikâh**, 84, 86; Müslim, **Zekât**, 84; İbni Mâce, **Sıyâm** 53; Ebu Davud, **Savm**, 73; Tirmizî, **Savm** 64.

Hadisin *Kütüb-i Sitte*'de yer alan diğer varyantları:

1. Müslim'in *Sahîh*'inin *Zekât* (84) bölümünde geçmektedir:
 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، قَالَ: هَذَا مَا حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ أَحَادِيثَ مِنْهَا، وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَبَعْلُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَلَا تَأْتَنُ فِي بَيْتِهِ وَهُوَ شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَمَا أَنْفَقَتْ مِنْ كَسْبِهِ مِنْ غَيْرِ أَمْرِهِ، فَإِنَّ نِصْفَ أَجْرِهِ لَهُ".
2. Ebu Davud'un *Sünen*'in *Savm* (73) bölümünde geçmektedir:

Şekil 1.7. Sened Şeması

1.4.1.4.2. Ravileri

Buhârî³¹¹

1.4.1.4.2.1. Ebû'l-Yemân el-Hakem b. Nafi' el-Behrânî el-Hımsî (ö. 222/837)

Künyesi Ebû'l-Yemân el-Hımsî ile meşhur olan el-Hakem b. Nafi', hicrî 138 (m. 755) yılında doğmuştur. Behrâ kabilesinden Ümmü Sele denilen bir kadının âzatlısı (mevlası) olan Ebû'l-Yemân, Humus ehliendir. İsmâîl b. Ayyâş, Harîz b. Osmân er-Rahbî, Saîd b. Sinân Ebî Mehdî, Saîd b. Abdilazîz, Safvân b. Ömer, Şuayb b. Ebî Hamza ve daha birçok kişiden rivayette bulunmuştur. Buhârî, İbrâhîm b. Saîd el-Cevherî, İbrâhîm b. el-Hüseyn b. Ali b. Mihrân el-Kisâî el-Hemezânî, Ebû Mesûd Ahmed b. el-Furât er-Râzî, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Abdullâh

-
- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَتَعْلَمُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ، غَيْرَ رَمَضَانَ، وَلَا تَأْتِي فِي بَيْتِهِ وَهُوَ شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَتَسَلِّمُ عَلَيْهِ، وَتَنْصُرُ بِنْتِ عَلِيٍّ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَرَوْجُهَا شَاهِدٌ يَوْمًا مِنْ غَيْرِ شَهْرِ رَمَضَانَ إِلَّا بِإِذْنِهِ. " وَفِي الْبَابِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَأَبِي سَعِيدٍ. حَدِيثُ أَبِي هُرَيْرَةَ حَدِيثٌ حَسَنٌ. وَقَدْ رُوِيَ هَذَا الْحَدِيثُ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عُثْمَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.
 - 3. Tirmizî'nin *el-Cami'in Savm* (64) bölümünde geçmektedir:
 - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَرَوْجُهَا شَاهِدٌ يَوْمًا مِنْ غَيْرِ شَهْرِ رَمَضَانَ إِلَّا بِإِذْنِهِ. "
 - 4. İbn Mâce'nin *Sünen*'nin *Sıyam* (53) bölümünde geçmektedir:
 - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَرَوْجُهَا شَاهِدٌ يَوْمًا مِنْ غَيْرِ شَهْرِ رَمَضَانَ إِلَّا بِإِذْنِهِ. "

³¹¹ Bkz. s. 40, 41.

b. Abdurrahmân ed-Dârimî, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî, Ali b. el-Medînî, beldesinin halkı ve çok sayıda kişi kendisinden rivayette bulunmuştur.³¹² “Sika sebt” biri olduğu nakledilmiştir.³¹³ Muhammed b. Hibbân da onu güvenilir kabul ederek es-Sikatında zikretmiştir.³¹⁴

Onun hakkında Ebû Hatim “nebîl, sika, saduk” derken, el-İclî “la be’sse bih”³¹⁵ demiştir. Medine’ye gittiğini ve orada İmam Mâlik’i konfor içinde gördüğünden dolayı ondan hadis tahsil etmediğini, ancak daha sonraları bu hareketinden dolayı pişmalığını dile getirmiştir.³¹⁶ Muhammed b. Abdullah b. Ammar onun “sika” olduğunu söylemiştir.³¹⁷

Ebû’l-Yemân el-Hakem b. Nafi’nin, Zührî’nin en güvenilir talebelerinden sayılan Şuayb b. Ebî Hamza’dan olan rivayeti tenkide tabi tutulmuştur. Ebû’l Yemân’ın Şuayb’dan hadis işitmediği yahut yalnız tek bir hadis dinlediği, diğer hadisleri de icâzet kanalıyla aldığı iddia edilmiştir.³¹⁸

Ebû Dâvûd, Muhammed b. Avf’tan aktardığına göre Ebû’l-Yemân el-Hakem, Şuayb b. Ebî Hamza’dan bir tek kelime dahi işitmemiştir.³¹⁹ Şuayb’ın oğlu Ebû’l-Yemân’ın, babasından hadis mecmualarını nakletmek için müsaade almış ve onun yanına gelerek bunları yazmıştır. Ancak bu hadisleri Şuayb’dan semâ’ kalıbıyla rivayet etmiştir.³²⁰

Ahmed b. Hanbel de Ebû’l-Yemân’dan Şuayb b. Ebû Hamza’dan ittihaz ettiği rivayetlerini sorduğunda bu hadislerin bir cüzünü ona kıraat ettiğini, bir cüzünü ondan işittiğini, kalan diğer bir cüzünü ise icâzet ve münâvele tarikiyle rivayet ettiğini söylemiştir. Ancak münâvele yoluyla aldığı hadisleri de kimseye aktarmadığını

³¹² Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemal**, Cilt 7, s. 146-155; Zehebî, **Tezkiretü’l-Huffaz**, Cilt 1, s. 302.

³¹³ İbn Hacer, **Takrîbü’t-Tehzîb**, s. 176; İbn Hacer, **Tehzîbü’t-Tehzîb**, Cilt 2, s. 379;

³¹⁴ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 8, s. 194; Zehebî, **Siyeru A’lami’n-Nübelâ**, Cilt 10, s. 322.

³¹⁵ *Lâ Be’sse Bih* (لا بأس به): 1. Ta’dilin, Zehebî ve Irâkî’ye göre üçüncü, Sehâvî’ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i’tibâr için alınır; 2. Yahya b. Maîn ve Ebû Zur’a ed-Dimeşkî bu sîgayı sika mânâsında kullanırlar. (Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 171).

³¹⁶ İbn Hacer, **Tehzîbü’t-Tehzîb**, Cilt 2, s. 380.

³¹⁷ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemal**, Cilt 7, s. 154.

³¹⁸ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemal**, Cilt 7, s. 149.

³¹⁹ Zehebî, **Siyeru A’lami’n-Nübelâ**, Cilt 10, s. 322.

³²⁰ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemal**, Cilt 7, s. 149; Zehebî, **Siyeru A’lami’n-Nübelâ**, Cilt 10, s. 320,321.

belirtmiştir.³²¹ İbn Maîn de Ebû'l-Yemân'a Şuayb b. Ebî Hamza'nın hadislerini sorduğunda o da biri hariç diğerlerinin münavele olmadığını söylemiştir.³²²

Ebû'l-Yemân el-Hakem b. Nafi'nin Şuayb b. Ebî Hamza'dan aktardığı rivayetler arasından 257 hadis Buhârî'nin Sahih'inde, bir kısmı da Müslim'in Sahih'inde yer almıştır. Bu da onun hadis alanındaki mevsukiyetine işaret etmektedir. Ahmed b. Hanbel de Ebû'l-Yemân'ın Harîz b. Osman'ın yanı sıra Safvân b. Amr'dan naklettiği hadislerinin sağlam ve sahih olduğunu belirtmiştir.³²³

Ebû'l-Yemân hicrî 221 (m. 836) veya 222 (m. 837) yılının Zilhicce ayında Humus'ta vefat etmiştir.³²⁴

1.4.1.4.2.2. Ebû Bişr Şu'ayb b. Dînâr Ebî Hamza Dînâr el-Kureşî el- el-Ümevî/el-Emevî el-Humusî (ö. 162/778)

Künyesi Ebû Bişr olan Şu'ayb b. Dînâr Humus'ta dünyaya gelmiştir. Nâfi', Ebû'z-Zinâd, İbn Şihâb ez-Zührî, İbnü'l-Münkedir, İkrime Hâlid, Zeyd b. Eslem gibi maruf hocalardan ders alıp ilim tahsil etmiştir. Daha çok Zührî'den hadis dinlemiştir. Bunun yanı sıra Nâfi', İkrime b. Hâlid, Muhammed b. el-Münkedir, Zeyd b. Eslem, Ebû'z-Zinâd, Ebû Tuvâle Abdullah b. Abdurrahman, Abdulvehhâb b. Buht ve pek çok kimseden hadis dinleyip nakletmiştir. Kendisinden oğlu Bişr olmak üzere Muhammed b. Himyer, Ebû Hayve Şurayh b. Yezîd, İsmâil b. Ayyâş, Velîd b. Müslim, Ebû'l-Yemân ve Bakıyye b. Velîd gibi pek çok kişi de ondan hadis alıp nakletmişlerdir. "İmam, sika, hafız" biri olup Abdullah b. Ahmed b. Hanbel babasına onun sema'nı sorduğunda babası: "Onun hadisi İmlâ³²⁵ Hadisi'ne benzer" demiştir. Ebû'l-Yemân el-Hakem'in aktarımıyla Şuayb b. Ebî Hamza'nın vefat anına yakın şöyle dediği

³²¹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemal**, Cilt 7, s. 150; Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffaz**, Cilt 1, s. 302; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 10, s. 320.

³²² Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 10, s. 321.

³²³ Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffaz**, Cilt 1, s. 302.

³²⁴ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 2, s. 380.

³²⁵ **İmlâ'** (الإملاء): 1. Hocanın talebeye hadis yazdırması. Bu şekilde hocadan hadis alma, hadis öğreniminin en üstün şekli sayılır ve semâ' içinde ele alınır. Bkz. Tahrîcu'l-İmlâ', Mümlî, Mustemlî; 2. Hocanın talebeye yazdırması yoluyla meydana getirilen kitap. Bkz. Emâlî. i.e.:Cüz' fihî Meclisân min İmlâ', Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali en-Nesâî, Thk. Ebû İshâk el-Huveynî el-Eserî, Cize -1994, 93 s. Edebu'l-İmlâ' ve'l-İstimlâ', Ebû Sa'd Abdülkerîm es-Sem'ânî (ö. 562/1167), Thk. ve Almanca özet tercüme: Max Weisweiller, Leiden, 1952, 51+190 s. (Türkçeye özet çevirisi: "İmlâ Usûlü ve es-Sem'ânî'nin Edebu'l-İmlâ' ve'l-is timplâ'ı", Abdullah Aydınlı, Ata. Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5. sayı, Erzurum, 1982, s.175-188). (Bkz.Aydınli, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 147).

nakledilmiştir: “Şu kitabımdır. Onu tashih ettim. Ondan almak isteyen alsın, ‘arz’³²⁶ etmek isteyen de ‘arz’ etsin. Onu oğlumdan dinlemek isteyen onları dinlesin; çünkü o da onları benden dinlemiştir.” Ancak bu olay Ebû Hatim’in konuyla ilgili aktarımlarına aykırı düşmüştür. Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî onun ismini es-Sikatında zikretmiş ve “mutkin” biri olduğunu bildirmiştir.³²⁷

Ahmed b. Hanbel, Şuayb b. Ebî Hamza’nın kitaplarını gördüğünü ve bunların zabt açısından sağlam olduğunu ve Zebîdî denginde olup Akîl ve Yunus’tan üstün olduğunu söylemiştir.³²⁸

Onun için, el-İclî “sika, sebt” derken, Ebû Hâtim Ya’kûb b. Şeybe ve Nesâî de onun “sika” olduğunu söylemişlerdir. Halilî, Zührî’nin kâtibi olduğunu bildirirken onun “sika”, “muttefekun aleyh”, “hafız” ve imamların onun övdüğünü de söylemiştir. Acurrî Ebû Dâvûd’dan, hadis bakımından en sahih olanın ez-Zebîdî’den sonra Şuayb b. Ebî Hamza’nın Zührî’den rivayeti olduğunu nakletmiştir.³²⁹

Ebû Bişr Şu’ayb b. Dînâr hicrî 162 (779) veya 163 (m. 780) yılında vefat ettiği rivayet edilmiştir.³³⁰

1.4.1.4.2.3. Ebû Abdîrrahmân Ebû'z-Zinâd Abdullâh b. Zekvân el-Kureşî (ö. 130/748)

Asıl ismi Abdullâh b. Zekvân olan Ebû'z-Zinâd hicrî 65 (684-85) yılında doğmuştur. Farklı rivayetlerin yanı sıra babası olan Zekvân’ın, Hz. Osman’ın karısı Ramle’nin bir diğer görüşe göre ise kızı Âişe’nin mevlâsı ve Hz. Ömer’i şehid edip katleden Ebû Lü’lü’ün biraderi olduğu söylenmiştir.³³¹

Sahabeden Enes b. Mâlik ile Ebû Ümâme b. Sehl’den, tâbiîn tabakasından Şa’bî, Hz. Osman’ın oğlu Ebân, Hârice b. Zeyd, Saîd b. Müseyyeb ve birçok hadisini

³²⁶ *Arz* (العرض): 1. Öğrencinin, hocasının rivâyet hakkına sahip olduğu hadisleri önceden elde edip onun huzu runda okuması. Buna arzu'l-kırâ'at da denir. Böylece öğrenci söz konusu hadisleri hocasından almış olur. Bu usûl muteber hadis alma, hadis öğrenme (tahammul) yollarından biridir. Bkz. Kırâ'at, Arzu'l-Munâve le; 2. Öğrencinin muteber bir yolla almış olduğu hadisleri, onları kendisine rivâyet eden hocasının veya aynı hocadan almış olan sika bir kimsenin kitabındakilerle karşılaştırması. Bkz. Mu'âraza, Mukâbele; 3. Birbiriyle uyuşup uyuşmadığını tespit etmek için hadisin Kur'ân-ı Kerim'la karşılaştırılması. Makbûl hadis Kur'ân-ı Kerim'la, izahı yapılamayacak şekilde çelişmez. i.e.: Hadislerin Kur'ân-ı Kerim'a Arzı, Ahmet Keleş, ed. Mustafa Demiray, İstanbul, 1998, İnsan Yayınları, 280 s. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 27).

³²⁷ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 7, s. 187-192.

³²⁸ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz*, Cilt 1, s. 163.

³²⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 4, s. 306,307.

³³⁰ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 7, s. 191.

³³¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 5, s. 178.

naklettiği Abdurrahman b. Hürmüz el-A‘rec gibi zatlardan hadis nakletmiştir. Oğlu Abdurrahman ile Ebû'l-Kâsım kendisinden rivayette bulunmuştur. Bunların yanı sıra kendisinden İbn Ebû Müleyke ile Sâlih b. Keysân, Hişâm b. Urve, Mûsâ b. Ukbe, Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes, Süfyân b. Uyeyne ve Şu‘ayb b. Dînâr gibi muhaddisler de hadis rivayet etmişlerdir. Hişâm b. Abdülmelik kendi döneminde Ebû'z-Zinâd'ı Medine'nin malî işler divanında görevlendirmişti. Daha sonra Ömer b. Abdülazîz de kendi zamanında onu Kûfe'deki beytûlmâlî idare etmek üzere tayin etmişti.

İbn Maîn ve daha başkaları onun hakkında “sika hucce” demişlerdir. Ahmed b. Hanbel'den, Süfyân'ın Ebû'z-Zinâd için "أمير المؤمنين في الحديث" “Emiru'l-Mü'minîn fi'l-Hadîs”³³² dediği nakledilmiştir. Ebû Hatim onun hakkında “sika, fakih, hucce, sahibu süne” demiştir. İmam Buhârî, Ebû Hüreyre'den gelen en sahih hadislerin Abdullâh b. Zekvân'ın el-A‘rec tarikiyle rivayet ettiği hadisler olduğunu bildirmiştir.³³³

Nesâî, el-İclî, es-Sâcî ve Ebû Ca'fer et-Taberî onun “sika” olduğunu bildirmişlerdir.³³⁴

Hadis ve fıkhıta mütehassis olduğu gibi şiir ve hesap konularında da kendisine danışılan biri olmuştur. Ebû Hanîfe, Medine'ye geldiği zaman Rebîa ve Ebû'z-Zinâd ile görüşmüştür. Ebû Hanîfe, Ebû'z-Zinâd'ın fıkıh yönünden Rebîatürre'y'in fevkinde bir derecede olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel ise onun Rebîa'ya göre daha âlim olduğunu söyleyerek kapsayıcı bir ifade kullanmıştır.³³⁵

Ebû Abdirrahmân Ebû'z-Zinâd Abdullâh b. Zekvân, 130 (m. 748) yılında Ramazan ayının 17'sinde Medine'de vefat etmiştir. Ancak vafat tarihinin hicrî 131 (m. 749) yılı olduğu da zikredilmiştir.³³⁶

1.4.1.4.2.4. Ebû Dâvûd Abdurrahmân b. Hürmüz b. Keysân el-A‘rec el-Medenî (ö. 117/735)

³³² *Emîru'l-Mü'minîn fi'l-Hadîs* (أمير المؤمنين في الحديث): Hadis ilmindeki derin vukufu ve liyakati sebebiyle bu ilimde önder sayılan âlim, muhaddis. Bkz. Muhaddis. Örnek: Süfyân'u's-Sevrî (ö. 161), Mâlik b. Enes (ö. 179), Abdullah ibnu'l-Mubârek (ö. 181), Ahmed b. Hanbel (ö. 241), el Buhârî (ö. 256), Müslim (ö. 261) ... i.e.: Hediyetu'l-Muğîs fi Umerâi'l Mu'minîn fi'l-Hadîs, Muhammed Habîbullah eş-Şinkîtî, Mısır-1358. Umerâu'l-Mü'minîn fi'l-Hadîs, Abdulfet tâh Ebû Ğudde, Haleb, 1990, Mektebetü'l-Matbuâtî'l-İslâmiyye, 100 s. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 69).

³³³ Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidal*, Cilt 2, s. 418.

³³⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 5, s. 179.

³³⁵ Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidal*, Cilt 2, s. 418-420; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 5, s. 179.

³³⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 5, s. 179.

Rivayetlerde geçtiği üzere Ebû Dâvûd veya Ebû Hâzım veya Ebû Muhammed künyesi ile bilinen Abdurrahmân b. Hürmüz, el-A'rec lakabıyla şöhret bulmuştur. Rebîa b. Hâris b. Abdülmuttalib veya oğlu Muhammed'in mevlası olduğu rivayet edilmiştir. Ebû Hüreyre, Ebû Saîd el-Hudrî, Muhammed b. Mesleme el-Ensârî, Abdullah b. Mâlik b. Buceyne, İbn Abbas, Muâviye b. Ebî Süfyân, Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer, Abdullah b. Ka'b b. Mâlik, Rafi' b. Hudeyc ve Abdullah b. Buhayne gibi pek çok kişiden hadis nakletmiştir. Onunla görüşüp hadis alanlar arasında Zeyd b. Eslem, Zührî, Ebû Zübeyr, Sâlih b. Keysân, Yahyâ b. Saîd, Musâ ve Rabia b. Ukbe, Ebû'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân, Ubeydullâh b. Ebî Ca'fer, Alkame b. Ebî Alkame ve İbn Lehîa gibi birçok muhaddis yer almıştır. Abdurrahmân b. Hürmüz'ün Mushaf yazdığı nakledilmiştir.³³⁷

Fakih, kıraat âlimi, Arap dili ve Kureyş ensâbı konusunda da mahir âlimlerden biri ve Arap diliyle ilgili kaideleri tespit edenin A'rec olduğu da ileri sürülmüştür.³³⁸

“Sika” olduğuna ittifak edilmiştir. İbn Sa'd kendisine övgüde bulunarak onun “sika”, “kesiru'l-hadîs”,³³⁹

İbnu'l-Medîni de “sika” olduğunu söylemişlerdir. Onlara muvafakat eden el-İclî de onun “medenî, tabîî, sika” ve Ebû Zur'a da “sika” olduğunu belirtmişlerdir.³⁴⁰

Ahir ömründe el-A'rec Mısır'a hicret etmiştir. İskenderiye şehrinde hicrî 110 (m. 729) diğer bir görüşe göre ise hicrî 117 (m. 735) yılında 80 yaşlarında vefat etmiştir.³⁴¹

Ebû Hüreyre³⁴²

³³⁷ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemal**, Cilt 17, s. 468-471; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 5, s. 69; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 6, s. 260.

³³⁸ Moğultay, İkmâlü (Zeyl 'âlâ) Tehzîbi'l-Kemâl, Cilt 8, s. 245-248.

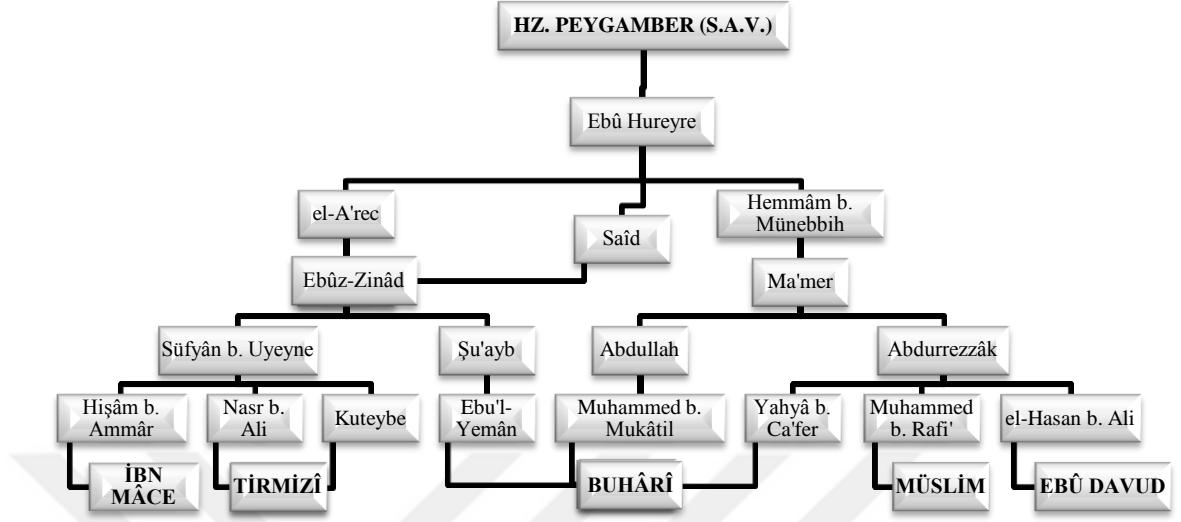
³³⁹ *Kesîru'l-Hadîs* (كثير الحديث): Çok hadis rivâyet eden kimse. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 160).

³⁴⁰ İbn Ebî Hâtım, **el-Cerh**, Cilt 5, S. 297; Nevevî, **Tehzîbu'l-Esmâi vel-Luğa**, Cilt 1, s. 306; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 6, s. 260.

³⁴¹ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 6, s. 260.

³⁴² Bkz. s. 46, 48.

Şekil 1.8. *Küttüb-i Sitte* Bağlamında Hadisin Genel Sened Şeması

1.4.1.4.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi

Sened zincirinde bulunan Ebû'l-Yemân el-Hımsî hakkında “nebîl, sika, saduk” ve “la be'se bih” söylenmiştir.³⁴³ Şuayb b. Ebû Hamza'dan Ebû'l-Yemân'ın aktardığı rivayetlerden toplamda 257 hadis Buhârî'nin Sahih'inde, bir kısmı da Müslim'in Sahih'inde bulunmaktadır. Bu da onun bu hadisleri hocasından güvenilir bir şekilde aldığını göstermektedir.³⁴⁴ Ebû Bişr Şu'ayb b. Dînâr ise, İbn Hibbân onun “mutkin” olduğunu bildirmiştir.³⁴⁵ Onun için “sika, sebt”, “muttefekun aleyh” ve “hafız” gibi övgüler yapılmıştır.³⁴⁶ Ebûz-Zinâd Abdullâh b. Zekvân'ın “sika hucce” في أمير المؤمنين “الحديث” “Emiru'l-Mü'minîn fi'l-Hadîs” olduğu nakledilmiş ve Ebû Hatim de onun hakkında “sika, fakih, hucce, sahibu süne” demiştir.³⁴⁷ Mevzubahis hadisi Ebû Hüreyre'den nakleden el-A'rec'in “sika” olduğuna ittifak edilmiştir.³⁴⁸ Yapılan araştırma ve değerlendirmeler sonucunda ravilerin sika oldukları ve aralarında da ittisal oluşu bilgisine ulaşılmıştır.

³⁴³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 380.

³⁴⁴ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz*, Cilt 1, s. 302.

³⁴⁵ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 7, s. 187-192.

³⁴⁶ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 7, s. 187-192.

³⁴⁷ Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidal*, Cilt 2, s. 418.

³⁴⁸ Nevevî, *Tehzibu'l-Esmâi vel-Luğa*, Cilt 1, s. 306.

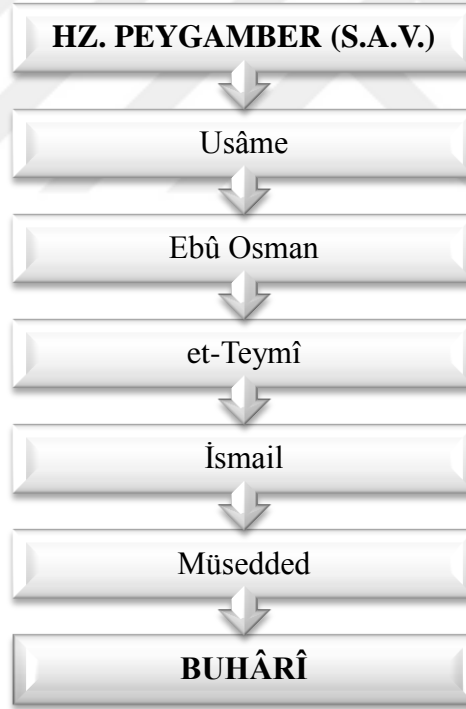
1.4.1.5. Beşinci Hadisin Metni

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ أَخْبَرَنَا التَّيْمِيُّ عَنْ أَبِي عُمَانَ عَنْ أُسَامَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "قُمْتُ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ فَكَانَ عَامَّةً مَنْ دَخَلَهَا الْمَسَاكِينُ وَأَصْحَابُ الْجَدِّ مَحْبُوسُونَ غَيْرَ أَنَّ أَصْحَابَ النَّارِ قَدْ أُمِرَ بِهَمَّ إِلَى النَّارِ وَقُمْتُ عَلَى بَابِ النَّارِ فَإِذَا عَامَّةً مَنْ دَخَلَهَا النِّسَاءُ."

1.4.1.5.1. Hadisin Tercümesi

Buhârî ⇒ Müsedded ⇒ İsmail ⇒ et-Teymî ⇒ Ebû Osman ⇒ Usâme isnadıyla nakledilen rivayete göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Ben cennet kapısında durup baktım. Bir de gördüm ki, cennete girenlerin ekseriyeti yoksullardı. Zenginlik sahipleri ise, bunların cehennemlik olduğu kesinleşenlerin ateşe girmesi emrolunanlardan başka diğerleri hesap görmek için alıkonulmuştu. Cehennemin kapısında durup baktım. Bir de gördüm ki, ateşe girenlerin ekseriyeti kadınlardı."*³⁴⁹

Şekil 1.9. Sened Şeması

³⁴⁹ Buhârî, Rikak, 51, Nikâh, 87; Müslim, Zikir, 93.

Hadisin *Kütüb-i Sitte*'de yer alan diğer varyantları:

1. Müslim'in *Sahîh*'inin *Zikir* (87) bölümünde geçmektedir:

- حَدَّثَنَا هَدَّابُ بْنُ خَالِدٍ ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ ح وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ ، حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ مُعَاذِ الْعَنْبَرِيِّ ح وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى ، حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ ح وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ ، كُلُّهُمْ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ ح وَحَدَّثَنَا أَبُو كَامِلٍ فَضِيلُ بْنُ حُسَيْنٍ - وَاللَّفْظُ لَهُ - حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ ، حَدَّثَنَا التَّيْمِيُّ ، عَنْ أَبِي عُمَانَ ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " قُمْتُ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ ، فَإِذَا عَامَّةً مَنْ دَخَلَهَا الْمَسَاكِينُ ، وَإِذَا أَصْحَابُ الْجَدِّ مَحْبُوسُونَ ، إِلَّا أَصْحَابَ النَّارِ ، فَقَدْ أُمِرَ بِهَمَّ إِلَى النَّارِ ، وَقُمْتُ عَلَى بَابِ النَّارِ ، فَإِذَا عَامَّةً مَنْ دَخَلَهَا النِّسَاءُ "

1.4.1.5.2. Ravileri

Buhârî³⁵⁰

1.4.1.5.2.1. Ebû'l-Hasan, Müsedded b. Müserhed b. Müserbel el-Esedî el-Basrî (ö. 228/843)

İmâm, hüccet ve hâfız olan Müsedded b. Müserhed, hicrî 150/767 yılları civarında doğmuştur.³⁵¹

Kendilerinden hadîs naklettiği kişiler arasında Yahyâ b. Ebî Kesîr, Ebû Avâne, Ebû'l-Havvâs, Hammâd b. Zeyd, Mehdî b. Meymûn, Cüveyriye b. Esmâ', Yahyâ el-Kattân, Mu'temir, Ebû Bişr İsmâîl ve birçok kimse yer almıştır. Kendisinden de Buhârî, Ebû Dâvûd, Muhammed b. Yahyâ, oğlu Yahyâ, Ebû Zur'â, Ebû Hâtim ve Tirmizî gibi pek çok kimse rivayette bulunmuştur.³⁵²

Ahmed b. Hanbel onun "sadûk", Yahyâ b. Ma'în, Nesâî, Ebû Hâtim ve İclî ise "sika" olduğunu söylemişlerdir. Ebû Hâtim, Müsedded → Yahyâ b. Saîd el-Kattân → Ubeydullah b. Ömer → Nâfi' → Abdullah b. Ömer tarihiyle aktarılan hadisleri doğrudan Hz. Peygamber'den işitmiş gibi sahih ve güvenilir olduğunu belirtmiştir.³⁵³ İbn Hibbân da Müsedded b. Müserhed'i es-Sikat adlı eserinde zikretmiştir.³⁵⁴

Müsedded, hicrî 228 (m. 843) yılının Ramazan ayında Basra'da vefat etmiştir.³⁵⁵

1.4.1.5.2.2. İbn Uleyye Ebû Bişr İsmâîl b. İbrâhîm b. Sehm b. Muksem el-Esedî (ö. 193/809)

İbn Uleyye hicrî 110 (m. 728) yılında Basra'da dünyaya gelmiştir. Benî Esed b. Huzeyme'nin mevlâsı ve aslen Kûfeli olup annesi Uleyye'ye nispetle şöhret bulmuş olan İsmâîl b. İbrâhîm imam, allame, hafız ve sebt sahibi biri olduğu rivayet edilmiştir. İsmâîl b. İbrâhîm, annesine nisbetle İbn Uleyye olarak şöhret kazanmış olsa da "*İbn Uleyye diye beni çağırın kimse gıybetimi yapmış olur*" diyerek hoşnutsuzluğunu dile getirmiştir. Oysa Hz. Peygamber ahabından Zübeyr'i Zübeyr b. Safiyye, Ammâr'ı da Ammâr b. Sümeyye diye çağırıldığı ileri sürülerek İsmâîl b. İbrâhîm eleştirilmiştir.³⁵⁶

³⁵⁰ Bkz. s. 38, 39.

³⁵¹ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 10, s. 591; Zirkilî, *el-Âlâm*, Cilt 7, s. 215;

³⁵² Mizzî, *Tehzibü'l-Kemal*, Cilt 27, s. 443-448.

³⁵³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, Cilt 8, s. 438; İclî, *Tarihü's-Sikât*, Cilt 2, s. 272; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 10, s. 591-595; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, Cilt 10, s. 98.

³⁵⁴ İbn Hibbân, *Sikat*, Cilt 9, s. 200.

³⁵⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Cilt 7, s. 224.

Ebû Bekr Muhammed b. el-Münkedir et-Temîmî, Ebû Bekr Eyyûb b. Ebî Temîme, Yûnus b. Ubeyd, İshâk b. Suveyd, Ali b. Zeyd, Hûmeyd b. Tavîl, Âtâ b. es-Sâib, Abdullah b. Ebî Necih, Süleymân b. Tarhân'dan ve büyük bir topluluktan hadis dinleyip rivayet etmiştir. Ondan İbn Cüreyc, Şu'be –bu iki zat aynı zamanda onun şeyhidir-, Hammâd b. Zeyd, Abdurramân b. Mehdî, Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medînî, Ebû Hayseme, Muhammed b. Beşşâr, Yahyâ b. Maîn, İshak b. Râhûye, Muhammed b. el-Müsenâ Müsedded b. Müserhed gibi pek çok kimse hadis almıştır. Fakih, müftû biri olup hadis imamlarından biri olan İbn Uleyye hakkında Ebû Dâvûd “Muhaddislerden hiçbir kimse yoktur ki, muhakkak hata yapmıştır. Ancak İsmâil b. Uleyye ve Bişr b. el-Mufeddal hariç” derken, Yahyâ b. Maîn de onun hakkında “İbn Uleyye sikâ, muttaki ve verâ sahibiydi” demiştir. Yûnus b. Bukeyr, Şu'be'nin onun hakkında “seyyidu'l-muhaddisîn” dediğini söylemiştir. Basra'da hadiste ondan daha üstünü olmadığı da nakledilmiştir. Onda bazı hafif sendelemeler olmuşsa da -inşâallâh- bu onun rütbesine zarar vermemiştir. Halku'l-Kur'ân fikrini benimsediği şeklinde rivayetler bulunsa da kendisinin bu konuda yanlış anlaşıldığını ifade derek tevbeyle iltica etmiştir. İbn Sa'd, Ali b. Medînî, Yahyâ b. Maîn, Ebû Dâvûd ve Nesâî onun “sika”, “sebt” ve “hucet” olduğunu söylemişlerdir.³⁵⁷

İbn Uleyye, Zilkade ayının bitimine beş veya altı gün kala hicrî 193 (m. 809) yılında perşembe günü Bağdat'ta vefat etmiştir.³⁵⁸

1.4.1.5.2.3. Ebû'l-Mu'temir Süleymân b. Tarhân et-Teymî el-Basrî, el-Kaysî (ö. 143/761)

Şeyhu'l-İslâm ve Basrâ'nın abîd ve âlimi Süleymân b. el-Mu'temir hicrî 46 yılında Basra'da doğmuştur. Ebû'l-Mu'temir ashaptan Enes b. Mâlik ile görüşme imkânını bulmuş ve ondan 14 hadis nakletmiştir. Tâvûs b. Keysân, Hasan-ı Basrî, Ebû Osman en-Nehdî, İbn el-Mübârek, Yezîd b. Hârûn, Sâbit el-Bünânî, Katâde b. Diâme, Ebû İshak es-Sebî ve A'meş gibi pek çok muhaddisten hadis nakletmiştir. Ondan Süfyân es-Sevrî, Zâide b. Kudâme, Süfyân b. Uyeyne, Abdürrezzâk es-San'ânî, Abdullah b. el-Mübârek, Abdurrahman b. Mehdî, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Yahyâ el-Minkârî, İshak b. Râhûye, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe ve İbn Uleyye gibi zatlar hadis alıp

³⁵⁶ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 9, s. 108.

³⁵⁷ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz*, Cilt 1, s. 235, 236; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 9, s. 107-112.

³⁵⁸ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 9, s. 119,120.

nakletmişlerdir. Süleymân b. Tarhân'ın rivayetleri muteber hadis kaynakları sayılan *Kütüb-i Sitte*'de yer aldığı gibi oğlu Mu'temir'in rivayetleri de yer almıştır.³⁵⁹

İbn Hibbân, meşhur "es-Sikât" adlı eserinde onun sika, hafız ve mutkin olduğunu nakletmiştir.³⁶⁰ Süleymân b. Tarhân "hafız" ve sika" biri olduğu rivayet edilmekle beraber "sadûk" olduğu ve ezberinden hadis rivayet ederken hata yaptığı; ancak kitabından aktarırken sika olduğu söylenmiştir.³⁶¹ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel babasından onun güvenilir olduğunu naklederken Yahyâ b. Maîn ve Nesâî de aynı görüşü paylaşmışlardır.³⁶² Ancak Nesâî ve başka kimseler onu tedlis yapmakla tenkid etmişlerdir.³⁶³ Yahyâ el-Kattân onun hakkında "Allah için ondan daha fazla korkanı görmedim" derken Abdullâh b. el-Mübârek de Süfyân'dan "Basralıların hafızları üç kişidir: Süleymân et-Teymî, Dâvûd b. Ebî Hind ve Asım el-Ahvâl'dir. Onların arasında en hafızı da Âsım'dır" dediğini nakletmiştir.³⁶⁴

Basrâ'nın zahidlerinden sayılan Süleymân b. Tarhân hadis aktarmadaki hassasiyetine binaen talebelerine beşten fazla rivayette bulunmadığı gibi bundan fazlasını istemede ısrar edeni de azarladığı bilgisi nakledilmiştir. Bunun yanı sıra kendisinden hadis rivayet edecek kişiyi imtihana tabi tuttuğu³⁶⁵ ve Ali b. el-Medîni ona ait iki yüz dolayında hadis olduğunu bildirmiştir.³⁶⁶

Ebû'l-Mu'temir b. Süleyman b. Tarhân hicrî 143 (m. 761) yılının Zilkaade ayında vefat etmiştir.³⁶⁷

1.4.1.5.2.4. Ebû Osmân Abdurrahmân b. Mil (Mül, Mel) b. Amr en-Nehdî (ö. 100/718-19)

Abdurrahman b. Mil Ebû Osman en-Nehdî Kudâa kabilesinden olup Allah Resulü'nün ashâbından Hz. Ömer, Hz. Ali, Ubey b. Kâ'b, İbn Mes'ûd, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdullah b. Abbas, Huzeyfe b. el-Yemân, Ebû Hüreyre ve Usâme b. Zeyd'in de içinde bulunduğu bir cemaatten hadis öğrenip rivayet etmiştir. Kendisinden Katâde b. Diâme, Humeyd, Dâvûd b. Ebî Hind, Eyyûb es-Sahtiyânî, Süleyman b. Tarhân ve

³⁵⁹ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz*, Cilt 1, s. 113; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 6, s. 196.

³⁶⁰ İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 4, s. 300.

³⁶¹ Zirkilî, *el-Âlâm*, Cilt 7, s. 265.

³⁶² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 4, s. 176.

³⁶³ Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidal*, Cilt 2, s. 212; İbn Hacer, *Tabakâtu'l-Müdebbisîn*, Cilt 1, s. 33.

³⁶⁴ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz*, Cilt 1, s. 113.

³⁶⁵ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz*, Cilt 1, s. 114.

³⁶⁶ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 6, s. 196.

³⁶⁷ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz*, Cilt 1, s. 114.

azımsanmayacak kadar büyük bir topluluktan hadis öğrenip rivayet etmiştir. Selmân-ı Fârisî ile on iki sene arkadaşlık yapmıştır.³⁶⁸

Münzevî bir hayat yaşamayı seven Ebû Osman Hz. Peygamber (s.a.v.) ve onun vefatından sonra Hz. Ebû Bekr ile görüşmediği ancak Hz. Ömer döneminde Medine'ye gelerek müslüman olduğu rivayet edilmekle beraber aslında Hz. Peygamber zamanında müslüman olduğu ancak Hz. Peygamber'le görüşmediği nakledilmiştir.³⁶⁹ Hz. Ömer döneminde Kadisiye, Tüster, Nihavend ve Azerbaycan gibi savaş ve fetihlere katılmıştır. Ebû Osmân'nın Kûfe'ye yerleştiği; ancak Hz. Hüseyin şehit edildiğinde Peygamber evladının katletildiği yerde durmam deyip Basrâ'ya göç ettiği nakledilmiştir.³⁷⁰

Ebû Osman en-Nehdî, ikinci tabakanın büyüklerinden muhadram olup, sika, sebt ve âbid biriydi. Tahminen 130 yıl veya daha fazla yaşadığı kabul edilen Ebû Osman hicrî 100 (m. 718-19) yılında Haccâc'ın valilik döneminde Basra'da vefat etmiştir. Bu tarihin hicrî 95 (m. 714) ya da 105 (m. 723) olduğu da rivayet edilmiştir.³⁷¹

1.4.1.5.2.5. Ebû Muhammed/Ebû Zeyd/Ebû Yezîd/ Ebû Harise Usâme b. Zeyd b. Harise b. Şerâhîl b. Ka'b el-Kelbî el-Medenî (ö. 54/674)

Künyesi Ebû Muhammed ve Ebû Zeyd olan Usâme'nin babası Zeyd b. Hârise ve anne Ümmü Eymen olan Usâme İslâm'ın varolduğu bir zamanda 614 yılında Mekke'de dünyaya gelip neş'et etmiştir. Çünkü babası İslâm ile ilk şeref bulanlardan biriydi.³⁷²

Hz. Peygamber onu torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e sever gibi çokça sevip ona ilgi göstermiştir. Mekke'den Medine'ye hicret denler arasında yer almıştır. İbn Sa'd Usame yirmi yaşında olduğu sırada Hz. Peygamber'in vefat ettiğini söylerken İbn Ebî Heyseme ise onun yirmi sekiz yaşında olduğunu bildirmiştir.³⁷³

Hadis kitaplarında ona ait 128 hadis yer almıştır. Usâme'den ashaptan Ebû Hüreyre ve İbn Abbâs, tabînin kibarlarından Ebû Osmân en-Nehdî, Ebû Vâil ve pek

³⁶⁸ Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffaz**, Cilt 1, s. 52,53;

³⁶⁹ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 5, s. 75; Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, **Ma'rifetü's-Sahâbe**, (Thk. Adil b. Yusûf el-Ğezâzî), 1. Baskı, Cilt 7, Darü'l-Vatan li'n-Neşr, Riyâd, 1419/1998, Cilt 4, s. 1869; İbn Hacer, **el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe**, Cilt 5, s. 84.

³⁷⁰ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 5, s. 75.

³⁷¹ İbn Sa'd, **et-Tabakatü'l-Kübra**, Cilt 7, s. 69; el-Kelâbâzî, **Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî**, Cilt 1, s. 440,441; İbn Hacer, **Takrîbü't-Tehzîb**, s. 35.

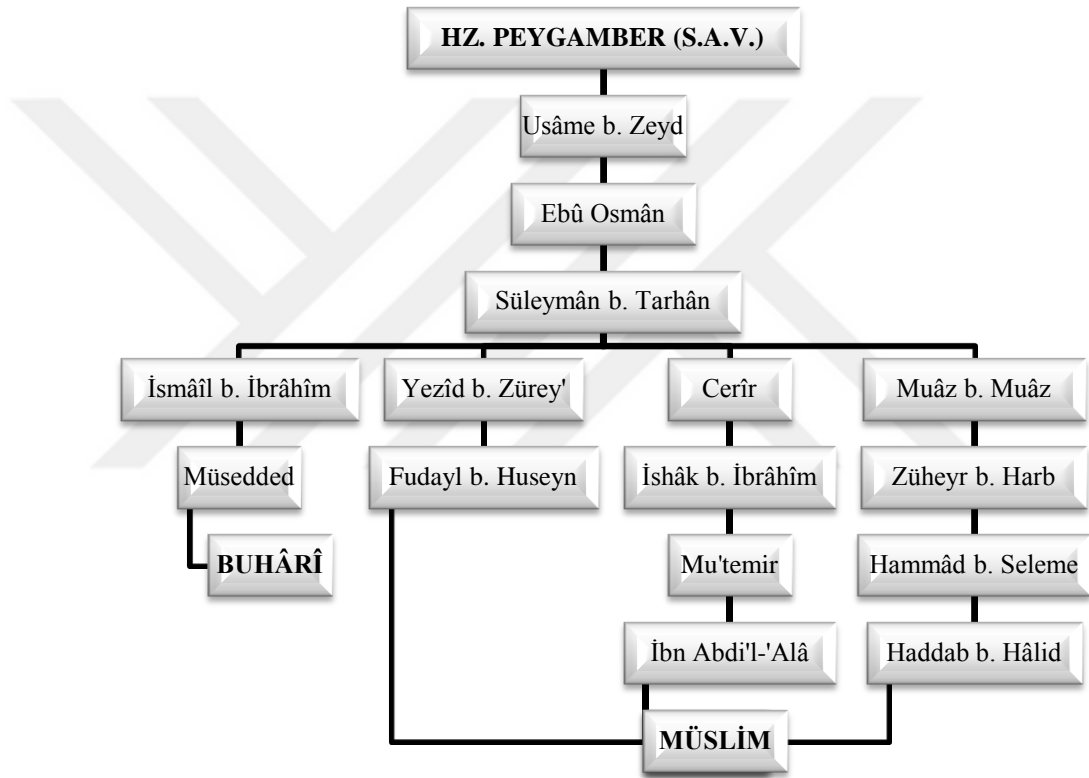
³⁷² İbn Hacer, **el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe**, Cilt 1, s. 202; Zirkilî, **el-Âlâm**, 2002, Cilt 1, s. 291.

³⁷³ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 3, s. 2; Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Cilt 2, s. 346; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 2, s. 497.

çok kimse hadis rivayet etmiştir. Onun faziletine dair Hz. Peygamber'den hadisler nakledilmiştir.³⁷⁴ Kendisinden Ebû Osman en-Nehdî, Abdullah b. Abdullah b. Utbe, Urve b. Zübeyr ve bir cemaat hadis rivayet etmiştir.³⁷⁵

Usâme yirmi yaşına gelmeden Hz. Peygamber onu ashabın büyüklerinin de içinde bulunduğu orduya komuta etmiş ve muzaffer olmuştur. Hz. Ömer onu metheder ve ona saygı duymuştur. Hz. Osman'ın katlinden sonra ortaya çıkan fitnelerden uzak durmuştur.³⁷⁶ Usâme b. Zeyd b. Harise hicrî 54 (m. 674) yılında vefat etmiştir.³⁷⁷

Şekil 1.10. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Genel Sened Şeması

1.4.1.5.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi

Hadisin senedinde yer alan Müserhed, imâm, hâfız ve hüccet olup³⁷⁸ Muhammed b. Hibbân tarafından güvenilir ravilerin isimlerinin bir araya getirildiği es-Sikat adlı eserde onun da ismi zikredilmiştir.³⁷⁹

³⁷⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 2, s. 338-341; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 2, s. 497.

³⁷⁵ İbn Abdilber, *el-İstî'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, s. 46, 47.

³⁷⁶ Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, Cilt 1, s. 224.

³⁷⁷ İbn Hacer, *el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe*, Cilt 1, s. 203.

³⁷⁸ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 10, s. 591; Zirkilî, *el-'Âlâm*, Cilt 7, s. 215.

³⁷⁹ İbn Hibbân, *Sikat*, Cilt 9, s. 200.

Fakih ve müftû biri olan İbn Uleyye, hadis imamlarından biriydi. Ebû Dâvûd, onun hakkında “Muhaddislerden hiçbir kimse yoktur ki, muhakkak hata yapmıştır. Ancak İsmâil b. Uleyye ve Bişr b. el-Mufeddal hariç” derken, Yahyâ b. Maîn de ona dair “İbn Uleyye sikâ, muttaki ve verâ sahihibiydi” demiştir. İbn Sa’d, Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medînî, Nesâî ve Ebû Dâvûd tarafından “sika”, “sebt” ve “hucet” olduğu nakledilmiştir.³⁸⁰

İbn Hibbân, es-Sikât’ında Şeyhu’l-İslâm ve Basrâ’nın abîd ve âlimi olan Süleymân b. el-Mu’temir’i sika, hafız ve mutkin biri olarak nakletmiştir.³⁸¹ Süleymân b. Tarhân hakkında “hafız”, sika” ve “Sadûk” biri olduğu aktarılmış ancak ezberinden hadis rivayet ederken hata yaptığı; oysa kitabından rivayet ederken sika olduğu bildirmiştir.³⁸² Abdullah babası Ahmed b. Hanbel’den onun sağlam ve güvenilir biri olduğunu naklederken Yahyâ b. Maîn ve Nesâî’den de benzer görüşler nakledilmiştir.³⁸³ Fakat Nesâî ve başka kimseler onu tedlis yapmakla tenkid etmişlerdir.³⁸⁴

Ebû Osman en-Nehdî Allah Resulü’nün ashâbından Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes’ûd, Ubey b. Kâ’b ve Sa’d b. Ebî Vakkâs gibi bir cemaattan hadis rivayetinde bulunmuştur.³⁸⁵ Ebû Osman en-Nehdî, ikinci tabakanın büyüklerinden muhadram olup, sika, sebt ve âbid biriydi.³⁸⁶

Hadisin senedinde bulunan Süleymân b. el-Mu’temir tedlis tenkidine tabi tutulmuşsa da muteber birçok rical münekkidi tarafından sika ve güvenilir biri olduğu vurgulanmıştır. Böylece senedin ricali sika ve güvenilir kimseler olduğu ve raviler arasında da bir inkita’ olmadığı görülmektedir.

1.4.1.6. Altıncı Hadisin Metni

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ قَالَ: خَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّاسُ مَعَهُ، فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا نَحْوًا مِنْ سُورَةِ الْبَقَرَةِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، ثُمَّ رَفَعَ، فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ سَجَدَ، ثُمَّ قَامَ، فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ

³⁸⁰ Zehebî, **Siyeru A’lami’n-Nübelâ**, Cilt 9, s. 107-112; Zehebî, **Tezkiretü’l-Huffaz**, Cilt 1, s. 235,236.

³⁸¹ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 4, s. 300.

³⁸² Zirkilî, **el-‘Âlâm**, Cilt 7, s. 265.

³⁸³ İbn Hacer, **Tehzîbü’t-Tehzîb**, Cilt 4, s. 176.

³⁸⁴ Zehebî, **Mîzânü’l-İ’tidal**, Cilt 2, s. 212; İbn Hacer, **Tabakâtü’l-Müdelessîn**, Cilt 1, s. 33.

³⁸⁵ Zehebî, **Tezkiretü’l-Huffaz**, Cilt 1, s. 52,53;

³⁸⁶ İbn Sa’d, **et-Tabakatü’l-Kübra**, Cilt 7, s. 69; Kelâbâzî, **Ricâlu Sahîhi’l-Buhârî**, Cilt 1, s. 440,441; İbn Hacer, **Takrîbü’t-Tehzîb**, s. 351.

رُكُوعًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَفَعَ، فَفَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَفَعَ، ثُمَّ سَجَدَ، ثُمَّ أَنْصَرَفَ، وَقَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ، فَقَالَ: "إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ، لَا يَحْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَادْكُرُوا اللَّهَ"

قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، رَأَيْنَاكَ تَنَاولْتَ شَيْئًا فِي مَقَامِكَ هَذَا، ثُمَّ رَأَيْنَاكَ تَكَعَّعْتَ؟ فَقَالَ: «إِنِّي رَأَيْتُ الْجَنَّةَ، أَوْ أَرَيْتُ الْجَنَّةَ، فَتَنَاولْتُ مِنْهَا عُنُقُودًا، وَلَوْ أَخَذْتُهُ لَأَكَلْتُمْ مِنْهُ مَا بَقِيََتِ الدُّنْيَا، وَرَأَيْتُ النَّارَ، فَلَمْ أَرَ كَالْيَوْمِ مَنْظَرًا قَطُّ، وَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ» قَالُوا: لِمَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «يَكْفُرُ هُنَّ» قِيلَ: يَكْفُرْنَ بِاللهِ؟ قَالَ: " يَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ، وَيَكْفُرْنَ الْإِحْسَانَ، لَوْ أَحْسَنْتَ إِلَى إِحْدَاهُنَّ الدَّهْرَ، ثُمَّ رَأَتْ مِنْكَ شَيْئًا، قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ مِنْكَ خَيْرًا قَطُّ. "

1.4.1.6.1. Hadisin Tercümesi

Buhârî ⇒ Abdullah b. Yusuf ⇒ Mâlik ⇒ Zeyd b. Eslem ⇒ Atâ b. Yesâr ⇒ Abdullah b. Abbâs (r.a.)’den rivayetle şöyle dedi: Allah Resulü zamanında güneş tutulması oldu. Allah Resulü (s.a.v.) de namaz kıldı ve insanlar da onunla beraber namaz kıldılar. Namazda Bakara Suresini okuyacak kadar kıyamda durdu. Sonra rükuya varıp uzun sure rükûda kaldı. Sonra rükûdan kalkıp birinci kıyamdan az olmakla beraber uzun bir süre kıyamda durdu. Sonra rükuya gidip birinci rükû’dan az ama uzun süreli bir rükû’ yaptı. Daha sonra secde yaptı. Sonra ilk kıyamından daha az olan uzun bir kıyam yaptı. Sonra ilk rükû’undan az devam eden uzunca bir rükû’ yaptı. Daha sonra kalkıp ilk kıyamından az devam eden uzunca bir kıyam yaptı. Ardından birincisinden az olan uzunca bir rükû’ yaptı. Sonra kalktı. Sonra secdeye gitti. Sonra namazı bitirdi. Güneş ortaya çıkmıştı. Bu sırada Allah Resulü şöyle buyurdu: “*Muhakkak ki Güneş ile Ay Allah’ın ayet (mucize)lerinden iki âyettir. İkisi, herhangi bir kimsenin ölümü ya da hayatı için tutulmazlar. Siz bunların tutulduğunu gördüğünüz vakit hemen Allah’ı anın.*” Dediler ki: “Ey Allah’ın Resulü, Şu durduğun yerden bir şeye uzandığını gördük. Daha sonra geri çekildiğini gördük.” Bunun üzerine Allah Resulü cevaben şöyle buyurdu: “*Ben cenneti gördüm veya cennet bana gösterildi. Ondan bir salkıma uzandım. Eğer o salkımı yakalabilseydim, muhakkak ki dünya devam ettiği sürece ondan yiyecektiniz. Ateşi de müşahede ettim. Bu gün gördüğümden daha ürpertici bir manzara hiç görmedim. Ateş ehlinin çoğunluğunun da kadınlar olduğunu müşahede ettim.*” Dediler ki: “Niçin ey Allah’ın Resulü?” Dedi ki: “*Nankörlükleri nedeniyle...*” “Allah’a karşı mı nankörlük ediyorlar?” denildi. Allah Resulü cevaben şöyle buyurdu: “*Eşlerine karşı nankörlük eder ve iyiliklerini inkâr ederler. Onlardan*

birine sürekli iyilik yapsan ve sonra sende (hoşlanmadığı) bir şey görse (bulsa):
 'Senden hiçbir hayır (fayda) görmedim' der."³⁸⁷

³⁸⁷ Buhârî, İmân 2, Kusûf, 9, Nikâh, 89, Rikâk, 16; Müslim, Kusuf, 17, Rikâk, 93; Tirmizî, İmân, 6; Nesâî, Kuûf, 17.

Hadisin *Kütüb-i Sitte*'de yer alan diğer varyantları:

1. Buhârî'nin *Sahîh*'inin *İmân* (2) bölümünde geçmektedir:

- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَرَيْتَ النَّارَ فَإِذَا أَكْثَرُ أَهْلِهَا النِّسَاءُ يَكْفُرْنَ". قِيلَ: أَيَكْفُرْنَ بِاللَّهِ؟ قَالَ: "يَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ، وَيَكْفُرْنَ الْإِحْسَانَ؛ لَوْ أَحْسَنْتَ إِلَى إِخْدَاهُنَّ الدَّهْرَ، ثُمَّ رَأَيْتَ مِنْكَ شَيْئًا قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ مِنْكَ خَيْرًا قَطُّ".

2. Buhârî'nin *Sahîh*'inin *Kusûf* (9) bölümünde geçmektedir:

- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: انْخَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا نَحْوًا مِنْ قِرَاءَةِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، ثُمَّ رَفَعَ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ سَجَدَ ثُمَّ قَامَ قِيَامًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَفَعَ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ انْصَرَفَ وَقَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَا يَخْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَادْكُرُوا اللَّهَ". قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، رَأَيْتَكَ تَتَأَوَّلْتُ شَيْئًا فِي مَقَامِكَ، ثُمَّ رَأَيْتَكَ كَعَجَعْتِ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنِّي رَأَيْتُ الْجَنَّةَ فَتَتَأَوَّلْتُ عَنْفُودًا، وَلَوْ أَصْبَيْتُهُ لَأَكَلْتُمْ مِنْهُ مَا بَقِيَتْ الدُّنْيَا، وَأَرَيْتَ النَّارَ فَلَمْ أَرْ مَنْظَرًا كَالْيَوْمِ قَطُّ أَفْطَعُ، وَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ". قَالُوا: بِمِ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: "بِكُفْرِهِنَّ". قِيلَ: يَكْفُرْنَ بِاللَّهِ؟ قَالَ: "بِكُفْرَنِ الْعَشِيرِ، وَيَكْفُرْنَ الْإِحْسَانَ؛ لَوْ أَحْسَنْتَ إِلَى إِخْدَاهُنَّ الدَّهْرَ كُلَّهُ ثُمَّ رَأَيْتَ مِنْكَ شَيْئًا قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ مِنْكَ خَيْرًا قَطُّ".

3. Buhârî'nin *Sahîh*'inin *Rikâk* (16) bölümünde geçmektedir:

- حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، حَدَّثَنَا سَلْمُ بْنُ زَرِيرٍ، حَدَّثَنَا أَبُو رَجَاءٍ، عَنْ عَمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "اطَّلَعْتُ فِي الْجَنَّةِ، فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا الْفُقَرَاءَ، وَاطَّلَعْتُ فِي النَّارِ، فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ". تَابِعَهُ أَيُّوبُ وَعَوْفٌ، وَقَالَ صَخْرٌ وَحَمَّادٌ بِنُ جَبِيحٍ، عَنْ أَبِي رَجَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ.

4. Müslim'in *Sahîh*'inin *Kusûf* (17) bölümünde geçmektedir:

- حَدَّثَنَا سُؤَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا حُفْصُ بْنُ مَيْسَرَةَ، حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: انْخَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّاسُ مَعَهُ، فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا، قَدَرَ نَحْوَ سُورَةِ الْبَقَرَةِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، ثُمَّ رَفَعَ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ سَجَدَ، ثُمَّ قَامَ قِيَامًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَفَعَ، فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ انْصَرَفَ وَقَدْ انْجَلَّتِ الشَّمْسُ، فَقَالَ: "إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ، لَا يَخْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَادْكُرُوا اللَّهَ". قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، رَأَيْتَكَ تَتَأَوَّلْتُ شَيْئًا فِي مَقَامِكَ هَذَا، ثُمَّ رَأَيْتَكَ كَفَفْتَ؟ فَقَالَ: "إِنِّي رَأَيْتُ الْجَنَّةَ، فَتَتَأَوَّلْتُ مِنْهَا عَنْفُودًا، وَلَوْ أَخَذْتُهُ لَأَكَلْتُمْ مِنْهُ مَا بَقِيَتْ الدُّنْيَا، وَرَأَيْتُ النَّارَ، فَلَمْ أَرْ كَالْيَوْمِ مَنْظَرًا قَطُّ، وَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ". قَالُوا: بِمِ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: "بِكُفْرِهِنَّ". قِيلَ: أَيَكْفُرْنَ بِاللَّهِ؟ قَالَ: "بِكُفْرِ الْعَشِيرِ، وَبِكُفْرِ الْإِحْسَانِ؛ لَوْ أَحْسَنْتَ إِلَى إِخْدَاهُنَّ الدَّهْرَ، ثُمَّ رَأَيْتَ مِنْكَ شَيْئًا، قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ مِنْكَ خَيْرًا قَطُّ".
- وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ-يَعْنِي ابْنَ عِيْسَى- أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ فِي هَذَا الْإِسْنَادِ بِمِثْلِهِ، غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: ثُمَّ (...). رَأَيْتَكَ تَكْعَجَعْتِ.

5. Müslim'in *Sahîh*'inin *Rikâk* (93) bölümünde geçmektedir:

- حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي رَجَاءِ الْعَطَارِدِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ، يَقُولُ: قَالَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اطَّلَعْتُ فِي الْجَنَّةِ فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا الْفُقَرَاءَ، وَاطَّلَعْتُ فِي النَّارِ فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ". وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا النَّقْعِيُّ، أَخْبَرَنَا أَيُّوبُ، بِهَذَا الْإِسْنَادِ (...).
- وَحَدَّثَنَا شَيْبَانُ بْنُ فَرُّوخَ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَشْهَبِ، حَدَّثَنَا أَبُو رَجَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اطَّلَعَ فِي النَّارِ، فَذَكَرَ (...).
- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي عَرُوبَةَ، سَمِعَ أَبَا رَجَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ مِثْلَهُ.

6. Tirmizî'nin *el-Cami*'nin *İmân* (6) bölümünde geçmektedir:

- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ أَبِي رَجَاءِ الْعَطَارِدِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اطَّلَعْتُ فِي الْجَنَّةِ، فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا الْفُقَرَاءَ. وَاطَّلَعْتُ فِي النَّارِ، فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ". هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ.

7. Nesâî'nin *Sünen*'inin *Kusûf* (17) bölümünde geçmektedir:

- أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْقَاسِمِ، عَنْ مَالِكٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: خَسَفَتِ الشَّمْسُ، فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّاسُ مَعَهُ، فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا، قَرَأَ نَحْوًا مِنْ سُورَةِ الْبَقَرَةِ. قَالَ: ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، ثُمَّ رَفَعَ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ سَجَدَ، ثُمَّ قَامَ قِيَامًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَفَعَ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ انْصَرَفَ وَقَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ، فَقَالَ: "إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ، لَا يَخْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَادْكُرُوا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ". قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، رَأَيْتَكَ تَتَأَوَّلْتُ شَيْئًا فِي مَقَامِكَ هَذَا، ثُمَّ رَأَيْتَكَ تَكْعَجَعْتِ. قَالَ: "إِنِّي رَأَيْتُ الْجَنَّةَ - أَوْ: أَرَيْتُ الْجَنَّةَ - فَتَتَأَوَّلْتُ مِنْهَا عَنْفُودًا، وَلَوْ أَخَذْتُهُ لَأَكَلْتُمْ مِنْهُ مَا بَقِيَتْ الدُّنْيَا، وَرَأَيْتُ النَّارَ،

Şekil 1.11. Sened Şeması

1.4.1.6.2. Ravileri

Buhârî³⁸⁸

1.4.1.6.2.1. Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf et-Tinnîsî el-Kelâ'î ed-Dimeşkî (ö. 218/833)

Abdullah b. Yusuf et-Tinnîsî'nin künyesi Ebû Muhammed olup aslen Dimeşkli olup Tenîs'te ikamet etmiştir. Malik b. Enes, Saîd b. Abdilazîz, Muhammed b. Muhâcir, el-Heysen b. Humejd, İsmâîl b. Rabia b. Hişâm, İsmâîl b. Uleyye, Hâlid b. Zeyd, el-Hakem b. Hişâm es-Sekafî, Saîd b. Beşîr, Saîd b. Abdilazîz, Yahyâ b. Hamza ve geniş bir cemaatten hadis alıp rivayet etmiştir. Ondandır Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, İbrâhîm b. Hâni' en-Neysâbûrî, İbrâhîm b. Ya'kûb, İsmâîl b. Abdillâh el-Esbehânî, Rebi' b. Süleymân ve pek çok muhaddisten hadis alıp rivayet etmiştir.³⁸⁹ Buhârî onu Şamlıların en sağlam olanı, Yahya b. Maîn yeryüzünde Muvatta'da Abdullah b. Yûsuf et-Tenîsî'den daha sika hiç kimsenin kalmadığını, el-İclî onun güvenilir biri olduğunu ve İbn Hacer el-Askalânî de onu güvenilir, mutkin ve sebt sahihibi olduğunu bildirmiştir.³⁹⁰ İbn Hibbân da bilinen es-Sikat adlı eserinde onun ismini anmıştır.³⁹¹ İbn Adî onun hakkında "saduktur, la be'se bih" diyerek görüşünü aktarmıştır.³⁹²

فَلَمْ أَرَ كَالْيَوْمِ مَنْظَرًا قَطُّ، وَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ". قَالُوا: لِمَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: "بِكُفْرِهِنَّ". قِيلَ: بِكُفْرِنَ بِاللَّهِ؟ قَالَ: "بِكُفْرِنَ الْعَنَابِيِّينَ، وَبِكُفْرِنَ الْإِحْسَانِ، لَوْ أَحْسَنْتَ إِلَى إِحْدَاهُنَّ الدَّهْرَ، ثُمَّ رَأَتْ مِنْكَ شَيْئًا قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ مِنْكَ خَيْرًا قَطُّ".

³⁸⁸ Bkz. s. 38, 39.

³⁸⁹ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh**, Cilt 5, s. 205; İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 8, s. 349.

³⁹⁰ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Cilt 16, s. 333-336; İbn Hacer, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.330.

Abdullah b. Yusuf et-Tinnîsî hicrî 218 (m. 833) yılında Mısır'da vefat etmiştir.³⁹³

1.4.1.6.2.2. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Himyârî el-Medenî el-Yemenî (ö. 179/795)

Tebe-i tabiinden olan şeyhu'l-islâm, fakihu'l-umme, hucetu'l-ümme, imam, hafız, Mâlik b. Enes hicrî 93 (m. 712) yılında dünyaya gelmiştir. Ehl-i Sünnetin dört mezhebinden birinin imamı olup onun adına nisbetle mezhebine Malikî mezhebi denilmiştir. Medine'de doğup orada vefat etmiştir. İbn Ömer'in mevlâsı Nâfi', Sâlih b. Keysân, Abdullah b. Dînâr, Said el-Makburî, ez-Zührî, Zeyd b. Eslem ve birçok kişiden hadis öğrenip nakletmiştir. Ondan ulemanın önde gelen simalarından olan Şafîî, el-Evza'î, Yahyâ b. Said el-Ensârî, es-Sevrî, Şu'be, Abdurrahmân b. Mehdî, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Süfyân b. Uyeyne, Yezîd b. Abdullâh b. el-Hâdî, Vekî', İbnu'l-Mubarek, Abdullah b. Yûsuf, Saîd b. Mansur, Yahyâ b. Yahyâ en-Neysâbûrî, Yahyâ b. Yahyâ el-Endulusî, Yahyâ b. Bükeyr, Kuteybe, Abdullah b. Yusuf ve bunların yanı sıra Abbâsî halifelerinden Hârûnürreşîd, Mehdî, Ebû Ca'fer el-Mansûr, Mûsâ el-Hâdî, Emîn ve geniş sayıdaki bir topluluk hadis rivayet etmişlerdir.

Mâlik b. Enes'in dedesi Hz. Ömer, Hz. Osman, Ebû Hüreyre, Hz. Âişe, Talha b. Ubeydullah ve Hassân b. Sâbit'ten rivayette bulunmuştur. Ayrıca Hz. Osman'ın tâlimatıyla mushafın istinsah olayına katılmıştır. Onun, şehit edilen Hz. Osman'ın tekfin ve defin işlemlerinde bulunan dört kişiden biri olduğu rivayet edilmiştir.

Fukahadan ve tâbiünden Rebâtürre'y'in ders halkasına katılmıştır. Selefin görüşlerine aykırı düşmesi sebebiyle Rebâ'nın meclisini terk etmiştir. Rivayete göre üç yüz kişi tâbiîn, altı yüz kişi de etbau't-tâbiünden olmak üzere hadis tahsil edip rivayet ettiği hocalarının sayısının toplamda dokuz yüz civarında olduğu kaydedilir. Aynı dönemde yaşamış Ebû Hanîfe, Leys b. Sa'd, Ebû Yûsuf, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî ve Evzâî ile bilgi paylaşımında bulunmuştur. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî üç yıl süreyle onun ilim meclisinde bulunmuştur. Bu vesileyle eş-Şeybânî'den Irak fukahasının görüşlerini öğrenme fırsatını yakalamıştır.

İmam Mâlik ilmî kişiliği, derin anlayışı, güçlü hafızası ile ulema tarafından takdir ve saygıyla kabul görmüştür. Hadis ve fıkıh sahalarında üstün bir başarı ve liyakata

³⁹¹ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 8, s. 349.

³⁹² İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, **el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl**, (Thk. Yahya Muhtar Ğezavî), Cilt 7, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1409/1988, Cilt 4, s. 205.

³⁹³ İbn Hacer, **Takrîbü't-Tehzîb**, s. 330.

sahip olduğu kaydedilmiştir. Yazmış olduğu ve alanında ilk örneği sayılan Muvatta adlı eseriyle hadis alanında mümtaz ve güvenilir bir konumu yakalamıştır. Buhârî; Mâlik'in Ebû'z-Zinâd'dan, onun da A'rec'ten ve A'rec'in de Ebû Hüreyre'den aktardığı bazı hadisleri ve Ebû Dâvûd aynı şekilde Mâlik'in Nâfi'ten ve onun da İbn Ömer'den ayrıca Mâlik'in Zührî'den, onun da Sâlim'den ve Sâlim'in de İbn Ömer'den naklettiği hadislerin senedlerini en sağlam ve güvenilir senedler saymışlardır. Ulemadan bazıları tarafından İmam Mâlik'in naklettiği mürseller, Hasan-ı Basrî ve Saîd b. Müseyyeb'in naklettiği mürsellerden üstün tutulmuş ve müsned hadis derecesinde kabul edilmiştir.

İmam-ı Şafîi, onun hakkında: "Âlimlerin zikredildiği yerde Malik, gökteki yıldız gibidir. Şayet Malik ve Süfyan bin Uyeyne olmasalardı, Hicaz'da ilim biterdi. Yeryüzünde İmam Malik'in kitabından daha doğru olanı yoktur" demiştir.

Abdullah, babası Ahmed b. Hanbel'e: "Zührî'nin arkadaşlarından (talebelerinden) en sağlam olanı hangisidir?" diye sorunca "Malik her şeyde en sağlamıdır" cevabını vermiştir. İbn Vehb: "Malik ve Leys olmasalardı, hepimiz sapıttık" demiştir. Ahmed b. el-Halîl İshâk b. İbrâhîm'in şöyle dediğini nakletmiştir: " Eğer bir durum hakkında es-Sevrî, Mâlik ve el-Evzâî fikir birliğine varırlarsa, her hangi bir nass olmasa da bilin ki, o sünnettir!" Evza'i, onun isminin geçtiği yerde, onu "bilginlerin bilgini, Medine'nin en büyük bilgini ve Haremeyn'in müftisi" diye taltif etmiştir.

İmam Mâlik'in mazhar bazı meziyetler var ki bunları başkalarında bulmadığını dile getiren İmâm Zehebî bunları şöyle sıralamıştır: "Birincisi uzun bir ömür ve üstün rivayet, ikincisi keskin bir akıl, anlayış ve ilmin genişliği, üçüncüsü huccet olup rivayeti sahih olduğuna imamların ittifakı, dördüncüsü diyaneti, adaleti ve sünnete ittibaı üzerine fikir birliğine varmaları ve beşincisi onun fıkıh ve fetvadaki ilerlemesi ve hükümlerinin doğruluğu ve beşincisi fıkıh, fetva ve kaidelerin sıhhatinde öne geçmiş olmasıdır. İmâmu Dâri'l-Hicre lakabıyla bilinen İmâm Mâlik, sika, me'mun, sebt, fakih, huccet ve âlim olarak nitelendirilmiştir. İmam Mâlik, Rebûlevvel ayının 14'ünde 179 (m. 795) yılında Medine-i Münevver'e de vefat edip Baki' Mezarlığı'nda defnedilmiştir.³⁹⁴

³⁹⁴ İbn Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kübrâ**, Cilt 5, s. 465-469; İbn Hibbân, **es-Sikat**, Cilt 7, s.459,460; Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffaz**, Cilt 1, s.154-157; Kelâbâzî, **Ricalü Sahîhi'l-Buhârî**, Cilt 2, s. 693-694; İbn Mencûye, Kelâbâzî, **Ricalü Sahîh-i Müslim** (Esmâ'ü ricâli'l-Müslim, Esmâ'ü ricâli Sahîhi Müslim), Cilt 2, s. 220; Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Cilt 27, s. 91-120; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 8, s. 48-163; İbn Hacer, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.516.

1.4.1.6.2.3. Ebû Usâme Zeyd b. Eslem el-Adevî el-Ömerî (ö. 136/754)

Ebû Usâme ve Ebû Abdillâh diye de bilinen Zeyd, Medineli fakih ve müfessir olup Hz. Ömer'in mevlası (âzatlısı) olan Eslem'in oğludur.

Babası Eslem ve ağabeyi Hâlid'den hadis rivayet etmiştir. Ayrıca Ebû Hüreyre, Abdullâh b. Ömer, Hz. Âişe, Câbir b. Abdullâh, Enes b. Mâlik, Seleme b. Ekva', Atâ b. Yesâr, Bişr b. Saîd, Câbir b. Abdillâh, Abdurrahman b. Ebî Saîd el-Hudrî, Abdullâh b. Ebî Katâde, Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî, İbrâhîm b. Abdillâh b. Hanîn gibi pek çok sahâbî ve tâbiînden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden oğulları Usâme Abdullâh ve Abdurrahman hadis rivayet etmiş, ayrıca Atâ b. Yesâr, Eyyûb es-Sahtiyânî, Evzâî, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Ma'mer b. Râşid, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Mâlik b. Enes, Süleyman b. Hilâl, Züheyr b. Muhammed el-Anberî, Dehhâk b. Osmân el-Hizâmî, Abdullâh b. Ca'fer el-Medinî gibi birçok isim kendisinden hadis rivayet etmiştir.

Zeyd b. Eslem gevşek ve güvenilmez bulunduğu kimselerden hadis rivayet etmez, hadislerin isnadı hakkında kendisine soru yönelten birisine: "Biz sefih kimselerle hemhal olmaz ve o kimselerden ilim tehsil etmezdik." diyerek cevap vermiştir. Zeyd b. Eslem'in güvenilir ve kesiru'l-hadîs biri olduğu rivayet edilmiştir.

Kur'ân'ın re'y ile tefsir edilmesini olumlu karşılayan müfessir sahâbî ve tâbiînden kimseler olduğu gibi Zeyd b. Eslem de bu görüşteydi. Elbette o, Kur'ân'ı Mübini başta Kur'ân olmak üzere hadis, fıkıh ve lûgat gibi ilmî disiplinlerin aydınlığında tefsir etmeye gayret göstermiştir. Reye başvurması sebebiyle adalet ve zaptına bir zarar vermediği gibi kendisinden bid'atı çağrıştıran bir görüş de nakledilmemiştir. Medine'nin fakihi olan Zeyd b. Eslem hicrî 136 (m. 754) yılının Zilhicce ayında vefat etmiştir.³⁹⁵

1.4.1.6.2.4. Ebû Muhammed Atâ b. Yesâr el-Hilâlî el-Medenî (ö. 103/721)

Tabiînden olan Atâ b. Yesâr hicrî 19 (640) yılında doğmuştur. Hadisleri makbul sayılan kaynakların başında gelen *Kütüb-i Sitte*'nin müellifleri tarafından rivayet edilmiştir. Ebû Zür'a, İbn Maîn, Nesâî, İbn Sa'd ve birçok ehl-i hadis uleması tarafından Atâ b. Yesâr el-Hilâlî'nin sika ve güvenilir biri kişi olduğuna dair bir ittifak

³⁹⁵ İbn Hibbân, *es-Sikat*, Cilt 4, s.246; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 10, s. 12,17; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz*, Cilt 1, s.99,100; Zirkilî, *el-Âlâm*, Cilt 3, s. 56,57.

oluşmuştur. İbn Hibbân el-Büstî de es-Sikat adlı eserinde onun ismine yer vermiştir.

Hiz. Âişe, Meymûne, İbn Ömer, İbn Abbas, Ebû Hüreyre, İbn Mes'ûd, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Zeyd b. Sâbit, Ebû Saîd el-Hudrî, Muâz b. Cebel, Üsâme b. Zeyd, Zeyd b. Hâlid, Ubâde b. Sâmit, Ebû Zer ve Ebû'd-Derdâ ve gibi ashabın önde gelenlerinden hadis rivayet etmiştir. Başta Atâ b. Yesâr'dan da Amr b. Dînâr, Zeyd b. Eslem, Ebû Seleme b. Abdurrahman, Yezîd b. Abdullah, Muhammed b. Ebû Harmele ve Şureyk b. Ebû Nemir olmak üzere pek çok kimse ondan hadis tahsil edip rivayette bulunmuştur.

Atâ b. Yesâr seksen dört yaşındayken hicrî 103 (m. 721) yılında İskenderiye'de vefat etmiştir. Onun hicrî 94 (m. 713), 97 (m. 716) veya 104 (m. 723) yılında vefat ettiğine dair farklı tarihler de zikredilmiştir.³⁹⁶

1.4.1.6.2.5. Ebû'l-Abbâs Abdullâh b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib el-Kureşî el-Hâşimî (ö. 68/687-88)

Tercumanu'l-Kur'ân ve Hibru'l-ümme lakaplarıyla anılan ve Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) amcasının oğlu olan Abdullah b. Abbas hicret olayından üç yıl evvel Mekke'de doğmuş ve nübüvvetin başlangıcında neş'et etmeye başlamıştır. Hiz. Peygamberin "Ey Allahım, ona Kitab'ı öğret ve onu dinde fakih kıl!"³⁹⁷ şeklindeki mübarek duasıyla şöhret bulmuş ve vaktini Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) yanında onun söz ve hareketlerini takip ederek geçirmeye çalışmıştır. Hiz. Peygamber'in eşi ve Ümmehâtü'l-Mü'minîn'den olan Meymûne onun teyzesi olması nedeniyle Hiz. Peygamber'in hanesinde kalma imkânını da bulabilmiştir. Allah Resulü (s.a.v.) vefat ettiğinde on üç yaşlarında olduğu kaydedilmiştir.³⁹⁸

Abdullah b. Abbas, Hiz. Osman tarafından 656 yılında hac emirliğiyle görevlendirilmişti. Cemel ve Sıffîn muharebelerinde Hiz. Ali'nin tarafında yer almıştı. Sıffîn muharebesinde konuşulan Hakem olayında Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin hilafet makamındaki Hiz. Ali'yi temsil etmesine karşı çıkmıştı. Hiz. Ali tarafından görevlendirilerek Haricîlere karşı tahkîm olayını savunarak ayetlerle ispat etmesi sonucu kimi Haricî taraf değiştirmişti. Hiz. Ali tarafından Basrâ valiliğine atanmıştı. Daha sonra bir takım siyâsî problemler sonucunda bu görevden ayrılmıştı. Ashab

³⁹⁶ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Cilt 20, s. 125-127; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 7, s. 217,218.

³⁹⁷ Buhârî, 'İlim, 17; Vuğû', 10.

³⁹⁸ Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffaz**, Cilt 1, s.33,34.

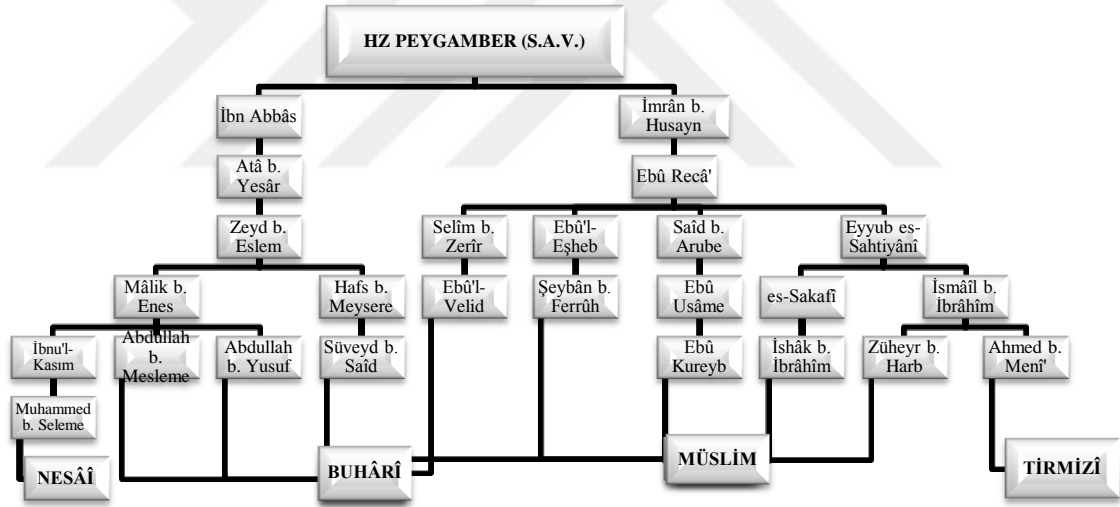
tarafından büyük bir güven ve saygı kazanmıştı. Tefsir, hadis ve fıkıh alanlarında yetkin ve otoriter biri olduğunu katıtlamıştı.

Müksirûn³⁹⁹ sahâbîlerden biri olup rivayet ettiği hadis sayısı 1660'ı bulmuştur. Allah Resulü'nden (s.a.v.) alıp rivayet ettiği hadislerin bir kısmını bizzat ondan almış diğer hadisleri de Hz. Ali, babası Abbas b. Abdulmuttalib, Hz. Ömer, Muâz, Ebû Zer, Abdurrahman b. Avf, Zeyd b. Sâbit, Ubey b. Kâ'b, Ebû Süfyân ve başka sahâbîlerden duyup nakletmişti. Abdullah b. Abbas'tan 197 kişi hadis rivayet etmişti. Ahir ömründe gözlerini kaybetmişti.⁴⁰⁰

Abdullah b. Abbâs fıkıh ve fetvada otorite sahibi olup abâdileden⁴⁰¹ (dört Abdullah'tan) biri olup Mücâhid, İkrime, Saîd b. Müseyyeb, Tâvûs, Atâ ve Saîd b. Cübeyr onun önde gelen talebeleri oluşlardır. İmam Şafîî'nin fikhî ve ilmî anlayışına te'sir etmiştir.⁴⁰²

Abdullah b. Abbâs, hicrî 68 (m. 687-88) yılında Taif'te vefat etmiştir.⁴⁰³

Şekil 1.12. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Genel Sened Şeması

³⁹⁹ *Muksirûn* (المكترون): 1. Binden fazla hadis rivâyet etmiş olan sahâbîler; 2. Çok hadis rivâyet etmiş olan kimseler. Bkz. Mukill. (Bkz. *Aydınlı, Abdullah, Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 13)

⁴⁰⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 20, s. 154-162; Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, Cilt 1, s. 384-385; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğabe*, Cilt 3, s. 186-190.

⁴⁰¹ *Abâdile* (العبدالة): "Abdullahlar" demektir. Bununla sahâbe-i Kirâmdan Abdullah b. Amr ibni'l-Âs (ö. 65), Abdullah b. Abbâs (ö. 68), Abdullah ibnu'z-Zübeyr (ö. 73) ve Abdullah b. Ömer (ö. 74) kastedilir. Bazıları Abdullah b. Abbâs'ı bu topluluğa katmaz. Hanefî âlimlerin yazdığı kitaplarda ise Abdullah b. Amr'in ye rine Abdullah b. Mes'ûd'un (ö. 32) ismi geçer. Bu istilâhın dönemlere ve şahıslara bağlı olarak kullanımı da farklılık arz eder. Meselâ Abdullah b. Lehîa'nın (ö. 174) talebelerinden olan "abâdile" söz konusu olduğunda Abdullah ibnu'l-Mubârek (ö.181), Abdullah b. Vehb (ö. 197) ve Abdullah b. Yezîd el-Mukri' (ö. 213) kastedilir. Bkz. Abdullah. (Bkz. *Aydınlı, Abdullah, Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 222)

⁴⁰² Zirkilî, *el-Âlâm*, Cilt 4, s. 94-95.

⁴⁰³ İbn Hibbân, *es-Sikat*, Cilt 3, s.207.

1.4.1.6.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi

Hadisin senedinde yer alan Abdullah b. Yûsuf et-Tenîsî hakkında İbn Adî, “saduktur, la be’sse bih” görüşünü aktarırken,⁴⁰⁴ Buhârî, el-İclî, Yahya b. Maîn ve İbn Hacer onun güvenilir biri olduğunu söylemiştir.⁴⁰⁵ İbn Hibbân el-Büstî de onu maruf eseri es-Sikatında anmıştır.⁴⁰⁶

İmâm Mâlik’in sika, me’mun, sebt, fakih ve hucet biri olduğuna ittifak edilmiştir.⁴⁰⁷ Ebû Usâme Zeyd, Medineli fakih ve müfessir olup sika ve kesiru’l-hadîs biriydi.⁴⁰⁸

Tabiînden olan Atâ b. Yesâr hadisleri *Kütüb-i Sitte*’de yer alıp Ebû Zür’a, Nesâî, İbn Maîn, İbn Sa’d ve ehl-i hadis uleması onun sika ve güvenilir biri olduğuna ittifak etmişlerdir. Aynı şekilde İbn Hibbân es-Sikat adlı kitabında onun ismine yer vermiştir.⁴⁰⁹

Ashabtan müfessir, fakih ve muhaddis olan Abdullah b. Abbâs tarikiyle gelen bu hadisin senedinde yer alan raviler sika ve güvenilir kimseler olup hadis sened bakımından sahih ve muttasıl olduğu tespit edilmiştir.

1.4.1.7. Yedinci Hadisin Metni

حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ عُقَيْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالْأَمِيرُ رَاعٍ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ، وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ زَوْجِهَا وَوَلَدِهِ، فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ"

1.4.1.7.1. Hadisin Tercümesi

Buhârî ⇒ Abdân ⇒ Abdullah ⇒ Mûsâ b. Ukbe ⇒ Nâfi’ ⇒ Abdullah b. Ömer (r.anhüma) isnadıyla nakledilen rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Hepiniz çobansınız ve hepiniz elinizin altındakilerden yükümlüsünüz. Devlet yöneticisi de bir çobandır. Erkek, ev ahalisinin çobanıdır. Kadın, kocasının evi ve çocukları*

⁴⁰⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fi Du’afâ’i’r-Ricâl*, Cilt 4, s. 205.

⁴⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 16, s. 333-336; İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s.330.

⁴⁰⁶ İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 8, s. 349.

⁴⁰⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, Cilt 5, s. 465-469; İbn Hibbân, *es-Sikat*, Cilt 7, s.459,460; Zehebî, *Tezkiretü’l-Huffaz*, Cilt 1, s.154-157; Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi’l-Buhârî*, Cilt 2, s. 693,694; İbn Mencûye, *Ricalü Sahih-i Müslim* (Esmâ’ü ricâli’l-Müslim, Esmâ’ü ricâli Sahîhi Müslim), Cilt 2, s. 220; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 27, s. 91-120; Zehebî, *Siyeru A’lami’n-Nübelâ*, Cilt 8, s. 48-163; İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 516.

⁴⁰⁸ İbn Hibbân, *es-Sikat*, Cilt 4, s.246; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 10, s. 12-17; Zehebî, *Tezkiretü’l-Huffaz*, Cilt 1, s.99-100; Zirkilî, *el-‘Âlâm*, Cilt 3, s. 56, 57.

⁴⁰⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 20, s. 125-127; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, Cilt 7, s. 217,218.

üzerine çobandır. Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüğünüz sürüden (çobanlık yaptıklarınızdan) sorumlusunuz.”⁴¹⁰

⁴¹⁰ Buhârî, Cum`a 11, İstikrâz 20, İtk 17, 19, Vesâyâ 9, Nikâh 81, 90, Ahkâm 1; Müslim, İmâre 20; Ebû Davud, Harac, 1; Tirmizî, Cihâd, 27.

Hadisin *Kütüb-i Sitte*'de yer alan diğer varyantları:

1. Buhârî'nin *Sahîh*'inin *Cum`a* (11) bölümünde geçmektedir:

- حَدَّثَنَا بَشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ : أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ ، قَالَ : أَخْبَرَنَا يُونُسُ ، عَنْ الزُّهْرِيِّ ، قَالَ : أَخْبَرَنَا سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : " كَلِّمُوا رَاعٍ " . وَزَادَ اللَّيْثُ قَالَ يُونُسُ : كَتَبَ رَزِيْقُ بْنُ حَكِيمٍ إِلَى ابْنِ شِهَابٍ - وَأَنَا مَعَهُ يَوْمَئِذٍ بِوَادِي الْقُرَى - : هَلْ تَرَى أَنْ أُجْمَعَ ؟ وَرَزِيْقُ غَامِلٌ عَلَى أَرْضٍ يَعْمَلُهَا وَفِيهَا جَمَاعَةٌ مِنَ السُّودَانِ وَغَيْرِهِمْ ، وَرَزِيْقُ يَوْمَئِذٍ عَلَى أَيْلَةٍ فَكَتَبَ ابْنُ شِهَابٍ - وَأَنَا أَسْمَعُ - بِأَمْرِهِ أَنْ يُجْمَعَ ، يُخْبِرُهُ أَنَّ سَالِمًا حَدَّثَهُ ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ يَقُولُ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : " كَلِّمُوا رَاعٍ وَكَلِّمُوا مَسْنُولًا عَنْ رَعِيَّتِهِ : الْإِمَامُ رَاعٍ وَمَسْنُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ فِي أَهْلِهِ وَهُوَ مَسْنُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا وَمَسْنُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا ، وَالْخَادِمُ رَاعٍ فِي مَالِ سَيِّدِهِ وَمَسْنُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ " . قَالَ : وَحَسِبْتُ أَنْ قَدْ قَالَ : " وَالرَّجُلُ رَاعٍ فِي مَالِ أَبِيهِ وَمَسْنُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، وَكَلِّمُوا رَاعٍ وَمَسْنُولًا عَنْ رَعِيَّتِهِ "

2. Buhârî'nin *Sahîh*'inin *İstikrâz* (20) bölümünde geçmektedir:

- حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ ، عَنْ الزُّهْرِيِّ ، قَالَ : أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : " كَلِّمُوا رَاعٍ وَمَسْنُولًا عَنْ رَعِيَّتِهِ ، فَإِلِمَامُ رَاعٍ ، وَهُوَ مَسْنُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، وَالرَّجُلُ فِي أَهْلِهِ رَاعٍ ، وَهُوَ مَسْنُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، وَالْمَرْأَةُ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا رَاعِيَةٌ ، وَهِيَ مَسْنُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا ، وَالْخَادِمُ فِي مَالِ سَيِّدِهِ رَاعٍ ، وَهُوَ مَسْنُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ " . قَالَ : فَسَمِعْتُ هَؤُلَاءِ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، وَأَحْسِبُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : " وَالرَّجُلُ فِي مَالِ أَبِيهِ رَاعٍ ، وَهُوَ مَسْنُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، فَكَلِّمُوا رَاعٍ ، وَكَلِّمُوا مَسْنُولًا عَنْ رَعِيَّتِهِ "

3. Buhârî'nin *Sahîh*'inin *İtk* (17, 19) bölümünde geçmektedir:

- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ ، حَدَّثَنَا يَحْيَى ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ ، قَالَ : حَدَّثَنِي نَافِعٌ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : " كَلِّمُوا رَاعٍ فَمَسْنُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، فَإِلِمَامٌ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ ، وَهُوَ مَسْنُولٌ عَنْهُمْ ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ ، وَهُوَ مَسْنُولٌ عَنْهُمْ ، وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ بَعْلِهَا وَوَلَدِهِ ، وَهِيَ مَسْنُولَةٌ عَنْهُمْ ، وَالْعَبْدُ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ ، وَهُوَ مَسْنُولٌ عَنْهُ ، أَلَا فَكَلِّمُوا رَاعٍ وَكَلِّمُوا مَسْنُولًا عَنْ رَعِيَّتِهِ "
- حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ ، عَنْ الزُّهْرِيِّ ، قَالَ : أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : " كَلِّمُوا رَاعٍ ، وَمَسْنُولًا عَنْ رَعِيَّتِهِ ، فَإِلِمَامُ رَاعٍ وَمَسْنُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، وَالرَّجُلُ فِي أَهْلِهِ رَاعٍ ، وَهُوَ مَسْنُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، وَالْمَرْأَةُ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا رَاعِيَةٌ ، وَهِيَ مَسْنُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا ، وَالْخَادِمُ فِي مَالِ سَيِّدِهِ رَاعٍ ، وَهُوَ مَسْنُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ " . قَالَ : فَسَمِعْتُ هَؤُلَاءِ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، وَأَحْسِبُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : " وَالرَّجُلُ فِي مَالِ أَبِيهِ رَاعٍ وَمَسْنُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، فَكَلِّمُوا رَاعٍ ، وَكَلِّمُوا مَسْنُولًا عَنْ رَعِيَّتِهِ "

4. Buhârî'nin *Sahîh*'inin *Vesâyâ* (9) bölümünde geçmektedir:

- حَدَّثَنَا بَشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ السَّخْتِيَانِيُّ ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ ، عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ : أَخْبَرَنِي سَالِمُ ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : " كَلِّمُوا رَاعٍ وَمَسْنُولًا عَنْ رَعِيَّتِهِ ، وَالْإِمَامُ رَاعٍ وَمَسْنُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ فِي أَهْلِهِ وَمَسْنُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، وَالْمَرْأَةُ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا رَاعِيَةٌ وَمَسْنُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا ، وَالْخَادِمُ فِي مَالِ سَيِّدِهِ رَاعٍ وَمَسْنُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ " . قَالَ : وَحَسِبْتُ أَنْ قَدْ قَالَ : " وَالرَّجُلُ رَاعٍ فِي مَالِ أَبِيهِ "

5. Buhârî'nin *Sahîh*'inin *Ahkâm* (1) bölümünde geçmektedir:

- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ ، حَدَّثَنِي مَالِكٌ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : " أَلَا كَلِّمُوا رَاعٍ ، وَكَلِّمُوا مَسْنُولًا عَنْ رَعِيَّتِهِ ، فَإِلِمَامُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ ، وَهُوَ مَسْنُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ ، وَهُوَ مَسْنُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى أَهْلِ بَيْتِ زَوْجِهَا وَوَلَدِهِ ، وَهِيَ مَسْنُولَةٌ عَنْهُمْ ، وَعَبْدُ الرَّجُلِ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ ، وَهُوَ مَسْنُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ " . قَالَ : أَلَا فَكَلِّمُوا رَاعٍ ، وَكَلِّمُوا مَسْنُولًا عَنْ رَعِيَّتِهِ "

6. Müslim'nin *Sahîh*'inin *İmâre* (20) bölümünde geçmektedir:

- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ ، عَنْ نَافِعٍ ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ : " أَلَا كَلِّمُوا رَاعٍ ، وَكَلِّمُوا مَسْنُولًا عَنْ رَعِيَّتِهِ ، فَإِلِمَامٌ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ ، وَهُوَ مَسْنُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ ، وَهُوَ مَسْنُولٌ عَنْهُمْ ، وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ بَعْلِهَا وَوَلَدِهِ ، وَهِيَ مَسْنُولَةٌ عَنْهُمْ ، وَالْعَبْدُ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ ، وَهُوَ مَسْنُولٌ عَنْهُ ، أَلَا فَكَلِّمُوا رَاعٍ ، وَكَلِّمُوا مَسْنُولًا عَنْ رَعِيَّتِهِ "
- (...) وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشْرٍ ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ ، حَدَّثَنَا أَبِي ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ - يَعْنِي ابْنَ الْحَارِثِ - ح وَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ ، حَدَّثَنَا يَحْيَى - يَعْنِي الْقَطَانَ - كُلُّهُمْ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ح وَحَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ ، وَأَبُو كَامِلٍ ، قَالَا : حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ زَيْدٍ ح وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ ، جَمِيعًا عَنْ أَيُّوبَ ح وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ ، أَخْبَرَنَا الصَّحَّاحُ - يَعْنِي ابْنَ عُثْمَانَ - ح وَحَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ سَعِيدٍ الْأَيْلِيُّ ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ ، حَدَّثَنِي أُسَامَةُ ، كُلُّ هَؤُلَاءِ عَنْ نَافِعٍ ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ مِثْلَ حَدِيثِ اللَّيْثِ ، عَنْ نَافِعٍ .
- (...) قَالَ أَبُو إِسْحَاقَ : وَحَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ بَشْرٍ ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ، عَنْ نَافِعٍ ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ بِهِذَا مِثْلَ حَدِيثِ اللَّيْثِ ، عَنْ نَافِعٍ .
- (...) وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى ، وَيَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ ، وَقُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ ، وَابْنُ حُجْرٍ ، كُلُّهُمْ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ جَعْفَرٍ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . ح وَحَدَّثَنِي حَزْمَةُ بْنُ يَحْيَى ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ ، عَنْ ابْنِ

Şekil 1.13. Sened Şeması

1.4.1.7.2. Ravileri

Buhârî⁴¹¹

1.4.1.7.2.1. Ebû Abdurrahman el-Mervezî Abdullah b. Osman b. Cebele b. Ebû Davud (ö. 220/827)

Merv ehli olup lakabı “Abdan” ile bilinip künyesi Ebû Abdurrahman’dır. Şu’be, Ebû Hamza ve İbn Mübarek gibi değerli şahsiyetlerden hadis alıp rivayet etmiştir.

ŞEHAB, عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ، بِمَعْنَى حَدِيثِ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، وَزَادَ فِي حَدِيثِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: وَحَسِبْتُ أَنَّهُ قَدْ قَالَ: "الرَّجُلُ رَاعٍ فِي مَالِ أَبِيهِ، وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ." (...). وَحَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عَمِّي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي رَجُلٌ سَمَّاهُ، وَعَمَرُو بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ بُكَيْرٍ، عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ حَدَّثَهُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهَذَا الْمَعْنَى.

7. Tirmizî'nin *el-Cami*'inin *Cihad* (27) bölümünde geçmektedir:

● حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "أَلَا كُلُّكُمْ رَاعٍ، وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، فَالْأَمِيرُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ، وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ بَعْلِهَا وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُ، وَالْعَبْدُ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُ، أَلَا فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ." وَفِي الْبَابِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، وَأَبِي مُوسَى. وَحَدِيثُ أَبِي مُوسَى غَيْرُ مَحْفُوظٍ. وَحَدِيثُ ابْنِ عُمَرَ حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ. رَوَاهُ إِبْرَاهِيمُ بْنُ بَشَّارٍ الرَّمَادِيُّ، عَنْ سَعْيَانَ بْنِ عُبَيْدَةَ، عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِي بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

8. Ebû Davud'un *Sünen*'inin *Harac* (1) bölümünde geçmektedir:

● حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "أَلَا كُلُّكُمْ رَاعٍ، وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ: فَالْأَمِيرُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ عَلَيْهِمْ، وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ، وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ، وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ بَعْلِهَا وَوَلَدِهِ، وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُمْ، وَالْعَبْدُ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ، وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُ، فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ."

⁴¹¹ Bk. s. 38, 39.

Büyük âlim ve muhaddis Muhammed b. İsmâil el-Buhârî ondan hadis rivayet etmiştir. İmam Ahmed b. Hanbel onun hakkında “Geriye sadece Horasandaki Abdan’a yolculuk kaldı” demiştir.⁴¹² Zehebî, onu “İmam, hafız, Merv’in muhaddisi ve güvenilir biri” diye tanımlamıştır.⁴¹³ İbn Hacer el-Askalanî de Abdullah b. Osman’ın “sika, hafız” olduğunu söylemiştir. Abdullah b. Osman hicrî 220 (m. 827) yılında vefa etmiştir.⁴¹⁴

Abdullah b. el-Mübârek (ö.181/788)⁴¹⁵

1.4.1.7.2.2. Ebû Muhammed Musa b. Ukbe b. Ebî Ayyaş el-Kureşî el-Esdî el-Mitrakiyy (ö. 141/748)

Tabiinden olup İbn Ömer, Sehl b. Sa’d ve Enes b. Malik’e yetişti. Sahabi Halid’in kızı Ümmü Halid’den hadis işitmiştir. Kendisinden hadis rivayet eden Yahya el-Ensârî, İbn Cüreyc, Malik, Şu’be ve İbnü’l-Mübârek gibi zatlar onun sika olduğunda ittifak etmişlerdir. Buhârî ve Müslim kendisinden hadis rivayet etmişlerdir.⁴¹⁶ Meğazide sika, fakih ve imamdı. Nitekim İbnü’l-Münzir’den rivayetle, İmam Mâlik’e meğazi hakkında soru sorulunca salih ve sika biri olarak tanımladığı Musa b. Ukbe’nin meğazilerine sarılmayı; çünkü onun meğazilerinin en sahih meğaziler olduğunu belirtmiştir. Öte yandan İbn Sa’d, onun sağlam ve güvenilir biri olduğunu bildirmiştir.⁴¹⁷

Tirmizî ve diğer bazı kimseler onun hicrî 141 (m. 748) yılında vefat ettiğini söylemişlerdir.⁴¹⁸

1.4.1.7.2.3. Ebû Abdillâh Nâfi’ b. Hürmüz Mevla Abdullah b. Ömer b. el-Hattab (Sercis, Kâvus) el-Kureşî el-Adevî el-Medenî (ö. 117/735)

Nafi’nin hicrî 30 (m. 650-51) tarihinde doğduğu rivayet edilmiştir. Aslen Fars veya Nisaburlu olduğu söylenmiştir. Abdullah b. Ömer’in terbiye ve himayesinde büyüyen Nafi’ için “İbn Ömer’in Mevlâsı” denilmiştir. Nafi’, otuz yılı aşkın hizmetinde bulunduğu İbn Ömer tarafından azat edilmiştir. Nâfi’ kendisinden çokça istifade ettiği

⁴¹² İbn Hibbân, **es-Sikat**, Cilt 8, s.382.

⁴¹³ Zehebî, **Siyeru A’lami’n-Nübelâ**, Cilt 10, s. 270.

⁴¹⁴ İbn Hacer, **Takrîbu’t-Tehzîb**, s.270.

⁴¹⁵ Bkz. s. 43-45.

⁴¹⁶ Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddin Yahyâ B. Şeref b. Murî, **Tehzîbü’l-Esmâi ve’l-Lüğa**, (Thk. Mustafa Abdülkadir ‘Ata), Beyrut, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, s. 660.

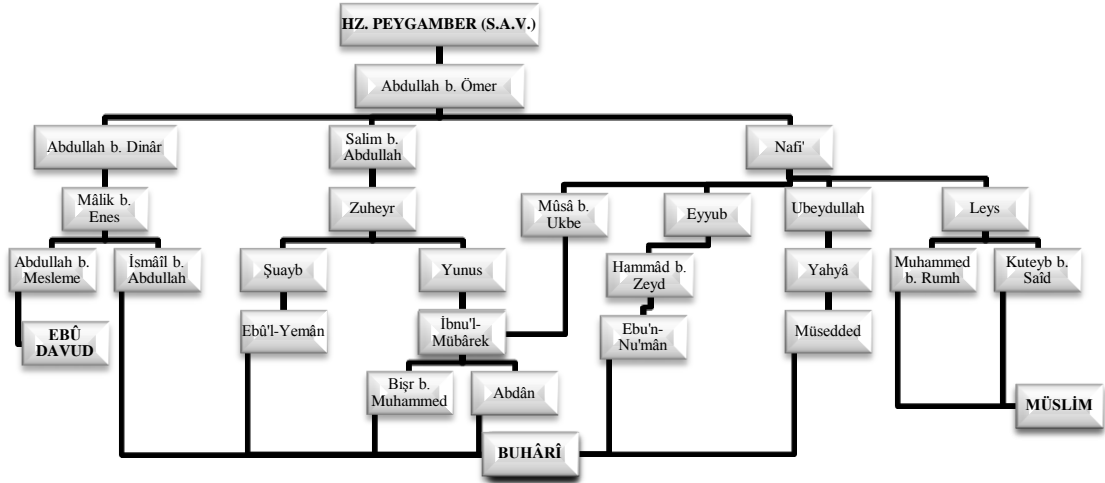
⁴¹⁷ Zehebî, **Siyeru A’lami’n-Nübelâ**, Cilt 6, s. 114,115; İbn Hibbân, **es-Sikat**, Cilt 5, s.404.

⁴¹⁸ Bedrüddin el-Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed. b. Musa b. Ahmed. b. Hüseyin el-Ğeytabî el-Hanefî, **Meğâni’l-Ağyâr Fî-Şerhi Esmâi’r-Ricâli Meâni’l-Âsâr**, (Thk. Muhammed Faris Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan İsmail eş-Şafî), Beyrut, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1427/2006, Cilt 5, s. 105.

güzide sahabî Abdullah b. Ömer'in yanı sıra eşi Safiyye bint Ebû Ubeyd'den hadis nakletmiş ayrıca oğulları Abdullah, Ubeydullah, Sâlim ve Zeyd'den de hadis rivayet etmiştir. Aynı zamanda ashabdan Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Hüreyre, Hz. Âişe ve Ümmü Seleme'den hadis nakletmiştir. Ondan hadis alıp nakleden birçok kişinin yanı sıra Ebû İshak es-Sebî, Eyyûb es-Sahtiyânî, İbn Şihâb ez-Zührî, İbn Cüreyc, Mâlik b. Enes, Leys b. Sa'd, Evzâî ve Musa b. Ukbe de hadis alıp rivayet etmiştir.

Başta *Küttüb-i Sitte* olmak üzere Nâfi'in rivayetleri bütün hadis kaynaklarında yer almıştır. Buhârî'nin değerlendirmesine göre en sahih sened İbn Ömer ⇒ Nâfi' ⇒ Mâlik tarikli senedir. Yine "Silsiletu'z-Zehab: Altın silsile"⁴¹⁹ olarak değerlendirilen sened halkası İbn Ömer ⇒ Nâfi' ⇒ Mâlik ⇒ Şâfiî tarikli senedir. Yahyâ b. Maîn, İbn Sa'd, Ahmed b. Hanbel, Ebü'l-Hasan el-İclî ve Nesâî onu güvenilir biri olarak değerlendirmişlerdir. Meymûn b. Mihrân'ın ise, onun ihtiyarlık döneminde akıl kabiliyet ve melekesini yitirdiğine dair ulemeden hiç kimse tarafından kabul görmediğini belirtmiştir. Nevevî de onun sika biri olduğuna âlimlerin icma' ettiğini söylemiştir. Nâfi' hicrî 117 (m. 735) senesinde vefat etmiş; ancak bu tarih 116 (m. 734), 119 (m. 737) ve 120 (m. 738) olarak da zikredilmiştir.⁴²⁰

Şekil 1.14. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Genel Sened Şeması

⁴¹⁹ *Silsiletu'z-Zehab* (سلسلة الذهب): İçindeki bütün ravileri sıklığın en üst derecesinde bulunan sened. Böyle bir sened, esahhu'l-esânîdin en mükemmel şeklidir. (Bkz. *Aydınlı, Abdullah, Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 297)

⁴²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Cilt 7, s. 263; İbn Hibbân, *es-Sikat*, Cilt 5, s.467; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 29, s. 298-306.

1.4.1.7.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi

Bu hadisin ravilerinden Abdân “sika”, “hucet” ve güvenilir olarak bilinirken,⁴²¹ Abdullah b. el-Mübârek hakkında “sika”, “hadiste otorite”⁴²², “emiru’l mü’minin”⁴²³, “me’mun” ve “hüccet”dir denilmiştir.⁴²⁴ Musa b. Ukbe hakkında Yahya el-Ensârî, İbn Cüreyc, Malik, Şu’be ve İbnü’l-Mübârek gibi zatlar onun sika olduğunda ittifak etmişlerdir.⁴²⁵ İmam Mâlik, “Nâfi’iye ait bir rivayetini işittiğim vakit artık o rivayeti bir başkasından işitip işitmediğime değer vermem” demiş, Yahyâ b. Şeref en-Nevevî de onun güvenilir sağlam bir kişi olduğunda ulemânın icmâi bulunduğunu kaydetmiştir.⁴²⁶

Buhârî’nin Abdân, Abdullah, Mûsâ b. Ukbe, Nâfi’ ve Abdullah b. Ömer tarikiyle tahrir ettiği bu hadisin benzerleri el-Câmiu’s-Sahih’inde dokuz yerde geçmektedir. Tüm bu rivayetlerin senedlerinin sahabî râvisi Abdullah b. Ömer olup Buhârî’nin naklettiği bu rivayetlerden biri de muallak rivayettir. Buhârî bu rivayetleri tahammül metodu açısından (حَدَّثَنَا), (أَخْبَرَنَا) ve (عَنْ) lafızlarını kullanılmıştır.

Başvurulan rical eserleri ve yapılan araştırmalar neticesinde ravilerin sika oldukları bilgisine ulaşılmıştır. Hadis, kaynağı açısından da merfu bir rivayettir.

1.4.2. Müslim’in *Sahih*’indeki Rivayet

1.4.2.1. Birinci Hadisin Metni

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَابْنُ بَشَّارٍ، وَاللَّفْظُ لِابْنِ الْمُثَنَّى، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: سَمِعْتُ قَتَادَةَ، يُحَدِّثُ عَنْ زُرَّارَةَ بْنِ أَوْفَى، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا بَاتَتِ الْمَرْأَةُ، هَاجِرَةً فِرَاشَ زَوْجِهَا، لَعْنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ."
وَحَدَّثَنِيهِ يَحْيَى بْنُ حَبِيبٍ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ يُعْنِي ابْنَ الْحَارِثِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، بِهَذَا الْإِسْنَادِ، وَقَالَ: "حَتَّى تَرْجِعَ."

1.4.2.1.1. Hadisin Tercümesi

Müslim ⇒ Muhammed b. el-Müsennâ + İbn Beşşâr (Lafız İbn el-Müsennâ’nındır)
⇒ İkisi (el-Müsennâ ve İbn Beşşâr) dedi ki: Bize Muhammed b. Ca’fer tahdis etti ⇒ Şu’be ⇒ Katâde ⇒ Zürâre b. Evfâ ⇒ Ebû Hüreyre isnadıyla nakledilen rivayete göre

⁴²¹ Zehebî, *Siyeru A’lami’n-Nübelâ*, Cilt 10, s. 270; İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, Cilt 10, s.270.

⁴²² İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, Cilt 2, s. 417.

⁴²³ Zehebî, *Siyeru A’lami’n-Nübelâ*, Cilt 8, s. 392.

⁴²⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, Cilt 7, s. 263.

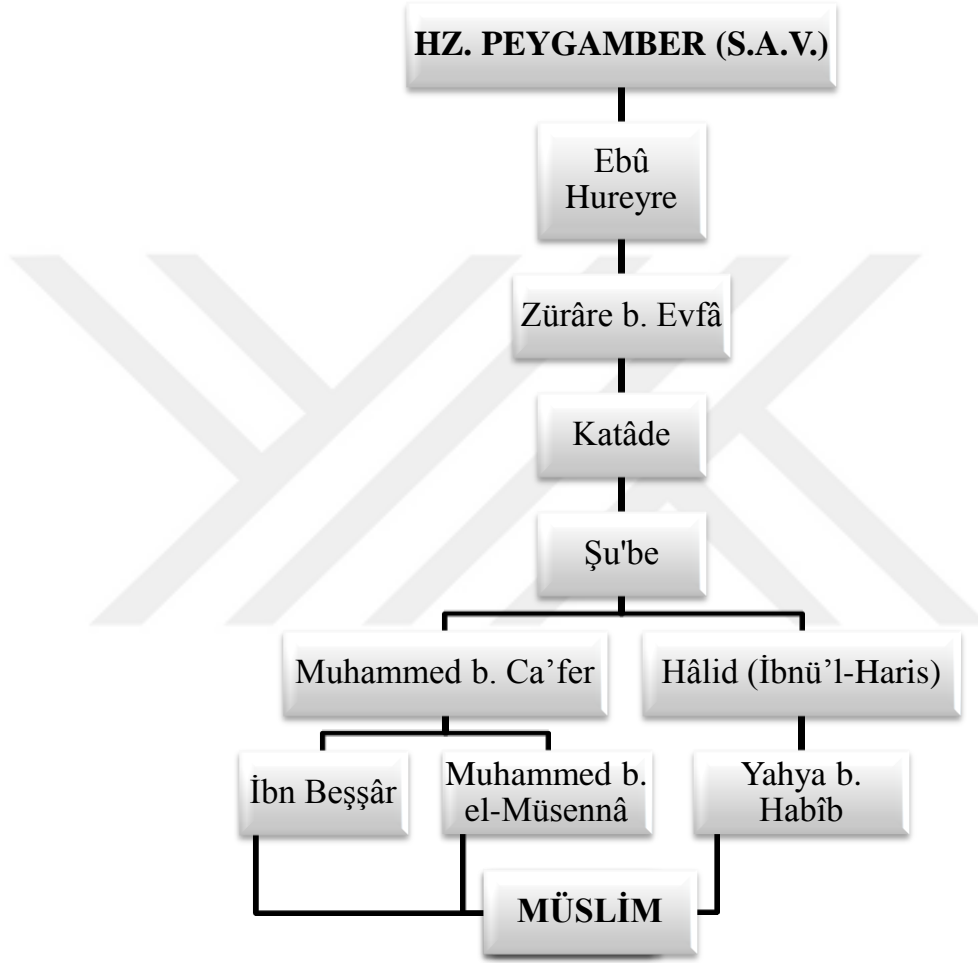
⁴²⁵ Nevevî, *Tehzîbü’l-Esmâi ve’l-Lüğa*, s. 660.

⁴²⁶ Nevevî, *a.g.e.*, s. 660.

Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Kadın, kocasının döşeğini (mazeretsiz) terk ederek (ondan yüz çevirerek) sabahlarsa, melekler ona sabah oluncaya kadar lanet ederler.”

Bu hadîsi bana Yahya b. Habîb ⇒ Hâlid yâni İbnü'l-Haris ⇒ Şu'be (bize) bu isnadla rivayette bulundu. “Yatağına dönünceye kadar” cümlesini de söyledi.⁴²⁷

Şekil 1.15. Sened Şeması

⁴²⁷ Buhârî, Nikâh, 85; Müslim, Nikâh, 120.

Hadisin *Kütüb-i Sitte*'de yer alan diğer varyantları:

1. Buhârî'in *Sahîh*'inin *Nikâh* (85) bölümünde geçmektedir:
 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ ، عَنِ الْأَعْمَشِ ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ فَبَاتَ غَضَبَانَ عَلَيْهَا ، لَعْنَتُهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ " . تَابَعَهُ شُعْبَةُ وَأَبُو حَمَزَةَ وَابْنُ دَاوُدَ وَأَبُو مُعَاوِيَةَ ، عَنِ الْأَعْمَشِ .
2. Müslim'in *Sahîh*'inin *Nikâh* (3613. hadis) bölümünde geçmektedir:
 - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ ، حَدَّثَنَا مَرْوَانُ ، عَنْ يَزِيدَ ، يُعْنِي ابْنَ كَيْسَانَ ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا مِنْ رَجُلٍ يَدْعُو امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهَا ، فَتَأْبَى عَلَيْهِ إِلَّا كَانَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ سَاجِدًا عَلَيْهَا حَتَّى يَرْضَى عَنْهَا " .
3. Ebû Davud'un *Sünen*'inin *Nikâh* (40) bölümünde geçmektedir:
 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو الرَّازِيُّ ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ ، عَنِ الْأَعْمَشِ ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : " إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ فَلَمْ تَأْتِهِ ، فَبَاتَ غَضَبَانَ عَلَيْهَا ، لَعْنَتُهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ " .

1.4.2.1.2. Ravileri

1.4.2.1.2.1. Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875)

İmam, hafız, hucce ve sadık olan Müslim b. el-Haccâc 204'da (819-20) Nîşâbur'da doğmuştur. Sağlam hadis kaynakları sayılan *Kütüb-i Sitte* müelliflerinden biridir.⁴²⁸

İbrâhîm b. Halid el-Yeşkurî, İbn Nümeyr, Ebû Hayseme Züheyr b. Harb, Abd b. Humeyd, Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe, Ebû Sevr, İbnü'l-Müsennâ, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Beşşâr, Ebü'l-Hasan İbn Ebî Şeybe, İshâk b. Rahuye ve büyük bir topluluktan hadis öğrenip rivayet etmiştir.⁴²⁹ Kendisinden Ebû İsâ et-Tirmizî, Ebû Avâne el-İsferâyînî, İbn Huzeyme, İbn Ebû Hâtim, İbn Sâid el-Hâşimî, İbn Mahled el-Attâr ve çok sayıda kişi hadis rivayet etmiştir.⁴³⁰

Muhammed b. Beşşâr'ın "Dünyanın hafızları dörttür: Rey'de bulunan Ebû Zur'â, Neysabûr'da bulunan Müslim, Semerkant'ta bulunan Abdullah ed-Darimî, Buharâ'da bulunan Muhammed b. İsmâil" söylediği nakledilmiştir. Hadis münekkidler tarafından güvenilir sayılan ve İbn Ebû Hâtim'in sika olduğunu söylediği Müslim'in cerh ve ta'dîl alanında raviler ile ilgili tenkit ve değerlendirmelerine itibar edilmiştir.⁴³¹ Hocaları olan İmam Buhârî ve Zühî'den çok istifade eden Müslim, bu hocaları arasında meydana gelen anlaşmazlıkta tercihini Buhârî'den yana kullanarak onun yanında yer almış ve Zühî'yi terk etmişse de Sahih'inde bu iki hocasından da hadis rivayet etmemiştir.⁴³²

Müslim b. Haccâc hicrî 25 Receb 261 (m. 875) tarihinde Nîşâbur'da vefat etmiştir.⁴³³

1.4.2.1.2.2. Ebû Mûsâ Muhammed b. el-Müsennâ ez-Zemen (Zaman) b. Ubeyd b. Kays b. Dînâr el-'Anzî el-Basrî(ö. 252/866)

Muhammed b. el-Müsennâ, hicrî 167/783 yılında doğmuştur. Hadîs âlimi ve Bündâr'ın akranı olan Muhammed b. el-Müsennâ, Ebû Muaviye, Abdullah b. İdrîs, Halid b. el-Hâris, Yezîd b. Zerî', Hüseyin b. Hasan el-Basrî, Mu'temir, Hafs b. Ğıyâs,

⁴²⁸ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 12, s. 558,559.

⁴²⁹ Zehebî, *a.g.e.*, Cilt 12, s. 559-560.

⁴³⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 27, s. 499-505.

⁴³¹ Zehebî, *a.g.e.*, Cilt 12, s. 564-568.

⁴³² Zehebî, *a.g.e.*, Cilt 12, s. 572.

⁴³³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 27, s. 507.

Muhammed b. Beşşâr, İshâk b. Yûsuf el-Ezrak ve pek çok kimseden hadis rivayet etmiştir. Müslim, Ebû Zur'â, Nesâî, Ebû Hâtim, İbn Ebî'd-Dünyâ, Ebû Harrâş, Ebû Ya'lâ ve İbn Mâce gibi çok sayıda kişi Muhammed b. el-Müsennâ'dan hadis rivayet etmişlerdir.⁴³⁴

Cerh ve ta'dîl âlimleri Muhammed b. el-Müsennâ'nın güvenilirliği hususunda ittifak halinde oldukları görülmüştür. Yahyâ b. Ma'în onu "sika", ez-Zühli "hucce", Sâlih b. Muhammed "sadûku'l-lehce", Ebû Hâtim er-Râzî de "sâlihu'l-hadîs, sadûk" olarak tanımlarken, Ebû 'Arûbe Basrâ'da ondan daha güvenilir olanını görmediğini dile getirmiştir. Muhammed b. Hibbân el-Büstî de onu es-Sikatında zikretmiştir.⁴³⁵

Muhammed b. el-Müsennâ, hicrî 252 (m. 866) yılının Zilkade ayında vefat etmiştir.⁴³⁶

İbn Beşşâr⁴³⁷

1.4.2.1.2.3. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer Gunder el-Huzelî el-Basrî el-Kerâbisî (ö. 193/809)

"Hafîz", "Mucevvid"⁴³⁸ ve "Sebt" biri olan Basralı hadis hâfızı Muhammed b. Ca'fer, hicrî 110 yılı civarında doğmuştur.⁴³⁹

Hüseyn el-Muallim, İbn Cureyc, Abdullah b. Saîd b. Ebî Hind, Ma'mer b. Râşid, Ca'fer b. Meymun el-Enmâtî, Süfyân b. Uyeyne, Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. el-Haccâc ve başkalarından hadis tahsil edip rivayet etmiştir. Gunder'den Ali b. el-Medînî, Ahmed b. Hanbel, İbn Râhûye, Yahya b. Ma'în, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Amr b. Ali, Muhammed b. Beşşâr, Muhammed b. el-Velîd el-Busrî ve Muhammed b. el-Müsennâ olmak üzere daha pek çok kimse rivayette bulunmuştur.⁴⁴⁰

Yahyâ b. Ma'în, Muhammed b. Ca'fer Gunder'in yazmak suretiyle aktardığı hadislerin çok güvenilir olduğunu ve insanların hatasını ortaya çıkarmak istediklerini

⁴³⁴ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Cilt 9, s. 359-362; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 12, s. 123,124; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 9, s.425; Zirkilî, **el-'Âlâm**, Cilt 7, s. 18.

⁴³⁵ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 9, s. 111; Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Cilt 9, s. 359-365; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 12, s. 124,126; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 9, s. 425-427.

⁴³⁶ İbn Hacer, **Takrîbü't-Tehzîb**, s. 505.

⁴³⁷ Bkz. s. 51-53.

⁴³⁸ *Mucevved* (المجود): 1. Sahih ve hasen hadisi kapsayan makbûl hadis. Bkz. Makbûl; 2. Senedindeki sika raviler arasında bulunan zaîf ravi atılarak, ravilerinin hepsi sika imiş gibi gösterilmeye çalışılan hadis (İlk dönemler de bazı âlimlerin kullanışı). Bkz. Tesvi ye, Tedlîsu't-Tesviye. (Bkz.Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 208)

⁴³⁹ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 9, s. 98-102.

⁴⁴⁰ Zehebî, **a.g.e.**, Cilt 9, s. 98-102.

ancak bunu başaramadıklarını söylemiştir. Kendisine “Gunder” lakabını rivayet almada onu ta’n etmek için İbn Cureyc vermiştir. İbn el-Mübarek’ten rivayetle şöyle demiştir: “Şu’be’nin hadisleri hakkında insanlar ihtilafa girdiklerinde Gunder (Muhammed b. Ca’fer)’in kitabı onların arasında hakemdi.” Ebû Hâtim er-Râzî Muhammed b. Ca’fer hakkında “Gunder saduk, müeddî biridir. Şu’be’nin hadisinde sika bir şahsiyettir. Hadisi yazılır; ancak onunla ihticac olunmaz” demişse de Zehebî onun rivayetlerini alan sahih hadis müelliflerinin ittifakıyla güvenilir biri olduğunu belirtmiştir.⁴⁴¹

İbn Hibbân onu es-Sikât’ında zikrederek ondaki dalgınlığa rağmen kitap açısından çok sağlam ve Allah’ın âbid kullarından biri olduğunu söylemiştir.⁴⁴²

Ebû’l-Hasan el-İclî de Muhammed b. Ca’fer Gunder’in “sika” olduğunu söylemiştir.⁴⁴³

Muhammed b. Ca’fer Gunder el-Huzelî hicrî 193 (m. 809) yılının Zilkade ayında vefat etmiştir. Bazı kaynaklarda bu tarih 192 (m. 808) ve 194 (m. 810) olarak da yer almıştır.⁴⁴⁴

Şu’be

Katâde⁴⁴⁵

Zürâre b. Evfâ⁴⁴⁶

Ebû Hüreyre⁴⁴⁷

⁴⁴¹ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, Cilt 8, s. 25; Zehebî, **a.g.e.**, Cilt 9, s. 98-102.

⁴⁴² Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, Cilt 8, s. 25.

⁴⁴³ İbn Hacer, **Tehzîbü’t-Tehzîb**, Cilt 9, s. 98.

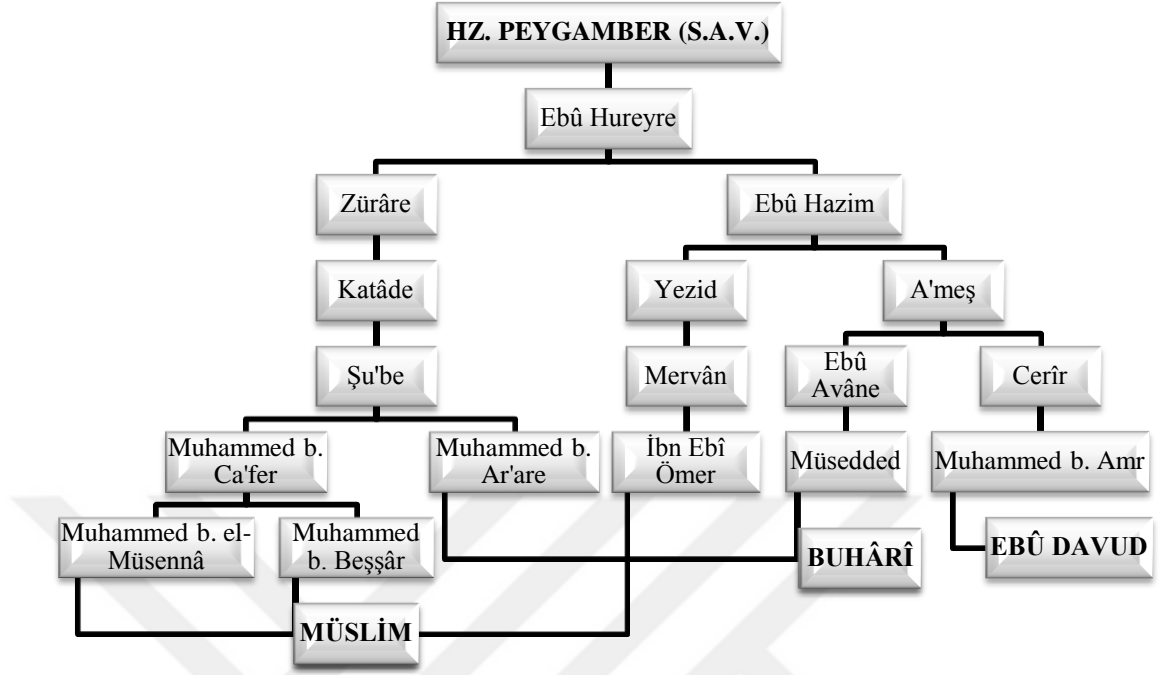
⁴⁴⁴ İbn Hacer, **a.g.e.**, Cilt 9, s. 98.

⁴⁴⁵ Bkz. s. 59, 60.

⁴⁴⁶ Bkz. s. 60, 61.

⁴⁴⁷ Bkz. s. 46, 48.

Şekil 1.16. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Genel Sened Şeması

1.4.2.1.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi

Hadis muttefekun aleyh olup Buhârî'nin Sahih'inde de geçmektedir. Müslim, Muhammed b. el-Müsennâ + İbn Beşşâr, Muhammed b. Ca'fer, Şu'be, Katâde, Zürâre b. Evfâ ve Ebû Hüreyre isnadıyla hadisi rivayet ederken, Buhârî de Muhammed b. 'Ar'are, Şu'be, Katade, Zürâre ve Ebû Hüreyre tarikiyle hadisi tahric etmiştir. İki rivayetin senedinin birleştiği râvi Şu'be olup sonrasında aynı ravilerle Ebû Hüreyre'de son bulmaktadır. Böylece iki rivayetin sahabi râvisi de aynı olup başka bir senedle rivayet edildiklerinden dolayı "mütâbi"⁴⁴⁸ hadis olurken Buhârî Muhammed b. 'Ar'are ile Müslim'in râvisi olan Muhammed b. Ca'fer'e göre daha önce Şu'be'ye ulaştığından dolayı da "mutâbaatı tam"⁴⁴⁹ aynı zamanda sened açısından daha az râviyle Hz.

⁴⁴⁸ *Mutâbi'* (المتابع): 1. Bir hadisin metin bakımından benzeri olan ve en azından sahabi ravisi aynı olmak kaydıyla, başka bir senedle rivâyet edilen hadis. Sahabi ravisi farklı olursa ona, daha ziyade şâhid adı verilir; 2. Bir hadisin benzerini rivâyet eden ravi. Bkz. Âdid, *Mutâba' Aleyh, Mutâba'at, Şâhid, Tâbi'*. (Bkz. Aydın, *Abdullah, Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 245)

⁴⁴⁹ *el-Mutâba'atu't-Tâmme* (المتابعة التامة): Bir hadisin aynı hocadan aynı senedle, önceki raviden başka bir ravi ta rafından rivâyet edilmesi şeklindeki mutâba'at. (Bkz. Aydın, *Abdullah, Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 244)

Peygamber'e ittisal kurmasından ötürü de “âli isnâd”⁴⁵⁰ ve buna mukabil Müslim'in rivayeti de “nâzil isnad”⁴⁵¹ bir hadistir.

Hadisin sened halkasında yer alan Muhammed b. el-Müsennâ için “sika”, “hucce”, ifadeleri kullanılmış ve İbn Hibbân el-Büstî de onu es-Sikat'ta zikretmiştir.⁴⁵²

Muhammed b. Beşşâr “sika”, “kesîru'l-hadîs”, “sadûk”, “sâlihtir, la be'se bihi” olarak nitelermelerin yanı sıra birçok muhaddis âlim Muhammed b. Beşşâr'ın “sika” biri olduğuna şahitlik etmişlerdir.⁴⁵³

Muhammed b. Ca'fer Gunder el-Huzelî için Zehebî, onun rivayetlerini alan sahih hadis müelliflerinin ittifakıyla güvenilir biri olduğunu bildirirken⁴⁵⁴ İbn Hibbân da onu es-Sikât'ında zikrederek ondaki dalgınlığa rağmen kitap açısından çok sağlam ve Allah'ın âbid kullarından olduğunu söylemiştir.⁴⁵⁵

Şu'be b. el-Haccâc hakkında “imâm”, “sebt”, “hüccet”, “nâkîd”, “mütehassıs”, “sâlih”, “sika”, “hafız” ve “mutkin” vasıfları kullanılmıştır. Süfyân es-Sevrî ona saygıda bulunup onun hakkında “o hadiste emirü'l-mü'minîndir” ifadesini kullanırdı.⁴⁵⁶ İmam eş-Şaffî de onun için “Şu'be olmasaydı Irak'ta hadis bilinmezdi” sözlerini sarfetmiştir.⁴⁵⁷

Katâde hadiste “sika”, “me'mun” ve “hüccet” idi.⁴⁵⁸ Asrının “hafız”ı, müfessir ve muhaddislerin önderiydi.⁴⁵⁹ Saîd b. el-Müseyyib, onun hakkında “Allah'ın senin benzerini yarattığını sanmıyorum” diyerek ona olan hayranlığını dile getirmiştir.⁴⁶⁰ Ahmed b. Hanbel onun hakkında: “Katâde tefsir ve ulemanın ihtilafına dair âlim biriydi” yine “Onu geçecek pek az kişi bulursun” derdi.⁴⁶¹ Nesâî ve bazıları onun

⁴⁵⁰ *el-İsnâdu'l-Âlî* (الاسناد العالی): Aynı metnin birkaç isnadından veya metinleri farklı da olsa birkaç isnaddan ilk kaynağa, diğerlerine oranla daha az ravi ile ulaşan isnâd. Bkz. el-İsna du'n-Nâzil, Uluvv. (Bkz. *Aydınli, Abdullah, Hadis Istilahları Sözlüğü*, s. 150)

⁴⁵¹ *el-İsnâdu'n-Nâzil* (الاسناد النازل): Aynı metnin birkaç isnadından veya metinleri farklı da olsa birkaç isnaddan ilk kaynağa, diğerlerine oranla daha çok ravi ile ulaşan isnâd. Bkz. el-isnâ du'l-Âlî, Nuzulu'l-İsnâd. (Bkz. *Aydınli, Abdullah, Hadis Istilahları Sözlüğü*, s. 152)

⁴⁵² İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 9, s. 111; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 9, s. 359-365; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 12, s. 124,126; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 9, s. 425-427.

⁴⁵³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, Cilt 24, s. 517-518; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 12, s. 146-149.

⁴⁵⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 8, s. 25; Zehebî, *a.g.e.*, Cilt 9, s. 98-102.

⁴⁵⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 8, s. 25.

⁴⁵⁶ İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 6, s. 446; ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 7, s. 203; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 266.

⁴⁵⁷ Nevevî, *Tehzibu'l-Esmâi vel-Luğa*, s. 344.

⁴⁵⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Cilt 7, s. 171.

⁴⁵⁹ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 5, s. 270.

⁴⁶⁰ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 5, s. 272.

⁴⁶¹ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 5, s. 276.

“müdeillis” olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁴⁶² Ayrıca kaderî görüşe sahipti. Ancak bu onun sıdk, adalet ve hıfzına olan güveni sarsmamıştır.⁴⁶³

Zürâre b. Evfâ Basra kadısı ve “sika” biriydi.⁴⁶⁴ Yahya b. Main ve Nesâî Zürâre’nin güvenilir biri olduğunu haber verirken, İclî de onu “güvenilir salih bir adam” olarak nitelemiştir. İbn Hibban da es-Sikat (Târîhu’s-sikât) adlı kitabında onu zikretmiştir.⁴⁶⁵

Hadisi nakleden raviler sika ve güvenilir olduklarından hadis, sened bakımından sahih olmakla beraber raviler arasında her hangi bir inkita’ da olmadığından dolayı muttasıl olduğu kanaatine varılmıştır.

1.4.3. Tirmizî’nin Sünen’indeki Rivayetler

1.4.3.1. Birinci Hadisin Metni

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غَيْلَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا النَّضْرُ بْنُ شَمَيْلٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَوْ كُنْتُ أَمِيرًا أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ لِأَمْرَتِ الْمَرْأَةِ أَنْ تَسْجُدَ لِوَجْهِهَا." "وَفِي الْبَابِ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، وَسَرَّاقَةَ بِنْتِ مَالِكِ بْنِ جُعْشَمٍ، وَعَائِشَةَ، وَابْنَ عَبَّاسٍ، وَعَبْدَ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى، وَطَلْقِ بْنِ عَلِيٍّ، وَأُمِّ سَلَمَةَ، وَأَنْسِ، وَابْنَ عُمَرَ. حَدِيثُ أَبِي هُرَيْرَةَ حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ مِنْ هَذَا الْوَجْهِ مِنْ حَدِيثِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ"

1.4.3.1.1. Hadisin Tercümesi

Tirmizî ⇒ Mahmud b. Ğaylân ⇒ en-Nadr b. Şümeyl ⇒ Muhammed b. Amr ⇒ Ebû Seleme ⇒ Ebû Hüreyre isnadıyla nakledilen rivayete göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Eğer birinin bir diğerine secde etmesini emredek olsaydım kadının kocasına secde etmesini emrederdim.” Ebû İsa Tirmizî: “Bu konuda Muâz b. Cebel, Suraka b. Mâlik b. Cu’şum, Âişe, İbn Abbâs, Abdullah b. Ebî Evfâ, Talk b. Ali, Ümmü Seleme, Enes ve İbn Ömer’den de hadis rivayet edilmiştir. Ebû Hüreyre hadisi; Muhammed b. Amr, Ebû Seleme ve Ebû Hüreyre senediyle Hasen Garibtir.”⁴⁶⁶

⁴⁶² İbn Hacer, **Tabakâtu’l-Müdeillisîn**, (Thk. Asım b. Abdillâh), Mektebetü’l-Menâr, Ammân, 1983, Cilt 1, s. 43.

⁴⁶³ Zehebî, **Siyeru A’lami’n-Nübelâ**, Cilt 5, s. 271.

⁴⁶⁴ İbn Sa’d, **et-Tabakâtu’l-Kübrâ**, Cilt 7, s. 110.

⁴⁶⁵ İclî, **Tarihü’s-Sikât**, Cilt 1, s. 370; İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh**, Cilt 3, s. 603. İbn Hacer, **Tehzîbü’t-Tehzîb**, Cilt 3, s. 322.

⁴⁶⁶ İbn Mâce, **Nikâh**, 4; Ebû Davûd, **Nikâh**, 41; Tirmizî, **Rada**, 10.

Hadisin **Kütüb-i Sitte**’de yer alan diğer varyantları:

1. Ebû Davud’un **Sünen**’inin **Nikâh** (41) bölümünde geçmektedir:

Şekil 1.17. Sened Şeması

1.4.3.1.2. Ravileri

Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) b. Mûsâ b. Dahhâk es-Selmî et-Tirmizî (ö. 279/892)

Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, hicrî 209 (m. 824) yılında Tirmizî’de doğmuştur. Tirmizî, yazmış olduğu “el-Câmi’u’s-Sahih” isimli eseriyle “Kütüb-i Sitte” adıyla bilinen güvenilir hadis kaynakları arasında yer almıştır. Muhaddislerin çokça faydalandığı Ziyâd b. Yahyâ el-Hassânî, İbnü’l-Müsennâ, Ya’kûb b. İbrâhim ed-Devrakî, Muhammed b. Beşşâr, Eşec el-Kindî, Fellâs, Abbas b. Abdülazîm el-Anberî, Muhammed b. Ma’mer el-Kaysî ve Nasr b. Ali el-Cehdamî gibi muteber zatlardan o da

- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ ، أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يُونُسَ ، عَنْ شَرِيكَ ، عَنْ حُصَيْنٍ ، عَنِ الشَّعْبِيِّ ، عَنِ قَيْسِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ : أَتَيْتُ الْحَبِيرَةَ فَرَأَيْتُهُمْ يَسْجُدُونَ لِمَرْزُبَانَ لَهُمْ ، فَقُلْتُ : رَسُولُ اللَّهِ أَحَقُّ أَنْ يَسْجُدَ لَهُ . قَالَ : فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ : إِنِّي أَتَيْتُ الْحَبِيرَةَ فَرَأَيْتُهُمْ يَسْجُدُونَ لِمَرْزُبَانَ لَهُمْ ، فَأَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَحَقُّ أَنْ يَسْجُدَ لَكَ . قَالَ : " أَرَأَيْتَ لَوْ مَرَرْتُ بِقَبْرِ أَبِيكَ أَكُنْتُ تَسْجُدُ لَهُ ؟ " قَالَ : قُلْتُ : لَا . قَالَ : " فَلَ تَفْعَلُوا ، لَوْ كُنْتُ أَمِيرًا أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ لِأَمْرَتِ النِّسَاءِ أَنْ يَسْجُدَ لِأَرْوَاجِهِمْ ؛ لِمَا جَعَلَ اللَّهُ لَهُمْ عَلَيْهِمْ مِنَ الْحَقِّ "

1. İbn Mâce'nin *Sünen*'inin *Nikâh* (4) bölümünde geçmektedir:

- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ ، قَالَ : حَدَّثَنَا عَفَّانُ ، قَالَ : حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدِ بْنِ جُدْعَانَ ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيْبِ ، عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : " لَوْ أَمَرْتُ أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ لِأَمْرَتِ الْمَرْأَةِ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا ، وَلَوْ أَنَّ رَجُلًا أَمَرَ " أَمْرًا أَنْ تَفْعَلَ مِنْ جِبِلِّ أَحْمَرَ إِلَى جِبِلِّ أَسْوَدَ ، وَمِنْ جِبِلِّ أَسْوَدَ إِلَى جِبِلِّ أَحْمَرَ لَكَانَ نَوْلَهَا أَنْ تَفْعَلَ " .
- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ مَرْوَانَ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَبِي يُونُسَ عَنْ الْقَاسِمِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى قَالَ لَمَّا قَدِمَ مُعَاذٌ مِنَ الشَّامِ سَجَدَ لِلنَّبِيِّ قَالَ : أَتَيْتُ الشَّامَ فَوَافَقْتُهُمْ يَسْجُدُونَ لِأَسَافِقَتِهِمْ وَبَطَارِقَتِهِمْ فَوَدِدْتُ فِي نَفْسِي أَنْ تَفْعَلَ ذَلِكَ بِكَ . " مَا هَذَا يَا مُعَاذُ " صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : فَلَا تَفْعَلُوا فَإِنِّي لَوْ كُنْتُ أَمِيرًا أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِغَيْرِ اللَّهِ لِأَمْرَتِ الْمَرْأَةِ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا وَالَّذِي نَفْسُ " فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " مُحَمَّدٌ بِيَدِهِ لَا تُؤَدِّي الْمَرْأَةُ حَقَّ رَبِّهَا حَتَّى تُؤَدِّيَ حَقَّ زَوْجِهَا وَلَوْ سَأَلَهَا نَفْسَهَا وَهِيَ عَلَى قَتَبٍ لَمْ تَمْنَعُهُ "

istifade etmiştir. Ayrıca İshak b. Râhûye, Hennâd b. Serî, Ali b. Hucr, Mahmud b. Ğaylan, Kuteybe b. Saîd, Ahmed b. Menî', İmam Buhârî, İmam Müslim ve Ebû Dâvûd gibi değerli zatlardan hadis tahsil edip rivayet etmiştir.⁴⁶⁷

İbn-i Hibban onu tanımlamaya çalışırken ehli hadisin taşıması gereken sıfatları sıralamıştır. Onun, ta'lim ettiği hadisleri tedvin etme, tasnif etme, hıfzetme, araştırma ve etüt etme özelliklerine sahip olduğunu belirtmiştir. Horasan bölgesinde Buhârî'nin ölümünden sonra Tirmizî gibi ilmiyle, kuvvetli hafızasıyla, zühd ve takvasıyla bilinen başka birinin olmadığı ve onun takvâsından ötürü ağlayıp gözlerini kaybettiği rivayet edilmiştir.⁴⁶⁸

Tirmizî, hadislerin sıhhatine dair büyük emekler ortaya koymuş nadir muhaddislerden biridir. Araştırma ve çalışmaları neticesinde hadislerde bulunan ve tesbitedilmesi müşkil olan gizli kusurları ortaya koymuştur. Hadislerde bulunan illetlere dair yazmış olduğu eserler onun güçlü bir hadis münekkidi olduğunu göstermiştir. Muhaddisler tarafından hadislerin sıhhat derecesiyle ilgili sahih ve zayıf taksimatına Hasen termini de eklemiştir. Konu bağlamında sıhhat şartlarını taşıyan bir hadise rastlamayıp bu nedenle eserine almış olduğu ve sened bakımından zayıf gördüğü hadisi tenkid etmiştir. İtibar bakımından *Kütüb-i Sitte* eserleri arasında Sahihayn'ın peşi sıra Tirmizî'nin Sahih'inin yer alması gerektiği söylenmiştir. Tirmizî, iki hadis hariç eserindeki kalan bütün hadislerle amel edilebileceğini ileri sürmüştür.⁴⁶⁹

Muhammed b. İsâ et-Tirmizî 13 Receb 279 (m. 892) tarihinde Tirmiz şehrinde vefat etmiştir.⁴⁷⁰

1.4.3.1.2.1. Ebû Ahmed Mahmud b. Ğaylan el-Mervezî el-Adevî (ö. 239/854)

İmam, hafız, hüccce olan Ebû Ahmed Mahmud b. Ğaylan el-Mervezî; Sufyân b. Uyeyne, Fadl b. Mûsâ, Velîd b. Müslim, Ebû Muaviye, Vekî', Yahyâ b. Müslim, en-Nadr b. Şümeyl ve birçok kişiden hadis rivayet etmiştir. Ebû Davud hariç büyük bir cemaat, Ebû Zür'a, Mutayyen, Ebû Hâtim, Hasan b. Süfyân ve birçok kişi ondan hadis rivayet etmiştir. Rical kitaplarında Mahmud b. Ğaylan; *Kütüb-i Sitte* müelliflerinden olan Buhârî, Müslim ve Tirmizî'nin hocalarından biri olduğu bilgisi yer almaktadır.⁴⁷¹

⁴⁶⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 26, s. 250-252. Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 13, s. 270,271.

⁴⁶⁸ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 13, s. 273.

⁴⁶⁹ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 13, s. 274.

⁴⁷⁰ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz*, Cilt 2, s. 155.

⁴⁷¹ İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, Cilt 6, s. 146 ; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 12, s. 223.

İbnü'n-Nasiruddin de onun hakkında “Şeyhan, Tirmizî, Nesâî, İbn Mace ve başkaları kendisinden hadis aktarmışlardır. O, güvenilir bir hafızdı” demiştir.⁴⁷² Ahmed b. Hanbel: “Ben onu hadisle sahibü's-sünne diye tanıdım. Kur'an'dan ötürü hapsedildi.” diyerek Mahmud b. Ğaylan hakkındaki fikrini izhar etmiştir.⁴⁷³ Nesâî onun sikâ olduğunu söylemiştir. Mahmud b. Ğaylan hicrî 239 (m. 854) yılının Ramazan ayında vefat etmiştir.⁴⁷⁴

1.4.3.1.2.2. Ebû'l-Hasan en-Nadr b. Şümeyl b. Hareşe b. Zeyd b. Külsüm b. A'neze b. Züheyr b. Amr b. Hicr b. Huzâ'î b. Mâzin b. Amr b. Temîm el-Mâzinî el-Basrî en-Nahvî (ö. 203/819)

Ebû'l-Hasan en-Nadr b. Şümeyl, hicrî 122 (m. 740) yılında doğmuştur. Merv şehri Ben-i Mâzin kabilesinden olup zamanında çıkan fitnelerden dolayı Basra'ya geçmiştir. “Ğaribü'l-Hadis” kitabının sahibi olup şiir, nahiv, hadis ve fıkıh alanında ihtisas sahibi olduğu bilgisi nakledilmiştir.⁴⁷⁵

Hişâm b. Urve, Osman b. Ğıyâs ve Şu'be gibi birçok kimseden hadis alıp nakletmiştir. Yahyâ b. Maîn, İshâk b. Rahuye, İshâk el-Kevsec, Mahmud b. Ğaylan ve pek çok kimse en-Nadr b. Şümeyl'den hadis rivayet etmiştir.⁴⁷⁶

Ebû Hâtim onun için: “Sikadır, sahibi sünedir”; Abdullah b. el-Mübarek'e ondan sorulduğunda “İki Merv arasında parlayan bir incidir” ve Abbas da: “Arapçada ve hadiste imamdı. O, ilk defa Merv ve tüm Horasan'da sünneti izhar edendir. O, Şa'bi'den daha fazla insanlara rivayette bulundu...” şeklinde görüşlerini dile getirmişlerdir.⁴⁷⁷ Ali b. el-Medinî ve Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'in onun “sika” olduğuna dair görüş belirtmişlerdir.⁴⁷⁸

Nadr b. Şümeyl hicrî 203 (m. 819) yılının Zilhicce ayının son gününde Merv şehrinde vefat etmiştir.⁴⁷⁹

⁴⁷² Ebu'l-Felâh, **Şezeratü'z-Zeheb**, Cilt 3, s. 178.

⁴⁷³ Zehebî, **el-İber**, Cilt 1, s. 338; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 12, s. 223.

⁴⁷⁴ Zehebî, **Tarihü'l-İslâm**, Cilt 17, s. 175; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 12, s. 223.

⁴⁷⁵ Buhârî, **et-Târihü'l-Kebîr**, Cilt 8, s. 90; İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 9, s. 212; İbn Kuteybe ed-Dîneverî, **el-Me'ârif**, Cilt 1, s. 448.

⁴⁷⁶ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 9, s.329.

⁴⁷⁷ Zehebî, **Tarihü'l-İslâm**, Cilt 14, s. 226.

⁴⁷⁸ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh**, Cilt 8, s. 477.

⁴⁷⁹ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 10, s. 437.

1.4.3.1.2.3. Ebû'l-Hasan Muhammed b. Amr b. Alkame b. Vakkâs el-Leysî el-Medenî (ö. 145/763)

Muhammed b. Amr; İbrâhim b. Abdullah b. Huneyn, Yahyâ b. Abdurrahman b. Hatıb, Muhammed b. İbrâhîm ve başkalarından hadis rivayet etmiştir. Kendisinden Mâlik, Sevrî, İsmâîl b. Ca'fer, Ebû Usâme ve Süfyân b. Uyeyne gibi birçok kişi hadis nakletmiştir.

Ebû Hatîm, Ebû'l-Hasan Muhammed b. Amr hakkında “salihü'l-hadis” diyerek hadislerinin de yazılabileceğini bildirirken Nesâî “onda (rivayetinde) bir sakınca yoktur” beyanında bulunmuştur. Cüzcânî, hadisinin zayıf olup kavî olmadığını söylerken, İbn Adîy onun hakkında “İmam Mâlik, Muvatta'sında ondan rivayette bulunmuştur. Umarım onda sıkıntı yoktur.” demiştir. Abbas, Yahyâ b. Ma'în'den şöyle nakletmiştir: “Aclan, Muhammed b. Amr'dan daha güvenilir biridir. Ancak İbn İshâk'a göre o (Muhammed b. Amr) bana daha sevimlidir (tercihimdir).” Yahya b. Sâid de onun tercih edilen biri olmadığını söylemiştir.⁴⁸⁰ İbn Ebî Hayseme, Tarih'inde Muhammed b. Amr'ın hadislerine kendi sözlerini katmasından dolayı insanların daima ondan sakınmaları gerektiğini söylemiştir.⁴⁸¹

Hata yapan biri olduğu haber verilen Muhammed b. Amr hicrî 144/145 (m. 762/763) yılında vefat etmiştir.⁴⁸²

1.4.3.1.2.4. Ebû Seleme b. Abdirrahman b. Avf b. Abdi Avf b. Abd b. el-Hâris b. Zühre b. Kilâb b. Mürre b. Ka'b el-Kureşî ez-Zührî (ö. 104/ 723)

Tabiinden olup Kureyşin ileri gelenlerinden biri olan Ebû Seleme b. Abdirrahman hicrî 20 (m. 641) kusur dolaylarında doğmuştur.⁴⁸³ İbn Abdilber, nesep ehlinin (uzmanlarının) tercihiyle en doğru görüşe göre isminin Abdullah olduğunu söylemiştir. Zührî kendisine İbrahim b. Abdillâh b. Karız'ın, onlardan daha fazla hadis bilen kimsenin olmadığını söyleyerek haber verdiği kimselerden birinin Urve b. Zübeyr bir diğerinin de Ebû Seleme b. Abdirrahman olduğunu belirtmiştir. Ebû Zür'a onun hakkında “sika imam” diyerek kanaatini belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medinî, İbni Ma'în, Ebû Hâtim, Ebû Dâvud ve Yakub b. Şeybe onun babasından

⁴⁸⁰ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 6, s.136,137.

⁴⁸¹ İbn Ebî Hayseme, *Tarihu İbn Ebî Hayseme*, Cilt 2, s. 322.

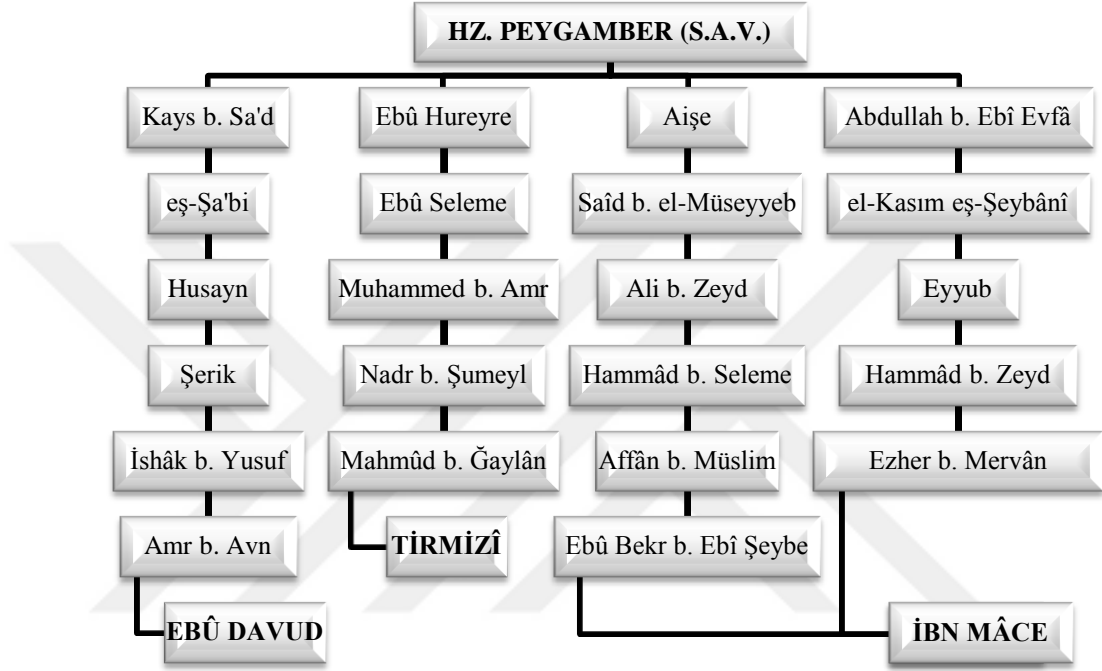
⁴⁸² İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 7, s. 377.

⁴⁸³ İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 5, s. 1.

rivayette bulunduğu hadislerin mürsel olduğunu belirtmişlerdir. İbn Abdilber ise onun babasından hadis işitmediğini ileri sürmüştür.⁴⁸⁴ Abdurrahman b. Avf hicrî 104 (m. 723) diğer bir rivayete göre hicrî 94 (m. 713) yılında Medine’de vefat etmiştir.⁴⁸⁵

Ebû Hüreyre⁴⁸⁶

Şekil 1.18. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Genel Sened Şeması

1.4.3.1.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi

Ebû İsa Muhammed et-Tirmizî bu hadisi Ebû Hüreyre tarikiyle nakletmiştir. Ebû Hatim, Ebû Ahmed Mahmud b. Ğaylan el-Adevî'nin güvenilir biri olduğunu söylemiştir.⁴⁸⁷ Cerh ve Ta'dîl imamlarından Ali b. el-Medinî, Yahyâ b. Maîn ve İmam Nesaî tarafından Ebu'l-Hasan en-Nadr b. Şümeyl'in sika olduğu belirtilmiştir. Ebû Hâtim onu "sikadır ve sahibi sünendir" şeklinde zikretmiştir.⁴⁸⁸ İmam Tirmizî, Ebû'l-Hasan Muhammed b. Amr el-Medenî ve Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf'ın sika olduklarını ve hadisin sened yönünden de Hasen-Garib olduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁹ İbn Ebî Hayseme, Muhammed b. Amr'ın rivayet ettiği hadislere sözlerini de katması nedeniyle

⁴⁸⁴ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 6, s. 352.

⁴⁸⁵ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 5, s. 1.

⁴⁸⁶ Bkz. s. 46, 48.

⁴⁸⁷ İbn Ebî Hatîm, **el-Cerh**, Cilt 8, s. 291.

⁴⁸⁸ İbn Ebî Hâtîm, **el-Cerh**, Cilt 8, s. 477.

⁴⁸⁹ *Tirmizi, Rada', 10.*

insanların daima ondan sakınmaları gerektiğini söylemiştir.⁴⁹⁰ Muhammed b. Amr hakkındaki olumsuz yaklaşımlar hadisi zayıf derecesine düşürmüştür.

Bu konuda Âişe, Muâz b. Cebel, Abdullah b. ebî Evfâ, Suraka b. Mâlik b. Cu'şum, Talk b. Ali, İbn Abbâs, Ümmü Seleme, Enes ve İbn Ömer'den de hadis aktarılmıştır. Ebû Hüreyre'den gelen hadisin bu senediyle yani Muhammed b. Amr, Ebû Seleme ve Ebû Hüreyre rivayeti Hasen-Garibtir.⁴⁹¹ İmam Tirmizî'nin kullanmış olduğu "Hasenün Garîbun" ifadesi "Hasan li zâtihi"ye tekabül etmektedir.⁴⁹² Nasıruddin el-Elbanî de Ebû Hüreyre tarikiyle nakledilen bu rivayetin senedinin Hasen-Sahih olduğunu söylemiştir.⁴⁹³

1.4.3.2. İkinci Hadisin Metni

حَدَّثَنَا هَنَّادٌ قَالَ: حَدَّثَنَا مُلَازِمٌ بْنُ عَمْرٍو، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بَدْرٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ طَلْقٍ، عَنْ أَبِيهِ طَلْقِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا الرَّجُلُ دَعَا زَوْجَتَهُ لِحَاجَتِهِ فَلْتَأْتِيهِ، وَإِنْ كَانَتْ عَلَى التُّورِ." "هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ"

1.4.3.2.1. Hadisin Tercümesi

Tirmizî ⇒ Hennâd ⇒ Mülâzim b. Amr ⇒ Abdullah b. Bedr ⇒ Kays b. Talk ⇒ Babası Talk b. Ali isnadıyla gelen rivayete göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Erkek ihtiyacı için zevcesini çağırdığında zevcesi tandır başında olsa bile hemen kocasına gelsin." İmam Tirmizî: "Bu hadis Hasen Garibtir." demiştir.⁴⁹⁴

Şekil 1.19. Sened Şeması

⁴⁹⁰ İbn Ebî Hayseme, *Tarihu İbn Ebî Hayseme*, Cilt 2, s. 322.

⁴⁹¹ Tirmizî, *Rada'*, 10.

⁴⁹² Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, s. 101.

⁴⁹³ Nasıruddin el-Elbani, *Sahihü's-Sünen-i Tirmizî*, Cilt 1, s. 340.

⁴⁹⁴ *Tirmizî, Rada', 10; Kütüb-i Sitte* müellifleri içinde bu hadisi sadece Tirmizî tahrir etmiştir.

1.4.3.2.2. Ravileri

Tirmizî⁴⁹⁵

1.4.3.2.2.1. Ebû's-Serî Hennâd b. Serî b. Mus'ab b. Ebî Bekr b. Şebr b. Su'fûk et-Temîmî ed-Darimî el-Hanzelî el-Kûfî el-Verrâk (ö. 243/857)

Muhâddis, zâhid, huffazu'l-hadîs ve "Kûfe Rahibi" diye anılan ve "ez-Zühd" kitabının yazarı olan Hennâd b. Serî b. Mus'ab hicrî 152 (m. 769) yılında doğmuş ve Kûfe'de hayat sürmüş hadis âlimlerinden biridir.⁴⁹⁶ Ömrü boyunca hiç evlenmemiş ve cariyeye edinmemiştir.⁴⁹⁷

Ebû's-Serî Hennâd; Şerîk, İbn Ebî'z-Zinâd, Abdullah b. el-Mübârek, Muhammed b. Fudayl, Esât b. Muhammed el-Kureşî, Sufyân b. Uyeyne, İsâ b. Yûnus, Mülâzim b. Amr ve birçok zattan hadis almıştır. Hennâd b. Serî'den Ebu Hâtim, Ebû Zur'e, İbn Ebî'd-Dunyâ, Ebû'l-Abbâs es-Serrâc, Abdân el-Ehvezî, er-Remâdiyy, ed-Dekîkîyy ve Tirmizî ve geniş bir cemaat hadis ta'lim edip rivayet etmiştir.⁴⁹⁸

Ahmed b. Hanbel'e "Kufe'de kimden hadis alıp yazalım?" diye sorulduğunda Hennâd'ı tavsiye etmiştir.⁴⁹⁹ Yahyâ b. Maîn onu "hâfız, âbid", Ebû Hâtim de onu "sadûk" diye taltif etmiştir.⁵⁰⁰ Nesâî ve İbn Hacer onu "sika" diye anlatmış,⁵⁰¹ İbn Hibbân el-Büstî de es-Sikat adlı eserinde kendisinden bahsetmiştir.⁵⁰² Ebû's-Serî Hennâd b. Serî, hicrî 243 (m. 857) yılının Rabîü'lâhir ayında vefât etmiştir.⁵⁰³

1.4.3.2.2.2. Mülâzim b. Amr b. Abdullah b. Bedr el-Yemâmî el-Hanefî (ö.?)

Mülâzim b. Amr, Yemâme ehlinden olup lakabı Lezim / Lezîm olan Mülâzim b. Amr Basra'da ikamet etmiştir. Mülâzim b. Amr, Abdullah b. Bedr (dedesi), İbn Kays, Abdullah b. en-Nu'mân, Muhammed b. Câbir, Mûsâ b. Necde ve başkalarından rivayette bulunmuştur. Ondan da Müsedded, Ebû Nuaym, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, İbrâhîm b. Mûsâ, İclî, Haccâc b. el-Minhâl, Muhammed b. Mihrân el-Cemâl, Süleymân

⁴⁹⁵ Bkz. s. 98, 99.

⁴⁹⁶ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 11, s.465; Zirkilî, **el-'Âlâm**, Cilt 8, s. 96;

⁴⁹⁷ Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffaz**, Cilt 2, s.70.

⁴⁹⁸ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 11, s.465.

⁴⁹⁹ Zehebî, **a.g.e.**, Cilt 11, s.466.

⁵⁰⁰ Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffaz**, Cilt 2, s.70.

⁵⁰¹ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 11, s. 71.

⁵⁰² İbn Hibbân, **Sikat**, Cilt 9, s. 246.

⁵⁰³ İbn Hacer, **a.g.e.**, Cilt 11, s. 71.

b. el-Harb, Abdullah b. Abdulvehhâb, Hennâd b. Serî gibi pek çok kimsenin yanı sıra Basra halkı rivayette bulunmuştur.⁵⁰⁴

Ebû Tâlib, Ahmed b. Hanbel'e Mülâzim b. Amr'ın mevsukiyetini sorduğunda onun sika kişilerden olduğunu haber vermiştir.⁵⁰⁵ Abdullah babası Ahmed b. Hanbel'den Yahyâ b. Saîd'in Mülâzim b. Amr'ı İkrime b. Ammâr'dan üstün tutup tercih ettiğini ve hadis bakımından ondan daha sika biri olduğunu nakletmiştir. Yahyâ b. Maîn, Nesâî ve Ebû Zur'a onun sika ve sağlam bir kimse olduğunu; ancak Ebû Hâtim onun "lâ be'se bih, sadûk" biri olduğunu söylemişlerdir. Aynı şekilde Ebû Dâvûd da onun için "leyse bihi be's" diyerek görüş belirtmiştir.⁵⁰⁶ İclî onun sika olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁷ Ebû Bekr ed-Deb'î onun hakkında "fihi nazar" görüşünü beyan etmiş, ed-Darekutnî Yemâmî ise "Sikadır. Hadisi tahrir edilir" demiştir.⁵⁰⁸

1.4.3.2.2.3. Abdullah b. Bedr b. Amîre b. el-Hâris el-Hanefî el-Yemâmî (ö.?)

Bu hadisin senesinde yer alan ve kendisinden bu hadisi nakleden Mülâzim b. Amr'ın dedesidir. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb, Talk b. Ali el-Hanefî, Abdurrahman b. Ali b. Şeybân, Abdullah b. Abbâs, Kays b. Talk, Muhammed b. Ka'b el-Kurezî ve Ebû Kesîr es-Sahmî'den hadis öğrenip rivayette bulunmuştur. Ondandır Eyyûb b. Utbe, Cehdem b. Abdullah el-Kaysî, İkrime b. Ammâr, Ömer b. Cabir el-Hanefî, Muhammed b. Cabir, Mülâzim b. Amr (torunu), Yemâmîler, Yâsîn b. Muâz ez-Ziyât el-Kûfî ve birçok ravi hadis ta'lim edip rivayette bulunmuştur.

Yahyâ b. Maîn, Ebû Zur'a, Ahmed b. Hanbel ve el-İclî'den Abdullah b. Bedr'in sika olduğu bilgisi aktarılmıştır.⁵⁰⁹ Muhammed b. Hibbân da Abdullah b. Bedr'i es-Sikat adlı maruf eserinde zikretmiştir.⁵¹⁰

1.4.3.2.2.4. Kays b. Talk b. Ali b. el-Münzir el-Hanefî el-Yemâmî (ö.?)

Sahabî olmayıp tabiîndendir. Babasından rivayette bulunmuştur. Ondandır Abdullah b. Bedr, Muhammed b. Cabir, Eyyûb b. Utbe, Sırâc b. Ukbe, İsâ b. Haysem ve Mûsâ b. Umeyr es-Semâlî rivayette bulunmuştur. İclî onun Yemâmlı, tabiî ve sika olduğunu

⁵⁰⁴ İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 9, s. 195; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, Cilt 8, s. 435; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 29, s. 189.

⁵⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 29, s. 189.

⁵⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 29, s. 190; İbn Hâcer, *Lisânü'l-mîzân*, Cilt 7, s. 398.

⁵⁰⁷ İclî, *Tarihü's-Sikât*, Cilt 2, s. 296.

⁵⁰⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 10, s. 385.

⁵⁰⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 14, s. 325.

⁵¹⁰ İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 5, s. 16.

babasının da sahabî olduğunu bildirmiştir. Ebû Mûsâ onu “ez-Zeyl”de zikredip Ca’fer ve ondan başka kimseler onu ashab arasında saydığını söylemiştir. İbn Hibbân onu es-Sikat ismiyle maruf kitabında zikretmiştir. Bunun yanında Ahmed b. Hanbel’den nakledildiğine göre başkalarının ondan daha güvenilir olduğunu söylemiş, İmam Şafî de: “Bize Kays b. Talk’ın güvenilirliği soruldu. Ancak onu tanıyıp da sözü bize göre geçerli olacak birini bulamadık.” demiştir. İbn Maîn, insanların ekseriyetine göre Kays’ın hadisiyle ihticac olmayacağını söylemiştir. Oysa Osman b. Sa’d’dan gelen rivayete göre İbn Maîn onun güvenilir biri olduğunu söylemiştir.⁵¹¹ İbnu’l-Kattân “onun haberinin hasen olduğu ve sahih olmaması gerektiğini” söylemiştir.⁵¹²

İbnu’l-Cevzî’nin kaleme aldığı “ed-Duafa ve’l-Metrûkîn” adlı eserinde Kays b. Talk’tan söz etmiş ve babasından naklettiği (abdestliyen) erkeklik organına dokunma ile ilgili hadisi Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn el-Bağdâdî’nin zayıf gördüklerini, Ebû Hâtim ile Ebû Zur’a’nın da onunla ihticac olmayacağını dair görüşlerini nakletmiştir.⁵¹³ İbn Hacer ise onunla ilgili kanaatini bildirirken onun “saduk” olduğunu söylemiştir.⁵¹⁴

1.4.3.2.2.5. Ebû Ali Talk b. Ali b. el-Münzir b. Kays b. Amr b. Abdullah b. Amr b. Abduluzza el-Hanefî es-Sühaymî el-Yemâmî (ö.?)

Benî Hanîfe kabilesine mensup olan Talk b. Ali Yemâme’de yaşadığı naklelmıştır. Bir heyetle Medine’ye gelmişti. Harç yapma işinde usta olan Talk b. Ali Mescid-i Nebevî’nin yapımında çalışmıştı.⁵¹⁵

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sohbetlerinde bulunmuş ve ondan hadis öğrenip rivayet etmiştir. Ondan Kays (oğlu) ve Halide (kızı), Abdullah b. en-Nu’mân es-Suhaymî, Abdullah b. Bedr, Abdullah b. Kuveyd ve Abdurrahman b. Ali b. Şeybân hadis rivayetinde bulunmuştur.⁵¹⁶

Nesâî el-Müctebâ’da Hennâd b. es-Serîy, Mülâzim, Abdullah b. Bedr, Kays b. Talk, Talk b. Ali tarihiyle Talk b. Ali’nin dilinden şöyle aktarmıştır: Heyet halinde Peygamber’e (s.a.v.) gelerek ona biât ettik. O’nunla beraber namaz kıldık.

⁵¹¹ İbn Hacer, **Tehzîbü’t-Tehzîb**, Cilt 8, s. 356.

⁵¹² Zehebî, **Mîzânü’l-İ’tidal**, Cilt 3, s. 397.

⁵¹³ İbn el-Cevzî, Ebû’l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzî, **ed-Duafâ ve’l-metrûkîn**, (Thk. Abdulah el-Kadî), Cilt 3, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1406, Cilt 3, s. 20.

⁵¹⁴ İbn Hacer, **Takrîbü’t-Tehzîb**, s. 457.

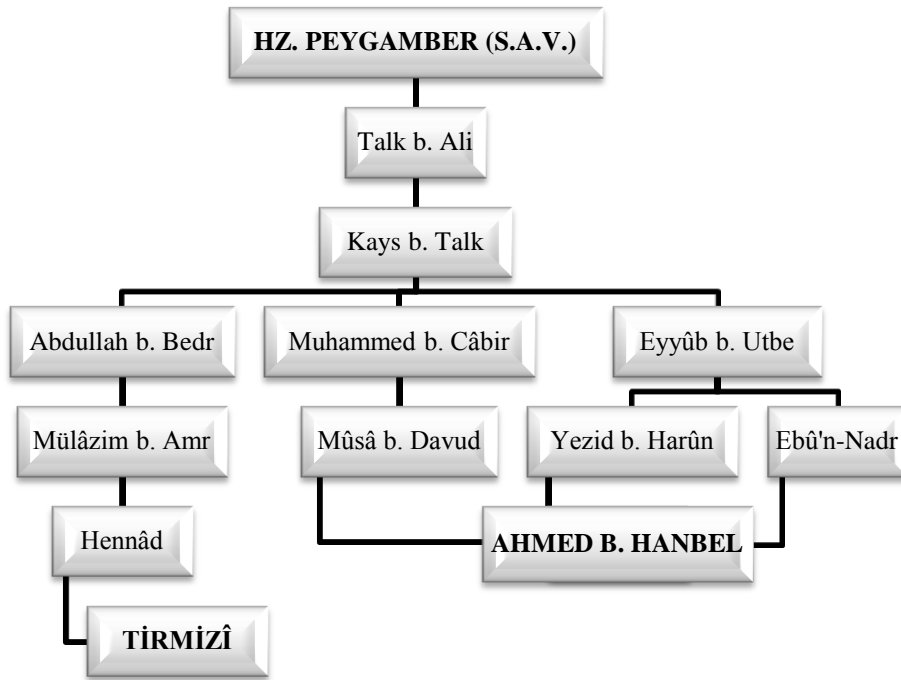
⁵¹⁵ Ebû Nuaym, **Ma’rifetü’s-sahâbe**, Cilt 3, s. 1568.

⁵¹⁶ İbn Hacer, **Tehzîbü’t-Tehzîb**, Cilt 5, s. 329; Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, Cilt 3, s. 456.

Memleketimizde bir havra bulunduğunu ona söyledik. Kendi abdest suyundan arta kalanını bize vermesini talep ettik. Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.) su talep etti, abdest alıp suyu da çalkalayıp bir kabin içine döktü. Bize Suyu almamızı emir buyurarak şöyle buyurdu: “İşte şu an çıkıp gidiniz. Yurdunuza ulaşınca havranızı alaşağı edip şu suyu onun yerine serpin ve o yeri de mescid olarak istimal edin.” Bunun üzerine dedik ki: “Yurdumuz Irak, sıcaklık hayli fazla olmasından dolayı bu su buharlaşarak uçup gidebilir.” O da: “*Bu suya su ekleyin, çünkü ekleyeceğiniz su ancak suyun güzelliğini artırır*” buyurdu. Çıkıp yurdumuza vardık. Havramızı alaşağı ettik. Onun yerine o suyu serptik. Burayı (yeniden inşa edip) mescid yaparak burada ezan okuduk. Buranın hizmetini yapan rahibi Tay kabilesinden biri idi. Okunan ezanı işitince şöyle söyledi: “Bu gerçek olan bir çağrıdır.” Ardından vadinin tepesine doğru yönelip yol tuttu. Ondan sonra o rahibi bir daha görmedik.⁵¹⁷

Talk'ın rivayetleri ilk dönem muhaddsilerinden olan Ahmed b. Hanbel, Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ebû Dâvûd, Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe, İbn Mâce, Tirmizî, İbn Huzeyme ve İbn Hibbân'a ait eserlerde yer almıştır.

Şekil 1.20. Hadisin Genel Sened Şeması

⁵¹⁷ Nesâî, Mesâcid, 11.

1.4.3.2.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi

Hadisin senedinde yer alan Hennâd hakkında Ahmed b. Hanbel müsbet yönde görüş belirtmiştir.⁵¹⁸ Yahyâ b. Maîn de Hennâd'ı “hâfız, âbid”, Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî de onu “sadûk” diye taltif etmiştir.⁵¹⁹ Nesâî ve İbn Hacer onu “sika” diye belirtirken,⁵²⁰ İbn Hibbân el-Büstî de onu sika ve güvenilir biri olarak zikretmiştir.⁵²¹

Ahmed b. Hanbel, Mülâzim b. Amr'ı sika kimselerden saymıştır.⁵²² Yahyâ b. Maîn, Nesâî ve Ebû Zur'a onun sika ve sağlam biri olduğunu bildirirken Ebû Hâtim onun “lâ be'se bih, sadûk” biri olduğunu söyleyip belirtmiştir. Aynı şekilde Ebû Dâvûd da Mülâzim b. Amr hakkında “leyse bihi be's” demiştir.⁵²³ İclî onun sika olduğunu söylemiştir.⁵²⁴ Mülâzim b. Amr'ın vefat tarihi hakkında bir malumata ulaşılmamıştır. Hadisi kendisinden rivayet ettiği kişi dedesi olup onunla görüşmüş olması muhtemeldir.

Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, el-İclî ve Ebû Zur'a bu hadisin senedinde yer alan ve vefat tarihi bilinmeyen Mülâzim b. Amr'ın dedesi olan Abdullah b. Bedr'in güvenilir ve sağlam bir kimse olduğunu söylemişlerdir.⁵²⁵ Öte yandan İbn Hibbân da onun sika ve emin biri olduğunu belirtmiştir.⁵²⁶

Sahabî olmayıp tabiînden olan ve vefat tarihi bilinmeyen Kays b. Talk'ı İbn Hibbân, es-Sikat'ta zikretmiştir. Şafî: “Bize Kays b. Talk hakkında soruldu. Oysa onu tanıyıp da haberi yanımızda geçerli olacak birini bulamadık.” dedi. İbn Maîn, insanların çoğu Kays'ın hadisiyle ihticac olmayacağını söylemiştir. Osman b. Sa'd'dan gelen rivayette İbn Maîn onu tevsik etmiştir.⁵²⁷ “Ed-Duafa ve'l-metrûkîn” adlı eserinde İbnü'l-Cevzî, onun ismini zikretmekle beraber Ebû Hâtim ve Ebû Zur'a'nın onunla hüccet

⁵¹⁸ Zehebî, **a.g.e.**, Cilt 11, s.466.

⁵¹⁹ Zehebî, **Tehzîbü'l-Huffaz**, Cilt 2, s.70.

⁵²⁰ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 11, s. 71.

⁵²¹ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 9, s. 246.

⁵²² Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Cilt 29, s. 189.

⁵²³ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Cilt 29, s. 190; İbn Hâcer, **Lisânü'l-mîzân**, Cilt 7, s. 398.

⁵²⁴ İclî, **Tarihü's-Sikât**, Cilt 2, s. 296.

⁵²⁵ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Cilt 14, s. 325.

⁵²⁶ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 5, s. 16.

⁵²⁷ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 8, s. 356.

olunmayacağı yönündeki görüşlerini de nakletmiştir.⁵²⁸ İbn Hacer ise onun “saduk” olduğunu söylemiştir.⁵²⁹

Talk b. Ali bir heyetle Medine’ye geldi. Mescid-i Nebevî’nin yapımında çalışmış,⁵³⁰ Hz. Peygamber’i (s.a.v.) görme ve ondan hadis rivayet etme fırsatını yakalamıştır.⁵³¹

Hadisin senedinde bulunan Mülâzim b. Amr hakkındaki değerlendirmelerde “lâ be’s bih” ve “leyse bihi be’s” denilmiş olması⁵³² ve kendisiyle dedesi Abdullah b. Bedr arasında diğer raviler arasında bir inkita’ olup olmadığı tam bilinmediğinden hadisin sıhhatine halel getirmektedir. Öte yandan hadisin sıhhat derecesini bozan nedenlerden biri de hadisin sened zincirinde bulunan Kays b. Talk’tır.

Her ne kadar İbn Hibbân, Kays b. Talk’ı *es-Sikat*’ta zikretmiş, Osman b. Sa’d’dan gelen rivayette İbn Maîn onu güvenilir olduğunu teyid etmiş ve İbn Hacer de “saduk” olduğunu⁵³³ söylemişse de İmam eş-Şafîî onun güvenilirliği hakkında net bir cevap vermekten kaçınmıştır. İbn Maîn, insanların ekseriyetine göre Kays’ın hadisiyle ihticac olmayacağını söylemiş, İbnü’l-Cevzî onunla ihticac olunmayacağını dair Ebû Hâtim ile Ebû Zur’a’nın görüşlerini *ed-Duafa ve’l-Metrûkîn* adlı eserinde zikredip nakletmiştir.⁵³⁴ Böylece Kays b. Talk hakkındaki olumsuz kanaatler, bu hadisin sened bakımından sahih olmasına engeldir. Tirmizî de sened bakımından bu hadisi “hasen garib” olarak nitelemiştir. Yani hadis ne sahih ne de zayıftır; hasendir.⁵³⁵ Ancak Nesâî ve İbn Hibbân bu hadisi tashîh ederken Elbânî de bu görüşü desteklemiştir.⁵³⁶

1.4.3.3. Üçüncü Hadisin Metni

حَدَّثَنَا وَاصِلُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فَضَيْلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَبِي نَصْرٍ، عَنْ مُسَاوِرِ الْجَمِيرِيِّ، عَنْ أُمِّهِ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَيُّمَا امْرَأَةٍ مَاتَتْ وَرَزَّوْجُهَا عَنْهَا رَاضٍ دَخَلَتْ الْجَنَّةَ." "هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ"

⁵²⁸ İbn el-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzî, **ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn**, (Thk. Abdulah el-Kadî), Cilt 3, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1406, Cilt 3, s. 20.

⁵²⁹ İbn Hacer, **Takrîbü't-Tehzîb**, s. 457.

⁵³⁰ Ebû Nuaym, **Ma'rifetü's-Sahâbe**, Cilt 3, s. 1568.

⁵³¹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Cilt 3, s. 456; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 5, s. 329.

⁵³² Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Cilt 29, s. 190; İbn Hacer, **Lisânü'l-mizân**, Cilt 7, s. 398.

⁵³³ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 8, s. 356; İbn Hacer, **Takrîbü't-Tehzîb**, s. 457.

⁵³⁴ İbn el-Cevzî, **ed-Duafâ ve'l-metrûkîn**, Cilt 3, s. 20.

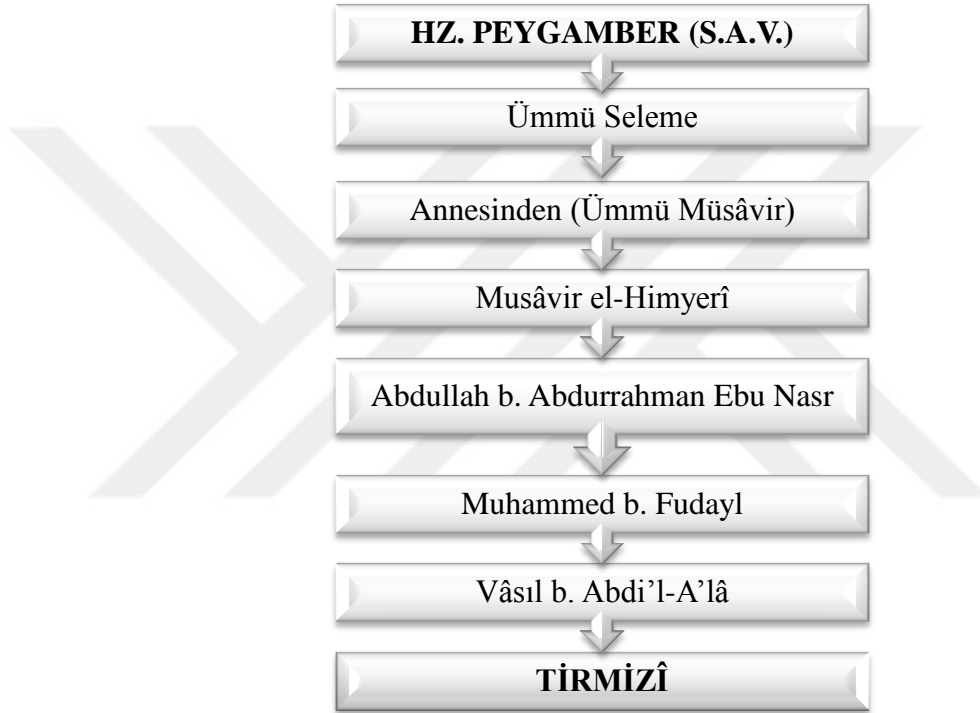
⁵³⁵ Çakan, **Hadis Edebiyatı**, s. 101.

⁵³⁶ Elbânî, Muhammed Nasırüddin, **Sahihü't-Terğîb ve't-Terhib**, 5. Baskı. Riyad: Mektebetü'l-Ma'rif, 2000, Cilt 2, s. 199.

1.4.3.3.1. Hadis Tercümesi

Tirmizî ⇒ Vâsıl b. Abdi'l-A'lâ ⇒ Muhammed b. Fudayl ⇒ Abdullah b. Abdurrahman Ebû Nasr ⇒ Musâvir el-Himyerî ⇒ Annesinden ⇒ Ümmü Seleme isnadıyla nakledilen rivayete göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Her hangi bir kadın kocası ondan razı olduğu halde ölürse (o kadın) cennete girer.” İmam Tirmizî: “Bu hadis Hasen Garibtir.”⁵³⁷

Şekil 1.21. Sened Şeması

1.4.3.3.2. Ravileri

Tirmizî⁵³⁸

⁵³⁷ İbn Mâce, Nikâh, 4; Tirmizi, Rada' 10.

Hadisin *Kütüb-i Sitte*'de yer alan diğer varyantları:

1. İbn Mâce'nin *Sünen*'inin *Nikâh* (4) bölümünde geçmektedir:

• حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ أَبِي نَصْرِ عَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ مُسَاوِرِ الْجَمِيرِيِّ، عَنْ أُمِّهِ،
" قَالَتْ: سَمِعْتُ أُمَّ سَلَمَةَ تَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " أَيُّمَا امْرَأَةٍ مَاتَتْ وَرَوَّجَهَا عَنْهَا رَاضٍ دَخَلَتْ الْجَنَّةَ "

⁵³⁸ Bkz. s. 98, 99.

1.4.3.3.2.1. Ebû'l-Kâsım Vâsıl b. Abdi'l-A'lâ b. Vâsıl et-Temîmî el-Esdî el-Kûfî (ö. 244/859)

Ebû Muhammed el-Kufî diye de bilinen Ebû'l-Kâsım Vâsıl b. Abdi'l-A'lâ; Ebû Bekr b. Ayyâş, Vekî' b. el-Cerrâh, Yahyâ b. Âdem, Esbât b. Muhammed, Ebû Usame Hammâd b. Usâme, Muhammed b. Fudayl ve birçok kimseden hadis tahsil edip rivayet etmiştir. Ondan da Buhârî hariç Ebû Hâtim, Ebû Zur'a, İbn Ebî Asım, Bakîy b. Mahled, Tirmizî ve büyük bir cemaat hadis rivayet etmiştir.⁵³⁹

İbn Hâcer onun sika ve güvenilir biri olduğunu haber vermiş,⁵⁴⁰ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân da onun sika olduğunu söylemiştir.⁵⁴¹ Ebû Hâtim Vâsıl b. Abdi'l-A'lâ'nın saduk olduğunu, Nesâî ve Muhammed b. Abdillâh el-Hadramî de onun sika olduğunu söyleyip belirtmişlerdir.⁵⁴²

Vâsıl b. Abdi'l-A'lâ hicrî 244 (m. 859) yılında vefat etmiştir.⁵⁴³

1.4.3.3.2.2. Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. Fudayl b. Gazvân ed-Dabbî (ö. 195/811)

İmam, saduk ve hafız olan Muhammed b. Fudayl “ed-Duâ”, “ez-Zühd” ve “es-Siyâm” ve daha başka kitaplarının müellifidir. Babasından, Husayn b. Abdîrrahman, Beyân b. Bişr, Asım b. el-Ahvel, Umare b. el-Ka'ka', İbrâhîm el-Hecerî ve çok sayıdaki bir topluluktan hadis rivayet etmiştir. Ahmed, Ebû Ubeyde, İshâk, Ali b. Harb, Ahmed b. Budeyl, Amr b. Ali, Ahmed b. Sinân el-Kattân ve daha birçok kişi Muhammed b. Fudayl'den hadis rivayet etmiştir.⁵⁴⁴

Ahmed b. Hanbel onunla ilgili “O hasenu'l hadîs ve Şîfidir” derken Ebû Dâvud es-Sicistânî de “Şîf ve aşırı bir istikamette idi” sözlerini kullanmıştır. İmâm Zehebî onun aşırı oluşu Hz. Ali'ye karşı savaşıp onunla bu durum hususunda çekişip tartışanlara karşı olduğunu söylemiştir. Hasan b. el-Îsâ b. Masercis İbnu'l-Mübarek'e Esbât ve İbn Fudayl'ı sorar ancak o sükût edip cevap vermez. Aradan üç gün geçtiğinde “Ey Hasân! Ben dostlarımızın o ikisinden razı olduklarını düşünmüyorum” şeklinde cevap

⁵³⁹ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Cilt 30, s. 405;

⁵⁴⁰ İbn Hacer, **Takrîbü't-Tehzîb**, s. 579.

⁵⁴¹ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 9, s. 231.

⁵⁴² İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 11, s. 104.

⁵⁴³ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 9, s. 231.

⁵⁴⁴ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 9, s.173.

vermiştir. Öte yandan Sahihlerin sahipleri kendisiyle ihticâc etmişlerdir.⁵⁴⁵ İbn Maîn onu mevsukiyetini ileri sürerken Ebû Zur'a onun saduk olduğunu belirtmiştir. Nesâî onun için “leyse bihi be’s” Ebû Hâtim de “şeyh”⁵⁴⁶ demiştir. Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî onun güvenilir bir kişi olduğunu açıklamıştır. Ayrıca İbn Sa’d onun “sika, sadûk, kesiru’l hadîs, Şîî” olduğunu belirtmiştir. İclî onun güvenilir biri olduğunu, ancak Şîî olduğunu ifade ederken, İbn Şahîn de onu es-Sikat’ta anmıştır. Ali b. el-Medîni’ye göre o hadiste sika ve sebt biriydi. Aynı şekilde ed-Darekûtnî de onun hakkında “Osman’a yamukluk yapmıştır; ancak hadiste sikaydı” demiştir. Yakûb b. Süfyân da onun “sika, Şîî olduğunu söylemiştir.⁵⁴⁷

Muhammed b. Fudayl hicrî 195 (m. 811) yılında vefat etmiştir.⁵⁴⁸

1.4.3.3.2.3. Ebû Nasr Abdullah b. Abdurrahman ed-Dabbî (ö.?)

Ebû Nasr Abdullah b. Abdurrahman; Enes b. Malik, Sâlim b. Ebî'l-Ca'd, Musâvir el-Himyârî ve birçok kimseden hadis öğrenip nakletmiştir. Ondan da Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Şibrime, Süfyân b. Uyeyne, Muhammed b. Fudayl ve çok sayıda ravi hadis nakletmiştir. Ahmed b. Hanbel onun güvenilir, Ebû Hâtim de salih biri olduğunu söylemiştir.⁵⁴⁹

Tirmîzî’de ona ait iki hadis vardır. Bunlardan biri Hz. Ali’nin faziletine dair diğeri de “kocası ondan razı olduğu bir halde ölen kadın” ile ilintili hadis olup ikincisini İbn Mâce de Sünen’inde rivayet etmiştir.⁵⁵⁰ İbn Hacer de onun sağlam ve sika biri olduğunu belirtmiştir.⁵⁵¹

⁵⁴⁵ Zehebî, **Siyeru A’lami’n-Nübelâ**, Cilt 9, s.174,175.

⁵⁴⁶ *Şeyh* (ç. Şuyûh, Eşyâh, Meşihat / المشيخة، الأشياخ، الشيوخ، الشيخ ج.) 1. Kendisinden hadis alınan kimse, hoca. Bkz. Şuyûh (Kitapları); 2. Üstad-ı kâmil/tam, mükemmel hoca mertebesine ulaşan zat; Hadîs âlimleri hakkında mutlak olarak kullanıldığında İbnu's-Salâh (ö. 643) kastedilir; 4. Kendisine unutkanlığın galip geldiği yaşlı kimse; 5. Ta’dîlin, Irâkî’ye göre dördüncü, Sehâvî’ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i’tibâr için alınır; 6. Hadis öğrenim ve öğretimiyle özellikle ilgisi olmadığı halde bir vesileyle bazı hadisler elde etmiş olan ve bunları rivâyet eden kimse (Bkz. Aydınli, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 316)

⁵⁴⁷ İbn Hacer, **Tehzîbü’t-Tehzîb**, Cilt 9, s. 406.

⁵⁴⁸ Kelâbâzî, **Ricâlu Sahîhi’l-Buhârî**, Cilt 2, s. 674.

⁵⁴⁹ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, Cilt 15, s. 231-232.

⁵⁵⁰ İbn Hacer, **Tehzîbü’t-Tehzîb**, Cilt 5, s. 300.

⁵⁵¹ İbn Hacer, **Takrîbü’t-Tehzîb**, s. 311.

1.4.3.3.2.4. Ebû Yahyâ Musâvir el-Himyerî el-Anberî (ö.?)

Musâvir el-Himyerî meçhûl bir râvi olduğu tespit edilmiştir. Annesinden rivayette bulunmuştur. Annesi de Ümmü Seleme'den rivayette bulunmuştur. Ebû Nasr Abdullah b. Abdurrahman ed-Dabbî de ondan hais rivayet etmiş, Tirmizî ve İbn Mâce de bu haberi Abdullah b. Abdurrahman'dan nakletmişlerdir.⁵⁵² Onda cehalet olup haberi de münker olduğu kaydedilmiştir.⁵⁵³ Nitekim İbn Hacer el-Askalânî, onun haberinin münker olduğuna dair Zehebî'nin hattıyla kıraat ettiğini söylemiştir.⁵⁵⁴

1.4.3.3.2.5. Ümmü Müsâvir el-Himyerî (ö.?)

Müsâvir el-Himyerî'nin annesi olup Ümmü Seleme'den rivayette bulunmuş oğlu da annesinden rivayet etmiştir. Tirmizî ve İbn Mâce de onlardan rivayette bulunmuştur.⁵⁵⁵ Oğlu gibi onun da hakkında malumat bulunmamıştır. Oğluya rivayetlerinde teferrüd ettikleri tespit edilmiştir.⁵⁵⁶

1.4.3.3.2.6. Ümmü Seleme Hind bint Ebî Umeyye Suheyl (Huzeyfe) b. Muğîre el-Kureşîyye el-Mahzûmiyye (ö. 62/681)

Ümmü'l-Mü'minin Hind binti Ebî Umeyye peygamberlikten on üç yıl evvel 597 yılında doğmuştur. Adı Remle olmayıp Hind'dir; ancak Ümmü Seleme künyesiyle şöhret bulmuştur. Kayaklarada nesebi Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Mürre'de birleşip Mahzûmoğullarına mensup olduğu, annesi Âtike bint Âmir ise Firâsoğulları'ndan olduğu bilgisi yer almıştır. İslâm'ı ilk kabul edenlerden Ebû Seleme el-Mahzûmî ile evlenmiştir. Mekke'de müslümanların sıkıntılarla kuşatıldığı bir dönemde kocası ile birlikte Habeşistan'a hicret etmişti. Mekke'de İslâmiyet'in yayıldığı yönündeki mesnedsiz bir haber üzerine Mekke'ye dönmüştü. Daha sonra ailesinden koparılan Ümmü Seleme çeşitli eziyetlerle karşılaşmıştı. Kocasının ardından o da Medine'ye hicret etmişti.

Ebû Seleme, Uhud Gazvesi'nde aldığı yaranın yeniden takarruh etmesi üzerine hastalanmıştı. Hastalığında eşinden, ölümünden sonra kimseyle evlenmemesini talep

⁵⁵² Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 27, s. 425; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 527; İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, (Thk. Dairetu'l-ma'rifetu'n-nizamiyye), 3. Baskı, Cilt 7, Beyrut: Müessesetu'l-A'lemî, 1406/1986, Cilt 7, s. 383.

⁵⁵³ Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidal*, Cilt 4, s. 95.

⁵⁵⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 10, s. 103.

⁵⁵⁵ Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 35, s. 395.

⁵⁵⁶ Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidal*, Cilt 4, s. 615.

ettiyse de bu isteğinden vazgeçerek evlenmesini ve kendisinden daha hayırlı biriyle evlenmesi için de niyazda bulunmuştu. Ebû Seleme'nin vefatından sonra kendisine yapılan evlenme tekliflerine olumlu bir cevap vermemişti. Nihayet Hz. Peygamber (s.a.v.) ona izdivac teklifinde bulunmuştu. O da Allah Resulü'nün (s.a.v.) teklifini kabul etmişti.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eşleri arasında en çok hadis rivayet eden Hz. Aişe olup ondan sonra Ümmü Seleme gelip Hz. Peygamber'den (s.a.v.) duydukları dışında Ebû Seleme'den, Hz. Fâtıma ve Ca'fer b. Ebî Tâlib'ten 378 hadis nakletmiştir.

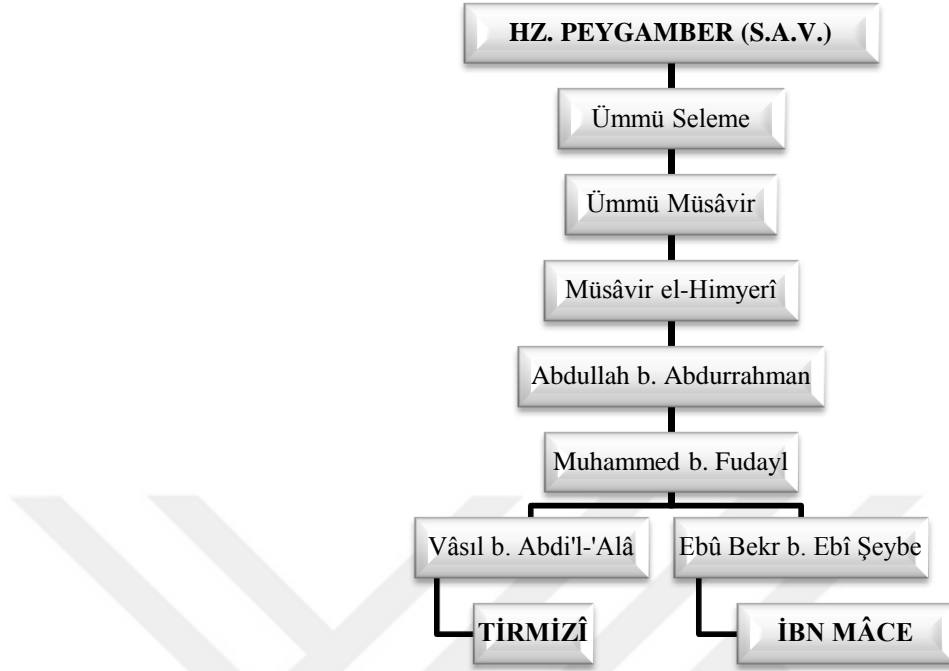
Necâşî'ye intikal eden heyetle ilgili durumları ve aralarında meydana gelen konuşmaları etraflıca bildiren haberi Ümmü Seleme rivayet etmiştir. Aktardığı rivayetlerden on üçü tanesi İmam Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî Buhârî'nin Sahih'i ile Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî'nin Sahih'inde yer alırken, üç tanesi de sadece Buhârî'nin el-Câmi'u's-Sahih'inde, üç tanesi de sadece Müslim'in el-Câmi'u's-Sahih'inde yer almıştır.

Kendisinden Ömer ile Zeyneb (çocukları), Âmir (kardeşi), Nâfi', Abdullah b. Râfi', Ebû Kesîr, Seffîne (âzatlı köleleri) ayrıca Hz. Âişe, Ebû Saîd el-Hudrî ve İbn Abbas gibi sahâbîler hadis alıp rivayet etmiştir. Ayrıca Ümmü Seleme'den hadis öğrenip rivayet eden halkanın içinde Hayre (Hasan-ı Basrî'nin annesi), Hişâm b. Urve, Amre bint Abdurrahman, Şa'bî, Esved b. Yezîd, Saîd b. Müseyyeb, İbn Ebû Müleyke, Mesrûk b. Ecda ve Süleyman b. Yesâr gibi tâbîler rivayette bulunmuştur.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hanımları içinde en son vefat eden eşi mü'minlerin annesi Ümmü Seleme olup hicrî 62 (m. 681) yılında Medine'de vefat edip Bakî' Mezarlığı'na defnedilmiştir. Bu tarih hicrî 59 (m. 679) ve hicrî 61 (m. 680) olarak da zikredilmiştir.⁵⁵⁷

⁵⁵⁷ İbn Sa'd, **et-Tabakatü'l-Kübra**, Cilt 8, s. 69-76; İbnu'l-Esîr, **Üsdü'l-ğabe**, Cilt 6, s. 289; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, **Tehzibu'l-Esmai vel-Luğa**, Cilt 4, (Thc. Mustafa Abdülkadir Ata), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Cilt 2, s. 361; Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Cilt 35, s. 317-320; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 2, s.201-210; İbn Hacer, **el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe**, Cilt 8, s. 342; İbn Hacer, **Takrîbü't-Tehzîb**, s. 754; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 12, s. 455-457.

Şekil 1.22. Hadisin Genel Sened Şeması

1.4.3.3.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi

İbn Hâcer hadisin sened halkasında yer alan Esbât b. Muhammed el-Kureşî'nin, sika olduğunu bildirirken,⁵⁵⁸ İbn Hibbân el-Büstî de onun ismine es-Sikat adlı eserinde yer vermiştir.⁵⁵⁹ Ebû Hâtim onunla ilgili saduk değerlendirmesinde bulunmuştur. Nesâî ve Muhammed b. Abdillâh el-Hadramî de onun sika olduğunu söylemiştir.⁵⁶⁰

İmam, saduk ve hafız olan Muhammed b. Fudayl hakkında Ahmed b. Hanbel, İbn Sa'd, Ebû Dâvud es-Sicistânî, İbnu'l-Mübarek, İclî, ed-Darekûtnî ve Yakûb b. Süfyân onu tevsik etmenin yanında Şîî olduğunu da bildirmişlerdir.⁵⁶¹ İbn Maîn onu tevsik ederken Ebû Zur'a onu saduk diye belirtmiştir. Ebû Hâtim onu değerlendirirken "şeyh", Ahmed b. Şuayb en-Nesâî de "leyse bihi be's" demiştir. Yine İbn Hibbân el-Büstî onun sika olduğunu belirtmiştir. Ebu'l-Hasen Alî b. Abdillâh el-Medîni'ye göre o hadiste sika ve sebt biriydi.⁵⁶² Hadis tenkitçileri tarafından mezhebî tenkide uğramışsa da güvenilirliği hususunda ortak bir kanaatin olduğu görülmektedir.

⁵⁵⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 579.

⁵⁵⁹ İbn Hibbân, *Sikat*, Cilt 9, s. 231.

⁵⁶⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 11, s. 104.

⁵⁶¹ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 9, s.173-175.

⁵⁶² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 9, s. 406.

Ebû Nasr Abdullah b. Abdurrahman için Ahmed b. Hanbel sika, Ebû Hâtim de salih ifadesini kullanmıştır.⁵⁶³ Tirmîzî’de ona ait iki İbn Mâce’de bir rivayet vardır.⁵⁶⁴ İbn Hacer de onun sika olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁵

Musâvir el-Himyerî meçhûl bir râvidir.⁵⁶⁶ Onda cehalet var haberi de münkerdir.⁵⁶⁷ Nitekim İbn Hacer el-Askalânî, onun haberinin münker olduğuna dair Zehebî’nin hattıyla okuduğunu söylemiştir.⁵⁶⁸ Musâvir el-Himyerî’nin annesi hakkında da malumat bulunmamaktadır. Oğluyla rivayetlerinde de teferrüd etmişlerdir.⁵⁶⁹

Bu incelemeler neticesinde ve İbnu’l-Cevzî’nin de “el-Vâhiyât”ta söylediği gibi Musâvir ve annesi meçhul râvidirler. İbn Hacer de Musâvir hakkında bunu tasrih edip ondan önce de Zehebî “el-Mîzân” (Mîzânü’l-İ’tidâl)’da onda cehaletin bulunduğunu, bu haberin münker olduğunu ve annesinden rivayetinde teferrüd edip annesinin de meçhul olduğunu söylemişti. Özetle anne ve oğulun cehaleti nedeniyle hadis sahih olmayıp münkerdir.⁵⁷⁰ Bu durumda cerh mertebesinin ikinci kısmından değerlendirilen münker haber sahibi ve kendisiyle ihticac olmayan hadis, zayıf rivayet kategorisine girmektedir.⁵⁷¹

1.4.4. Ebû Dâvûd’un Sünen’indeki Rivayetler

1.4.4.1. Birinci Hadisin Metni

حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يُونُسَ، عَنْ شَرِيكِ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ قَيْسِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: أَتَيْتُ الْحِيرَةَ فَرَأَيْتُهُمْ يَسْجُدُونَ لِمَرْزُبَانَ لَهُمْ فَقُلْتُ: رَسُولُ اللَّهِ أَحَقُّ أَنْ يُسَجَّدَ لَهُ، قَالَ: فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: إِنِّي أَتَيْتُ الْحِيرَةَ فَرَأَيْتُهُمْ يَسْجُدُونَ لِمَرْزُبَانَ لَهُمْ فَأَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَحَقُّ أَنْ نَسْجُدَ لَكَ، قَالَ: "أَرَأَيْتَ لَوْ مَرَرْتُ بِقَبْرِ أَبِيكَ أَكُنْتُ تَسْجُدُ لَهُ؟" قَالَ: قُلْتُ: لَا، قَالَ: «فَلَا تَفْعَلُوا، لَوْ كُنْتُ أَمْرًا أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ لِأَمْرَتِ النَّسَاءِ أَنْ يَسْجُدَ لِأَزْوَاجِهِنَّ لِمَا جَعَلَ اللَّهُ لَهُمْ عَلَيْهِنَّ مِنَ الْحَقِّ»

⁵⁶³ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, Cilt 15, s. 231,232.

⁵⁶⁴ İbn Hacer, **Tehzîbü’t-Tehzîb**, Cilt 5, s. 300.

⁵⁶⁵ İbn Hacer, **Takrîbü’t-Tehzîb**, s. 311.

⁵⁶⁶ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, Cilt 27, s. 425; İbn Hacer, **Takrîbü’t-Tehzîb**, s. 527; İbn Hacer, **Lisânü’l-mîzân**, (Thk. Dairetu’l-Ma’rifetu’Nizamiyye), 3. Baskı, Cilt 7, Müessesetü’l-A’lemî, Beyrut, 1406/1986, Cilt 7, s. 383.

⁵⁶⁷ Zehebî, **Mîzânü’l-İ’tidâl**, Cilt 4, s. 95.

⁵⁶⁸ İbn Hacer, **Tehzîbü’t-Tehzîb**, Cilt 10, s. 103.

⁵⁶⁹ Zehebî, **Mîzânü’l-İ’tidâl**, Cilt 4, s. 615; Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, Cilt 35, s. 395.

⁵⁷⁰ Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn, **Silsiletü’l-Ehâdîssî’z-Za’ife ve’l-Mevzû’a ve Eserruhe’s-Seyyi’ü fi’l-Ümme**, 1. Baskı, Cilt 14, Daru’l-Ma’rife, Riyad, 1412/1992, Cilt 6, s. 617.

⁵⁷¹ Tahrîc, Usulu’t-Tahrîc ve Dirâsetü’l-Esânîd, s. 145, 146.

1.4.4.1.1. Hadisin Tercümesi

Ebû Dâvûd ⇒ Amr b. Avn ⇒ İshâk b. Yusuf ⇒ Şerîk ⇒ Husayn ⇒ eş-Şa'bî ⇒ Kays b. Sa'd'dan demiştir ki: "Ben Hîre'ye geldiğim zaman, Hîre halkının başkumandanlarına secde etmekte olduklarını gördüm ve (içimden) Allah Peygamber'i (s.a.v.), kendisine secde edilmeye daha lâyıktır, dedim. Peygamber'e (s.a.v.) gelip: "Ben Hireye gitmişim. Onları merzubanlarına secde eder halde gördüm. Sen ey Allah'ın Resulü, sana secde etmemize daha hak sahibisin" dedim. (Bunun üzerine Hz. Peygamber): "Şayet benim mezarıma uğramış olsan ona (mezarıma) secde eder miydin?" diye sordu. (Ona cevaben): "Hayır" diye yanıt verdim. Bunun üzerine (Hz. Peygamber): "(Böyle) yapmayınız, şayet ben birinin bir başkasına secde etmesini emrecek olsaydım Allah'ın erkekler için kadınlar üzerine bir hak takdir etmesi nedeniyle kadınların kocalarına secde etmelerini emrederdim." diye buyurdu.⁵⁷²

Şekil 1.23. Sened Şeması

⁵⁷² İbn Mâce, Nikâh, 4; Ebû Davûd, Nikâh, 41; Tirmizî, Rada' 10.

Hadis *Kütüb-i Sitte*'de yer alan diğer varyantları:

1. Tirmizî'nin *el-Cami*'inin *Rada'* (10) bölümünde geçmektedir:

- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غَيْلَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا النَّضْرُ بْنُ شَمَيْلٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَوْ كُنْتُ أَمْرًا أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ لِأَمْرَتِ الْمَرْأَةِ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا." "وَفِي الْبَابِ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، وَسُرَّاقَةَ بْنِ مَالِكِ بْنِ جُعْشَمٍ، وَعَائِشَةَ، وَابْنَ عَبَّاسٍ، وَعَبْدَ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى، وَطَلْقَ بْنَ عَلِيٍّ، وَأُمَّ سَلَمَةَ، وَأَنَسَ، وَابْنَ عُمَرَ. حَدِيثُ أَبِي هُرَيْرَةَ حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ مِنْ هَذَا الْوَجْهِ مِنْ حَدِيثِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ"

2. İbn Mâce'nin *Sünen*'inin *Nikâh* (4) bölümünde geçmektedir:

- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَفَّانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدِ بْنِ جُدْعَانَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيْبِ، عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَوْ أَمَرْتُ أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ لِأَمْرَتِ الْمَرْأَةِ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا، وَلَوْ أَنَّ رَجُلًا أَمَرَ "أَمْرَاتِهِ أَنْ تَنْقُلَ مِنْ جَبَلٍ أَحْمَرَ إِلَى جَبَلٍ أَسْوَدَ، وَمِنْ جَبَلٍ أَسْوَدَ إِلَى جَبَلٍ أَحْمَرَ لَكَانَ نَوْلُهَا أَنْ تَفْعَلَ"
- حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ بْنُ مَرْوَانَ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنِ الْقَاسِمِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى قَالَ لَمَّا قَدِمَ مُعَاذٌ مِنَ الشَّامِ سَجَدَ لِلنَّبِيِّ "مَا هَذَا يَا مُعَاذُ" صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "فَلَا تَفْعَلُوا" قَالَ: أَتَيْتُ الشَّامَ فَوَافَقْتُهُمْ يَسْجُدُونَ لِأَسَافِقَتِهِمْ وَيَطَارِقَتِهِمْ فَوَدِدْتُ فِي نَفْسِي أَنْ نَفْعَلَ ذَلِكَ بِكَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَإِنِّي لَوْ كُنْتُ أَمْرًا أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِغَيْرِ اللَّهِ لِأَمْرَتِ الْمَرْأَةِ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَا تُؤَدِّي الْمَرْأَةُ حَقَّ رَبِّهَا حَتَّى تُؤَدِّيَ حَقَّ زَوْجِهَا وَلَوْ سَأَلَهَا نَفْسَهَا وَهِيَ عَلَى قَتَبٍ لَمْ تَمْنَعَهُ"

1.4.4.1.2. Ravileri

1.4.4.1.2.1. Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshak b. Beşir b. Şeddad b. Amr b. İmrân el-Ezdi es-Sicistânî (ö. 275/889)

Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as el-Ezdî'nin "Mukaddemu'l-Huffâz", "Şeyhu's-Sünne", "Muhaddisu'l-Basra" ve "İmam" gibi lakap ve isimlerle anılmış olup hicrî 202 (m. 818)'de Sicistan'da dünyaya gelmiştir.

Ebû Davud; Ka'nebî, Süleyman b. Harb, Ebû Tevbe el-Halebî, Hasan b. Rebî' el-Becelî, Kuteybe b. Saîd, İshak b. Râhûye, Ahmed b. Yûnus el-Yerbûî, Ahmed b. Sâlih, Saîd b. Mansûr, Ali b. Medînî, Yahyâ b. Maîn, Amr b. Avn ve geniş bir topluluktan oluşan birçok kişiden hadis rivayet etmiştir. İlim tahsil ettiği hocaları arasında en fazla hadis derleyip hıfzedenin Yahyâ b. Maîn, hadisleri fikhî yönden en güzel şekilde idrak edenin Ahmed b. Hanbel ve hadislerdeki illetleri en iyi bilen de Ali b. el-Medînî olduğunu söylemiştir. Ondan Tirmizî, Nesâî, Ebû Bekr (oğlu), Ebû Amr b. Ahmed b. Ali, Muhammed b. Saîd el-Culûdî ve birçok kişi hadis nakletmiştir.⁵⁷³

Muhammed b. İshâk es-Sağânî ile İbrahim el Harbî, Ebû Dâvud hakkında şu övgü dolu sözleri kullanmışlardır: "Nasıl ki, Dâvud'a (a.s.) demir (madeni) yumuşatıldı öyle de Ebû Dâvud'a da hadîs (ilmi) yumuşatılmıştır." Bu minvalde Mûsâ b. Harun da şöyle demiştir: "Ebû Davud dünya (hayatın)da hadîs, âhirette de cennet için yaratılmıştır."

Ebû Abdullah b. Mende, onun hakkında şu ifadeyi kullanmıştır: "Hadîs tahrir ederek sahih olanlarını illet bulunduranlardan, hatâlı olanları da doğru olanlardan ayıran dört şahıs var: Buhârî, Müslim, bunların ardından da Ebû Dâvud ve Nesâî gelir."

Ebû Abdullah el-Hakîm: "Kendi asrında Ebû Dâvud hadis ehlinin rakibi bulunmayan imamıydı" derken Hafız Zekeriyya es-Sacî de: "Allah'ın kitabı (Kur'ân) İslâm'ın temeli, Ebû Davud'un kitabı da İslâm'ın sözleşmesidir" demiştir. Ebû Dâvud hicrî 275 (m. 889) yılında Basra'da vefat etmiştir.⁵⁷⁴

⁵⁷³ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 13, s. 203-212; Subkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi, *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-Kübrâ*, (Thk. Mahmûd Muhammed et-Tannahî ve Abdulfettâh Muhammed el-Huluv), Cilt 10, Daru Hicr, 1413/1992. Cilt 2, s. 293.

⁵⁷⁴ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 13, s. 203-212.

1.4.4.1.2.2. Ebû Osman Amr b. Avn b. Evs b. el-Ca'd es-Sülemî el-Vâsîfî (ö. 225/840)

Amr b. Avn b. Evs, Ebû Osman künyesini almıştır. Amr b. Avn; Hammâd b. Seleme, Şerîk b. Abdillâh, Abdülâzîz b. el-Macişûn ve İshâk b. Yûsuf gibi birçok kimseden hadis nakletmiştir. Buhârî ve Ebû Davud gibi hadis ilminin önde gelen simaları ve pek çok kimse ondan hadis alıp nakletmiştir.⁵⁷⁵

Onun hakkında Yezîd b. Hârûn, “O, her gün hayrını artıran kimselerden biridir. Amr b. Avn’ı size tavsiye ederim.”;⁵⁷⁶ İclî, onun sünnet sahibi ve salih biri, Ebû Hâtîm, “sika ve hüccet” ayrıca hadisini ezberleyen biri olduğunu söylemişlerdir. Ebû Zûrâ‘a da “Amr b. Avn’dan daha güvenilir olan az kimse gördüm” diyerek onun hakkındaki düşüncelerini dile getirmiştir. İmam Buhârî kendisinden rivayette bulunmuştur.⁵⁷⁷

Ebû İshâk b. Hârûn’un hilafeti zamanında hicrî 225 (m. 840) yılında Vasît’te vefat etmiştir.⁵⁷⁸

1.4.4.1.2.3. Ebû Muhammed İshâk b. Yûsuf b. Mîrdâs el-Ezrâk el-Mahzûmî el-Vâsîfî (ö. 195/811)

İmam, Hafız, Hücce olan Ebû Muhammed İshâk b. Yûsuf el-Ezrâk hicrî 117 (m.735) senesinde doğmuştur. Ebû Muhammed İshâk b. Yûsuf el-Ezrâk Vasît ehlinde olup ‘Ameş, İbn ‘Avn, Şerik, ‘İdde, Fudayl b. Ğazvan, Mis’ar b. Kidam, Süfyan ve İbn Ebû Halid’den hadis rivayet etmiştir. Ondaki hadis tahsil edip aktaranlar arasında Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Menî’, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. el-Müsenna, Amr b. Avn, Ebû Ca’fer b. el-Münadî ve Irak ehli rivayette bulunmuşlardır. Uygun ve makbul bir delil konumunda olup Şerik’ten altı bin hadis alıp rivayet etmiştir.⁵⁷⁹

Yahyâ b. Maîn, Hatib, İclî ve Bezzâr onun güvenilir ve sağlam bir kimse olduğunu söylemişlerdir. İbn Sa’d ise onun güvenilir biri olduğunu ancak onun kimi zaman hata yaptığını söylemiştir. Abdurrahman şöyle nakletmiştir “Yahyâ b. Maîn’e dedim ki: “İshâk el-Ezrâk nasıl biri?” Dedi ki: “Sikadır.” Ebû Hâtîm de İshâk b.

⁵⁷⁵ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, Cilt 22, s. 178.

⁵⁷⁶ İbn Ma’in, Ebû Zekeriya Yahya b. Ma’in b. ‘Avn b. Ziyad b. Bistâm b. Abdurrahman el-Bağdadî, **Tarihu İbn Ma’in**, 1. Baskı, (Thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf), İlmî Araştırmalar ve İslâm Kültürünü İhya Merkezi, Mekke, 1979, Cilt 4, s. 161; Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, Cilt 22, s. 179.

⁵⁷⁷ İclî, **Tarihü’s-Sikât**, Cilt 1, s. 368; İbn Ebî Hâtîm, **el-Cerh**, Cilt 6, s. 238. Zehebî, **Tezkiretü’l-Huffaz**, Cilt 2, s.12.

⁵⁷⁸ İbn Sa’d, **et-Tabakatü’l-Kübra**, Cilt 7, s. 229.

⁵⁷⁹ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 6, s. 55.; Zehebî, **A’lâm**, Cilt 7, s. 576.

Yûsuf'u şöyle tanımlamıştır: “O, sahihü'l-hadistir, sadûktur, hadisinde bir beis yoktur.” İshâk b. Yûsuf hicrî 194 (m. 810) veya 195 (m. 811) tarihinde vefat etmiştir.⁵⁸⁰

1.4.4.1.2.4. Ebû Abdillâh Şerîk b. Abdillâh b. el-Hâris b. Evs b. el-Hars en-Nehâî (ö. 178/795)

Hadis âlimi, fakih, allame, hafız ve kadı olan Şerîk'in künyesi Ebû Abdillâh olup kuvvetli zekâsıyla şöhret bulmuştu. Mansur b. Ebî Müzahîm, Şerîk'ten şöyle duyduğunu anlatmıştır: “Ben Kuteybe b. Müslim'in öldürüldüğü –hicrî- 95 yılında Buhara'da doğdum.” Ömer b. Abdülâziz dönemine yetişmişti. Ebû Sahr Camî' b. Şeddâd, Camî' b. Râşid, Ziyâd b. Alâka, Simâk b. Harb, Ya'lâ b. Ata' ve çok sayıda kimseden hadis rivayet etmiştir. Ebân b. Tağlib, Muhammed b. İshâk (ikisi aynı zamanda onun şeyhidir), Şu'be, Süfyân, Leys b. Sa'd, İshâk b. Yûsuf, Abdillâh b. el-Mübârek ve birçok zevat ondan hadis alıp rivayet etmiştir.⁵⁸¹

Ebû Ahmed el-Hâkim'den rivayetle İbn Ma'in şöyle söylemiştir: “Onun dedesi Hüseyin (r.a.)'ın katilidir”. Bazı imamlar onun bir başına kaldığı durumlarda da onunla ihticac üzerinde durmuşlardır. Ömrünün sonlarında rivayetlerinde ihtilat yapıp hafızasında değişiklik olmuştur. Kendisinden Yezîd b. Hârun ve İshâk el-Ezrâk gibi önceden yani Vasıt şehrinde dinleyenlerde hata olmayıp onu Kûfe'de yani sonradan dinleyenlerde çok hatalar bulunduğu dair rivayetler vardır.⁵⁸² Yahya el-Kattan “Onun yapısında tahlit (hadisleri karıştıran olarak) gördüm.”, başka bir seferinde şöyle dedi: “Karıştırma (ihtilat) durumu hiç geçmedi.” Abdulhak el-İşbilî de onun tedlis yaptığını söylemiştir.⁵⁸³ İbn'ül-Müsenna: “Ben, Yahya el-Kattan ile Abdurrahman b. Mehdî'nin Şerik'ten herhangi bir şey rivayet ettiklerini duymadım.” demiştir. Abdurrahman b. Mehdî Ebû'l-Ehvâs'ın, Şerîk'ten daha güvenilir olduğunu ileri sürmüştür. İbn'ül-Mübârek, Şerîk için: “Onun hadisi bir değer taşımaz.” İfadesini kullanmıştır. Sa'dî ise onun için: “Seyyü'l-hıfz,⁵⁸⁴ muztarib⁵⁸⁵ ve mailü'l-hadistir” demiştir. Şerîk b. Abdillâh hicrî 177 (m. 794) veya 178 (m. 795) yılında Kûfe'de vefat etmiştir.⁵⁸⁶

⁵⁸⁰ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh**, Cilt 2, s. 238; Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Cilt 2, s. 496-500; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 1, s. 224.

⁵⁸¹ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 7, s. 200, 201.

⁵⁸² İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 6, s. 444; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 8, s. 200-216; Zirkilî, **el-'Alâm**, Cilt 3, s. 163.

⁵⁸³ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 2, s. 493.

⁵⁸⁴ *Seyyiu'l-Hıfz* (سَيِّئُ الْحِفْظِ): Cerhin Zehebî ve Irâkî'ye göre beşinci, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir ravinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin

1.4.4.1.2.5. Ebül'Huzeyl Husayn b. Abdirrahman es-Sülemî el-Kufî (ö. 136/754)

Muaviye döneminde hicrî 43 (m. 664) yılında doğdu. Umare b. Ruveybe, Câbir b. Semure, Ebû Vâil, Zeyd b. Vehb, Amr b. Maymûn, İyaz el-Eşârî ve Âmir b. Şürâhil gibi birçok kimseden hadis nakletmiştir. Başta Süleymân et-Teymî, Şu'be, Zâide, Sevrî, Fudayl b. İyâz ve Şerîk b. Abdillâh en-Nehâî olmak üzere bu halkaya dâhil geniş bir topluluk ondan hadis rivayet etmiştir.

Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim, Ahmed b. Hanbel ve İclî, Husayn b. Abdirrahman'ın sika olduğunu söylemişlerdir. Ahmed b. Hanbel, onun hakkında "Husayn b. Abdirrahman, sika, güvenilir olup ashabü'l-hadisın büyüklerindedir." ifadesini kullanmıştır. Yahyâ b. Ma'în "Husayn b. Abdirrahman sikadır" derken; Abdurrahman da babasından "Husayn b. Abdirrahman hadiste sikadır. Ömrünün sonunda hafızası kötüleştii. Saduktu." ifadesini duyduğunu nakletmiştir. Abdurrahman: "Ebû Zur'a'ya Husayn b. Abdirrahman'ı sordum. Dedi ki: Sikadır. Dedim ki: Hadisiyle ihticac olunur mu? Dedi ki: Evet vallahi..."⁵⁸⁷

Ali b. el-Medinî ve başka kimseler onun ihtilata uğramadığını ancak Nesâî ve Yezid b. Harun ise onun hafızasının değiştiğini, ihtilata uğradığını iddia etmişlerdir. Öte taraftan Zehebî, Husayn b. Abdirrahman'ın cerh kitaplarında anılması konusunda hızlı davranılmasını yadırgamaktadır. Nitekim "Sahih" sahiplerinin kendisiyle ihticac ettiklerini ve onun Abdülmelik b. Umeyr, Simâk b. Harb, el-Ukaylî ve İbn Adîy'den daha kavi olduğunu dile getirmiştir. Husayn b. Abdirrahman es-Sülemî hicrî 136 (m. 754) yılında vefat etmiştir.⁵⁸⁸

olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i'tibâr* için alınır; 2. Hafızasının zayıflığından dolayı hadis rivâyetinde doğruları yanlışlarına eşit veya yanlışlarından az olan ravi. (Bkz. Aydınli, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 295).

⁵⁸⁵ *Muzdtaribu'l-Hadis* (مضطرب الحديث): Cerhin, Irakî'ye göre dördüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i'tibâr* için alınır. (Bkz. Aydınli, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 257).

⁵⁸⁶ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 8, s. 200-216; Mukrizî, *Muhtasar'ül-Kamîl fi't-Tarih*, Cilt 1, s. 412.

⁵⁸⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, Cilt 3, s. 193; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 6, s. 519-523; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 5, s. 422-424.

⁵⁸⁸ Zehebî, *a.g.e.*, Cilt 5, s. 422-424.

1.4.4.1.2.6. Ebû Amr, Âmir b. Şürâhil b. Abdi'ş-Şâ'bî (ö. 109/728)

Fakih ve şair biri olan Âmir b. Şürâhil hicrî 20 (m. 641) ya da 21 (m. 642) yılında doğduğu rivayet edilmiştir. Himyerili olup hayatı Hemedan'da geçmiştir.⁵⁸⁹

Sahabilerden 150 kişiye yetişmişti.⁵⁹⁰ Başta Aişe, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Saîd b. Zeyd, Ebû Mûsâ el-Eşarî, Adıyy b. Hâtem, Usâme b. Zeyd, Ebû Mes'ûd el-Bedrî ve Kays b. Sa'd olmak üzere pekçok sahabeden ve birçok tabîinden hadis rivayet etmiştir. Hakem, Hammâd, Ebû İshâk, Ebû Hanife, Mekhûl eş-Şâmî ve Husayn b. Abdirrahman gibi pek çok kimse ondan hadis nakletmiştir.⁵⁹¹

Ebû Dâvûd, Şa'bî'nin mürselini Nehaî'nin mürseline nispeten daha fazla takdir ettiğini beyan etmiştir. Şa'bî ile ilgili İclî, "Şa'bî, Allah Resulü'nün (s.a.v.) ashabından kırk sekiz kişiden hadis işitti ve bunlardan yalnızca salih olanı nakletti" demiş ve Âsım b. Süleymân da "Kûfe, Basra, Hicaz ve Irak halkı içinde hadisi Şa'bî'den daha iyi bilen birini görmedim" diyerek onun hakkındaki kanaatini açıklamıştır. Onun hakkında Ebû Husayn "Şa'bî'den daha bileni görmedim" derken Mekhûl da "Geçmiş sünneti Âmir eş-Şa'bî'den daha iyi bilen birini görmedim" demiştir. Zührî "Âlimler dördtür: Medine'de Sa'îd b. el-Müseyyib, Kûfe'de Âmir eş-Şa'bî, Basra'da Hasan b. Ebî'l-Hasan el-Basrî ve Şam'da Mekhûl'dür" diyerek Âmir eş-Şa'bî'nin de dâhil olduğu âlimler hakkındaki düşüncelerini açıklamıştır.⁵⁹²

Vefatıyla ilgili farklı rivayetler olmakla beraber Âmir b. Şürâhil hicrî 109 (m. 728) yılında vefat etmiştir.⁵⁹³

1.4.4.1.2.7. Ebû Abdülmelik Kays b. Sa'd b. Ubâde b. Düleym b. Hârise b. Ebî Hüzeyme b. Sa'lebe b. Tarîf b. el-Hazrec b. Sâa'de b. Ka'b b. el-Hazrec el-Ensârî el-Hazrecî es-Sâa'dî (ö. 85/704)

Ben-i Sa'îde b. Ka'b b. el-Hazrec kabilesindedir. Kays b. Sa'd el-Hazrecî, kahramanlığının yanı sıra cömertliğiyle de bilinip Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanı başında onun sancaktarlığını yapmış ve Mısır diyarının fethinde bulunmuş

⁵⁸⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, Cilt 6, s. 259; İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 5, s. 1859.

⁵⁹⁰ İbn Hibbân, *Meşâhîr*, Cilt 1, s. 163.

⁵⁹¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 14, s. 28-41.

⁵⁹² Şirâzî, *Tabakatü'l-Fükaha*, Cilt 1, s. 81.

⁵⁹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 14, s. 40.

sahabilerdendir. Taşıdığı hususiyetler nedeniyle Arapların en ileri ve kıdemlileri arasında yer edinmiştir.⁵⁹⁴

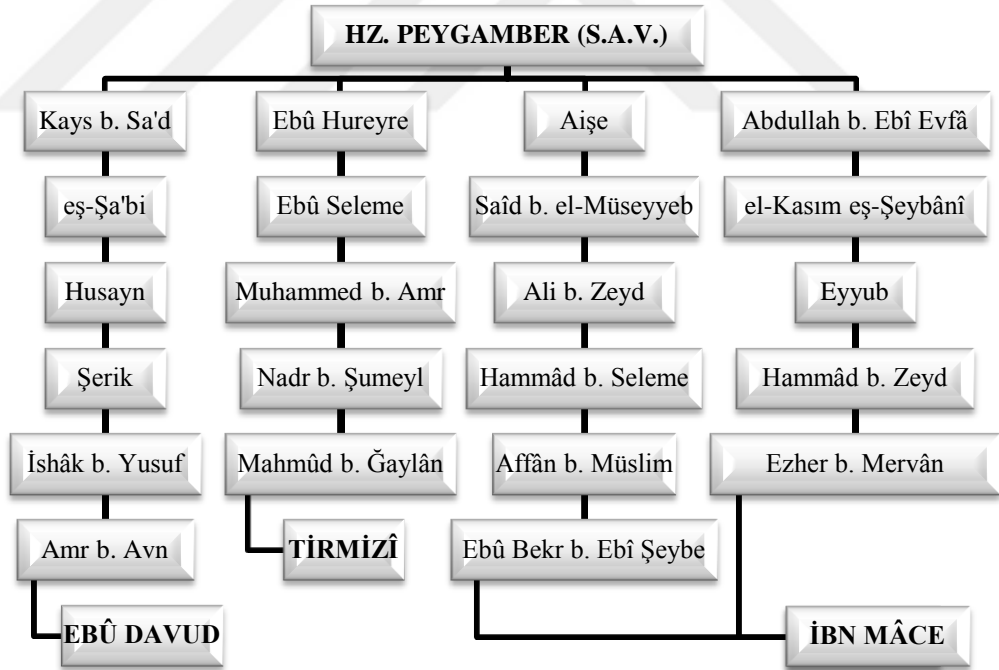
Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sohbet ve gazvelerinde bulunmuş olan Kays b. Sa'd, sahabenin deha, iyiliksever ve cömertlerindendi. Ali b. Ebî Talib'in Yemen'deki valisi olarak vazifesini icra etmişti.⁵⁹⁵

Kendisinden Enes b. Malik, Meymun b. Ebî Şebîb, Şa'bî ve Amr b. Şurahbil rivayette bulunmuşlardır.⁵⁹⁶

Hazrec kabilesinin lideri Sa'd b. Ubade'nin oğludur. Ali b. Ebî Talib onu Mısır'a vali tayin etmişti. Sonra onu valilikten azletti. Kays Medineye gelmişti. Sonra Kûfe'de Hz. Ali'nin yanında yer alıp onun yanından hiç ayrılmamıştı. Sıffin savaşında Muaviyeye karşı Hz. Ali'nin yanında yer almıştı. Hz. Ali'nin (r.a.) şehadetinden sonra Kays b. Sa'd, Hz. Hasan'a bağlılığını gösterip biat etmişti.⁵⁹⁷

Muaviye b. Ebî Süfyan'ın hilafetinin son döneminde hicrî 85 (m. 704) yılında Medine'de vefat etmiştir.⁵⁹⁸

Şekil 1.24. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Genel Sened Şeması

⁵⁹⁴ Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 3, s.108.

⁵⁹⁵ İbn Mencuyeh, *Ricalu Sahih-i Müslim*, Cilt 2, s. 143.

⁵⁹⁶ Ebû Nûaym, *Ma'rifetü's-Sahabe*, Cilt 4, s. 2308.

⁵⁹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, Cilt 6, s. 52.

⁵⁹⁸ İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 3, s. 339.

1.4.4.1.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi

Ebû Osman, Amr b. Avn'ı İclî, onun sünnet sahibi ve salih biri, Ebû Hâtim, “sika ve hüccet” ve hadisini ezberleyen olduğunu ifade eder. Ebû Züra'a da “Amr b. Avn'dan daha sebt olan az kişi gördüm” diyerek düşüncelerini dile getirmişlerdir. Buhârî kendisinden rivayette bulunmuştur. Ebû Muhammed İshâk b. Yûsuf el-Ezrâk'ı, Yahyâ b. Maîn, İclî, Hatib ve Bezzâr tevsîk etmişlerdir. İbn Sa'd, zaman zaman hata yaptığını ancak sika olduğunu ifade etmiştir. Ebû Hâtim, İshâk b. Yûsuf'u “sahihü'l-hadis”, “sadûk” ve “hadisinde bir sakınca yoktur.” şeklinde tanımlamaktadır. Şerîk b. Abdillâh en-Nehâf'ı bazı imamlar onun bir başına kaldığı durumlarda da onunla ihticac üzerinde durmuşlardır. Ömrünün sonlarında rivayetlerinde ihtilat yapıp hafızasında değişiklik olmuştur. Kendisinden Yezîd b. Hârûn ve İshâk el-Ezrâk gibi önceden yani Vasıt'ta dinleyenlerde hata yoktur. Yahya el-Kattan, onun yapısında tahlit gördüğünü söylemektedir. İbn'ül-Mübârek, Şerîk için: “Onun hadisi bir değer taşımaz.” İfadesini kullanmaktadır. Sa'dî ise onun için: “Seyyü'l-hıfz, muzdarib ve mailü'l-hadistir” demektedir. Abdulhak el-İşbilî onun tedlis yaptığını; İbnü'l-Kattan da tedlisle meşhur olduğunu ifade etmektedir. İbn Hazm da Şerîk b. Abdillâh'ın müdellis olduğunu ve münker hadislerin zayıf ravilerini zikretmeyip güvenilir ravileri zikretmesinden dolayı bu hadisi kabul etmemektedir. Yahyâ b. Maîn, İclî ve Ebû Hâtim Husayn b. Abdirrahman es-Sülemî'yi tevsîk etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel, onun için “sika, güvenilir olup ashabü'l-hadisın büyüklerindedir.” demektedir. Ali b. el-Medinî ve başkaları onun ihtilata uğramadığını ancak Nesâî, onun değiştiğini, ihtilata uğradığını ifade etmektedir.

Zehebî, Husayn b. Abdirrahman'ın cerh kitaplarında anılması konusunda hızlı davranılmasını yadırgamaktadır. Âmir b. Şürâhil hakkında İclî, “Şa'bî Resulullah (s.a.v.)'in kırk sekiz sahabisinden duydu ve sadece salih olanı irsal etti”; Âsım b. Süleymân “Kûfe, Basra, Hicaz ve Irak ehlinde Şa'bî'den daha iyi hadis bilen birini görmedim” diyerek kanaatlerini bildirmektedir. Kays b. Sa'd, kahramanlık ve cömertliğiyle bilinip Hz. Peygamberin sancaktarlığını yapmış ve Mısır fethinde bulunmuş sahabilerdendir. Arapların en kıdemlileri arasında zikredilir. Hz. Peygamberin sohbetlerinde bulunmuş olan Kays b. Sa'd, sahabenin deha, iyiliksever ve cömertlerindendi.

Bu hadisin sened tetkikinde eleştirilen Şerîk b. Abdillâh'ı Yahya b. Maîn'in tevsik etmiş, İbn Hibban, onun ancak ömrünün sonlarında ihtilat ettiğini söylemiştir. Ancak İbn'ül-Mübarek, Şerîk'in hadisinin bir değer taşımadığını söylemiştir. Onun hakkında "seyyi'ül-hıfz, muztarib ve mailü'l-hadistir"⁵⁹⁹ onun tedlis yaptığı ve tedlisle meşhur olduğu söylenmiştir.⁶⁰⁰ Bu incelemeler neticesinde isnadının tam anlamıyla sıhhat şartlarını taşıdığını söylemek mümkün olmayıp zayıf olduğu tespit edilmiştir. Ancak Şuayb el-Arnâvud da Şerîk b. Abdillâh'ın hadisine şahit hadisler olduğunu ve hasen bir hadis olduğunu ifade etmiştir.⁶⁰¹

1.4.4.2. İkinci Hadisin Metni

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَبَعْلُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ غَيْرَ رَمَضَانَ وَلَا تَأْتِدُنْ فِي بَيْتِهِ وَهُوَ شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ "

1.4.4.2.1. Hadisin Tercümesi

Ebû Dâvûd ⇒ El-Hasan b. Ali ⇒ Abdürrezzâk ⇒ Ma'mer ⇒ Hemmâm b. Münebbih ⇒ Ebû Hüreyre isnadıyla nakledilen rivayete göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "*Kadın, kocası yanında hazır iken kocasının izni olmadan Ramazan (ayın)ın dışında oruç tutmasın (tutamaz) ve kocası onun yanında hazır iken kocasının izni olmadan kimsenin hanesine girmesine izin vermesin.*"⁶⁰²

⁵⁹⁹ Mukrizî, **Muhtasar'ül-Kamîl fi't-Tarih**, Cilt 1, s. 412.

⁶⁰⁰ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 2, s. 493.

⁶⁰¹ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Cilt 32, s. 147.

⁶⁰² Buhârî, **Nikâh**, 84; 86; Müslim, **Zekât**, 84; İbn Mâce, **Siyâm**, 53; Ebû Dâvûd, **Savm** 73; Tirmizî, **Savm**, 65.

Hadisin *Kütüb-i Sitte*'de yer alan diğer varyantları:

1. Buhârî'nin *Sahîh*'inin *Nikâh* (86) bölümünde geçmektedir:
 - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الرَّزَّاقِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " لَا يَحِلُّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَصُومَ وَرَوْجُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَلَا تَأْتِدُنْ فِي بَيْتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَمَا أَنْفَقْتَ مِنْ نَفَقَةٍ عَنْ غَيْرِ أَمْرِهِ فَإِنَّهُ يُؤَدِّي إِلَيْهِ شَطْرَهُ " وَرَوَاهُ أَبُو الرَّزَّاقِ، أَيْضًا عَنْ مُوسَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، فِي الصَّوْمِ
2. Müslim'in *Sahîh*'inin *Zekât* (84) bölümünde geçmektedir:
 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، قَالَ: هَذَا مَا حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ أَحَادِيثَ مِنْهَا، وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَبَعْلُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَلَا تَأْتِدُنْ فِي بَيْتِهِ وَهُوَ شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَمَا أَنْفَقْتَ مِنْ كَسْبِهِ مِنْ غَيْرِ أَمْرِهِ، فَإِنَّ نِصْفَ أَجْرِهِ لَهُ "
3. Tirmizî'nin *Sünen*'inin *Savm* (65) bölümünde geçmektedir:
 - حَدَّثَنَا قُنَيْبَةُ، وَنَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، قَالَا: حَدَّثَنَا سَفِيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي الرَّزَّاقِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَرَوْجُهَا شَاهِدٌ يَوْمًا مِنْ غَيْرِ شَهْرِ رَمَضَانَ إِلَّا بِإِذْنِهِ ". وَفِي الْبَابِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَأَبِي سَعِيدٍ. حَدِيثُ أَبِي هُرَيْرَةَ حَدِيثٌ حَسَنٌ. وَقَدْ رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ عَنْ أَبِي الرَّزَّاقِ، عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عُمَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.
4. İbn Mâce'nin *Sünen*'inin *Siyâm* (53) bölümünde geçmektedir:

Şekil 1.25. Sened Şeması

1.4.4.2.2. Ravileri

Ebû Dâvûd⁶⁰³

1.4.4.2.2.1. Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali b. Muhammed el-Hüzelî er-Reyhânî (ö. 242/857)

Ebû Muaviye ed-Derîrî, Muâz b. Hişam, Yezîd b. Hârûn, Vekî' b. Cerrâh, Ebû Usâme, Zeyd b. el-Habbâb, Ezher es-Semmân, Abdürrezzâk es-San'ânî, Abdussamed b. Abdilvâris, Affân b. Müslim, Ali b. Medînî ve Ebû Âsım en-Nebîl gibi pek çok kimseden hadis nakletmiştir. Kendisinden de büyük bir cemaât –Nesâî hariç- Ebû Bekr b. Ebî 'Âsım, Ebû Ca'fer Mudeyyen, Abdullah b. Sâlih el-Buhârî, Ebû'l-Abbâs es-Serrâc, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Tirmizî, Ebû Hâtım er-Râzî ve İbn Mâce gibi çok sayıda tanınmış muhaddislerden hadis rivayet etmiştir. Onun hakkında Yakûb b. Şeybe "sika, sebt ve mutkindi" derken, Ebû Dâvûd "ricâl hakkında âlimdi, ancak onu kullanmazdı" demiştir.⁶⁰⁴ Nesâî onu tevsik etmiştir. Ebû Bekr el-Hatîb güvenilir ve hafız olduğunu bildirmiş ve İbn Hibbân da onu es-Sahih'inde

• حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ ، قَالَ : حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ ، عَنْ أَبِي الزَّنَادِ ، عَنِ الْأَعْرَجِ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، " قَالَ : " لَا نَصُومُ الْمَرْأَةَ وَرَوْجَهَا شَاهِدٌ يَوْمًا مِنْ غَيْرِ شَهْرِ رَمَضَانَ إِلَّا بِإِذْنِهِ ."

⁶⁰³ Bkz. s. 118.

⁶⁰⁴ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 11, s. 398,399.

zikretmiştir.⁶⁰⁵ Kur'ân'ın yaratılmış olduğuna dair fikrinin bulunduğunu iddia edenler olmuşsa da “Kur'ân, Allah'ın sözü olup mahlûk değildir. Bundan başkasını da bilmeyiz” diyerek düşüncesini açıklamıştır. Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali hicrî 242 (m. 857) yılında Mekke'de vefat etmiştir.⁶⁰⁶

1.4.4.2.2. Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî (ö. 211/826)

Yemenli olup künyesi Ebû Bekr'dir. *Kütüb-i Sitte* eserlerinin kaynakları arasında yer alan Musannef'in müellifi Abdurrezzâk, hicri 126 (m. 744) yılında San'a'da doğmuştur. Buhârî, onun rivayetlerini tashih etmiştir.⁶⁰⁷ Hicâz, Şam ve Irak gibi ilmin merkezleri sayılan yerlere yolculuk yaptı. Bu seyahatlerde Süfyân es-Sevrî, Ma'mer b. Râşid, İbn Cüreyc, Mâlik, Evzâî ve başkalarından hadîs öğrenip nakletmiştir. Süfyân b. Uyeyne, Ahmed b. Hanbel, Mu'temir b. Süleyman, İshâk b. Rahuye, Yahyâ b. Maîn ve birçok kimse ondan hadîs nakletmiştir.⁶⁰⁸ Hadîsleri yazılı kaynaklardan rivayet etmeye özen göstermiştir. On yedi bin hadîsi hıfzedip bunların tümünü de arz ve semâ cihetiyle aldığı zikredilmiştir. Bazıları tarafından yalancılıkla töhmet edilmişse de Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî'nin işaret ettiği gibi, bu yaklaşım muhaddisler tarafından itibar görmemiştir. Hz. Ali'ye olan bağlılık ve muhabbeti yüzünden Şîi olmakla da suçlanmıştır. Ahmed b. Hanbel, yanında bir yıl kalmış ve onda bu yönde her hangi bir işarete rastlamadığını ifade etmiştir. Ömrünün sonlarına doğru âmâ olmuş, bu yüzden hadîsçiler, âmâ olduktan sonraki rivayetlerini ihtiyatla karşılamışlardır.⁶⁰⁹

Yahya b. Maîn'in, “Şayet Abdürrezzâk b. Hemmâm dinden çıkmış olsaydı, biz yine onun rivayetlerini terketmezdik” sözü, ona olan güvenin mertebesini ortaya koymaktadır.⁶¹⁰ Muhammed b. Hibbân onu es-Sikat adlı maruf eserinde zikretmiştir.⁶¹¹

Abdurrezzâk b. Hemmâm, hicrî 211 (m. 826) yılının Şevvâl ayının yarısında Yemen'de vefat etmiştir.⁶¹²

Ma'mer⁶¹³

⁶⁰⁵ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s.302,303.

⁶⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, Cilt 2, s. 263.

⁶⁰⁷ Buhârî, *et-Târihü'l-Kebîr*, Cilt 6, s. 130.

⁶⁰⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, Cilt 18, s. 52-62.

⁶⁰⁹ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 9, s. 563-580.

⁶¹⁰ Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidal*, Cilt 2, s. 612.

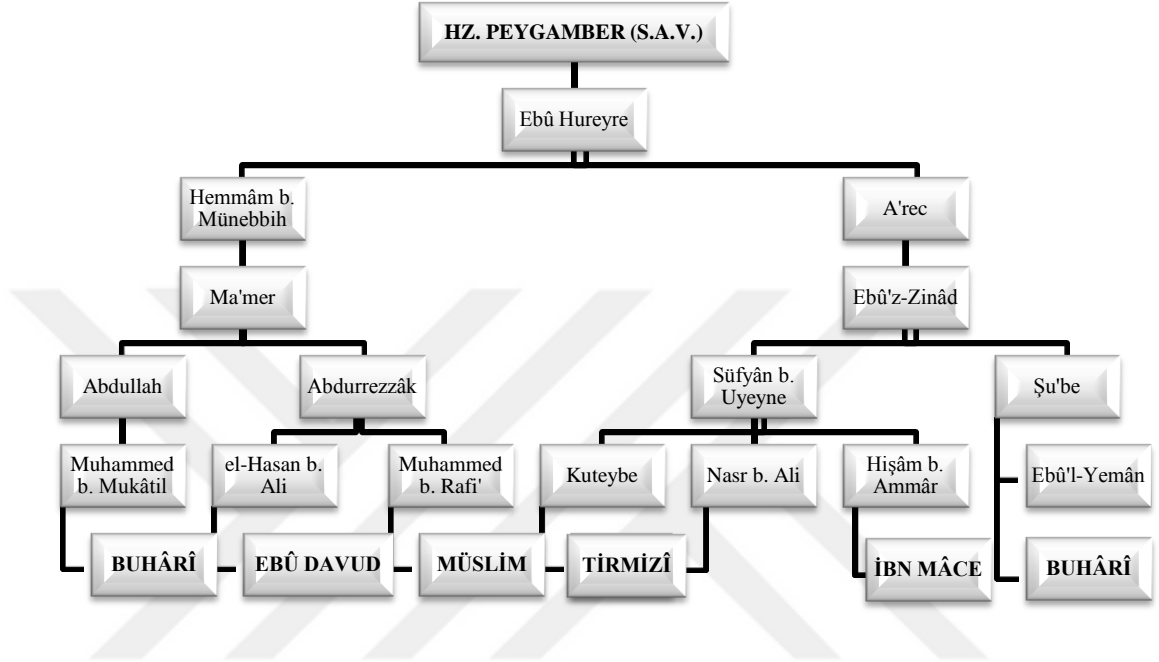
⁶¹¹ İbn Hibbân, *Sikat*, Cilt 5, s. 115; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, Cilt 18, s. 17.

⁶¹² İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Cilt 6, s. 74.

Hemmâm b. Münebbih⁶¹⁴

Ebû Hüreyre⁶¹⁵

Şekil 1.26. Küttüb-i Sitte Bağlamında Hadisin Genel Sened Şeması

1.4.4.2.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi

Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali hakkında Yakûb b. Şeybe “sika, sebt ve mutkindi” derken, Ebû Dâvûd “ricâl hakkında âlimdi, ancak onu kullanmazdı”⁶¹⁶ demiştir. Nesâî onu tevsik etmiştir. Ebû Bekr el-Hatîb sika ve hafız olduğunu bildirmiş ve İbn Hibbân da es-Sahih (el-Müsnedü's-sahih)'inde onun ismini zikretmiştir.⁶¹⁷ Kur'ân'ın yaratılmış olduğuna yönelik bir fikri olduğu ileri sürülmüşse de “Kur'ân, Allah'ın sözü olup yaratılmış değildir. Bundan başkasını da bilmeyiz” diyerek düşüncesini açıklamıştır.⁶¹⁸

⁶¹³ Bkz. s. 42-45.

⁶¹⁴ Bkz. s. 45, 46.

⁶¹⁵ Bkz. s. 46, 48

⁶¹⁶ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 11, s. 398,399.

⁶¹⁷ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s.302-303.

⁶¹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, Cilt 2, s. 263.

İbn Hibban Abdurrezzâk b. Hemmâm'ı es-Sikatında zikretmiştir.⁶¹⁹ Buhârî, onun rivayetlerini tashih etmiştir.⁶²⁰ Hz. Ali'ye muhabbet beslemesi yüzünden Şîî olmakla da suçlanmışsa da Ahmed b. Hanbel, buna dair bir işarete rastlamadığını ifade etmiştir. Ömrünün sonlarına doğru âmâ olmuş, bu yüzden hadîşçiler, âmâ olduktan sonraki rivayetlerini ihtiyatla karşılamışlardır.⁶²¹ Yahya b. Maîn'in, şayet Abdurrezzâk irtidat etmiş olsa bile onun hadislerini terketmeyecek kadar güven duyduklarını söylemiş ve bu söz onun güvenilir biri olduğunu ortaya koymaktadır.⁶²²

İbn Hibbân, Ma'mer b. Râşid'ies-Sikât adlı eserinde zikretmiş ve onun için "fakihdi, mutkindi, hâfızdı, vera sahibi biriydi" değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁶²³ İclî, "Ma'mer sikadır ve Basralı salih bir kişidir." beyanında bulunmaktadır. Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehbî ise "imâm, hâfız ve şeyh'ul-İslâm" ünvanlarını kullanarak onu övmüştür.⁶²⁴

Hemmâm b. Münebbih, ilk dönem Hz. Peygamberin hadislerini derleyen müelliflerden biri olup sika olan tabiindendir. Hemmâm b. Münebbih, Ebû Hüreyre'den hadis tahsil etti. Öğrendiği bu hadisleri "es-Sahîfetü's-Sahîha" isimli bir mecmuada bir araya getirdi.⁶²⁵ Yahyâ b. Maîn ve başkaları onu "sika"dan saymıştır.⁶²⁶ Âlimler onun "sika" olduğuna ittifak etmişlerdir.⁶²⁷ Bu çerçevede İbn Hibbân el-Büstî de onu es-Sikat adlı kaynak kitabında zikretmiştir.⁶²⁸

İnceleme ve araştırmalar neticesinde hadisin senedinde yer alan ravilerin güvenilir kimseler oldukları ayrıca raviler arasında ittisal olduğu tespit edilmiştir. Nasıruddîn Elbânî; Tirmizî, Abdurrezzâk b. Hemmâm, Ahmed b. Hanbel, Müslim, Beyhâkî, İbn Mâce, Nesâî, İbn Huzeyme'nin de bu hadisi tahrir ettiklerini ve Şeyhayn'ın şartları üzere de sahih olduğunu bildirilmiştir.⁶²⁹

⁶¹⁹ İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 5, s. 115; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, Cilt 18, s. 17.

⁶²⁰ Buhârî, *et-Târihü'l-Kebîr*, Cilt 6, s. 130.

⁶²¹ Zehbî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 9, s. 563-580.

⁶²² Zehbî, *Mizânü'l-İ'tidal*, Cilt 2, s. 612.

⁶²³ İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 7, s. 257.

⁶²⁴ Zehbî, *Siyeru A'lami'n-Nubelâ*, Cilt 5, s. 7.

⁶²⁵ Zirkilî, *el-Âlâm*, Cilt 8, s. 94.

⁶²⁶ Zehbî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 5, s. 312.

⁶²⁷ Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâi vel-Luğa*, Cilt 2, s. 139.

⁶²⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 30, s. 299.

⁶²⁹ Elbânî, *Sahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, 1. Baskı, Cilt 7, Muessesetu Ğerrâs, Kuveyt, 1423/2002, Cilt 7, s. 219.

1.4.4.3. Üçüncü Hadisin Metni

حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَنَحْنُ عِنْدَهُ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ زَوْجِي صَفْوَانَ بْنُ الْمُعَطَّلِ، يَضْرِبُنِي إِذَا صَلَّيْتُ، وَيُفْطِرُنِي إِذَا صُمْتُ، وَلَا يُصَلِّي صَلَاةَ الْفَجْرِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، قَالَ وَصَفْوَانَ عِنْدَهُ، قَالَ: فَسَأَلَهُ عَمَّا قَالَتْ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَمَا قَوْلُهَا يَضْرِبُنِي إِذَا صَلَّيْتُ، فَإِنَّهَا تَقْرَأُ بِسُورَتَيْنِ وَقَدْ نَهَيْتُهَا، قَالَ: فَقَالَ: "لَوْ كَانَتْ سُورَةً وَاجِدَةً لَكَفَتِ النَّاسُ"، وَأَمَّا قَوْلُهَا: يُفْطِرُنِي، فَإِنَّهَا تَنْطَلِقُ فَتَصُومُ، وَأَنَا رَجُلٌ شَابٌّ، فَلَا أَصْبِرُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَئِذٍ: "لَا تَصُومُ امْرَأَةٌ إِلَّا بِإِذْنِ زَوْجِهَا"، وَأَمَّا قَوْلُهَا: إِنِّي لَا أَصَلِّي حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، فَإِنَّا أَهْلُ بَيْتٍ قَدْ عُرِفَ لَنَا ذَلِكَ، لَا نَكَادُ نَسْتَيْقِظُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، قَالَ: "فَإِذَا اسْتَيْقِظْتَ فَصَلِّ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ حَمَادٌ يَعْنِي ابْنَ سَلَمَةَ، عَنْ حُمَيْدٍ، أَوْ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِي الْمُتَوَكِّلِ.

1.4.4.3.1. Hadisin Tercümesi

Ebû Dâvûd ⇒ Osman b. Ebû Şeybe ⇒ Cerîr ⇒ el-A'meş ⇒ Ebû Sâlih ⇒ Ebû Sâid'den rivayet ederek şöyle dedi: Biz Allah Resulü (s.a.v.)'in yanında iken bir kadın Peygamber (s.a.v.)'e gelip: "Ey Allah'ın Resulü, kocam Safvan b. el-Muattal namaz kıldığımda beni darp ediyor. Oruç tuttuğumda orucumu bozuyor. Sabah namazını güneş doğuncaya dek kılmıyor" dedi. (Râvî dedi ki:) Safvân da o esnada Allah Resulü'nün (s.a.v.) yanındaydı. Hz. Peygamber (s.a.v.), kadının söylediklerini Safvân'a sordu. Safvân da şöyle söyledi: "Ey Allah'ın Resulü, namaz kıldığım vakit beni darp ediyor demesi, ben yasakladığım halde (bir rekaatte) iki adet (zamm-ı) sure kıraat ediyor." Peygamber (s.a.v.): "*Şayet bir tek sure de olsa, insanlara yeterdir*" buyurdu. (Safvan sözlerine devamla): "Orucumu bozuyor ifadesine gelince; o aralıksız (nafile olan) oruç tutuyor. Oysa ben genç biriyim ve buna karşı sabredemiyorum." O anda Allah Resulü (s.a.v.): "*Kadın kocasının müsadese olmadan oruç tutamaz*" buyurdu. (Safvân sözüne devam ederek şöyle dedi:) "Benim güneş doğuncaya dek namaz kılmadığım konusundaki ifadesine gelince; biz (gece çalıştığımız için) güneş doğuncaya dek uyanamayacak kadar çok uyumakla tanınan bir aileyiz." Allah Resulü (s.a.v.): "*Uykudan uyandığın zaman namazını kıl*" buyurdu. Ebû Dâvud dedi ki: "Bu hadisi Hammâd, -yani İbn Seleme- Humejd'den yahut da Sabit Ebû'l-Mütevekkil'den rivayet etmiştir."⁶³⁰

⁶³⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, Cilt 18, s. 281 (11759); Cilt 18, s. 323 (11801); Darimî, Savm, 20; Ebû Dâvud, Savm, 74; Kütüb-i Sitte müellifleri içinde bu hadisi sadece Ebû Dâvud tahrir etmiştir.

Şekil 1.27. Sened Şeması

1.4.4.3.2. Ravileri

Ebû Dâvûd⁶³¹

1.4.4.3.2.1. Ebû'l-Hasen Osman b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 239/853)

Ebû Şeybe künyesiyle meşhur olan Osman b. Ebî Şeybe hicrî 156 (m. 773) yılında Kûfe'de doğmuştur. Dedesine nispetle İbn Ebû Şeybe künyesiyle anılmıştır. İbn Ebî Şeybe künyesiyle meşhur olan Ebû Bekir b. Ebî Şeybe ile Kâsım adındaki kardeşlerinden daha büyük olduğu için onlar tarafından hadisleri rivayet edilmiştir. Yine İbn Ebî Şeybe künyesiyle bilinen oğlu Ebû Ca'fer Muhammed hadis sahasındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

İlim yolculuğu için Kûfe ve Şam beldelerinden gittikten sonra Mekke ve Rey'ye yolculuk yapmıştır. Çokça yazmış ve "el-Müsned"i ve tefsir tasnif etmiştir. Daha sonra Bağdad'a yerleşmiştir. İbrâhîm b. Süleymân, Ahmed b. İshâk el-Hadramî, Ahmed b. el-Mufaddal, İsmâil b. Ebân el-Verrâk, İshâk b. Mansûr es-Selûlî, Cerîr b. Abdülhamîd, Süfyân b. Uyeyne, Bişr b. Mufaddal, Hüseyim b. Beşîr, İsmâil b. Uleyye, Abdullah b. Mübârek ve Şerîk b. Abdullah gibi pek çok kimseden oluşan büyük bir topluluktan

⁶³¹ Bkz. s. 118.

hadis rivayet etmiştir. Muhammed (oğlu) ile Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, İbrâhîm b. Ebî Tâlib en-Neysâbûrî, İbrâhîm b. Esbât b. es-Seken el-Beğdâdî, İbn Sa'd, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Bakî b. Mahled, İbn Ebî'd-Dünyâ, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim er-Râzî ve Ebû Zür'a er-Râzî gibi pek çok kimse ondan hadis rivayet etmiştir.⁶³²

İbn Ebû Şeybe'nin Buhârî'nin *Sahih*'inde elli beş, Müslim'in *Sahih*'in de ise yüz otuz beş hadisi yer almıştır. Ayrıca *Sünen* sahiplerinden Ebû Dâvûd ve İbn Mâce de ondan naklettikleri hadisleri kitaplarına almışlardır. Yahyâ b. Maîn onu "sika", "sika-me'mûn" diye belirtirken, el-İclî de kendisini "sika" diye tanımlamıştır. Sadûk olarak tanımlayanlar da olmuştur.⁶³³ Ahmed b. Hanbel onu hayırla yâd etmiştir.⁶³⁴

İbn Ebî Şeybe'den gelen ferd ve garîb rivayetlerin hatalı olduğu söylenmiş, Ahmed b. Hanbel ise bu rivayetleri münker saymışsa da İmâm Zehebî bu tür rivayetlerinin münker görülmeceğini savunmuştur. İbn Hibbân'ın da sika olduğunu zikrettiği Osman b. Ebî Şeybe, 3 Muharrem 239 (m. 853) tarihinde vefat etmiştir.⁶³⁵

1.4.4.3.2.2. Ebû Abdillâh Cerîr b. Abdilhamîd b. Cerîr (Yezîd) ed-Dabbî er-Râzî (ö. 188/804)

İmam, hafız ve kadı olan Cerîr b. Abdilhamîd hicrî 110 (m. 728) tarihinde İsfahan'ın Âbe kasabasında veya hicrî 107 (m. 725) yılında Kûfe'de doğduğu ve 77-78 yıllık bir ömür yaşadığı rivayet edilmiştir.

Kûfe'de uzun süre yaşadıkdan sonra Rey şehrine yerleşmiştir. Abdulmelik b. Umeyr, Beyân Bişr, Mansûr b. Mu'temir, Abdulazîz b. Rufey', Muğîre b. Miksem, Âsım el-Ahvel, Muttari b. Tarîf, el'Âlâ b. el-Müseyyeb. Âsım b. el-Ahvel, Hişâm b. Urve, Sa'lebe b. Suheyl, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî ve A'meş'in yanı sıra büyük bir topluluktan hadis alıp nakletmiştir. Muhammed b. Îsâ b. et-Tebba', Abdullah b. Mübârek, Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medînî, İshak b. Râhûye, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel ve Osmân b. Muhammed b. Ebî Şeybe gibi pek çok fakih ve muhaddis ondan hadis alıp rivayet etmişlerdir.⁶³⁶

⁶³² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 7, s. 151.

⁶³³ Mizzî, *a.g.e.*, Cilt 7, s. 151.

⁶³⁴ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz*, Cilt 2, s. 25.

⁶³⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 7, s. 149-151.

⁶³⁶ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 9, s. 9,10.

İbn Sa'd: "Sika, kesîru'l-hadîs, ona (ilim talebi için) gidilirdi" diyerek ondan bahsetmiştir. Cerîr b. Abdilhamîd işittiği hadisleri muhafaza etmek üzere anında yazıya dökermiş. O, kitabı yanında olmadığı zamanlarda ise duyduğu hadisleri rivayet etmediği yönünde haberler nakledilmiştir. Cerîr ehl-i bid'attan sakınır ve aşırı olmayan bid'at ehlinden de rivayette bulunmaktan geri durmuştur. Bu sebeple İbn Ebû Necîh, Câbir el-Cu'fî ve İbn Cüreyc'in rivayetlerine itibar etmemiştir. İbn Ebî Hâtim onu babasına sorduğunda sika olduğunu ve onunla ihticâc olacağını haber vermiştir. Ahmed el-İclî ve Nesâî onu "sika" olarak belirtirken İbn Hırrâş da "sadûk" olduğunu söylemiştir. Şîi olduğu yönündeki sözler onun güvenilirliğine zarar vermemiştir. Takva ve verâ sahibi olan Cerîr b. Abdilhamîd hicrî 188 (m. 804) yılında Rey'de hayata gözlerini yummuştur.⁶³⁷

1.4.4.3.2.3. Ebû Muhammed el-A'meş Süleymân b. Mihrân el-Esdî el-Kûfî (ö. 148/765)

İmam, şeyhu'l-İslâm, kıraatçıların ve hadisçilerin şeyhi olan Süleyman b. Mihrân hicrî 61 (m. 680-81) yılında Taberistan mntikasında Dünbâvend'de dünyaya geldiği rivayet edilmiştir. Zeyd b. Vehb, Mücâhid b. Cebr, İbrâhim en-Nehâî gibi Kûfe'nin ileri gelen âlimlerinden ve Âsım b. Ebü'n-Necûd ve Ebü'l-Âliye er-Riyâhî gibi âlimlerden ilim tahsil etmiştir. Malik b. Enes, Saîd b. Cübeyr, Zeyd b. Vehb, Ebû Vâil Şakîk b. Seleme, İbrâhîm en-Nehe'î, Mücahid, Kays b. Ebû Hâzim, Zekvân b. Abdillâh ve Şa'bî gibi zamanın büyük muhaddislerinden hadis nakletmiştir. Kendisinden de el-Hakem b. Uteybe, Habîb b. Ebî Sâbit, Eyyûb es-Sehtiyânî, Ebû Hanîfe, Evzâî, Şu'be, Saîd b. Ebî Arûbe, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Abdullah b. Mübârek ve Cerîr b. Abdilhamîd gibi önemli şahsiyetler hadis rivayet etmiştir.

Hadis, fıkıh, kıraat ve ferâiz ilimlerinde devrinin büyük âlimleri arasında yer almıştır. Özellikle hadis ilminde büyük bir ün kazanmıştır. Hadiste hâfızlık derecesini yakalamıştır. Enes b. Mâlik ve Abdullah b. Ebî Evfâ tarihiyle mürsel olarak naklettiği hadisler tedlîs ile tenkid edilmişse de onun sika olduğu yönünde genel bir kanaat oluşmuştur. Zehebî, el-A'meş Süleymân b. Mihrân'ı bazı ravilere ait kusurları gizlediği gerekçesiyle suçlamıştır. Ali b. Medînî de onun vehim sahibi olduğunu ileri sürmüştür. Ancak onun rivayet ettiği hadisler muteber *Kütüb-i Sitte* külliyyatında yer almış, doğru

⁶³⁷ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 9, s. 1-8.

sözlülüğü ve güvenilirliği nedeniyle kendisinden “mushaf” diye söz edilmiştir. Yahyâ el-Kattân onun için “allâmetü'l-İslâm” derken el-İclî de “sika, sebt” demiştir. Süleymân b. Mihrân el-A'meş hicrî 148 (m. 765) tarihinde vefat etmiştir.⁶³⁸

1.4.4.3.2.4. Ebû Sâlih Zekvân b. Abdillâh et-Teymî (ö. 101/719-20)

Zekvân b. Abdillâh, Hz. Ömer'in halifeliği döneminde doğmuştur. Benî Gatafan'dan Kays'ın karısı Cüveyriye bnt. Ahmes'in mevlâsı olup Zekvân b. Abdillâh için “Zeyyât” ve “Semmân” lakapları kullanılmıştır. Kûfe'ye satmak üzere zeytinyağı götürdüğü için bu lakapları aldığı rivayet edilmiştir.

Sa'd b. Ebû Vakkâs, Ebû Hüreyre, Âişe, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Ebû Saîd el-Hudrî ve başka sahâbîlerden hadis tahsil etmiştir. Ondan Süheyl, Sâlih ve Abdullah adındaki oğulları ile Zeyd b. Eslem, Bükeyr b. el-Eşec, Zührî, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Abdullah b. Dînâr, A'meş ve bir topluluk hadis rivayetinde bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel onu “sika sika, insanların en ciddi olanı ve onların en sağlam olanı” diye belirtmiştir.⁶³⁹ Zekvân hakkında yapılan değerlendirmelere göre o sika ve kesiru'l-hadîs'miş.⁶⁴⁰

Ebû Hüreyre'nin yanında fazla talebelik yapmış olduğundan Ebû Hüreyre adına yapılan rivayetlerin doğru olup olmadığını iyi bilir. Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'a er-Râzî Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtim er-Râzî gibi muhaddisler Ebû Sâlih Zekvân'ın sika ve güvenilir biri olduğuna dair değerlendirmeler yapmışlardır. Rivayet ettiği hadisleri *Kütüb-i Sitte* gibi önemli hadis kitaplarında yer alan Ebû Sâlih Zekvân hicrî 101 (m. 719-20) yılında Medine'de vefat etmiştir.⁶⁴¹

1.4.4.3.2.5. Ebû Saîd Sa'd b. Mâlik b. Sinân el-Hudrî el-Ensârî (ö. 74/693-94)

Babası Mâlik b. Sinân annesi ise Üneyse bint Ebû Hârisedir. Babası Hazrec annesi de Adî b. Neccâr oğullarındandır. Üneyse bint Ebû Hârise, Allah Resulü'ne (s.a.v.) biat etmiş kadınlardandır. Ebû Saîd, Rasulullâh'e on üç yaşındayken Uhud Gazvesi'ne katılma arzusunu arzetmiş ama küçük olduğunda Allah Resulü (s.a.v.) bu gazveye katılmasına izin vermemişti. Oğlunun da gazveye katılmasını isteyen Mâlik bu gazvede

⁶³⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 12, s. 76-91; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 6, s. 226-248; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 4, s. 222-226.

⁶³⁹ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz*, Cilt 1, s. 69.

⁶⁴⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Cilt 5, s. 230,231.

⁶⁴¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, Cilt 3, s. 451; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 5, s. 36.

şehid düşmüştü. Allah Resulü (s.a.v.) Ebû Saîd'e babasının vefatından sonra insanlardan beklenti içinde olmaktan sakınıp sabretmesini ve bu vesileyle Allah'ın (c.c.) onu zengin kılacağını söylemişti. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) emrine teslimiyet gösteren Ebû Saîd, artık kimseden bir şey dilenmemişti. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birlikte ilk kez Hendek Gazvesi'nde bulunmuş ve ardından on iki gazveye iştirak etmişti. Hudeybiye'de Bey'atürriğvân olayında Allah Resulü'ne (s.a.v.) biat eden topluluğun arasında o da yerini almıştı.

Ebû Saîd el-Hudrî “Medine müftüsü” ve “imam” gibi unvanlarla da anılmıştır. Müksirûn ashaptan sayılan Ebû Saîd el-Hudrî toplamda 1170 hadis nakletmiştir. Bazıları ondan duydukları hadisleri yazmak isteyince bu yaklaşıma karşı çıkıp hadisleri ezberlemelerini istemiştir. Nitekim Hz. Peygamber'den (s.a.v.) hadislerin yazılmasını yasaklayan ve bu konuda bilinen en sahih rivayeti o nakletmiştir. Ebû Saîd, bizzat Hz. Peygamber'den işittikleri dışında ashaptan tanınmış isimlerden hadis alıp nakletmiştir. Ondaki Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Ömer ile Âmir ve Abdurrahman adındaki oğulları, karısı Zeyneb bint Kâ'b, Saîd b. Müseyyeb, Nâfi', Atâ b. Yesâr, Hasan-ı Basrî, Saîd b. Cübeyr ve başka kişiler hadis rivayet etmiştir.

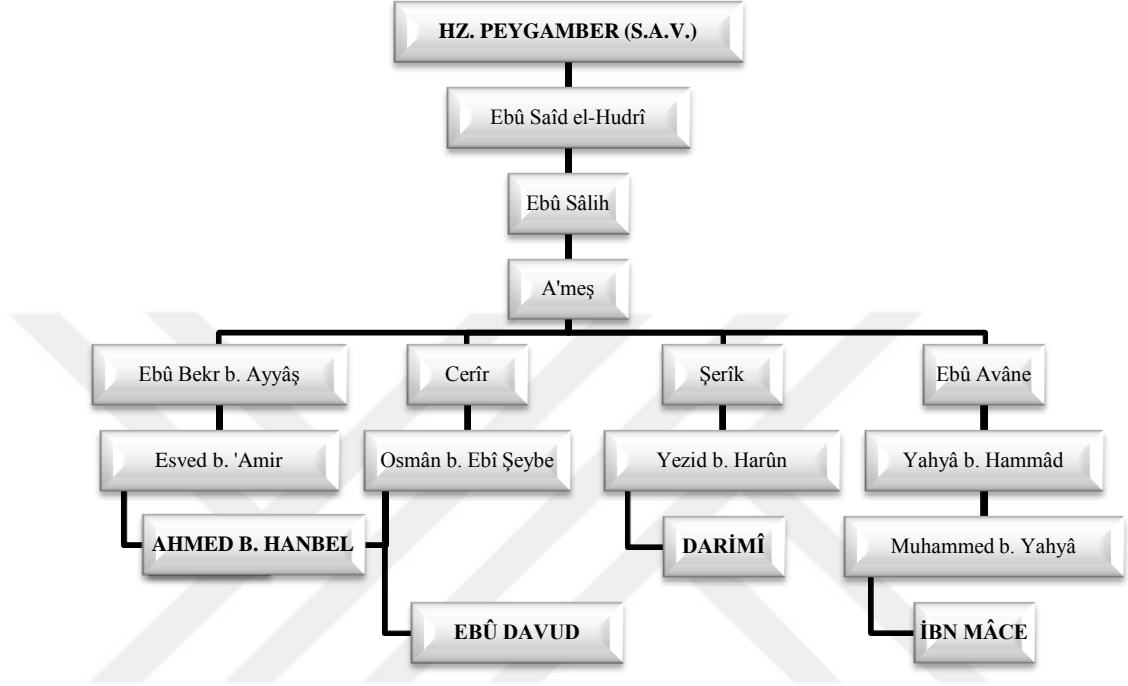
Ebû Saîd'e ait, Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde 111 hadis bulunurken bunlardan 43 hadisi Buhârî'nin ve 16 hadisi de Müslim'in Sahihlerinde yer almıştır. Yine Ebû Saîd'e ait, Ahmed b. Hanbel'in hadis külliyyatı olan el-Müsned adlı eserinde 955, Bakî b. Mahled'in te'lif etmiş olduğu el-Müsned'inde ise tekrarlarıyla beraber 1170 hadis bulunmaktadır.

Hiz. Ömer'in hilafeti zamanında Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Hiz. Ömer'e gidip kapısını üç defa çalmış ve herhangi bir yanıt gelmeyince geri dönmüştü. Hiz. Ömer ona bunun sebebini sorduğunda Ebû Mûsâ el-Eş'arî Hiz. Peygamber'den (s.a.v.) böyle duyduğunu söylemesi üzerine Hiz. Ömer Allah Resulü'nden (s.a.v.) buna dair bir şey işitmediğini ve bu iddiasını teyit etmesini istemişti. Ebû Mûsâ şahit olarak hadise olan vukufiyetine binaen Ebû Saîd el-Hudrî'yi getirmişti.

Ebû Saîd el-Hudrî doğru bildiği hakikatleri anlatmaktan geri durmamıştı. Bu çerçevede uygun bulmadığı davranışları nedeniyle Muâviye'yi tenkit etmekten geri durmamış ve Hiz. Peygamber'in, hakikati bilen kimsenin onu beyan etmesi gerektiği yönündeki emri üzerine bu uyarıyı yaptığını da açıklamıştı.

Sa'd b. Mâlik b. Sinân el-Hudrî'nin hicrî 63 (m. 682-83), 64 (m. 683-84) ve 65 (m. 684-85) senelerinde vefat ettiğine dair görüşler bulunsa da isabetli olan görüşe göre hicrî 74 (m. 693-94) yılında Medine'de vefat etmiştir.⁶⁴²

Şekil 1.28. Hadisin Genel Sened Şeması

1.4.4.3.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi

Hadisin senedinde yer alan ve Ebû Şeybe künyesiyle meşhur olan Osman b. Ebî Şeybe'nin elli beş hadisi Buhârî'nin *Sahih*'inde, yüz otuz beş hadisi de Müslim'in *Sahih*'inde yer almıştır. Yahyâ b. Maîn onu "sika", "sika-me'mûn" diye belirtirken, el-İclî de kendisini "sika" diye tanımlamıştır. Sadûk olarak tanımlayanlar da olmuştur.⁶⁴³ Ahmed b. Hanbel onu hayırla yâd etmiştir.⁶⁴⁴ İbn Hibbân'ın da onun güvenilir biri olduğunu bildirmiştir.⁶⁴⁵

İbn Sa'd, imam, hafız ve kadı olan Cerîr b. Abdilhamîd'in sika ve kesîru'l-hadîs, olduğunu söylemiştir. Cerîr ehl-i bidattan sakınır ve bid'at ehlinde rivayette

⁶⁴² İbn Hacer, *el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe*, Cilt 3, s. 65-67; Nevevî, *Tehzibu'l-Esmâi vel-Luğa*, Cilt 1, s. 819,820; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 232; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 10, s. 294-299; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 3, s. 479-481; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, Cilt 5, s. 142; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 3, s.168-172.

⁶⁴³ Mizzî, *a.g.e.*, Cilt 7, s. 151.

⁶⁴⁴ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz*, Cilt 2, s. 25.

⁶⁴⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 7, s. 149-151.

bulunmazdı. İbn Ebî Hâtim onu babasına sorduğunda sika olduğunu ve onunla ihticâc olacağını haber vermiştir. Ahmed el-İclî ve Nesâî onu “sika” olarak belirtirken İbn Hurrâş da “sadûk” olduğunu söylemiştir.⁶⁴⁶

İmam, şeyhu'l-İslâm, kıraatçıların ve hadisçilerin şeyhi olan Süleyman b. Mihrân hadis, fıkıh, kıraat ve ferâiz ilimlerinde devrinin büyük âlimleri arasında yer aldı. Hadiste hâfızlık derecesini yakaladı. Enes b. Mâlik ve Abdullah b. Ebû Evfâ yoluyla mürsel şekilde naklettiği hadislerde tedlîs yapmakla tenkid edilmişse de onun sika olduğu yönünde genel bir kanaat oluşmuştur. Zehebî, A'meş'i bazı ravilere ait kusurları gizlediği gerekçesiyle tenkid etmiştir. Ali b. Medîni de onun vehim sahibi olduğunu ileri sürmüştür. Ancak onun hadisleri *Kütüb-i Sitte* gibi hadis külliyyatında yer almış sıdkı ve güvenilirliği nedeniyle de “mushaf” diye anılmıştır. Yahyâ el-Kattân onun için “allâmetü'l-İslâm” derken el-İclî de “sika, sebt” demiştir.⁶⁴⁷

Zekvân b. Abdillâh sika ve kesiru'l-hadîs biriydi.⁶⁴⁸ Ebû Hüreyre'nin yanında fazla talebelik yapmış olduğundan Ebû Hüreyre adına yapılan rivayetlerin doğru olup olmadığını iyi bilirdi. Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan Ebû Sâlih Zekvân hakkında Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'a er-Râzî, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtim er-Râzî gibi ulema tarafından sağlam ve güvenilir olarak değerlendirilmiştir.⁶⁴⁹

Ebû Saîd el-Hudrî tarikiyle gelen bu hadisin senedinde yer alan raviler arasında ittisal olmakla beraber onların sika ve sebt ehli oldukları tespit edilmiştir. Bu hadisi Ebû Dâvûd, İbn Hibbân, Hâkim ve Ahmed b. Hanbel de tahrir etmiştir. Hâkim “Şeyhayn'ın şartları üzere sahih olduğunu” söylemiştir. Zehebî de ona muvaffakat etmiştir.⁶⁵⁰

1.4.5. Nesâî'nin el-Müctebâ'sındaki Rivayet

أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ ابْنِ عَجَلَانَ، عَنْ سَعِيدِ الْمُقْبِرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَيُّ النَّسَاءِ خَيْرٌ؟" قَالَ: "الَّتِي تَسْرُهُ إِذَا نَظَرَ، وَتُطِيعُهُ إِذَا أَمَرَ، وَلَا تُخَالِفُهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهَا بِمَا يَكْرَهُ"

⁶⁴⁶ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 9, s. 18.

⁶⁴⁷ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 6, s. 226-248; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 4, s. 222-226; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 12, s. 76-91.

⁶⁴⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Cilt 5, s. 230, 231.

⁶⁴⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, Cilt 3, s. 451; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 5, s. 36;

⁶⁵⁰ Elbânî, *İrvâ'ü'l-Ğalîl fî Tahrîci Ehâdisi Menâri's-Sebîl*, 3. Baskı, Cilt 9, el-Mektebetü'l-İslami, Beyrut, 1405/1985, Cilt 7, s. 65.

1.4.5.1. Hadisin Tercümesi

Nesâî ⇒ Kuteybe ⇒ el-Leys ⇒ İbn Aclân ⇒ Saîd el-Makbürî ⇒ Ebû Hüreyre'den rivayetle Allah Resulü (s.a.v.)'e “Hangi kadınlar daha hayırlıdır?” diye soruldu. Allah Resulü (s.a.v.) cevaben şöyle buyurdu: “*Kocası kendisine baktığında onu neşelendiren, kocası emrettiğinde ona itaat eden, nefsinde ve malında kocasının hoşlanmadığı hususlarda ona ters düşmeyen kadındır.*”⁶⁵¹

Şekil 1. 29. Sened Şeması

1.4.5.2. Ravileri

1.4.5.2.1. Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915)

Yaygın görüşe göre el-Müctebâ (el-Müctenâ) sahibi Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî hicrî 215 (m. 830) tarihinde Nesâ'da doğdu. Nesâ şehrine nisbele “Nesevî” diye tanınmıştır. İbn Râhûye, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Beşşâr, Ya’kûb b. İbrâhim ed-Devrakî, Ebu’l-Hasan İbn Ebî Şeybe, İbnü’l-Müsennâ, Ebû Zür’a er-Râzî, Ebû Ya’lâ el-Mevsılî, Ebû Hâtim er-Râzî, Bezzâr ve Ebû İshak el-Cûzcânî gibi önemli

⁶⁵¹ Nesâî, Nikâh 14; Ahmed bin Hanbel, Müsned, Cilt 12, s. 383 (7421), Cilt 15, s. 360 (9587), Cilt 15, s. 411 (9658); Kütüb-i Sitte müellifleri içinde bu hadisi sadece Nesâî tahrir etmiştir.

muhaddislerden hadis tahsil etmiştir. Kendisinden Abdülkerîm (oğlu), Tahâvî, İbnü's-Sünnî, Ukaylî, Nehhâs, İbn Hibbân, İbn Adî ve Taberânî gibi çok sayıda âlim hadis rivayet etmiştir.

Hadis tahsili için Horasan, Hicaz, Mısır, Kûfe ve Şam gibi birçok yere seyahat etmiş ve daha sonraları Mısır'a yerleşmişti. Kıraat ilmini Sûsî gibi âlimlerden tahsil etmişti. Zayıf bulduğu ravilerin rivayetlerine itibar etmeyip kitabına almamıştır. Nesâî'nin rivayetlerine itimad edilip cumhur ulema tarafından takdir ve teccüh görmüştür.

Nesâî birçok eser te'lif etmiştir. Onlardan bazıları şunlardır: es-Sünen (el-Müctebâ), es-Sünenü'l-Kübrâ, ed-Du'afâ' ve'l-Metrûkîn, 'Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle, Kitâbü't-Tefsîr (Tefsîrü'n-Nesâî), Fezâ'ilü'l-Kur'ân, 'İşretü'n-nisâ', Kitâbü't-Tıbb li'n-Nisâ', el-Cerh ve't-Ta'dîl. Talebelerinden olan Ebû Saîd İbn Yûnus'un naklettiğine göre Nesâî 13 Safer 303 (m. 915) tarihinde Filistin'in Remle şehrinde vefat etmiş ve Kudüs'te defnedilmiştir. Ancak Zehebî başka âlimler tarafından bu bilgi makbul görülmemiştir. Nesâî, Mısır'dan kalkıp Dimeşk beldesine gitmiş ve hazır bulunduğu bir mescid içinde Muâviye hakkında soru edilince "Muâviye başını kurtarsın kâfi" diye cevap vermesi üzerine Muâviye yandaşları onu darp edip mescitten kovarak çıkarmıştır. Bu vakıa neticesinde hastalanmış ve Mekke'ye götürülmüştü. Ancak çok sürmez darp edilmenin etkisiyle artık vücudu yaşama yenik düşüp Şâban 303 (m. 916) yılında vefat etmiştir. Safâ ile Merve tepeleri arasında bir yerde medfun olduğu rivayet edilmiştir.⁶⁵²

1.4.5.2.2. Ebû Recâ' Kuteybe b. Saîd b. Cemîl b. Tarîf b. Abdillâh es-Sekafî (ö. 240/855)

Kuteybe lakabıyla şöret bulan ve asıl adı Yahyâ b. Saîd olan şeyhu'l-İslâm, muhaddis, imam, sika, cevval ve İslâm râvisi diye bilinen Ebû Recâ' Kuteybe b. Saîd hicrî 149-150 (m. 766) tarihinde doğmuştur. Zâlim emir Haccâc b. Yusuf'un mevlâlarından olan Kuteybe b. Saîd aslen Belhî olup ve Bağlân halkından da olduğu için Belhî ve Bağlânî nisbeleriyle de anılmıştır.

İlim yolculuğuna çıkan Kuteybe Bağdat, Şam, Mısır, Mekke ve Medine gibi ilim beldelerine uğramıştır. İlim tahsil edip hadis aldığı kimseler arasında Mâlik b. Enes, Leys b. Sa'd, Şerîk, Hammâd b. Zeyd, İbn Lehîa, Hammâd b. Zeyd, Mufaddâl b.

⁶⁵² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt1 , s. 328-340; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz*, Cilt 2, s. 194, 195; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 11, s. 79-84.

Fedâle, İbrâhîm b. Sa'd, Ebû Avâne el-Vâsîti, Abdullah b. el-Mübârek ve Süfyân b. Uyeyne gibi büyük âlim ve hadis ehli yer almıştır. Ondan Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Yahyâ b. Abdilhamîd el-Harrânî, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medînî, Muhammed b. Adillah b. Numeyr, Nuaym b. Hammâd, Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe ve Ebû Hayseme Züheyr b. Harb gibi âlimler hadis tahsil etmiştir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce kitaplarında ondan hadis aktarmışlardır. Kuteybe'nin rivayet ettiği hadisler ümmetin takdir ve onayına mazhar olan *Kütüb-i Sitte*'de yer almıştır. Buhârî Kuteybe'den 380, Müslim ise 668 hadis rivayet etmiş ve bu da ona olan güvenin derecesini ortaya koymuştur.

Yahyâ b. Maîn “Kuteybe sikadır” diyerek onun hakkındaki kanaatini beyan etmiştir. Nesâî de onun hakkında “sikadır” demenin yanı sıra “saduktur” demiş. Ebû Hâtim er-Râzî benzer şekilde onun “sika”, İbn Harrâş da “saduk” olduğu yönünde kanaat belirtmişlerdir. İbn Hibbân el-Büstî onu güvenilir kimselerden sayarak ismini malum eserinde zikretmiştir. Kuteybe b. Saîd hicrî 240 (m. 855) yılının Şâban ayında Bağlân'da vefat etmiştir.⁶⁵³

1.4.5.2.3. Ebû'l-Hâris el-Leys b. Sa'd b. Abdurrahmân el-Fehmî el-Mısırî (ö. 175/791)

İmam, hafız, Mısır diyarının âlimi, şeyhu'l-İslâm ve Hâlid b. Sâbit b. Zâ'in'in mevlâsı olan Ebû'l-Hâris el-Leys b. Sa'd el-Fehmî hicrî 94 (m. 713) tarihinde Karkaşende köyünde doğmuştur. Doğum tarihiyle ilgili hicrî 92-93 (m. 711) tarihleri de zikredilmiştir. Ancak Yahyâ kendisinden “Şaban ayı 94 yılında doğdum” sözünü işittiğini söylemiştir. Ailesi aslen Fars olup İsfahan halkındandır.

Ebû'l-Hâris el-Leys hicrî 113 (m. 732) yılında hac ibadetini yerine getirmiş ve bu vesileyle Mekke'de Nâfi, Atâ b. Ebî Rebâh, İbn Ebî Müleyke, İbn Şihâb ez-Zührî, İmrân b. Ebî Enes ve Ebî'z-Zübeyr gibi zatlarla görüşüp onlardan hadis dinlemiştir. Kendilerinden hadis tahsil ettiği kişiler arasında Yûnus b. Yezîd el-Eylî, Hişâm b. Urve, Amr b. Hâris, Saîd b. Abdurrahman el-Cumahî, Ukayl b. Hâlid el-Eylî, Hâlid b. Yezîd el-Cumahî, Yezîd b. Ebî Habîb, Abdurrahman b. Kâsım et-Teymî, Kesîr b. Ferkad, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Abdurrahman b. Hâlid el-Fehmî, Saîd b. Ebî Saîd el-Makbürî ve Abdülazîz el-Mâcişûn gibi birçok muhaddis âlim bulunmuştur. Kendisinden İbn

⁶⁵³ İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 9, s. 20; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 23, s. 523-537; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 11, s. 13-25; Zirkilî, *el-Âlâm*, Cilt 5, s. 189.

Aclân, İbn Lehîa, Hüseyim, İbn Vehb, İbnu'l-Mubarek, Attâf b. Hâlid, Şebâbe, Eşheb, Saîd b. Şurehbîl, Saîd b. Ğafir ve Saîd b. Ebî Meryem ve Kuteybe b. Saîd gibi daha pek çok kişi hadis tahsil edip rivayet etmiştir.⁶⁵⁴

Leys, müteşâbihattan olan rivayetleri te'vil ve yoruma başvurmadan kabul etmiştir. Mısır'da bulunan Hz. Osman karışıklığını ortadan kaldırmak üzere onun faziletlerine dair rivayetleri naklederek bir girişimde bulunmuş ve nihayetinde de başarılı olduğu rivayet edilmiştir. Kader inancını kabul etmeyenleri ziyaret, onların cenaze namazlarını kılma ve davetlerine karşılık vermeyi uygun görmemiştir.

Ali b. el-Medînî onun "sebt" olduğunu beyan ederken, Ahmed b. Hanbel de "sika" olduğunu ancak hadis almada basit davrandığını söylemiştir. Yahyâ b. Maîn, İbn Sa'd, İclî ve Nesâî onun sika olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. İbn Harrâş onun hakkında "sadûk, sahihu'l-hadîs" demiştir.⁶⁵⁵ İbn Hibbân da onu sika kimselerden sayarak zikretmiştir.⁶⁵⁶

Leys, hicrî 175 (m. 791) yılının Şâban ayının yarısı cuma akşamında 81 yaşındayken vefat etmiştir.⁶⁵⁷

1.4.5.2.4. Ebû Abdillâh Muhammed b. Aclân el-Kureşî el-Medenî (ö. 148/765)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Aclân el-Medenî Fatma bint el-Velîd b. Utbe'nin mevlâsı olup Abdülmelik b. Mervân'ın hilâfeti döneminde (h. 66-87 / m. 685-705) doğduğu rivayet edilmiştir. Muhammed b. Aclân babasından ve Abdurrahman b. Hurmuz el-A'rec, Amr Şuayb, Âsım b. Ömer b. Katâde, Ebân b. Sâlih, İyâs b. Muâviye, Nafi', Muhammed b. Ka'b el-Kurezî, Abdullah b. Dînâr ve Saîd b. Yesâr gibi büyük âlimlerden hadis rivayet etmiştir. Enes b. Mâlik'ten de hadis öğrenip naklettiği rivayet edilmiştir. Kendisinden İbrâhîm b. Ebî Able, Mansûr b. el-Mu'temir, Şu'be, Sufyân, oğlu Abdullah, Bişr b. Mansûr, Esbât b. Muhammed el-Kureşî, Hayve b. Şüreyh, Bişr b. Mufaddal ve daha başkaları hadis rivayet etmişlerdir.

Muhammed b. Aclân pek çok hadis rivayet etmenin yanı sıra fıkıh alanında da fetva ehli olarak tanınmıştı. İbn Maîn, İbn Hanbel, el-İclî, Ebû Hâtım er-Râzî, Ya'kûb b. Şeybe ve Nesâî onu sika kabul etmişlerdir. Kimileri onun hafızasıyla ilgili endişelerinin olduğunu söylemişlerdir. Bundan dolayı olsa gerek ki, Zehebî de hadisleri

⁶⁵⁴ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 7, s. 204.

⁶⁵⁵ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 7, s. 205-220.

⁶⁵⁶ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 7, s. 360, 361.

⁶⁵⁷ Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffaz**, Cilt 1, s. 166.

için sahih mertebesinde değerlendirilmese de hasen mertebesinde aşağı olmadığını bildirmiştir. Muhammed b. Aclân hicrî 148 (m. 765) tarihinde Medine’de vefat etmiştir. Onun vefat tarihinin hicrî 147 (m. 765) veya 149 (m. 766) olduğu da rivayet edilmiştir.⁶⁵⁸

1.4.5.2.5. Ebû Saîd Keysân (b. Saîd?) el-Makburî el-Medenî (ö. 100/718-19)

İmâmu’l-muhaddis ve sika olan Ebû Saîd Keysân el-Makburî Benî Leys’in mevlâsıydı. Babasının yanı sıra Hz. Ömer, Ümmü Seleme, Hz. Ali, Hz. Aişe, Ebû Hüreyre, Sa’d b. Ebî Vakkâs, Ebû Saîd el-Hudrî, Abdullah b. Selâm, Ukbe b. Âmir el-Cühenî ve Usâme b. Zeyd gibi seçkin sahâbîlerden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden Saîd b. Ebû Saîd (oğlu), Abdullah b. Saîd (torunu), Mâlik b. Enes, İbrâhîm b. Tehmân, Leys b. Sa’d, Sâbit b. Kays el-Gıfârî ve Amr b. Ebî Amr gibi muhaddis âlimler hadis almışlardır. İbn Ebî Hâtim “sadûk” olduğunu söylerken Abdurrahman b. Hirâş da “sika” olduğunu belirtmiştir. Ali b. el-Medînî, İbn Sa’d, Ebû Zur’a ve bir cemaat Keysân’ın güvenilir biri olduğunu; onlardan bazıları ise onun vefatından dört yıl önceki zaman diliminde ihtilat ettiğini söylemişlerdir. Ancak Zehebî onun ihtilat döneminde hadis rivayet etmediği ve aynı şekilde ondan münker bir şey olmadığı yönünde görüş bildirmiştir. Buhârî’nin *Sahih*’inde iki adet, Ebû Dâvûd’un *es-Sünen*’inde de bir adet hadisi bulunmaktadır. Farklı görüşlerle beraber genel kanaate göre Ebû Saîd hicrî 100 (m. 718-19) tarihinde Medine’de vefat etmiştir.⁶⁵⁹

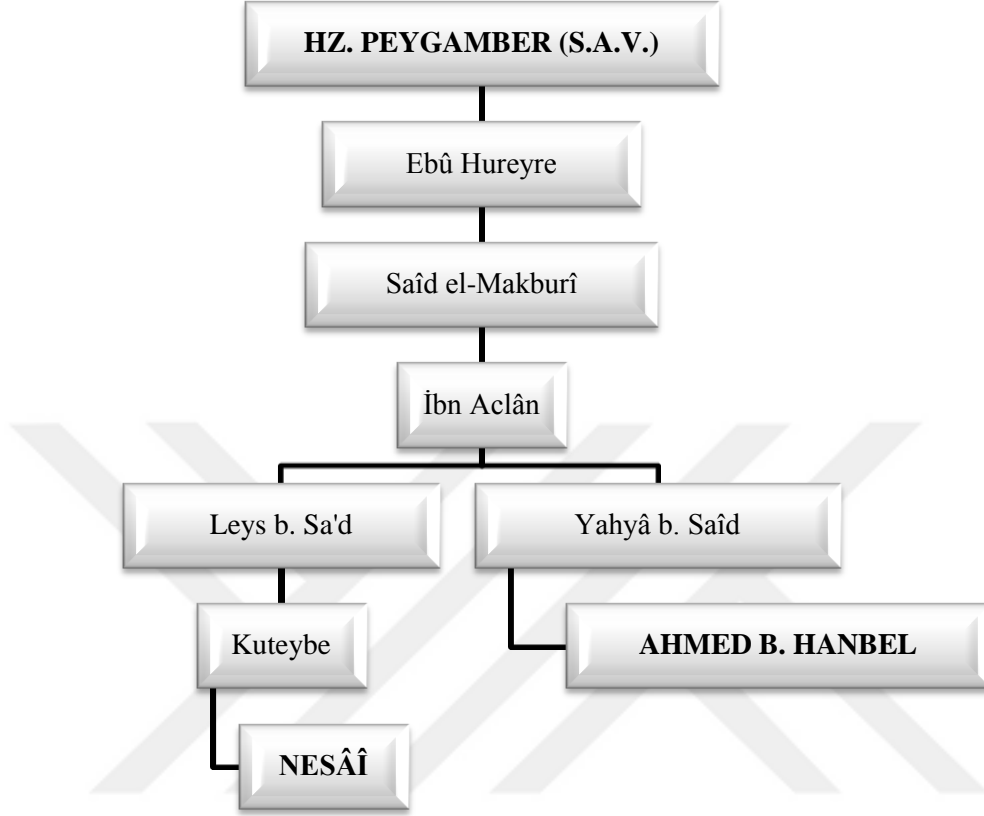
Ebû Hüreyre⁶⁶⁰

⁶⁵⁸ Zehebî, *Siyeru A’lami’n-Nübelâ*, Cilt 6, s. 317-322; Moğultay, *İkmâlü (Zeyl ‘âlâ) Tehzîbi’l-Kemâl*, Cilt 10, s. 271-274; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 26, s. 101-108.

⁶⁵⁹ Zehebî, *Siyeru A’lami’n-Nübelâ*, Cilt 5, s. 516, 517; Zehebî, *Tezkiretü’l-Huffaz*, Cilt 1, s. 88.

⁶⁶⁰ Bkz. s. 46, 48.

Şekil 1.30. Hadisin Genel Sened Şeması

1.4.5.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi

Hadisin senedinde yer alan Kuteybe, şeyhu'l-İslâm, muhaddis, imam, sika, cevval ve İslâm ravisi diye bilinmektedir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce ondan tahsil edip naklettikleri hadisleri kitaplarına almışlardır. Kuteybe'nin rivayet ettiği hadisler *Kütüb-i Sitte* külliyyatında yer almıştır. Kuteybe'den Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî 380, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî ise 668 hadis nakletmiştir. Yahyâ b. Maîn, Nesâî ve Ebû Hâtim er-Râzî onun sika ve sağlam olduğunu söylemişlerdir. İbn Hirâş onun "saduk" biri olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân da onun sika ve güvenilir biri olduğunu belirtmiştir.⁶⁶¹

Mısır diyarının âlimi, imam, hafız, şeyhu'l-İslâm ünvanlarını alan Ebû'l-Hâris el-Leys b. Sa'd, Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'ın âzatlısı Nâfi, İbn Ebî Müleyke, Atâ b. Ebû Rebâh, İbn Şihâb ez-Zührî, İmrân b. Ebî Enes ve Ebû'z-Zübeyr'den hadis tahsil

⁶⁶¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 23, s. 523-537.

etmiştir.⁶⁶² Ali b. el-Medîni onu “sebt” biri olarak tanımlarken, Ahmed b. Hanbel de her ne kadar onun güven yönünü vurgulamak üzere “sika” olduğunu söylemişse de hadis almada basit davrandığını söylemiştir. Yahyâ b. Maîn, İbn Sa’d, İclî ve Nesâî onun sika olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. İbn Harrâş onun hakkında “sadûk, sahihü’l-hadîs” demiştir.⁶⁶³ Muhammed b. Hibbân onu es-Sikat’ta zikretmiştir.⁶⁶⁴

Ebû Abdillâh Muhammed b. Aclân pek çok hadis rivayet etmenin yanı sıra fıkıh alanında da fetva ehliydi. İbn Maîn, Ahmed b. Hanbel, el-İclî, Ebû Hâtim er-Râzî, Nesâî ve Ya’kûb b. Şeybe onu sika kabul etmişlerdir. Kimileri onun hafızasıyla ilgili endişelerinin olduğunu söylemiştir. Bundan dolayı olsa gerek ki, Zehebî de hadislerinin sahih mertebesinde değerlendirilmese de Hasen mertebesinde aşağı olmadığını bildirmektedir.⁶⁶⁵

“İmâmu’l-muhaddis ve sika olan Ebû Saîd Keysân el-Makbûrî Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Aişe, Ebû Hüreyre, Ümmü Seleme ve Sa’d b. Ebî Vakkâs, Usâme b. Zeyd, Ebû Saîd el-Hudrî, Abdullah b. Selâm ve Ukbe b. Âmir el-Cühenî gibi sahâbîlerin ileri gelenlerinden hadis rivayet etmiştir. İbn Ebî Hâtim “sadûk” olduğunu söylerken Abdurrahman b. Hirâş da “sika” olduğunu belirtmiştir. Ali, İbn Sa’d, Ebû Zur’a ve bir cemaat onun emin biri olduğunu; onlardan bazıları ise onun vefatından dört yıl önceki zaman diliminde ihtilat ettiğini söylemişlerdir. Ancak Zehebî onun ihtilat döneminde hadis rivayet etmediği ve aynı şekilde ondan münker bir şey olmadığı yönünde görüş bildirmiştir.⁶⁶⁶

Ahmed b. Hanbel, Nesaî ve Beyhâkî bu hadisi İbn Aclân ve Saîd el-Makbûrî tarikiyle tahrir etmişlerdir. Hâkim de “Müslim’in şartları üzere sahihtir” diyerek bu yönüyle tahrir etmiştir. Zehebî de ona muvaffakat etmiştir. Hadisin derecesi de “Hasen” olarak tespit edilmiştir.⁶⁶⁷

1.4.6. İbn Mâce’nin Sünen’indeki Rivayet

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ زَائِدَةَ، عَنْ شَيْبِ بْنِ عَرَفَةَ الْبَارِقِيِّ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْأَحْوَصِ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، أَنَّهُ شَهِدَ حَجَّةَ الْوُدَّاعِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَحَمِدَ اللَّهُ،

⁶⁶² Zehebî, *Siyeru A’lami’n-Nübelâ*, Cilt 7, s. 204.

⁶⁶³ Zehebî, *Siyeru A’lami’n-Nübelâ*, Cilt 7, s. 205-220.

⁶⁶⁴ İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 7, s. 360-361.

⁶⁶⁵ Zehebî, *Siyeru A’lami’n-Nübelâ*, Cilt 6, s. 317-322; Moğultay, *İkmâlü (Zeyl ‘alâ) Tehzîbi’l-Kemâl*, Cilt 10, s. 271-274; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 26, s. 101-108.

⁶⁶⁶ Zehebî, *Siyeru A’lami’n-Nübelâ*, Cilt 5, s. 516-517; Zehebî, *Tezkiretü’l-Huffaz*, Cilt 1, s. 88.

⁶⁶⁷ Elbânî, *İrvâ’ü’l-Ğalîl fi Tahrîci Ehâdîsi Menâri’s-Sebîl*, Cilt 7, s. 65.

وَأَتْنَى عَلَيْهِ، وَذَكَرَ وَوَعظَ، ثُمَّ قَالَ: "اسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا، فَإِنَّهُنَّ عِنْدَكُمْ عَوَانٌ، لَيْسَ تَمْلِكُونَ مِنْهُنَّ شَيْئًا غَيْرَ ذَلِكَ، إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ، فَإِنْ فَعَلْنَ فَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ، وَاصْرُبُوهُنَّ صَرْبًا غَيْرَ مُبْرَحٍ، فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا، إِنَّ لَكُمْ مِنْ نِسَائِكُمْ حَقًّا، وَلِنِسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقًّا، فَأَمَّا حَقُّكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ، فَلَا يُوطِئَنَّ فُرُشَكُمْ مَنْ تَكَرَّهُونَ، وَلَا يَأْدَنَّ فِي بُيُوتِكُمْ لِمَنْ تَكَرَّهُونَ، أَلَا وَحَقُّهُنَّ عَلَيْكُمْ أَنْ تُحْسِنُوا إِلَيْهِنَّ فِي كِسْوَتِهِنَّ وَطَعَامِهِنَّ"

1.4.6.1. Hadisin Tercümesi

İbn Mâce ⇒ Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ⇒ Hüseyin b. Ali ⇒ Zâide ⇒ Şebîb b. Ğarkade el-Bakî ⇒ Süleymân b. Amr b. el-Ahvas ⇒ Babasından rivayetle şöyle dedi: "Babam (Amr) bana söylediğine göre o, Allah Resulü (s.a.v.) ile beraber Veda haccında hazır bulunmuştu. (Allah Resulü (s.a.v.)) Allah'a hamd ve senada bulunarak öğüt ve nasihatte bulundu sonra şöyle buyurdu: "*Kadınlarınıza karşı hayırla muamele etmenizi tavsiye ederim. Zira onlar sizin yanınızda tutsaktır. Şundan başka onların hiçbir şeyine sahip değilsiniz. Ancak apaçık çirkin ve haddi aşan hataları olduğu zaman hariç. Şayet (böyle çirkin şeyler) işlerler ise onların yataklarını terk ediniz (yalnız bırakınız) ve acı vermeyecek şekilde onları dövdünüz. Eğer bundan sonra size boyun eğlerse onların üzerine (kınama ve eziyet vermek için) bir yol aramayınız. Şüphesiz sizler için eşleriniz üzerinde ve eşleriniz için de üzerinizde birtakım haklar vardır. Karılarınız üzerindeki hakkınıza gelince, karılarınız sizin istemediğiniz kimselere yataklarınızı (namusunuzu) çiğnetmesinler ve hoşlanmadığınız kimseyi evlerinize almaya izin vermesinler. Agâh olun ki: Karılarınızın üzerinizdeki hakkı ise onları giydirmek ve yedirmek hususunda onlara iyi davranmanızdır"*⁶⁶⁸

⁶⁶⁸ Buhârî, Enbiyâ, 1, Nikâh 80; Müslim, Rada', 60; İbn Mâce, Nikâh, 3; Tirmizî, Radâ', 11, Tefsîr, 10. Hadisin Kütüb-i Sitte'de yer alan diğer varyantları:

1. Buhârî'nin *el-Cami*'inin *Enbiyâ* (1) ve *Nikâh* (80) bölümlerinde geçmektedir:
 - وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ زَائِدَةَ، عَنْ مَيْسَرَةَ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، فَإِذَا شَهِدَ امْرَأً، فَلْيَتَكَلَّمْ بِخَيْرٍ، أَوْ لَيْسَتْكَ، وَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ، فَإِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلْعٍ، وَإِنَّ أَعْوَجَ شَيْءٍ فِي الضِّلْعِ أَعْلَاهُ، إِنْ دَهَبَتْ تَقِيمُهُ كَسَرْتَهُ، وَإِنْ تَرَكَتَهُ لَمْ يَزَلْ أَعْوَجَ، اسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ
2. Müslim'in *el-Cami*'inin *Radâ'* (60) bölümünde geçmektedir:
 - وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ زَائِدَةَ، عَنْ مَيْسَرَةَ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، فَإِذَا شَهِدَ امْرَأً، فَلْيَتَكَلَّمْ بِخَيْرٍ، أَوْ لَيْسَتْكَ، وَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ، فَإِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلْعٍ، وَإِنَّ أَعْوَجَ شَيْءٍ فِي الضِّلْعِ أَعْلَاهُ، إِنْ دَهَبَتْ تَقِيمُهُ كَسَرْتَهُ، وَإِنْ تَرَكَتَهُ لَمْ يَزَلْ أَعْوَجَ، اسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا
3. Tirmizî'nin *el-Cami*'inin *Radâ'* (11) ve *Tefsîr* (10) bölümlerinde geçmektedir:
 - حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلَّالُ قَالَ: حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَعْفِيُّ، عَنْ زَائِدَةَ، عَنْ شَيْبِ بْنِ عَرَفَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْأَحْوَصِ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، أَنَّهُ شَهِدَ حَجَّةَ الْوَدَاعِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَحَمَدَ اللَّهُ، وَأَتْنَى عَلَيْهِ، وَذَكَرَ، وَوَعظَ، فَذَكَرَ فِي الْحَدِيثِ أَلَا وَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا، فَإِنَّمَا هُنَّ عَوَانٌ عِنْدَكُمْ، لَيْسَ تَمْلِكُونَ مِنْهُنَّ شَيْئًا غَيْرَ ذَلِكَ، إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ، فَإِنْ "فَصَتْهُ، فَقَالَ: فَعَلْنَ فَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ، وَاصْرُبُوهُنَّ صَرْبًا غَيْرَ مُبْرَحٍ، فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا، إِلَّا إِنْ لَكُمْ عَلَيَّ نِسَائِكُمْ حَقًّا، وَلِنِسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقًّا، فَأَمَّا حَقُّكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ فَلَا يُوطِئَنَّ فُرُشَكُمْ مَنْ تَكَرَّهُونَ، وَلَا يَأْدَنَّ فِي بُيُوتِكُمْ لِمَنْ تَكَرَّهُونَ، أَلَا وَحَقُّهُنَّ عَلَيْكُمْ أَنْ تُحْسِنُوا إِلَيْهِنَّ فِي كِسْوَتِهِنَّ وَطَعَامِهِنَّ "، يَعْنِي: أَسْرَى فِي أُبْدِيكُمْ" عَوَانٌ عِنْدَكُمْ". " هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَمَعْنَى قَوْلِهِ: "تَحْسِنُوا إِلَيْهِنَّ فِي كِسْوَتِهِنَّ وَطَعَامِهِنَّ

Şekil 1.31. Sened Şeması

1.4.6.2. Ravileri

1.4.6.2.1. Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö. 273/887)

Sünen sahibi hafız İbn Mâce hicrî 209 (m. 824) doğdu. Erken yaşlarda Kazvin'de hadis öğrenmeye başladı. Kazvinli hadis âlimlerinden Ebû Hucr Amr b. Râfi' el-Becelî ve Ali b. Muhammed et-Tanâfisî'den ders aldı. Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, Abdullah b. Muâviye el-Cumahî, Osman b. Ebî Şeybe, Muhammed b. Beşşâr, Ahmed b. Sinân el-Kattân, Ebû Mus'ab ez-Zührî, Muhammed b. Humejd er-Râzî, Ebû Hayseme Züheyr b. Harb, Hişâm b. Ammâr, Ebü't-Takî Hişâm b. Abdülmelik el-Yezenî, Muhammed b. Musaffâ el-Hımsî, Yûnus b. Abdüla'lâ, Muhammed b. Rumh, Ebû Tâhir b. Serh,

- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ الْخَلَّالِ، قَالَ: حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيِّ الْجُعْفِيِّ، عَنْ زَائِدَةَ، عَنْ شَيْبِ بْنِ عَرَفَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْأَحْوَصِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، أَنَّهُ شَهِدَ حَجَّةَ الْوَدَاعِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَحَمِدَ اللَّهُ وَأَثَمَى عَلَيْهِ، وَذَكَرَ وَوَعظَ، ثُمَّ قَالَ: "أَيُّ يَوْمٍ أَحْرَمَ؟ أَيُّ يَوْمٍ أَحْرَمَ؟ أَيُّ يَوْمٍ أَحْرَمَ؟" قَالَ: فَقَالَ النَّاسُ: يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: "فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ، كَحَرَمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا، فِي بِلَدِكُمْ هَذَا، فِي شَهْرِكُمْ هَذَا، أَلَا لَا يَجْنِي جَانٌ إِلَّا عَلَى نَفْسِهِ، وَلَا يَجْنِي وَالِدٌ عَلَى وَلَدِهِ، وَلَا وَلَدٌ عَلَى وَالِدِهِ، أَلَا إِنَّ الْمُسْلِمَ أَخُو الْمُسْلِمِ، فَلَيْسَ يَجِلُّ لِمُسْلِمٍ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ، إِلَّا مَا أَحَلَّ مِنْ نَفْسِهِ، أَلَا وَإِنَّ كُلَّ رِبَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ، لَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ، لَا تَطْلُمُونَ وَلَا تُطْلَمُونَ، غَيْرَ رَبِّ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، كَانَ مُسْتَرَضَعًا فِي بَنِي لَيْثٍ، فَقَتَلْتُهُ هَذَبِلًا. أَلَا وَاسْتَوْصُوا الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ، وَأَوَّلُ دَمٍ أَضْعُ مِنْ دَمِ الْجَاهِلِيَّةِ دَمُ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، كَانَ مُسْتَرَضَعًا فِي بَنِي لَيْثٍ، فَقَتَلْتُهُ هَذَبِلًا. أَلَا وَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا، فَإِنَّمَا هُنَّ عَوَانُ عِنْدَكُمْ، لَيْسَ تَمْلِكُونَ مِنْهُنَّ شَيْئًا غَيْرَ ذَلِكَ، إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ، فَإِنْ فَعَلْنَ فَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ، وَاصْرَبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبْرَحٍ، فَإِنْ أَطَعْتَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا. أَلَا وَإِنَّ لَكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ حَقًّا، وَلِنِسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقًّا؛ فَأَمَّا حَقُّكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ فَلَا يُوطِئَنَّ فُرْسَكُمْ مِنْ تَكْرَهُونَ، وَلَا يَأْتَنَّ فِي بُيُوتِكُمْ لِمَنْ تَكْرَهُونَ، أَلَا وَإِنَّ حَقَّكُمْ عَلَيْكُمْ أَنْ تُحْسِنُوا الْيُؤُونَ فِي كِسْوَتِهِنَّ وَطَعَامِهِنَّ". هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ. وَقَدْ رَوَاهُ أَبُو الْأَحْوَصِ عَنْ شَيْبِ بْنِ عَرَفَةَ

Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî ve Mus‘ab b. Abdullah ez-Zübeyrî gibi âlimlerden hadis rivayet etmiştir. Süleyman b. Yezîd el-Fâmî ve Ali b. İbrâhim el-Kattân gibi pek çok âlim ondan hadis rivayet etmişlerdir.

Güçlü hafızasıyla şöhret bulan İbn Mâce güvenilir biri olup es-Sünen, Târîhu'l-Hulefâ', es-Sülâsiyyât ve et-Târîh gibi eserler te'lif etmiştir. İbn Mâce, 273 (m. 887) yılının Ramazan ayında vefat etmiş, ancak bu tarih hicrî 275 (m. 889) olarak da zikredilmiştir.⁶⁶⁹

1.4.6.2.2. Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849)

İmâm, hâfîzu'l-kebîr, müfessir Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed hicrî 159/160 (m. 776) tarihinde Kûfe'de doğmuştur. Küçük yaşlarda Kadı Şerîk b. Abdullah'tan hadis tahsil etmiştir. Şerîk, Ebû'l-Ahves, Abdullah b. Mübârek, Halef b. Halîfe, Muhammed b. Fudayl, Cerîr b. Abdilhamîd, Hüseyim b. Beşîr, Humeyd b. Abdirrahman, Süfyân b. Uyeyne, Vekî' b. Cerrâh, Yezîd b. Hârûn, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve İsmâîl b. Uleyye gibi önemli şahsiyetlerden hadis dinleyip nakletmiştir. Ondaki İbn Sa'd, Buhârî, Müslim, Ebû Hâtim, el-Felsevî, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, İbn Vaddâh, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, Bakî b. Mahled, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû'l-Kâsım el-Beğavî ve oğlu gibi birçok âlim, fakih ve muhaddis hadis tahsil edip nakletmişlerdir. Ailesi içinde dedesi, babası, İbrahim (oğlu), Osman ve Kasım (kardeşleri) ve Muhammed b. Osman (yeğeni) gibi muhaddis ve âlim şahsiyetler yetişmiştir.

Ahmed b. Hanbel'e ondan sorulunca İbn Hanbel onu överek onda ancak hayır gördüğünü söylemiştir. Yahyâ b. Maîn onu "sika, me'mûn" diye nitelendirmiştir. Zehebî onun hafız ve mutkin olduğunda şüphe olmadığını; ancak geniş ilminin sınırları içinde Cerîr b. ed-Debî'den iki münker haberle teferrüd ettiğini ve bu iki haberi "Mîzânu'l-İ'tidâl" adlı eserinde zikrettiğini söylemiştir. Ebû Hâtim er-Râzî ve el-İclî de onun güvenilir biri olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁷⁰ İbn Hibbân es-Sikat'ta ondan övgüyle

⁶⁶⁹ İbn Asâkîr, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetullah, **Târîhu Dimeşk**, (Thk. Muhibuddin Ebû Saîd Ömer b. Ğarame el-Amravî), Cilt 80, Beyrut: Dâru'l-Fîkr, 1415/1995, Cilt 4, s. 83; Zehebî, **el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehû Rivâye fi'l-Kütübi's-sitte**, (Thk. Muhammed Avvâme, Amed Muhammed Nemir el-Hatîb), Daru'l-Kible, 1. Baskı, Cidde, 1413/1992, Cilt 2, s. 232; Şemsüddîn ed-Dâvûdî, Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Mısrî, **Tabakâtü'l-Müfessirîn**, Beyrut: Darul-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983, Cilt 2, s. 273.

⁶⁷⁰ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 9, s. 397-401.

bahsetmiştir.⁶⁷¹ Buhârî Sahih’inde Savm, İ’tikâf, Meğâzî ve başka yerlerde de ondan çokça hadis nakletmiştir. İbn Ebî Şeybe hicrî 8 Muharrem 235 (m. 849) tarihinde vefat etmiştir.⁶⁷²

1.4.6.2.3. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ali b. el-Velîd el-Cu’fî (ö. 204/820)

İmâm ve hafız olan Hüseyin b. Ali el-Cu’fî; el-A’meş, Ca’fer b. Burkân, Mucemmi’ b. Yahyâ el-Ensârî, Fudayl b. Merzûk, Zâide b. Kudâme, Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir, Sufyân es-Sevrî ve bir topluluktan hadis dinleyip Fudayl b. İyâd ve başka şahsiyetlerle de arkadaşlık yapmıştır. Ondan Sufyân b. Uyeyne, Ahmed b. Hanbel, Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe, İshâk b. Rahûye, İshâk b. Mansûr el-Kevsec, Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Süleymân er-Ruhâvî ve daha pekçok kimse ondan hadis öğrenip rivayet etmiştir. İmam Ahmed b. Hanbel ondan daha faziletisini görmediğini, Yahyâ b. Maîn ile başka kişiler onun sika olduğunu söylemişlerdir. Mûsâ b. Dâvûd’un aktardığına göre kendisi Sufyân b. Uyeyne’nin yanındayken Hüseyin el-Cu’fî gelmişti. Bunun üzerine Sufyân b. Uyeyne kalkıp onun elini öpmüştü. Ahmed b. Abdullâh el-İclî onun güvenilir ve salih bir kimse olduğunu belirtmiştir. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ali hicrî 204 (m. 820) tarihinde vefat etmiştir.⁶⁷³

1.4.6.2.4. Ebû’s-Salt Zâide b. Kudâme es-Sekaffî el-Kufî (ö. 161/777)

Kûfe halkından ve künyesi Ebû’s-Salt olan Zâide b. Kudâme; İbrâhîm b. Muhâcir, İsmâîl b. Ebî Hâlid, Hişâm b. Urve, Humejd et-Tavîl, Simâk b. Harb, Mansûr, Atâ b. Sâib, Âsım b. Behdele, A’meş, Süddî, Süleyman b. Tarhân ve Şebîb b. Ğarkade gibi pek çok muhaddisten hadis rivayet etmiştir. Ebû Usâme, Abdullâh b. Mübârek, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Abdurrahman b. Mehdî, Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî ve Irak halkı gibi çok geniş bir topluluk da kendisinden hadis rivayet etmiştir.

Ebû Zur’a, Zâide hakkında sadûk ve ilim sahibi olduğunu söylemiş, Ebû Hâtım er-Râzî ise onu güvenilir ve sünnete karşı fazlasıyla samimi ve ona sadık bir muhaddis olduğunu belirtmiştir. Bununla beraber Ebû Hâtım, onu Ebû Avâne el-Vâsîfî’den daha fazla takdir ettiğini ve hadis alanında hâfız olan Şerîk b. Abdullâh ile Ebû Bekir b. Ayyâş’tan daha kuvvetli hâfızaya sahip olduğunu söylemiştir. Nesâî ve el-İclî de

⁶⁷¹ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 8, s. 858.

⁶⁷² Kelâbâzî, **Ricâlu Sahîhi’l-Buhârî**, Cilt 1, s. 427.

⁶⁷³ Zehebî, **Siyeru A’lami’n-Nübelâ**, Cilt 11, s. 151-154;

Zâide'yi sika görmüşlerdir.⁶⁷⁴ İbn Hibban onu hafız, mutkin, birinden üç defa işitmedikçe işitmiş saymadığını ve âdalet sahibi olmayan kimseden hadis nakletmediğini belirterek es-Sikat'ta zikretmiştir.⁶⁷⁵ İbn Sa'd onu anlatırken "sika, me'mûn, sünnet ve cemaata bağlı" bir kişi olarak tanımlamıştır.⁶⁷⁶

Zâide, Zuheyr b. Muâviye'nin kendisinden hadis alıp rivayet ettiği birini tenkid ederek "O şahıs sünnete sadık ve bağlı mı?" diye sorunca Zuheyr o şahısta her hangi bir bid'at görmediğini söyleyince, Zâide tekrar "O şahıs sünnete sadık ve bağlı mı?" diye sorması üzerine Zuheyr de ona "İnsan ne vakit bid'atçı olur?" diye sorar. Bunun üzerine Zâide, Zuheyr b. Muâviye'ye "Ebû Bekr ve Ömer'e sövdüğü zaman" diyerek cevap vermiştir.⁶⁷⁷

Bizans topraklarında Hasan b. Kahtabe'nin komutasında yapılan savaşta hicrî 161 (m. 777) yılında vefat etmiştir.⁶⁷⁸

1.4.6.2.5. Şebîb b. Ğarkade el-Barikî el-Kûfî (ö. 137/755)

Tabiînden olan Şebîb b. Ğarkade, Ebû Akîl Hibbân, Urvete el-Barikî, Süleyman b. Amr b. el-Ahvas, Cemre binti Kuhâfe ve Abdullah b. Şihâb el-Havlânî gibi birçok zattan hadis rivayet etmiştir. Ebû'l-Ahves, Süfyân es-Sevrî, İbn Uyeyne, Mansûr b. el-Mu'temir, Kays b. er-Rebî', Şerîk, Şu'be ve Zâide b. Kudâme gibi birçok zahid ve muhaddis ondan hadis tahsil edip rivayet etmiştir. İbn Hibbân onun sika biri olduğunu aktarmıştır.⁶⁷⁹ İshâk b. Mansûr'dan rivayetle Yahyâ b. Maîn'in ve Abdullah'tan rivayetle de babası Ahmed b. Hanbel'in onun için "sika" dedikleri nakledilmiştir. Nesâî, İclî, Zehebî, Ya'kub b. Sufyân, İbn Nümeyr ve İbn Hacer onun sika olduğunu haber vermişlerdir. Şebîb b. Ğarkade hicrî 137 (m. 755) senesinde vefat etmiştir.⁶⁸⁰

1.4.6.2.6. Süleymân b. Amr b. el-Ahvas el-Ezdî (ö.?)

Süleymân b. Amr, Kufeli olup babası Amr b. el-Ahves ile annesi Ümmü Cündeb el-Ezdiyye'den ayrıca Ebû Hilâl tarikiyle Ebû Berze'den hadis öğrenip rivayet etmiştir.

⁶⁷⁴ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Cilt 9, s. 274-277.

⁶⁷⁵ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 6, s. 339.

⁶⁷⁶ İbn Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kübrâ**, Cilt 6, s. 355.

⁶⁷⁷ Mizzî, **a.g.e.**, Cilt 9, s. 277.

⁶⁷⁸ İbn Sa'd, **a.g.e.**, Cilt 6, s. 355.

⁶⁷⁹ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 4, s. 359.

⁶⁸⁰ İbn Mencûyeh, **Ricalü Sahih-i Müslim**, Cilt 1, s. 311; Buhârî, **et-Târihü'l-Kebîr**, Cilt 4, s. 231; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 4, s. 309; el-Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, Cilt 12, s. 370.

Ondan Şebîb b. Ğarkade el-Barikî, Yezîd b. Ebî Ziyâd hadis rivayet etmiştir.⁶⁸¹ Zehebî onun sika olduğunu haber vermiştir.⁶⁸² İbn Hibbân, onun sika ve güvenilir biri olduğunu haber vermiştir.⁶⁸³ İbn Hacer de “makbul”⁶⁸⁴ olduğunu söylemiştir.⁶⁸⁵ İbnü'l-Kattân onun hakkında “mechûl”⁶⁸⁶ demiştir.⁶⁸⁷

1.4.6.2.7. Amr b. el-Ahves b. Ca'fer b. Kilâb el-Ezdî el-Ensârî (ö.?)

Sahabî olan Amr b. el-Ahves'i, İbn Hibbân “es-Sahabe” ve İbn Hayseme “Tarih” kitabında onu zikredip Süleymân'ın babası olduğunu zikretmişler, Zehebî de onun sahabî olduğunu belirtmiştir. Ebû Ahmed el-Askerî, bazılarının onun Ensarlı olarak zikrettiklerini söylemiştir. İbn Abdilberr, onun annesi ve karısıyla veda haccında buldukları ve veda hutbesi hakkındaki hadisnin de sahih olduğu haberini nakletmiştir.⁶⁸⁸ Aynı şekilde Allah Resulü'nden (s.a.v.) remyu'l-cimâr hakkında da hadisi vardır.⁶⁸⁹ Nesebi hakkında ihtilaf olmuşsa da Amr b. el-Ahves b. Ca'fer b. Kilâb olduğu nakledilmiştir.⁶⁹⁰ Sünen-i Erbea'da hadisleri yer almıştır. Hz. Ömer döneminde Yermuk savaşına katılmıştır.⁶⁹¹

⁶⁸¹ Buhârî, **et-Târihü'l-Kebîr**, Cilt 4, s. 28.

⁶⁸² Zehebî, **el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehü Rivâye fi'l-Kütübi's-sitte**, Cilt 1, s. 463.

⁶⁸³ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 4, s. 314.

⁶⁸⁴ **Makbûl** (المقبول): 1. Sened ve metni bakımından Hz. Peygamber'e -sallellahu aleyhi ve sellem- ait olma ihtimali daha kuvvetli, dolayısıyla ka bûl edilmeye lâyık olan ve kendisiyle amel edilmesi gereken hadis Buna göre makbûl hadis, sahih ve hasen kısımlarına ayrılır. Bkz. Merdûd; 2. Adalet ve zabt sıfatlarını tam olarak taşıyan ravi. Bkz. Sika; 3. Zabıt sıfati tam olmasa da adil olan ve rivâyet ettiği hadis alınan ravi; 4. Ta'dîlin 6. mertebesinde bulunan bir ravi hak kinda kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır; 5. Senedi zaîf de olsa, âlimler tarafından kabul edilip kendisiyle amel edilmiş olan hadis. (Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 180)

⁶⁸⁵ İbn Hacer, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.253.

⁶⁸⁶ **Mechûl** (المجهول): 1. Hadis öğrenimiyle meşhur olmamış veya âlimler tarafından ilim talebesi olarak tanınmamış ve kendisinden sadece bir ravinin hadis rivâyet etmiş olduğu kimse. Mechûl ravi zaîf kabul edilir. Bkz. Cehâlet, Ma'rûf; 2. Sehâvî'ye göre cerhin altıncı mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır; 3. Mechûl bir ravinin rivâyet etmiş olduğu hadis. Böyle bir hadis zaîf sayılır; 4. Ravileri tek tek tanınsa da âlimlerin bir bütün olarak bilmedikleri, tanımadıkları sened; 5. Ravileri iki kişiden fazla olsa da rivâyet etmiş olduğu bir veya iki hadisle tanınan kimse (Hanefî âlimlere göre); 6. Ebû Hâtim bu istilâhı mechûlu'l-hal mânâsına kullanır; 7. Kendisinden birden fazla kimse hadis rivâyet etmiş olsa da bir-iki hadis rivâyetiyle tanınan ravi (Hanefî âlimlerin istilâhı). (Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 184)

⁶⁸⁷ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 4, s. 212.

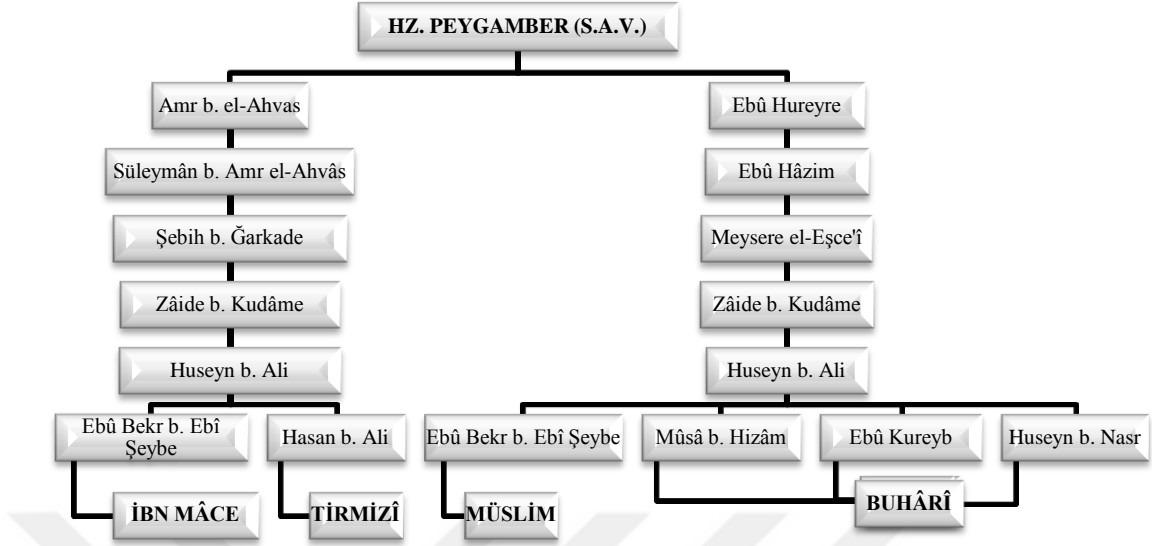
⁶⁸⁸ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 3, s. 278; Zehebî, **el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehü Rivâye fi'l-Kütübi's-sitte**, Cilt 2, s. 71; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, Cilt 3, s. 686; Moğultay, **İkmâlü (Zeyl 'alâ) Tehzîbi'l-Kemâl**, Cilt 10, s. 125.

⁶⁸⁹ İbn Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kübrâ**, Cilt 6, s. 127.

⁶⁹⁰ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Cilt 8, s. 3.

⁶⁹¹ İbn Hacer, **el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe**, Cilt 4, s. 492.

Şekil 1.32. Hadisin Genel Sened Şeması

1.4.6.3. Hadisin İsnâd Tenkidî Yönünden Değerlendirilmesi

Hadisin senedinde yer alan imâm, hâfîzu'l-kebîr, müfessir Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed hakkında Ahmed b. Hanbel onu överek hayırla anmıştır. Yahyâ b. Maîn onu “sika, me'mûn” diye nitelendirmiştir. Zehebî onun hafız ve mutkin olduğunda şüphe olmadığını; ancak Cerîr b. ed-Debî'den iki münker haberle teferrüd ettiğini söylemiştir. Ebû Hâtim er-Râzî ve el-İclî de “sika” olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁹² İbn Hibbân es-Sikat'ta ondan övgüyle bahsetmiştir.⁶⁹³ Ahmed b. Hanbel imâm ve hafız olan Hüseyin b. Ali el-Cu'fî hakkında ondan daha faziletisini görmediğini, Yahyâ b. Maîn de onun sika ve güvenilir biri olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Abdullah el-İclî onun güvenilir ve salih bir kimse olduğunu belirtmiştir.⁶⁹⁴

Ebû Zur'a, Ebû's-Salt Zâide b. Kudâme'yi sadûk ve ilim sahibi biri olarak saymış, Ebû Hâtim er-Râzî ise güvenilir olmanın yanı sıra sünnete fazlasıyla bağlı olan bir muhaddis olduğunu belirtmiştir. Nesâî ve el-İclî de Zâide'yi sika görmüşlerdir.⁶⁹⁵ İbn Hibban onu hafız, mutkin ve güvenilir biri olduğunu belirterek es-Sikat'ta zikretmiştir.⁶⁹⁶ İbn Sa'd da onu “sika, me'mûn, sünnet ve cemaata bağlı” biri olarak açıklamıştır.⁶⁹⁷

⁶⁹² Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 9, s. 397-401;

⁶⁹³ İbn Hibbân, *Sikat*, Cilt 8, s. 858.

⁶⁹⁴ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 11, s. 151-154;

⁶⁹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 9, s. 274-277.

⁶⁹⁶ İbn Hibbân, *Sikat*, Cilt 6, s. 339.

⁶⁹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Cilt 6, s. 355.

Tabiînden olan Şebîb b. Ğarkade'yi İbn Hibbân es-Sikat'ta zikretmiştir.⁶⁹⁸ Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel onunla ilgili kanaatlerini açıklarken “sika” olduğunu söylemişlerdir. Nesâî, İclî, Zehebî, Ya'kub b. Sufyân, İbn Nümeyr ve İbn Hacer onun sika olduğunu haber vermişlerdir.⁶⁹⁹ Zehebî Kufeli olan Süleymân b. Amr hakkında sika olduğunu haber vermiştir.⁷⁰⁰ İbn Hibbân el-Büstî es-Sikat'ta ondan söz etmiş⁷⁰¹ İbn Hacer de onun “makbul” biri olduğunu belirtmiştir.⁷⁰² İbnu'l-Kattân onun hakkında “meçhûl” demiştir.⁷⁰³

Zehebî Amr b. el-Ahves'in sahabî olduğunu belirtmiştir. Bazıları onun Ensarlı olduğunu söylemiştir. İbn Abdilberr, onun annesi ve karısıyla veda haccında buldukları ve veda hutbesi hakkındaki hadisnin de sahih olduğu haberini nakletmiştir.⁷⁰⁴ *Sünen-i Erbea*'da hadisleri yer almıştır.⁷⁰⁵ Hadisin senedinde yer alan Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed, Hüseyin b. Ali el-Cu'fî, Ebû's-Salt Zâide b. Kudâme ve Tabiînden olan Şebîb b. Ğarkade, otoriter râvi münekkidler tarafından güvenilir oldukları belirtilmiştir. Senede yer alan Süleymân b. Amr hakkında genel kanaate göre sika olduğu yönündeki olumlu değerlendirmelerle beraber vefat tarihinin bilinmemesi ve nadir bir görüş de olsa onun meçhûl olduğunu ileri sürenlerin iddiasıyla beraber hadis, senedi bakımından tam bir sıhhat taşımadığı görülmektedir. Nitekim Elbânî de hadisi “Hasen” kategorisinde değerlendirmiştir.⁷⁰⁶ Şuayb el-Arnâvût da “Sahih li-gayrih” olarak değerlendirmiş, isnâdı “sadûk” ve “hasenu'l-hadîs”⁷⁰⁷ olarak nitelediği Süleymân b. Amr b. el-Ahves'in sahabeden üç kişiden rivayet ettiği, kendisinden de iki kişinin rivayet ettiğini haber vermekte ve İbn Hibbân'ın da onu sika olarak zikrettiğinde

⁶⁹⁸ İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 4, s. 359.

⁶⁹⁹ Buhârî, *et-Târihü'l-Kebîr*, Cilt 4, s. 231; İbn Mencûyeh, *Ricalü Sahih-i Müslim*, Cilt 1, s. 311; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 4, s. 309; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 12, s. 370.

⁷⁰⁰ Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâye fi'l-Kütübi's-sitte*, Cilt 1, s. 463.

⁷⁰¹ İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 4, s. 314.

⁷⁰² İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s.253.

⁷⁰³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 4, s. 212.

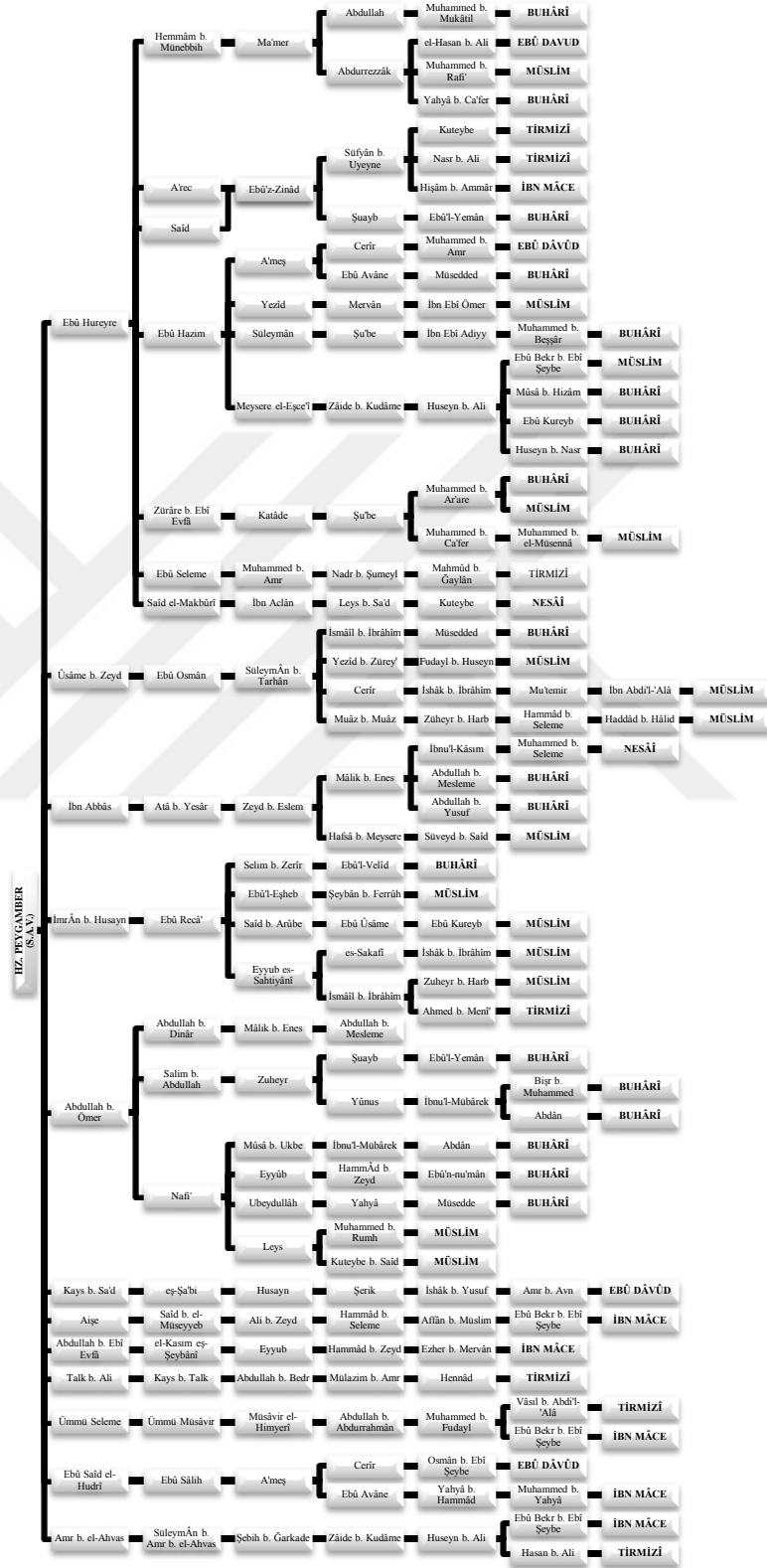
⁷⁰⁴ İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 3, s. 278; Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâye fi'l-Kütübi's-sitte*, Cilt 2, s. 71; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, Cilt 3, s. 686; Moğultay, *İkmâlü (Zeyl 'alâ) Tehzîbi'l-Kemâl*, Cilt 10, s. 125;

⁷⁰⁵ İbn Hacer, *el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe*, Cilt 4, s. 492.

⁷⁰⁶ Elbânî, *Sahihu Sünen-i İbn Mace*, Riyad, Mektebetü'l-Ma'rif, 1417/1997, Cilt 2, s. 120-121.

⁷⁰⁷ *Hasenu'l-Hadîs* (حسن الحديث): Ta'dî lin, Irâkî'ye göre 4., Sehâvî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir ravinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için alınır. (Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, s. 123) işaret etmiştir.⁷⁰⁷

Şekil 1.33. Kadının Kocasına İtaat Etmesiyle İlgili Kütüb-İ Sitte'de Yer Alan Rivayetlerin Gene Sened Şeması

İKİNCİ BÖLÜM

KÜTÜB-İ SİTTE'DE GEÇEN KADININ KOCASINA İTAAT ETMESİYLE İLGİLİ RİVAYETLERİN METİN TENKİDİ

2.1. RİVAYETLERİN METİN TENKİDİ KRİTERLERİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tarihin bütün dönemlerinde varlığını sürdüren veya sürdüremeyen uygarlık ve medeniyetlere ait metinlerin anlaşılması adına metin tenkidi önemlidir. Bu öneme binaen nedenlerin farklı olmasına bakılmaksızın metinlerin aslı üzerinde etüt ve araştırmalar yapılmalıdır. Bu yaklaşım bir metot olmanın yanı sıra varoluşsal bir dikkat ve realiteye dayanmaktadır. Bu zaviyeden metin tenkidi eleştirel tavrın bir uzantısı olmasıyla beraber toplumun içinde yer edinmeye başlayan orijinal metinlerin tahrifatına karşı tedbir anlamını da barındırmaktadır.⁷⁰⁸

İslâm kültürünün ilk dönemlerinden itibaren metin tenkidini görmek mümkündür. Nasıl ki, kimi müslüman münekkitler metin tenkidinin başlangıcı olarak Hz. Peygamber ve ashâb dönemini göstermişlerdir. Hz. Peygamberin her ramazan ayında o güne kadar nazil olan ayetleri Hz. Cebrail'e arz etmesi, arza-i ahirin nasih mensuh dâhil her açıdan son değerlendirmesi sayılması, Hz. Peygamber'in kendisine nazil olan ayetleri Zeyd b. Sâbit'e yazdırması, ardından onları okumasını isteyip düzeltilecek bir husus olması halinde onu tashih etmesi, farklı malzemeler üzerinde yazılı olan Kur'an'ın nüshalarını bir kitap haline getirmek üzere toplama faaliyetinde vahiy katipleri tarafından yazılmış olmasına rağmen o metinlerin kabulü için iki şahit istenmesi, Hz. Osman'ın talimatıyla Medine'de yazılan mushafları esas almak kaydıyla mushafların çoğaltılıp İslâm beldelerine gönderilmesi ilk metin tenkidi faaliyetleri olarak anlaşılmıştır.⁷⁰⁹

Tarihi süreci bakımından ilk dönemlerden itibaren hadisin metinleşmesi şifahi gelenekle beraber yazılı uygulamayla devam etmiştir.⁷¹⁰ Tedvin dönemi eserler şifahi olanların yanı sıra yazılı kaynaklardan da beslenmiştir. Bu bağlamda hadis metin tenkidinin anlaşılmasına kapı aralayan temel yöntemlerden biri de hadis tahammül yollarıdır. Dikkat isteyen ve samimi bir tavrın ürünü olarak ortaya çıkan semâ', arz,

⁷⁰⁸ Polat, Selahattin, **Metin Tenkidi**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 2015, s. 34.

⁷⁰⁹ Ğaryânî, Sâdık Abdurrahman, **Tahkîku Nusûsi't-Türâs fi'l-Kadîm ve'l-Hadîs**, 1. Baskı, Beyrut: Daru İbn Hazm, 1427/2006, s. 15-18.

⁷¹⁰ Koçyiğit, Talat, **Hadis Tarihi**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s. 26-62.

mükâtebe, münâvele, icâze, i'lâm, vasiyye ve vicâde gibi metodolojik yöntemler ilmî ve büyük bir çabanın ürünüdür.⁷¹¹

Muhaddislerin üstün gayretleri sonucu, nakledilen rivayetler sıhhat bakımından derecelendirmeye gidildi. Her bir rivayetin eşit olmadığını gösteren bu yaklaşım sonucu sahih, hasen, zayıf, şaz, münker ve mevzû' gibi teknik terimler ortaya çıktı. Bu incelik, kimi zaman rivayetin senedinde kimi zaman metnin içindeki tek bir hareke veya noktayı bile göz ardı etmiyordu. Bu yöntemi zirveye taşıyan âlimler lafza sadık kalınması veya mana ile aktarılmasını da belli şartlar ile kayıt altına almışlardı.⁷¹²

Ashab döneminden itibaren yazılan çeşitli hadis nüshaları bu alanda muteber kaynak ve geniş bir doküman arşivinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Hadis ulemasının üzerinde durdukları tashih yöntemlerinden biri de bu hadis nüshalarını karşılaştırmaktı. Böylece metnin muhafazasına özen gösterirken farklı nüshalarla karşılaştırmalar sonucu hatalardan arındırıp doğru anlaşılması sağlanıyordu. Bu gayretin sayısız örneklerinden biri olarak Ma'mer b. Râşid "Bir nüsha yüz kere karşılaştırılrsa ancak hatasız olur" demiştir. İbn Dakîk el-İd, semâ' ve kıraatte hatanın ihtimal dâhilinde vuku bulunduğunu ancak ciddi bir çalışmayla nüshaların karşılaştırması neticesinde hata payının azami derecede az olduğunu söyleyerek mukabeleyi semâ' ve kıraatten üstün tutmuştur. Buhârî'nin bin kadar ravisi olduğu ancak bunlar arasında bir mukayese usulü ile meşhur beş ravinin rivayetleri tedavülde kalması sened ve metin tenkidi açısından önemli bir harekettir.⁷¹³

Metin tenkidi sahasında İslâm medeniyeti önemli ve bir geçmiş ve birikime sahiptir. İslâm kültüründe metin tenkidinin hakikatine işaret eden Selahattin Polat bunu şöyle ifade etmektedir: "*İslâm tarihinde değişik ilim dallarında o döneme göre çok ileri düzeyde, neredeyse günümüz metin tenkidi standartlarında metin tenkidi uygulamaları yapılmıştır.*"⁷¹⁴

Rivayet, isnad ve metin gibi iki temel unsur üzerine kurulmuştur. Ravilerin oluşturduğu silsileye sened adı verilirken, isnadın kendisinde nihayet bulunduğu kısma da

⁷¹¹ Azamî, Muhammed Mustafa, **İlk Devir Hadis Edebiyatı ve Peygamberimizin Hadislerinin Tedvin Tarihi**, (Trc. Hulusi Yavuz), İstanbul: İz Yayıncılık, 1993, s. 167-178.

⁷¹² Polat, Selahattin, **a.g.e.**, s. 86-91.

⁷¹³ Sehavî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed, **Fethu'l-Muğîs bi-Şerhi Elfiyyeti'l-Hadîs**, (Thk. Abdurrahman Muhammed Osman), 2. Basım, Medine: Mektebetü's-Selafiyye, 1388/1969, Cilt 2, s. 165-171.

⁷¹⁴ Polat, Selahattin, **a.g.e.**, s. 114.

metin denir.⁷¹⁵ Rivayetlerin anlaşılması adına rivayet kadar dirayet ilmine ihtiyaç duyulmaktadır. Dirâyetü'l-hadîs gibi bilimsel bir sahada genişliğine ve derinliğine bir inceleme, iyi bir ayırım-seçim ile tenkit ve işin iç yüzüne vakıf olma çabası bulunmaktadır. Bu derin ve köklü ameliyeler sayesinde senet ve metnin sıhhat derecesiyle beraber metnin ilmî kıstaslar çerçevesinde anlaşılması sağlanmış olur.⁷¹⁶

İlk dönemlerden itibaren isnada yönelik 'rivayet' kavramıyla beraber metinle ilgili 'dirayet' mefhumunun da kullanılmaya başlandığı görülür. Hadisin metnini karşılamak üzere ilk iki asırda hadis, eser ve haber kavramları kullanılmaktaydı. Yine meşhur, maruf ve müstefiz terimleri metnin keyfiyetiyle ilgili ortaya çıkan tanımlardı. Hicrî birinci asırda İbrâhîm en-Nahai; *"Ben bir hadisi dinler, alınacak kısmına bakar, onu alırım, geri kalan kısmını ise terk ederim"*⁷¹⁷ ifadesiyle hadisin taşıdığı anlamı murat etmekteydi. Bu açıklamayı teyit eden Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ukde ise hadisin metnine önemle: *"Bu hadisleri azaltın, çünkü onlar, ancak anlamını bilenlerin işidir "* diyordu.⁷¹⁸ Ancak zamanla isnada verilen değer sonucu metin tenkidinin azaldığı görülmektedir. Örneğin Tirmizî tarafından bir hadis hakkında 'Bu hadis sahihtir', 'Bu hadis sahih, hasendir', 'Bu hadis hasen gariptir' ve 'Bu hadis gariptir'⁷¹⁹ gibi ifadeler tamamen hadisin senediyle ilgili bir açıklamadır. İlk dönemlerden itibaren metnin anlaşılması adına önemli çabalar görülmüşse de hakikatte er-Risâle adlı eseriyle İmam-ı Şafîî hadis metin tahlil sistemine öncülük yapmak suretiyle bu ilme ileri bir boyut kazandırmıştır. Nitekim Şafîî'nin belirlediği fıkıh metodunda nass mahiyetini taşıyan metin delili büyük bir faktör olarak durmaktadır.⁷²⁰

Hadis metinlerine yönelik önceki dönemlerde metin tenkidinin ihmal edildiği ve sadece sened tenkidiyle yetinildiği yönündeki iddiaların bilimsel ve insafa dayalı bir tarafı yoktur. Yahudi asıllı oryantalist Goldziher ve müsteşrikler tarafından bütün bir hadis külliyyatı ve hadis âlimlerini töhmet altında almak için bu iddiayı dillendirmişlerdir. İslâm toplumunda bu hastalıklı bakış açısına yakalanıp onlara

⁷¹⁵ Özafşar, Mehmet Emin, **Hadisi Yeniden Düşünmek**, Otto Yay. 3. Baskı, Ankara, 2015, s. 204.

⁷¹⁶ Cirit, Hasan, **Hadise Giriş**, İstanbul: Rağbet Yay., 2011, s. 42.

⁷¹⁷ İbn Receb, **Şerhu İlelü't-Tirmizî**, Cilt 1, s. 413.

⁷¹⁸ Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit, **el-Fakîh ve'l-Mütefakkih**, Cilt 2, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1980, Cilt 2, s. 81.

⁷¹⁹ Tirmizî, Taharet, 2, 5, 7, 17.

⁷²⁰ Özafşar, Mehmet Emin, **a.g.e.**, s. 215.

aldananlar olmuştur.⁷²¹ Oysa hakkın izhar ve inkişafına çalışan imamların ifadelerine başvurmak yerine insaf sınırlarını aşır heva ve hevesiyle konuşanların sözlerini taklit etmek ilmî bir erdem ve hareket değildir.

Metin tahlil ve tenkidi yapılırken, lafızları farklı olsa da hadis metinlerinin taşıdıkları ortak anlama dikkat etmek önemli bir husustur. Hadislerin lafızlarına dikkat etmekle beraber metinler manayla da rivayet edilmiş olabilir. Manayla rivayete iten sebepler arasında şunları görmek mümkündür:

- a. Hz. Peygamber (s.a.v.) aynı hadisi değişik nedenlerle, muhtelif zamanlarda, farklı lafızları kullanması.
- b. Hz. Peygamber kendisine arz edilen soruya muhatabın durumuna göre cevap vermesi.
- c. Hadisi nakleden ashâbın ve sonraki nesillerin hadisi zapt edip muhafaza etme açısından aynı kabiliyete sahip olmaması.
- d. Ravi uzun olan metnin bir kısmını veya uzunca bir hadisin özetini rivayet etmekle yetinmesi.
- e. Hz. Peygamber'in sözünün başını dinleyip gerisini işitmeden meclisten ayrılması veya hadisin ortasına ve sonuna denk gelen sahabînin sadece bunu rivayet etmesi.
- f. Kimi zaman da ravilerin taşıdıkları kusurlar nedeniyle hataya düşmelerinin kaçınılmaz olması⁷²²

İşte bu gibi endişe, gerekçe ve nedenlerle hadisler farklı şekillerde nakledilmiştir.

Doğru bir neticeye ulaşmak adına bu çerçevede metin tenkidinde dikkatli bir şekilde yol izlemek gerekir.

Aslında muhaddisler belli prensip ve şartlar çerçevesinde hadislerin sıhhat derecesini tespit etmeye ve metnin anlaşılmasına da bir çaba göstermişlerdir. Ancak cem' ve te'lif, nesh, tercih ve tevakuf sistemini devreye geçirmiş olmalarına rağmen fıkıh alanındaki usul, bilgi ve birikimleriyle fakihlerin çözüm ve tahlil metoduna ihtiyaç duyulmuştur. Bu açıdan hadiste büyük bir şöhret yakalamış olan muhaddislerin aynı zamanda birer fakih oldukları görülmüştür. Ahmed b. Hanbel, Süfyân b. Uyeyne, Süfyân es-Sevrî, Buhârî ve Müslim gibi muhaddislerin İslâm Hukuk'u alanında da söz

⁷²¹ Sâbûnî, Muhammed Ali, **Nebevî Sünnet**, Muammer Bayraktutar (çev.), İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012, s. 140, 141.

⁷²² Görmez, Mehmet, **Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu**, 4. Baskı, Ankara: Otto Yay., 2014, s. 243-245.

sahibi oldukları bilinen bir gerçektir. Bahusus Buhârî'ye ait bab başlıkları onun fikhını ve hadislerin anlaşılması ve açıklanması adına bu alana duyduğu ihtiyacı da gözler önüne sermiştir.⁷²³ Süleymân b. Mihrân el- A'meş İmam Ebû Hanife'ye hitaben: "Siz ey fakihler topluluğu! Sizler doktorsunuz biz ise eczacıyız." derken;⁷²⁴ bu sözü destekler mahiyette Rebi' b. Süleyman'dan İmam Şafî'nin de bazı hadis yarenlerine "Sizler eczacı bizler de doktoruz" dediği nakledilmiştir.⁷²⁵ Bu çerçevede hadislerde yer alan metnin lafızlarından ve içerdiği manadan muradın ne olduğunu anlamak için fakihlerin açıklama ve izahatına yer verilecektir.

2.1.1 Buhârî'nin (ö. 256/870) Sahih'inde Yer Alan Rivayetlerin Metin Açısından Değerlendirilmesi

Kadının kocasına karşı sorumluluklarının ölçüsü kitap ve sünnetle çizilmiştir. Bu çerçevenin temel taşlarını oluşturan Yüce Allah'ın kelamı Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından beyan edilmiştir.

Sübutu kat'î olan Allah'ın kelamı başta olmak üzere çeşitli realitelerle sünnetin sübut ve delaleti tespit edilmiştir. Bu doğrultuda ümmetin kabul ve takdirini gören *Kütüb-i Sitte*'deki hadislerin değerlendirilmesi konunun izahına büyük bir katkı sağlayacaktır.

İslâm'ın öngördüğü karı koca ilişkileri çerçevesinde kadının kocasına itaatkâr davranması istenmiştir. Ailenin külfetini yüklenen kocanın meşru isteklerine kadının gücü dâhilinde cevap vermesi, kocasına itaat etmesi, izinsiz ve başına buyruk davranmaması ve kocasının gıyabında iffetini koruduğu gibi malını da koruması gerekir.

2.1.1.1. Birinci Hadisin Metninin Değerlendirilmesi

Kadının kocasına saygılı davranması ile ilgili Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahih*'inde farklı hadisler bulunmaktadır. Bunlardan "*Kadın, kocası yanında hazır iken, onun izni olmadan (nafile olarak) oruç tutmaz.*"⁷²⁶ hadisi sened açısından değerlendirilmesi yapıpıp sahih olduğu görülmüştü.

⁷²³ Yıldırım, Enbiya, **Hadiste Metin Tenkidi**, 2. Baskı, İstanbul: Rağbet Yay., 2014, s. 299, 300.

⁷²⁴ İbn Hibbân, **Sikât**, Cilt 8, s. 468.

⁷²⁵ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 10, s. 23.

⁷²⁶ Buhârî, Nikâh, 84; 86; Müslim, Zekât, 84; İbn Mâce, Siyâm, 53, Ebu Davud, Savm, 73; Tirmizî, Savm, 65.

Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahih*'inin "Nikâh" bölümünde yer verdiği bu hadisi Müslim de Ebû Hüreyre tarikiyle "Zekât" bölümünde nakletmiştir.⁷²⁷ Müslim'in rivayet ettiği üzere Hz. Peygamber: "*Kocası yanında olduğu halde onun izni olmaksızın kadın oruç tutmasın, kocası yanında olduğu halde onun izni olmaksızın evine girmesi için kimseye izin vermesin, onun emri olmaksızın onun kazandığından kadın her ne infak ederse, sevabının yarısı kocasının olur.*" diye buyurdu.⁷²⁸

Ebû Davud da hadisi Ebû Hüreyre tarikiyle Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şöyle aktarmaktadır: "*Kadın, kocası yanında hazır iken onun izni olmadan Ramazan'ın haricinde oruç tutmasın ve kocası yanında hazır iken onun izni olmaksızın, hiç kimsenin hanesine girmesine izin vermesin.*"⁷²⁹

Tirmizî'nin aynı sahabiden naklettiği hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "*Kocası yanında hazır bulunan bir kadın Ramazan ayı dışında kocasının izni olmadan bir gün bile oruç tutmasın.*"⁷³⁰

İbn Mâce Ebû Hüreyre tarikiyle naklettiği hadiste Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurdu: "*Kadın, kocası yanındayken onun izni olmaksızın Ramazan ayından başka gün oruç tutamaz.*"⁷³¹ Aynı şekilde İbn Mâce Ebû Saîd el-Hudrî'nin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eşlerinin izni olmaksızın kadınları (nafile) oruç tutmaktan nehyettiğini nakletmiştir.⁷³²

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) her alanda olduğu gibi ailevî meselelerde de emir ve tavsiyeleri olmuştur. Bu tavsiyeler ilim ve hikmet ehli tarafından takip edilmiştir. Çünkü sünnet Yüce Allah'tan elçisine bir mesajla, ona tanıdığı bir ilham ile veya Allah Teâlâ'nın dini çerçevede Hz. Peygamber'e (s.a.v.) tanıdığı konumu itibariyle

⁷²⁷ Buhârî, Nikâh, 84; 86; Müslim, Zekât, 84.

⁷²⁸ Müslim, Zekât, 84.

● حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ ، حَدَّثَنَا مُعَمَّرٌ ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ ، قَالَ : هَذَا مَا حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ ، عَنْ مُحَمَّدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَذَكَرَ أَحَادِيثَ مِنْهَا ، وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَبَعْلُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ ، وَلَا تَأْتِدُن فِي بَيْتِهِ وَهُوَ شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ ، وَمَا أَنْفَقَتْ مِنْ كَسْبِهِ مِنْ غَيْرِ أَمْرِهِ ، فَإِنَّ نِصْفَ أَجْرِهِ لَهُ "

⁷²⁹ Ebu Davud, Savm, 73.

● حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ ، حَدَّثَنَا مُعَمَّرٌ ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَبَعْلُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ ، وَلَا تَأْتِدُن فِي بَيْتِهِ وَهُوَ شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ "

⁷³⁰ Tirmizî, Savm, 65.

● حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ ، وَنَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ ، قَالَا : حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ ، عَنِ الْأَعْرَجِ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : " لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَرَوْجُهَا شَاهِدٌ يَوْمًا مِنْ غَيْرِ شَهْرِ رَمَضَانَ إِلَّا بِإِذْنِهِ "

⁷³¹ İbn Mâce, Siyâm, 53.

● حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ ، قَالَ : حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ ، عَنِ الْأَعْرَجِ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : " لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَرَوْجُهَا شَاهِدٌ يَوْمًا مِنْ غَيْرِ شَهْرِ رَمَضَانَ إِلَّا بِإِذْنِهِ "

⁷³² İbn Mâce, Siyâm, 53.

● حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النِّسَاءَ أَنْ يَصُومْنَ إِلَّا بِإِذْنِ أَرْوَاجِهِنَّ

kelamullahı açıklayıp beyan etmiştir.⁷³³ İşte bu açıklamalar doğrultusunda ilâhî mesaj olan “*Sâliha kadınlar itaatkârdır*”⁷³⁴ külli kaidesine uygun düşen bu hadisi benzer anlamda farklı lafızlarla İmam Müslim, Ebû Dâvûd ve Tirmizî de rivayet etmişlerdir. İbn Hibbân da onu tahric edip tashih etmiştir.⁷³⁵

Hadiste yer alan cümle her ne kadar ihbarî de olsa tıpkı (وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ) “*Anneler evlatlarını, emzirmeyi tamamlamak isteyen (baba) için, iki tam yıl emzirirler*”⁷³⁶ ayeti gibi inşaî bir cümledir. Böylece cümlede yer alan nefiy lâmi (لا) nehiy anlamında inşaî olarak tevil edilir.⁷³⁷ Nitekim Ebû İshak İbrâhim b. Ahmed el-Müstemlî de “لا تصومن” şeklinde rivayette bulunmuştur.⁷³⁸ Buhârî, Ebû Davud, Tirmizî ve İbn Mâce (لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ) “...kadın oruç tutamaz” lafzıyla rivayet ettikleri bu hadisi Müslim (لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ) “kadın oruç tutmasın” şeklinde nehiy sığasıyla rivayet etmiştir. Yine hadisin devamında ihbarî nefiy sığası olan (وَلَا تَأْذُنُ) “izin veremez” lafzına mukabil inşaî sığa olan (وَلَا تَأْذُنُ) “izin vermesin” nehiy sığasını kullanmıştır.

“*Kocası yanında iken*” sözü ile kocası yanında olmadığı zamanlarda kadın kocasının iznine başvurmadan oruç tutulabileceğine işaret etmektedir. Ramazan orucunu Allah farz kıldığı için bu hususta kocanın izin ve rızasına bakılmaz. Nitekim hadisi nakleden diğer muhaddisler (غَيْرِ رَمَضَانَ) ‘Ramazan ayı hariç’ kaydını da rivayet etmişlerdir.⁷³⁹ Fakihlerin kanaatine göre kocanın hakkı farz olup kadının nafile bir ibadet için bu hakkı terk etmesi uygun değildir.⁷⁴⁰ Çünkü kocanın hakkı nafile oruçtan önce gelir.⁷⁴¹ Kadının böyle bir davranışı için Cumhur haram hükmüne varırken Hanefî uleması tenzihen mekruh olduğuna hükmetmişlerdir. Ancak kocası çalışmak için veya

⁷³³ Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-, **el-Ümm**, Cilt 7, Bulak: Dâru’ş-Şa’b, 1321-1326/1903-1908, Cilt 5, s. 113, 114.

⁷³⁴ **Kur’ân-ı Kerim**, Nisâ Sûresi, Âyet 34.

⁷³⁵ Aynî, BedrüddinEbû Muhammed Mahmud b. Ahmed. B. Musa b. Ahmed. b. Hüseyin el-Ğeytabî el-Hanefî, ‘**Umdetü’l-Kârî fi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî**, Beyrut: Darü İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Cilt 20, s. 184.

⁷³⁶ **Kur’ân-ı Kerim**, Bakara Sûresi, Âyet 233.

⁷³⁷ Kastallânî, Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, **İrşâdü’s-Sârî li-Şerhi Sahîhi’l-Buhârî**, Cilt 10, 7. Baskı, Mısır: Matbaatu’l-Kübrâ el-Emîriyye, 1323, Cilt 8, s. 95.

⁷³⁸ Suyûtî, Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, **et-Teşîh Şerhu’l-Cami’i’s-Sahîh**, (Thk. Rıdvan Cami’ Rıdvan), Cilt 9, 1. Baskı, Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1419/1998, Cilt 7, s. 3280.

⁷³⁹ Ebû Davûd, Savm, 73.

⁷⁴⁰ İbn Battâl, Ebû’l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî, **Şerhu İbn Battâl ‘alâ Sahîhi’l-Buhârî**, (Thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm), 3. Baskı, Cilt 10, Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1423/2003, Cilt 7, s. 316.

⁷⁴¹ Aynî, ‘Umdetü’l-Kârî fi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî, Cilt 20, s. 184.

hac ve umre için yanında olmadığı durumlarda kadının kocasının iznine bağlı kalmaksızın oruç tutması mekruh veya haram değildir. Kadın kocasının rızası olmadan nafîle oruç tutması gasp edilmiş bir evde namaz kılmak gibi yapmakta olduğu davranış haram olmakla beraber orucu geçerlidir.⁷⁴²

Ele alınan bu hadisin taşıdığı incelik ikinci hadisle anlaşılır hale gelmektedir. Buhârî'nin Ebû Hüreyre (r.a.) tarikiyle naklettiği rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Erkek, karısını yatağına davet ettiği zaman kadın gelmekten imtina ederse, sabahlayıncaya kadar melekler o kadına lanet ederler.*”⁷⁴³ Kocasının izni olmaksızın kadının nafîle oruç tutması da onun arzu ve isteklerine karşı imtina etmiş sayılır.

Kadınların mazeretsiz olarak kocalarının cinsel isteklerini geri çevirmeleri yasaklanmıştır. Böyle bir durum erkeğin üzerinde olumsuz etkiler bırakıp onun sinirlenmesine, ilişkilerinin bozulmasına ve cinsel arzularının körelmesine neden olmaktadır. Erkeğin meşru isteklerinin reddedilmesi onu hata ve günah tehlikesine sürükleyecektir. Elbette erkek de eşinin istek ve duygularına önem vererek arzularını gözetmesi gerekir.⁷⁴⁴

Eşler arası hukuku tesis eden nebevî mesajın taşıdığı anlam ve ahkâm muhaddis ve fakihler tarafından izah edilmiştir. Yine bu çerçevede yapılan tetkik ve değerlendirmeler neticesinde hadisin metni ile nass ve sahih rivayetler arasında bir tearuz olmadığı tespit edilmiştir.

2.1.1.2. İkinci ve Üçüncü Hadisin Metinlerinin Değerlendirilmesi

Buhârî'nin Ebû Hüreyre isnadıyla *el-Câmiu's-Sahih*'ine aldığı iki hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Erkek, karısını yatağına davet ettiği zaman kadın gelmekten imtina ederse, sabahlayıncaya kadar melekler o kadına lanet eder*”⁷⁴⁵ “*Kadın, kocasının yatağını terk ederek gecelediği vakit, o kadın (kocasının yatağına) dönünceye kadar melekler ona lanet eder.*”⁷⁴⁶

⁷⁴² Zühaylî, Vehbe, **el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuh**, Cilt 3, s. 1231.

⁷⁴³ Buhârî, Nikâh 86; Bed'ü'l-Halk 6; Müslim, Nikâh, 122, Ebû Dâvûd, Nikâh, 40.

⁷⁴⁴ Karadavî, Yusuf, **Çağdaş Meselelere Fetvalar**, Harun Ünal (çev.), Cilt 7, İstanbul: Ravza Yay., Ts., Cilt 2, s. 166.

⁷⁴⁵ Buhârî, Nikâh, 86; Bed'ü'l-Halk, 6; Müslim, Nikâh, 122; Ebû Dâvûd, Nikâh, 40.

⁷⁴⁶ Buhârî, Nikâh, 85; Müslim, Nikâh, 120.

Bu iki hadisin sened bakımından muttasıl ve sahih olduğu görülmüştü. Benzer metinler aynı sahabi kanalıyla farklı ravilerle aktarıldığından dolayı iki rivayet müttabi⁷⁴⁷ olmaktadır. Bu hadisler “muttefekun aleyh” hadistir. Lafzı Buhârî’ye ait olup onu destekler mahiyette Müslim’in *Sahih*’i ve Ebû Davud’un *Sünen*’inde yer almıştır.⁷⁴⁸

Buhârî ve Ebû Davud bu hadisi (إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ) “*Erkek karısını yatağına çağırır da...*” ifadesiyle naklettikleri gibi Buhârî hadisi benzer bir anlamı barındıran (إِذَا بَاتَتِ الْمَرْأَةُ مُهَاجِرَةً فِرَاشَ زَوْجِهَا) “*Kadın, kocasının döşeğini terk ederek gecelediği zaman...*” ibaresiyle de rivayet etmiştir. Müslim de her iki şekliyle hadisleri rivayet etmekle beraber bir rivayetinde kasekle başlayan (وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا مِنْ رَجُلٍ) “*Canım kudret elinde olan Allah'a kasekle ederim ki, şayet bir adam karısını yatağına (cinsel ilişkiye) davet eder de...*” ifadesiyle hadisi nakletmiştir. Buhârî’nin “Nikâh” bölümünde naklettiği rivayette (حَتَّى تَرْجِعَ) “*...geri dönünceye kadar...*” ifadesi

⁷⁴⁷ Mutâbi' (المتابع): 1. Bir hadisin metin bakımından benzeri olan ve en azından sahabi ravisi aynı olmak kaydıyla, başka bir senedle rivâyet edilen hadis. Sahabi ravisi farklı olursa ona, daha ziyade şâhid adı verilir; 2. Bir hadisin benzerini rivâyet eden ravi. Bkz. Âdid, Mutâba' Aleyh, Mutâba'at, Şâhid, Tâbi'. (Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 245).

⁷⁴⁸ Buhârî, Nikâh, 86; Bed'ü'l-Halk, 6.

- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرَبَةَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ زُرَّارَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا بَاتَتِ الْمَرْأَةُ مُهَاجِرَةً فِرَاشَ زَوْجِهَا، لَعْنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تَرْجِعَ ".
... “Kadın, kocasının döşeğini terkederek gecelediği zaman, geri dönünceye kadar melekler o kadına lanet ederler.”
- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ فَبَاتَ غَضَبَانَ عَلَيْهَا، لَعْنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ ".
... “Erkek karısını yatağına çağırır da kadın geri dursa ve bu yüzden koca, karısına öfkeli bir hâlde gecelerse melekler o kadına sabah oluncaya kadar lanet ederler”.
- Müslim, Nikâh, 122.
● وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَابْنُ بَشَّارٍ، وَاللَّفْظُ لِابْنِ الْمُثَنَّى، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: سَمِعْتُ قَتَادَةَ يُحَدِّثُ عَنْ زُرَّارَةَ بْنِ أَوْفَى، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " إِذَا بَاتَتِ الْمَرْأَةُ هَاجِرَةً فِرَاشَ زَوْجِهَا لَعْنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ ".
... “Kadın, kocasının döşeğini terk ederek sabahlarsa, melekler sabaha kadar o kadına lanet ederler.”
- حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ، حَدَّثَنَا مَرْوَانُ، عَنْ يَزِيدَ، يُعْنِي ابْنَ كَيْسَانَ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا مِنْ رَجُلٍ يَدْعُو امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهَا، فَتَأْتِيهِ عَلَيْهِ إِلَّا كَانَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ سَاطِعًا عَلَيْهَا حَتَّى يَرْضَى عَنْهَا ".
... “Canım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, eğer bir adam karısını yatağına davet eder de kadın onu red ederse, kocası ondan razı oluncaya kadar semada olan (Yüce Allah) ona gazap eder.”
- وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَأَبُو كُرَيْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ ح، وَحَدَّثَنِي أَبُو سَعِيدٍ الْأَسَدِيُّ، حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ ح، وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَاللَّفْظُ لَهُ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ كُلُّهُمْ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَلَمْ تَأْتِهِ، فَبَاتَ غَضَبَانَ عَلَيْهَا؛ لَعْنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ ".
... “Erkek karısını döşeğine davet eder de döşeğe gelmez; bu sebeple kocası ona dargın olarak yatarsa, sabahlayıncaya kadar melekler o kadına lanet ederler.”
- Ebû Dâvûd, Nikâh, 40.
● حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ فَلَمْ تَأْتِهِ، فَبَاتَ غَضَبَانَ عَلَيْهَا، لَعْنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ ".
... “Erkek karısını yatağına çağırdığı zaman karısı gelmez de bu yüzden kocası geceyi karısına öfkeli olarak geçirirse sabah oluncaya kadar melekler o kadına lanet ederler”

bulunurken diğer rivayetlerde (حَتَّىٰ تُصْبِحَ) “*sabahlayıncaya kadar*” ve (حَتَّىٰ يَرْضَىٰ عَنْهَا) “*kocasından razı oluncaya kadar...*” ibareleri yer almıştır.

Hadiste yer alan إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَىٰ فِرَاشِهِ ‘*Erkek, karısını yatağına davet ettiği zaman*’ tümcesinden kasıt erkeğin karısını cima yapmaya çağırması demektir. Buhârî’nin naklettiği diğer bir rivayette cimanın genellikle gece olduğuna işareten şu şekilde gelmiştir: إِذَا بَاتَتِ الْمَرْأَةُ مُهَاجِرَةً فِرَاشَ زَوْجِهَا ‘*Kadın, kocasının yatağını terk ederek gecelediği vakit...*’⁷⁴⁹ Ancak ikinci hadis her ne kadar geceye işaret etse de aslında bunun sadece gece vaktine özel olmayacağı anlaşılmaktadır.⁷⁵⁰ Birinci hadiste ‘*sabahlayıncaya kadar melekler o kadına lanet eder*’ Müslim’in naklettiği rivayette ise كَانَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ سَاخِطًا عَلَيْهَا ‘*semada olan (Allah) ona gazap eder*’⁷⁵¹ şeklinde geçmektedir. Meleklerin laneti ağır olmasına karşın Allah’ın laneti yanında düşük kalır. Bundan yola çıkarak kadının kocasının haklı ve helal arzularına cevap vermemesinin doğuracağı netice çok ağır olacaktır. Ayet-i kerimede geçen “*Onlar sizin için örtüdürler, siz de onlar için örtüsünüz*”⁷⁵² ilahî kelamının işaret ettiği üzere eşler birbirlerini günah ve hataya düşmekten korumalıdır. Böylelikle kadın kocasının yasak arzuların peşine düşmesinden korumuş olur. Geçerli bir sebep olmadıkça kocasının yatağa davetini geri çevirmemelidir. Aslında iki taraf için geçerli olan bu durumda erkeğin bhusus zikredilmesi erkeğin tabiatının şehvî arzulara talebinin fitraten fazla olmasındandır. Erkeğin cimayı terk etmedeki tahammül gücü, kadının tahammül gücünden daha zayıf olduğundan, kadının bu işten uzak durmasının günahı daha fazladır. Ancak kadının talebi karşısında kocası ona icabet etmeyip onun günaha düşmesine neden olarsa, anlamı daraltılmadığı sürece erkek de bu hadisin muhatabıdır.

Buhârî’nin *el-Câmiu’s-Sahih*’inde iki farklı şekliyle bulunduğu gibi kimi rivayetlerde حَتَّىٰ تُصْبِحَ ‘*sabahlayıncaya kadar*’⁷⁵³ kimi rivayetlerde de حَتَّىٰ تَرْجِعَ ‘*dönünceye kadar*’⁷⁵⁴ ifadeleri veya benzer kalıplar yer almaktadır. Bundan dolayı ulema kadının sabaha kadar değil dönünceye kadar üzerine öfkenin devam edeceği görüşünü benimsemişlerdir. Şu rivayet bu gibi hadis metinlerinin içerdiği anlamı te’yid

⁷⁴⁹ Buhârî, Nikâh, 85; Müslim, Nikâh, 120.

⁷⁵⁰ Aynî, Bedrüddin, ‘*Umdetü’l-Kârî fi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, Cilt 20, s. 184, 185.

⁷⁵¹ Müslim, Nikâh, 121.

⁷⁵² **Kur’ân-ı Kerim**, Bakara Sûresi, Âyet 187.

⁷⁵³ Buhârî, Bed’u’l-Halk, 7, Nikâh, 85; Müslim, Nikâh, 120-122; Ebû Dâvûd, Nikâh, 40.

⁷⁵⁴ Buhârî, Nikâh, 85.

etmektedir: İbn Huzeyme ve İbn Hibbân'ın Cabir'den merfu olarak aktardıkları bir hadise göre Hz. Peygamber: "Üç kimse vardır ki, namazları kabul olmaz ve hayırları da semaya yükselmez: Sahibine dönmedikçe kaçan köle, ayılmadıkça sarhoş olan kimse ve sabahlayıncaya kadar kocası kendisine dargın olup ondan razı olmadığı kadındır" diye buyurmuştur.⁷⁵⁵

Hadiste yer alan "lanet" ifadesiyle melâikenin kadına eziyet etmesi değil, Allah'ın rahmetinden uzak kalması anlamında değerlendirilmiştir. Kadının kocasına karşı işlediği cürme sevk edici neden kocasında meydana getirdiği öfke ve hiddettir. Kocasının öfkesine neden olmayacak bir icabetsizliğin de ma'siyet olamayacağı ileri sürülmüştür.⁷⁵⁶

Kadın hayız halinde olsa bile cima haricinde öpmek ve okşamak gibi bir amaçla kocasının davetine icap etmesi gerektiği yönündeki görüşü savunanlar vardır.⁷⁵⁷ Aslında böyle bir icazette, sınır tanımayan nefsin arzularına kapıyı açık bırakma tehlikesi bulunmaktadır. Nitekim bu konuya olabilecek en güzel yanıt Hz. Aişe'nin aktardığı haberde yer almaktadır. Hz. Aişe'den rivayetle şöyle demiştir: "Bizden biri hayız olduğu vakit, Peygamber (s.a.v.) de ona dokunmak istediğinde ona hayız olur olmaz izarını bağlamasını emreder daha sonra ona dokunurdu. Hanginiz Peygamber'in (s.a.v.) nefesine hâkim olduğu kadar nefesine hâkim olabilir?"⁷⁵⁸ Yine Hz. Aişe'den rivayetle şöyle demiştir: "Allah Resulü (s.a.v.) oruçlu olduğu halde (eşlerini) öper ve okşardı. O, içinizde nefesine en fazla hâkim olanıydı."⁷⁵⁹ Ümmü Seleme'den de benzer rivayet bulunmaktadır.⁷⁶⁰ Bu rivayetler ışığında kişinin adet halinde olan eşine cinselliği

⁷⁵⁵ San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl, **Sübülü's - Selâm fi Şerhi Bulûğî'l-Merâm min Cem'i Edilleti'l-Ahkâm**, Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 4. Baskı, 1379/1960, Cilt 3, s. 143.

⁷⁵⁶ Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî; **Neylü'l-Evtar Şerhi Münteka'l-Ahbar**, (Thk. Esamu'd-din Sebabetî), Dâru'l-Hadis, Mısır, 1993, Cilt 6, s. 248, 249.

⁷⁵⁷ Selef âlimlerinden Sevrî, Ahmed İbn Hanbel ve İshâk gibi pek çok kimseye göre hayızlı olan kadından, cinsel organı hariç istifade edilir. Hanefî ulemasından İmam Muhammed ve Tahâvî de bu görüşü tercih etmiştir. Mâlikî ulemasından Asbağ da bu görüştedir. Şâfiîlerde iki görüşten ercah olanı budur. İbn Münzir'in görüşü de bu yönde olup İmam Nevevî de bu görüşü tercihe şayan görmüştür. (İbn Hacer, *Ebû'l-Fa'dl Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî, Fethu'l-bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, Cilt 13, 1379/1960, Cilt 1, s. 404.*)

⁷⁵⁸ Buhârî, Hayız, 6.

• عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَتْ إِحْدَانَا إِذَا كَانَتْ حَائِضًا، فَأَرَادَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُبَايِعَهَا "أَمَرَهَا أَنْ تَنْتَزِرَ فِي فَوْرِ حَيْضَتِهَا، ثُمَّ يُبَايِعُهَا، قَالَتْ: وَأَلَيْكُمْ بِمَلِكِ إِرْبَةَ، كَمَا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَلِكِ إِرْبَةَ

⁷⁵⁹ Buhari, Savm, 24, 23; Müslim, Sıyâm, 62-65; Ebu Dâvud, Savm, 33; Tirmizî, Savm, 31.

• عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعِيلُ وَيُبَايِعُ وَهُوَ صَائِمٌ، وَكَانَ أَمْلَكَكُمْ لِإِرْبَةَ

⁷⁶⁰ Buhârî, Hayız, 22.

uyandıracak davranışlarla yaklaşması uygun görülmeyip ondan uzak kalması daha isabetli bir seçim olacağı kanısını uyandırmaktadır. Hz. Aişe'nin, bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nefesine hâkim olabileceği ancak sizlerin onun gibi nefsinize muktedir olmanız mümkün olmayacağı yönündeki sözü bir uyarı mahiyetindedir.

Yine konunun beyanı bağlamında nassın nass ile tefsir edilmesi isabetli olur. Bir adam Hz. Peygamber'e oruçlu olan birinin mübaşeret durumunu sorduğunda Hz. Peygamber ona ruhsat verdi. Ardından başka birisi de mübaşereti sorduğunda ona yasakladı. Hz. Peygamber'in mübaşeret hususunda kendisine ruhsat verdiği kişi yaşlı, ruhsat vermediği kişi ise genç biriydi.⁷⁶¹ Aynı şekilde hayız halinde bulunan kadınla mübaşeret hususunda oruçlu kimsenin durumuna kıyas edilebilir ki, cinsellik konusunda genç adam nefesine hâkim olması zor gelebilir. Öte yandan Allah Resulü şöyle buyurmuştur: *“Muhakkak ki, helâl de apaçık belli haram da apaçık bellidir. Bu ikisi arasında şüpheli olan şeyler vardır. İnsanların ekseriyeti bunları idrak etmez. Her kim kuşkulu şeylerden içtinap ederse, dinini de ırzını da muhafaza etmiş olur. Kim de kuşkulu şeylere düşerse haram (yasak olan)a düşmüş olur. Adeta koruluğun muhitinde sürüsünü otlatan çoban gibi her dem koruluğa düşebilecek pozisyondadır.”*⁷⁶²

Erkek karısını yatağa çağırdığı zaman meşgul olsa bile kadının ona icabet etmesi vaciptir. Ancak kadının hasta olması veya kadına verilmesi tayin edilmiş olan mehrin ödenmemesi halinde kadının kocasının davetine icabet etmemesi caizdir.⁷⁶³

2.1.1.3. Dördüncü Hadisin Metnin Değerlendirilmesi

Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahih*'inde Ebû Hüreyre'ye (r.a.) ulaşan isnad yoluyla naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *“Kadına kocası yanında hazır bulunduğu halde, kocasının izni olmadıkça (nafile olarak) oruç tutması helal olmaz. Kadın, kocasının izni olmadıkça evine hiç kimsenin girmesine izin veremez. Bir kadın, kocasının izni olmaksızın aile nafakasından harcarsa, şüphesiz o harcamanın yarısı, kocaya ödenir.”*⁷⁶⁴

Daha önce yapılan değerlendirmeler sonucunda bu hadisin senedindeki ravilerin sika oldukları ve hadisin senedinin muttasıl olduğu bilgisine ulaşılmıştı.⁷⁶⁵ Bu hadis giriş

⁷⁶¹ Ebu Dâvud, Savm, 35.

⁷⁶² Buhârî, İman, 39, Büyü, 2; Müslim, Müsakat, 107.

⁷⁶³ Zühaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuh*, Cilt 9, s. 2851.

⁷⁶⁴ Buhârî, Nikâh, 84, 86; Müslim, Zekât, 84; Ebu Davud, Savm, 73.

⁷⁶⁵ Bkz. s. 69.

cümlesi itibariyle değerlendirmeye aldığımız birinci hadisin metniyle aynı anlamı barındırmaktadır. Benzerlik arzeden bu kısım için için mutâba'at olduğu söylenebilir. Bu hadisin benzeri olan rivayetler Müslim'in *es-Sahih*'i ile *Sünen-i Erbaa*'de de yer almıştır.⁷⁶⁶

Buhârî ve Müslim'in el-Cami'lerindeki rivayetlerde (وَلِزَوْجِهَا) (أَجْرُهُ بِمَا كَسَبَ) (فَلَهَا نِصْفُ أَجْرِهِ) “yaptığı infak nedeniyle kadına bir ecir; malı kazanması nedeniyle de bir ecir de kocasının olur”⁷⁶⁷ ifadesi yer alırken Ebû Dâvud'un Süneni'nde “kadına infakta bulunduğu şeyin ecrinin yarısı vardır”⁷⁶⁸ kaydı ve Nesâî'nin *el-Müctebâ*'sında da “kadına da ecir vardır (yazılır), kocasına da bunun gibi sevap vardır (yazılır)”⁷⁶⁹ ibaresi yer almaktadır.

“Kadına kocası yanında hazır iken, onun izni olmadıkça (nafile olarak) oruç tutması helal olmaz.” hadisinden nafile bir ibadetin yasaklandığı vehmi uyansa da aslında sevap kazandıran bir amele teşvik vardır. Çünkü karı koca arasındaki meşru ilişkiye kurbiyet ve ubudiyet gözüyle bakıldığında yine Allah Resulünün (s.a.v.) sözünde bir hikmet ve hakikatin varlığı görülecektir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) “Biriniz hanımıyla cinsi münasebet yapmasında da sadaka ecri vardır.” diye buyurunca

⁷⁶⁶ Müslim, Zekât, 84; İbn Mâce, Ticarat, 65, Sıyâm 53; Ebu Davud, Savm, 73; Tirmizî, Savm 64; Nesâî, Zekât, 57.

⁷⁶⁷ Buhârî, Nikâh, 84, 86.

● حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا يَجِلُّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَصُومَ وَزَوْجُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَلَا تَأْتَنَ فِي بَيْتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَمَا أَنْفَقَتْ مِنْ نَفَقَةٍ عَنْ غَيْرِ أَمْرِهِ فَإِنَّهُ يُوَدَّى إِلَيْهِ شَطْرَهُ" وَرَوَاهُ أَبُو الزِّنَادِ، أَيْضًا عَنْ مُوسَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، فِي الصَّوْمِ ... “Kadına kocası yanında hazır iken, onun izni olmadıkça (nafile olarak) oruç tutması helal olmaz.

Kadın, kocasının izni olmadıkça evine hiç kimsenin girmesine izin veremez. Bir kadın, kocasının izni olmaksızın aile nafakasından harcarsa, şüphesiz o harcamanın yarısı, kocaya ödenir.”

Müslim, Zekât, 84.

● حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، قَالَ: هَذَا مَا حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ أَحَادِيثَ مِنْهَا، وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَصُمِ الْمَرْأَةُ وَتَعْلَمُ شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَلَا تَأْتَنَ فِي بَيْتِهِ وَهُوَ شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَمَا أَنْفَقَتْ مِنْ كَسْبِهِ مِنْ غَيْرِ أَمْرِهِ، فَإِنَّ نِصْفَ أَجْرِهِ لَهُ."

... “Kocası yanında olduğu halde onun izni olmaksızın kadın oruç tutmasını, kocası yanında iken onun izni olmaksızın evine girmeye kimseye izin vermesin, kocasının emri olmaksızın onun kazancından kadın ne infâk ederse, sevabının yarısı kocasının olur.”

⁷⁶⁸ Ebu Davud, Savm, 73.

● حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا أَنْفَقَتِ الْمَرْأَةُ مِنْ كَسْبِ زَوْجِهَا مِنْ غَيْرِ أَمْرِهِ، فَلَهَا نِصْفُ أَجْرِهِ."

... “Kadın izin olmaksızın kocasının kazancından infak ederse, ona kocasının ecrinin yarısı vardır.”

⁷⁶⁹ Nesâî, Zekât, 57.

● أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى وَمُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَرْةٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا وَائِلٍ يُحَدِّثُ عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِذَا تَصَدَّقَتِ الْمَرْأَةُ مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا كَانَ لَهَا أَجْرٌ، وَلِلزَّوْجِ مِثْلُ ذَلِكَ، وَاللَّخَاذِرْنَ مِثْلُ ذَلِكَ، وَلَا يَنْقُصُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِنْ أَجْرِ صَاحِبِهِ شَيْئًا، لِلزَّوْجِ بِمَا كَسَبَ، وَلَهَا بِمَا أَنْفَقَتْ."

... “Kadın kocasının evinden bir şeyler tasadduk ederse kadına da sevap vardır, kocasına da bunun misliyle sevap var ve malın bekçisi ve hizmetçisi durumunda olan kimse için de durum aynıdır. Hepsine aynı sevap yazılır, kocaya kazancından dolayı hanımına veya hizmetçiye de harcamadan dolayı sevap yazılır ve hiçbirinin sevabı diğerinden eksik olmaz.”

"Ya Resulallah! Birimiz şehvetini tatmin ederse yine ecre mi nail olur?" dediler. Buna cevaben Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Ne dersiniz? O kimse şehvetini haramla tatmin ederse ona günah olmayacak mı? İşte bunun gibi, helal yolla şehvetini tatmin ettiği zaman da ona sevap vardır."*⁷⁷⁰

Ailenin yükünü omuzlayan kocanın hakkı, eşinin nafile oruç tutmasından önce gelir. Yine bu çerçevede kadın, kocasının huzursuz olacağı kişileri evine almaktan ictinap etmesi gerekir. Hz. Peygamber (s.a.v.) veda hutbesinde *"Sizin kadınlar üzerindeki bir hakkınız da evinize istemediğiniz kimseleri almamalarıdır."*⁷⁷¹ diye buyurmuştur. Kadın kocasının tasvip etmediği kimseleri kocasının izni olmadan evine davet edemez. Kocanın istemediği kişiler, eşine onları açıklamak suretiyle veya buldukları memleketin örfü gereği tayin edilir. İzinden kasıt kadının her seferinde kocasından şifahen izin alması anlamına gelmeyip bir sefere mahsus da olsa kocasından sarahaten veya zımnen izin almış olması demektir.

Şafiî ulemasına göre kocanın, karısının ziyaret etmek üzere hastalığı ilerlemiş olan babasına gitmesine ve vefat ettiğinde cenazesine gitmesine engel olması mekruh görülmüştür. Nitekim bu yaklaşım kocasına karşı kadında nefret ve asiliği meydana getirecektir. Hanefî ulemasına göre de anne ve babasından birinin hasta olması durumunda kadın kocasının iznine bağlı kalmaksızın çıkması caiz görülmüştür.⁷⁷²

Bu hadiste yer alan kadının izni olmadan kocasının malını infak etmesiyle ilgili Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahih'inin "Nafakat" bölümünde yer alıp Ebû Hüreyre tarikiyle gelen Hz. Peygamber'in şu hadisini nakledilmektedir: *"Kadın, kocasının kazandığından onun rızası olmadan infak ettiğinde, o infakın ecrinin yarısı kocaya ait olur."*⁷⁷³ Söz konusu hadisin metni ile bu hadisin metni arasında bir ihtilaf vehmi uyansa da aslında onu tefsir etmektedir.⁷⁷⁴ Kadının infakta bulunduğu şeyin sevabının yarısı kocasına ait olması kadının infak ettiği şeyin sevabında kocasıyla aralarında müşterek olduğu anlamına gelmektedir. İznin geçerli olabileceği infakın ölçüsü ise, memleketlerin örf ve âdetlerine, eşlerin durumlarına ve infak edilen şeyin kemiyetine göre farklılık arz eder. Ulemeden bazılarına göre eksikliği hissedilmeyecek bir şeyin infak edilmesi, bazılarına

⁷⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, Cilt 35, s. 376 (21473); Cilt 35, s. 381 (21482); Müslim, Zekât, 17; Ebu Dâvud, Salat, 12; Edeb, 159-160.

⁷⁷¹ İbni Mace, Nikâh, 3; Tirmizî, Rada, 11.

⁷⁷² Zühaylî, Vehbe, **el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuh**, Cilt 9, s. 6852.

⁷⁷³ Buhârî, Nafakât, 5.

⁷⁷⁴ İbn Battâl, Şerhu İbn Battâl 'alâ Sahîhi'l-Buhârî, Cilt 7, s. 317.

göre ise malın sahibi haberdar olması halinde ona rıza gösterecek bir şey olduğu gibi anlamlar çıkarılmıştır. Yine bunlara benzer farklı görüşler söylenmiştir. Aslında temelde kendilerine harcanması halinde mal sahibinin hoşnut olabileceği kimselere yapılan infak çeşidi kastedilmiş olabilir. Ayrıca buradaki ‘*onun izni olmadıkça*’ ifadesi, infak hususunda miktarı tayin üzere sarih bir iznin dışındakini kapsamakla beraber daha evvel açıkça veya örfe bir miktarı içeren genel bir iznin varlığını da ortadan kaldırmaz.⁷⁷⁵

Kadın kocasının maliyle ilgili bir harcamada ihtiyatlı davranıp harama düşürecek davranıştan sakınması gerekir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke’yi fethettiği gün ayağa kalkarak bir hutbe irat etti ve hutbesinde (konuşmasında) şöyle buyurdu: “*Kadına kocasının izni olmaksızın bir şey sadaka vermesi caiz değildir.*”⁷⁷⁶ Mevzubahis hadisin muhtevası diğer hadis metinleriyle ele alındığında, aralarında bir tezat olmamakla beraber anlam itibariyle hadislerin birbirlerini destekler mahiyette olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kocanın mülkiyetinde olan bir maldan izinsiz infak edilmesi uygun görülmemiştir.

Koca, karısıyla iyi ilişkiler kurmasının yanı sıra onu terbiye etme ehliyetine sahip olup onun izinsiz dışarı çıkmasına da engel olabilir. Kadınlar da Yüce Allah’ın emrettiği sınırlar çerçevesinde kocalarına itaat etmeleri farzdır. Kadınlar kocaları tarafından yapılan ve Allah’ın talep ve yasaklarına ters düşen bir emri yerine getirmekle mükellef olmadıkları gibi yerine getiremezler.⁷⁷⁷

2.1.1.4. Beşinci ve Altıncı Hadisin Metinlerinin Değerlendirilmesi

Buhârî’nin *el-Câmiu’s-Sahih*’inde Usame (r.a.) tarikiyle naklettiği rivayete göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Ben cennet kapısında durup baktım. Bir de gördüm ki, cennete girenlerin ekseriyeti yoksullardı. Zenginlik sahipleri ise, bunların cehennemlik olduğu kesinleşenlerin ateşe girmesi emrolunanlardan başka diğerleri hesap görmek için alıkonulmuştu. Cehennemin kapısında durup baktım. Bir de gördüm ki, cehenneme girenlerin çoğu kadınlardı.*”⁷⁷⁸

⁷⁷⁵ İbn Hacer, Ebü’l-Fadl Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, Cilt 13, Beyrut: Daru’l-Ma’rife, 1379/1960, Cilt 9, s. 296, 297.

⁷⁷⁶ Ebû Davud, *Büyü*’, 86; Tirmizî, *Zekât*, 34.

⁷⁷⁷ Sâbûnî, Muhammed Ali, *Revâiu’l-Beyân Tefsîru’l-Ayati’l-Ahkâm mine’l-Kur’ân*, Cilt 2, Beyrut: Daru’l-Fikr, Ts. Cilt 1, s. 374.

⁷⁷⁸ Buhârî, *Rikak*, 51, *Nikâh*, 87; Müslim, *Zikir*, 93.

Buhârî'nin Abdullah b. Abbâs (r.a.) kanalıyla da onun rivayetle şöyle dediğini aktarmaktadır: Allah Resulü zamanında güneş tutulması oldu. Bundan dolayı Allah Resulü (s.a.v.) namaz kıldı ve insanlar da onunla beraber namaz kıldılar. Namazda Bakara Suresini okuyacak kadar kıyamda durdu. Sonra rükuya varıp uzun süre rükû 'da kaldı. Sonra rükûdan kalkıp birinci kıyamdan az olmakla beraber uzun bir süre kıyamda durdu. Sonra rükuya gidip birinci rükûdan az ama uzunca bir rükû' yaptı. Sonra secde etti. Sonra ilk kıyamından az süren uzun bir kıyam yaptı. Sonra ilk rükûundan az süren uzunca bir rükû' yaptı. Sonra kalkıp ilk kıyamından az süren uzunca bir kıyam yaptı. Sonra birincisinden az olan uzunca bir rükû' yaptı. Sonra kalktı. Sonra secdeye gitti. Sonra namazı bitirdi. Güneş ortaya çıkmıştı. Bu sırada Allah Resulü şöyle buyurdu: *“Şüphesiz Güneş ile Ay Allah'ın ayetlerinden iki ayettir. İkisi, kimsenin ne ölümü ne de hayatı için tutulurlar. Bunların tutulduğunu gördüğünüzde hemen Allah'ı zikrediniz.”* Dediler ki: *“Ey Allah'ın Resulü, Şu durduğun yerden bir şeye uzandığını gördük. Sonra geri çekildiğini gördük.”* Bunun üzerine Allah Resulü cevaben şöyle buyurdu: *“Ben cenneti gördüm, ya da cennet bana gösterildi. Ondan bir salkıma uzandım. O salkımı yakalabilseydim, muhakkak ki dünya durdukça ondan yerdiniz. Ateşi de gördüm. Bugün gördüğümünden daha dehşetli bir manzara hiç görmedim. Cehennem halkının ekseriyetinin de kadınlar olduğunu gördüm.”* Dediler ki: *“Niçin ey Allah'ın Resulü?”* Dedi ki: *“Nankörlükleri nedeniyle...”* *“Allah'a karşı mı nankörlük ediyorlar?”* denildi. Allah Resulü cevaben şöyle buyurdu: *“Eşlerine karşı nankörlük eder ve iyiliklerini inkâr ederler. Onlardan birine sürekli iyilik yapsan ve sonra sende (hoşlanmadığı) bir şey görse: ‘Senden hiçbir hayır görmedim’ der.”*⁷⁷⁹

Cehenneme girenlerin / cehennem ehlinin çoğunun kadınlar olduğunu bildiren hadisler çeşitli şekillerde varit olmuştur. Bu sözlerin yer aldığı hadisler kimi zaman güneş tutulmasının yaşandığı hadisede, kimi zaman Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kadınlara sadaka vermelerini emrettiği olayda, kimi zaman da müstakil ve özlü bir ifade ile zikredilmiştir.

Cehenneme girenlerin çoğunun kadınlar olduğunu bildiren benzer anlamdaki hadisler Ebû Hüreyre, Ebû Saîd el- Hudrî, Abdullah b. Abbâs, Usâme b. Zeyd, Abdullah b. Ömer, İmrân b. Husayn, Abdullah b. Amr, Abdullah b. Me'sûd ve onun eşi Zeyneb tarikiyle aktarılmıştır. İmâm Buhârî ise bu tür hadisleri İbn Abbâs, Ebû Saîd el- Hudrî,

⁷⁷⁹ Buhârî, İmân, 21; Kusûf 9; Nikâh, 89.

Usâme ve İmrân b. Husayn kanalıyla nakletmiştir. Buhârî el-Câmiu's-Sahih'inde İbn Abbâs tarikiyle naklettiği rivayetleri "İmân", "Kusûf" ve "Nikâh" bölümlerinde yer verirken,⁷⁸⁰ Ebû Saîd el-Hudrî kanalıyla aktardığı rivayetlerini de "Hayz" ve "Zekât" bölümlerinde yer vermiştir.⁷⁸¹ Ayrıca Usâme tarikiyle naklettiği rivayetleri "Nikâh" ve "Rikâk" bölümlerinde yer verirken,⁷⁸² İmrân b. Husayn kanalıyla aktardığı rivayetleri de "Bedi'l-Halk", "Nikâh" ve "Rikâk" bölümlerinde yer vermiştir.⁷⁸³

"Kadınların çoğunluğunun cehennemlik olduğunu" anlatan ancak "kadınların akıl ve din yönünden noksan olduğunu" söylemeyen hadisler sahabeden Abdullâh b. Mes'ûd, Adbullâh b. Abbâs, Câbir b. Abdillâh ve Hâkim b. Hizâm tarafından rivayet edilmiştir. Bu anlamada Cabir b. Abdillâh tarikiyle *Kütüb-i Sitte* müelliflerinden Buhârî,⁷⁸⁴ Müslim⁷⁸⁵ ve Nesâî⁷⁸⁶ hadis rivayet etmiştir. Abdullâh b. Abbâs tarikiyle yine Buhârî,⁷⁸⁷ Müslim⁷⁸⁸ ve Nesâî⁷⁸⁹ hadis nakletmiştir.

Buhârî *el-Câmiu's-Sahih*'inde İbn Abbâs tarikiyle naklettiği rivayetleri Abdullah b. Mesleme, Mâlik, Zeyd b. Eslem ve Abdullah b. Abbâs tarikiyle Hz. Peygamber

⁷⁸⁰ Buhârî, İmân, 21; Kusûf 9; Nikâh, 89.

⁷⁸¹ Buhârî, Hayz, 7; Zekât, 45.

⁷⁸² Buhârî, Nikâh, 88; Rikâk, 51.

⁷⁸³ Buhârî, Bed'i'l-Halk, 8; Nikâh, 89; Rikâk, 16, 51.

⁷⁸⁴ *Buhârî, lydeyn, 7*; Buhârî (ö. 261) ⇒ İbrâhîm b. Mûsâ b. Yezid b. Zâzân er-Râzî et-Temîmî (ö. 220?) ⇒ Hişâm b. Yûsuf es-San'ânî (ö. 197) ⇒ Abdülmelik b. Abdilazîz b. Cüreyc (ö. 150) ⇒ Atâ b. Ebî Rebah (ö. 114) ⇒ Câbir b. Abdillâh (ö. 78).

Buhârî, lydeyn, 19; Buhârî (ö. 261) ⇒ İshak b. İbrâhîm b. Nasr (ö. 242) ⇒ Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211) ⇒ Abdülmelik b. Abdilazîz b. Cüreyc (ö. 150) ⇒ Atâ b. Ebî Rebah (ö. 114) ⇒ Câbir b. Abdillâh (ö. 78).

⁷⁸⁵ *Müslim, lydeyn, 3*; Müslim (ö. 261) ⇒ İshak b. İbrâhîm b. Nasr (ö. 242) ⇒ Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211) ⇒ Abdülmelik b. Abdilazîz b. Cüreyc (ö. 150) ⇒ Atâ b. Ebî Rebah (ö. 114) ⇒ Câbir b. Abdillâh (ö. 78).

Müslim, lydeyn, 3; Müslim (ö. 261) ⇒ Muhammed b. Râfî (ö. 245) ⇒ Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211) ⇒ Abdülmelik b. Abdilazîz b. Cüreyc (ö. 150) ⇒ Atâ b. Ebî Rebah (ö. 114) ⇒ Câbir b. Abdillâh (ö. 78).

Müslim, lydeyn, 4; Müslim (ö. 261) ⇒ Muhammed b. Abdillâh b. Nümeyr (ö. 234) ⇒ Abdullah b. Nümeyr (ö. 199) ⇒ Abdülmelik b. Ebî Süleymân (ö. 145) ⇒ Atâ b. Ebî Rebah (ö. 114) ⇒ Câbir b. Abdillâh (ö. 78).

⁷⁸⁶ *Nesâî, lydeyn, 19*; Nesâî (ö. 303) ⇒ Amr b. Ali el-Fellas (ö. 190) ⇒ Yahyâ b. Said el-Kattân (ö. 198) ⇒ Abdülmelik b. Ebi Süleyman (ö. 145) ⇒ Atâ b. Ebî Rebah (ö. 114) ⇒ Câbir b. Abdillâh (ö. 78).

⁷⁸⁷ *Buhârî, Kusûf, 9*; İmân 20; Buhârî (ö. 256) ⇒ Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebi (ö. 221) ⇒ Mâlik b. Enes (ö. 179) ⇒ Zeyd b. Eslem el-Adevî el-Kureşî (ö. 136) ⇒ Atâ b. Yesâr el-Hilâlî el-Medenî (ö. 103) ⇒ Abdullâh b. Abbâs (ö. 68).

⁷⁸⁸ *Müslim, Kusuf, 3, 17*; Müslim (ö. 261) ⇒ Süveyd b. Saîd b. Sehl el-Herevî (ö. 240) ⇒ Hafs b. Meysere el-Ukaylî (ö. 181) ⇒ Zeyd b. Eslem el-Adevî el-Kureşî (ö. 136) ⇒ Atâ b. Yesâr el-Hilâlî el-Medenî (ö. 103) ⇒ Abdullâh b. Abbâs (ö. 68).

⁷⁸⁹ *Nesâî, Kusuf, 17*; Nesâî (ö. 303) ⇒ Muhammed b. Seleme b. Abdillâh el-Murâdî (ö. 248) ⇒ Abdurrahmân b. Kâsım b. Hâlid el-Mısri (ö. 191) ⇒ Mâlik b. Enes (ö. 179) ⇒ Zeyd b. Eslem el-Adevî el-Kureşî (ö. 136) ⇒ Atâ b. Yesâr el-Hilâlî el-Medenî (ö. 103) ⇒ Abdullâh b. Abbâs (ö. 68).

(s.a.v.) “*Bana cehennem gösterildi ve gördüm ki cehennem halkının çoğu kadınlardır. Zira onlar küfrederler (inkâr ederler) ederler.*” buyurdu. Bunun üzerine “*Allah’ı mı inkâr ederler?*” denildi. Hz. Peygamber (s.a.v.) cevaben “*Onlar kocalarını (onların hakkını) inkâr ederler. Onlardan birine sürekli ihsanda bulunsan, sonra senden (hoşlanmadığı) bir şey görse 'ben senden hiçbir iyilik görmedim' der.*” buyurdu.⁷⁹⁰ Aynı tarikle küsuf (güneş tutulması) olayının yaşandığı ve Hz. Peygamber’in bundan ötürü namaza durduğu ve namazı hangi şekilde kıldığı anlatılmaktadır. Namazın bitiminde Hz. Peygamber şöyle buyurur: “*Güneş ve ay Allah’ın ayetlerinden birer ayettir. Bunlar ne bir kimsenin vefatı ne de hayatı için tutulurlar. Eğer bunu (ay ve güneşin tutulduğunu) görürseniz hemen Allah’ı zikredin!*” Ashabı onun namazda bir şeyi almak üzere uzandığını fakat geri çekildiğini sorarlar. Hz. Peygamber (s.a.v.) cenneti gördüğünü ve ondan bir salkıma uzandığını fakat almadığını daha sonra cehennemin kendisine arz edildiğini ve ahalisinin çoğunun kadınlar olduğunu gördüğünü buyurur. Bunun üzerine ashabı bunun sebebinin sorduklarında kısa şekliyle ifade edildiği hadiste geçtiği üzere, “*İnkârları nedeniyle*” olduğunu buyurunca ashabı tekrar: “*Onlar Allah’ı mı inkâr ediyorlar?*” diye sorunca Hz. Peygamber (s.a.v.) cevaben şöyle buyurdu: “*Kocalarına karşı nimete nankörlük ediyorlar, İyiliği inkâr ediyorlar. Sen onlardan birisine devamlı iyilikte bulunsan ancak daha sonra senden (sevmediği bir şey görse) şöyle der; ben senden ne hayır gördüm ki!*”⁷⁹¹ Aynı şekilde Buhârî güneş tutulmasının yaşandığı olay bağlamında aktarılan hadisi aynı senedle ancak Abdullah b. Mesleme yerine İbn Hibbân’ın güvenilir sayıp *es-Sikât*’ında zikrettiği,⁷⁹² Ebû Hâtim, İclî, el-Cuzecânî ve pek çok kişi tarafından tavsik edilen Abdullah b. Yusuf’tan aktarmıştır.⁷⁹³

Buhârî el-Câmiu’s-Sahih’inde, Saîd b. Ebî Meryem, Muhammed b. Ca’fer, Zeyd b. Eslem, İyad b. Abdullah ve Ebû Saîd el-Hudrî tarihiyle konuyla ilgili hadisleri “Hayz” ve “Zekât” bölümlerinde olmak üzere iki yerde merfu olarak nakletmiştir. Bu hadislerde yer aldığı üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) bir Kurban yahut Ramazan Bayramı’nda musallaya çıkmıştır. Kadınlara hitaben şöyle buyurmuştur: “*Ey kadınlar topluluğu! Sadaka veriniz. Çünkü bana, cehennem ahalisinin çoğunluğunu siz kadınların oluşturduğu gösterildi.*” Bunun üzerine kadınlar: “*Neden ey Allah’ın*

⁷⁹⁰ Buhârî, İmân, 21.

⁷⁹¹ Buhârî, Kusûf, 9; Nikâh, 89.

⁷⁹² İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 8, s. 349.

⁷⁹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 16, s. 355.

*Resulü?” diye sorarlar. Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara cevaben: “Çünkü çok lanet ediyor ve kocalarınıza karşı nimete nankörlük ediyorsunuz. Basiret sahibi bir erkeğin aklını sizin kadar ayartan akli ve dîni noksan başka birini görmedim.” buyurunca kadınlar “Dinîmizin ve aklımızın noksanlığı nedir?” diye sorarlar. Buna isnaden Hz. Peygamber (s.a.v.) “Kadının şahitliği erkeğin şahitliğinin yarısı değil midir?” diye sorunca kadınlar da onun bu sözünü onaylarlar. Hz. Peygamber (s.a.v.) de “İşte bu aklının noksanlığındandır. Hayız olduğunda da namaz kılamaz ve oruç tutamaz, öyle değil mi?” şeklinde soru yöneltince kadınların yine Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sözünü onaylarlar. Bundan sonra Hz. Peygamber “İşte bu da dinlerinin eksikliğindedir” buyurdular.⁷⁹⁴ Buhârî *el-Câmiu’s-Sahih*’inin “Zekât” bölümünde de naklettiği hadise göre Hz. Peygamber (s.a.v.) önce insanlara öğütte bulunup sadaka vermelerini daha sonra kadınların olduğu tarafa yönelip aynı şekilde onların da sadaka vermelerini emretti. Hadisin geri kalanı “Hayz” bölüne benzer ifadeler içermekle beraber “Zekât” bölümünde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) konuşmasından sonra eve döndüğünde, peşi sıra Abdullah İbn Mes’ud’un eşi Zeyneb gelerek yanına girmeye müsaade ister. Hz. Peygamber’e (s.a.v.) Zeyneb’in huzuruna çıkmaya izin istediği haber verilince Hz. Peygamber (s.a.v.) hangi Zeyneb olduğunu sorar ve kendisine İbn Mes’ud’un kadını olan Zeynep olduğu haber verilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de ona izin verir. Zeyneb huzuruna çıkıp kendisine şu soruyu yöneltir: “Ey Allah’ın Peygamberi! Sen bugün sadaka vermeyi emir buyurdun. Yanımda kendime ait zinetler vardır; onları tasadduk etmek istedim. Fakat İbn Mes’ud, kendisinin ve oğlunun sadaka vereceklerimden daha fazla sadaka almaya uygun olduklarını iddia etti. (Ne dersiniz?)” Hz. Peygamber (s.a.v.) Zeynep’e kocasının doğru söylediğini ve kocası ile oğluna sadaka vermesinin başka kimselere sadaka vermesinden daha layık olduğunu haber verir.⁷⁹⁵*

Buhârî *el-Câmiu’s-Sahih*’inde yer alan ve Usâme b. Zeyd tarikiyle gelen rivayetlerde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) şöyle buyurduğu aktarılmaktadır: “Ben cennetin kapısında durdum. Oraya girenlerin çoğu fakir kimselerdi. Zenginlik sahipleri (fakir olanlarla beraber oraya girmekten) engellenmişlerdi. Ancak ateş halkı, ateşe girmeye

⁷⁹⁴ Buhârî, Hayz, 7.

⁷⁹⁵ Buhârî, Zekât, 45.

*emrolunmuşlardı. Ben cehennem kapısında da durdum. Oraya girenlerin çoğunun kadınlar olduğunu gördüm!*⁷⁹⁶

İmrân b. Husayn tarikiyle gelen rivayette de Hz. Peygamber: “*Cennete muttali’ oldum ve gördüm ki cennet ehlinin çoğunun fakir kimselerdi. Cehenneme de muttali’ oldum ve gördüm ki, onun ahalisinin çoğu da kadınlardı.*” diye buyurdu.⁷⁹⁷

Buhârî’nin *el-Câmiu’s-Sahih*’inde yer verdiği bu rivayetler değişik varyantlarda olmasına rağmen birbirini te’yid etmektedir. Bu rivayetlerin tümünde cehenneme girenlerin çoğunun kadınlar olduğu haber verilmektedir. Kimi rivayetlerde nedeni zikredilmeden cehennem ehlinin çoğunun kadınlar olduğu haber verilirken kimi rivayetlerde de Hz. Peygamber’e (s.a.v.) bunun nedeni sorulmaktadır. Buna isnaden Hz. Peygamber çok lanet okumaları, eşlerine nankörlük etmeleri ve dininde ihtiyatlı olan kimselerin aklını çeldiklerini haber verirken diğer bir ifadesinde de “*Onlar kocalarını (onların hakkını) inkâr ederler. Onlardan birine sürekli ihsanda bulunsan, sonra senden (hoşlanmadığı) bir şey görse 'ben senden hiçbir iyilik görmedim' der.*” diye buyurdu.⁷⁹⁸

Hz. Peygamber “cehennem ahalisinin çoğu kadınlardı” şeklinde buyururken “kadınların çoğu cehennemliktir” gibi bir söz kullanmamıştır. Öyle ki, kadınların cehennemle yaftalandığı şüphesine mahal verilmemiştir. Aksine çoğunlukla içine düştükleri hatanın neticesinden sakınmak üzere bir ikaz ve uyarı yapılmıştır.

Hadiste yer alan ‘görme’ eylemi hakkında farklı görüşler mevcuttur. Ulemadan bazılarına göre, Hz. Peygamber’in cennet ve cehennemi yaratıldığı suretiyle görmüş olup bunda temsili bir anlatım yoktur. Bazılarına göre de gözleriyle cennet ve cehennem hakikî sureti değil de yansımaları müşahade etmiştir. Onları hakikî suretiyle gördüğünü ifade eden âlimler bunun sadece bir ilimden ibaret olmadığını vurgulamışlardır. Oysa rivayetlerde geçtiği üzere eğer Hz. Peygamber (s.a.v.) cehennemi içinde bulunanlarla müşahade etmişse henüz cehenneme kimse girmediklerinden onun gördüğü şey cehennem tasvirine olabilir. Ya da Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “gördüm” sözünü “görüyorum ki” veya “görüşüm odur ki” şeklinde

⁷⁹⁶ Buhârî, Nikâh, 88; Rikâk, 51.

⁷⁹⁷ Buhârî, Bed’i’l-Halk, 8; Nikâh, 89; Rikâk, 16, 51.

⁷⁹⁸ Buhârî, İmân, 21.

değerlendirenler olmuştur. Öte yandan Allah Teâlâ yaşanacak ahiret hayatının suretini Hz. Peygamber'e hakikî anlamda da göstermiş olabilir.⁷⁹⁹

Hadiste yer alan 'inkâr' kelimesinden kasıt nimete karşı nankörlük olup imandan çıkmak anlamına gelen küfür değildir. Bu kelimeyi kullanmakla kocanın hakkını inkâr etmenin Allah'ın hakkını hafife almak anlamını içerdiğini göstermektedir.⁸⁰⁰ Rivayetlerde yer aldığı üzere Hz. Peygamber adeta hatalarını örtün diye kadınlara sadaka vermelerini emretmiştir.⁸⁰¹ Kurtubî kadınların cennet sakinlerinin en azı olmalarının nedeni olarak akıllarının noksan ve hızlı aldanmaları nedeniyle hevalarının onlara galip gelmesi ve geçici dünya süsüne eğilip ahiretten yüz çevirmeleri olduğunu söylemiştir.⁸⁰² Cehennem ahalisinin çoğunun kadınlardan oluşmasının sebebi olarak İbn Ebû Süfere de, kadınların çoğunlukla eşlerine karşı asi ve küfürbaz olmalarına bağlamıştır.⁸⁰³ Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v.) terğib ve terhib üslubunu kullanarak kadınları taşıdığı bu tür kusurlardan sakındırıp iyiliğe teşvik etmek gayesiyle söylemiş olması muhtemeldir.⁸⁰⁴

Hz. Peygamber (s.a.v.) kadının şahitliğini erkeğin şahitliğinin yarısına denk sayması şu ayet-i kerimeye uygun düşmektedir: *"Erkeklerinizden iki kişiyi şahit bulundurun. Şayet iki erkek bulunamazsa makbul saydığınız bir erkek ve biri unutacak olursa diğeri ona anımsatacak iki kadın (olsun)."*⁸⁰⁵ Ayet-i kerimenin aydınlığında Hz. Peygamber'in sözündeki aklın eksikliğinden unutkanlığı anlamak mümkündür.⁸⁰⁶

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir defasında şöyle buyurmuştur: "İnsanların en faziletlisi akıl bakımından en üstün olanıdır."⁸⁰⁷ Zemaşşeri erkeğin akıl ve diğer bazı hususlardan üstün sayılmasının gerekçelerini şöyle açıklamıştır: "Erkeklerin faziletine dair birçok husus zikredilmiştir. Erkekler kadınlara nispeten daha akıllı, kararlı, azimli ve kuvvetlidirler. Nitekim bütün peygamberler erkeklerden gelmiştir. Büyük imamet

⁷⁹⁹ Çakın, Kâmil, "Kadınlar ile İlgili Bir Hadis ve Değerlendirilmesi", **Dini Araştırmalar**, Cilt1, sy.1, Ankara, 1998, s. 22.

⁸⁰⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Cilt 1, s. 83.

⁸⁰¹ İbn Hacer, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 193.

⁸⁰² İbn Hacer, **a.g.e.**, Cilt 11, s. 420.

⁸⁰³ Ahmed Naim, Kâmil Miras, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi**, 1. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2019, Cilt 7, s. 36.

⁸⁰⁴ İsmail Lütfi Çakan, **Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları**, İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 1982, s. 117.

⁸⁰⁵ **Kur'ân-ı Kerim**, Bakara Sûresi, Âyet 282.

⁸⁰⁶ Köktaş, Yavuz, **Kur'ân'a Aykırı Görülen Hadisler**, İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Baskı, 2014, s. 220.

⁸⁰⁷ Heysemî, Nureddin, **Buğyetu'l-Bahis an Zevâidi Müsnedi'l-Hâris b. Ebî Usâme**, (Thk. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bakirî), Cilt 2, 1. Baskı, Medine: Merkezi Hizmetü's-Sünne ve's-Sîretü'n-Nebeviyye, 1413/1992, Cilt 2, s. 812.

(devlet başkanlığı) ve küçük imamet (namaz kıldırma) erkeklere ait bir özelliktir. Cihat, ezan ve hutbe okuma, hadlerde şahitlik yapma, kısas hakkı, mirastan fazla pay alma, nikâhta velayet hakkı, nesebin onlara nispet edilmesi ve bunlardan başka özellikler erkeklerin daha faziletli olduğunu göstermektedir.⁸⁰⁸

Kadının aklının noksan olduğu ifadesi onu mükellef olmaktan çıkarıp mümeyyiz veya gayr-ı akil konuma düşürmemektedir. Aklen noksan olması, fitrî ve biyolojik nedenlere bağlı olarak duygusal zekâsının ön planda olması muhtemeldir. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta da şudur ki, bazı İslam düşmanlarının iddia ettiği ve Resulullah'a (s.a.v.) nispet ettiği gibi, kadın yarım akıllı değildir. Erkeğin akli duygularını, kadının duyguları aklını yener ve bu Cenab-ı Hakk'ın hikmetindedir. Kadınların kuvvetli şefkat ve hisleri olmasaydı, hiçbir çocuk yaşayamazdı ve hiçbir çocuk yetiştirilemezdi. Çocuk yetiştirmek, akli bir felsefeye değil, güçlü duygulara ihtiyaç duyar ve duygular dalgalanır ve değişime maruz kalır. Bu yüzden kadın her seferinde erkeğe şöyle der: "Senden hiç hayır görmedim." İşte bu söz, nimeti inkâra işaret eden ağır bir sözdür.⁸⁰⁹

Kadınların dinlerinin noksan olması ise, onları cezaya muhatap kılacak bir noksanlık olmayıp yine biyolojik bir noksanlıktır. Nasıl ki, unutmamasından dolayı sorumlu değil, aynı şekilde muaf olduğu zamanlardaki ibadetten de sorumlu değildir.

Şahitlik konusunda iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine eşit görülmesi kadının erkeğin yarısına muadil olduğu anlamına gelmemelidir. Bu durum hukukî alan ile yakından ilgilidir. Nitekim kadınlar doğası itibariyle duygusal olup hızlı bir şekilde infiale kapılabilirler. Biyolojik hisler ve anneliğin işlevi, kaçınılmaz olarak kadında psikolojik bir durum meydana getirir. Kadın, olaylar karşısında yüksek bir olasılıkla heyecana kapılıp duygusal davranırken, şahitlik gibi işlemler kalbî hislerin etkisinde kalmadan gerçekleri izhar etmeyi gerektirir. Bunun için şahitlikte iki kadının olması, birinin unutmaması halinde diğerinin ona hatırlamasına yardımcı olacaktır.⁸¹⁰ Şunu da unutmamak gerekir ki, yaratılıştan gelen biyolojik veya fizikî bir farklılık, üstünlüğün bir ölçüsü değildir. Kimi zaman zayıflara takdir edilen manevî kıymetin değeri öylesine muazzam ki, azaptan kurtularak cennete girmenin esbabından biri olarak onlara saygı duyup gereken hizmeti yerine getirmektir.

⁸⁰⁸ Sâbûnî, Revâiu'l-Beyân Tefsîru'l-Ayati'l-Ahkâm mine'l-Kur'ân, Cilt 1, s. 369.

⁸⁰⁹ Sabûnî, Muhammed Ali, **Min Künuzi's-Sünne**, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, Ts., s. 158.

⁸¹⁰ Kutub, Seyyid, **Fizilali'l-Kurân**, 1. Baskı, Kahire, Daru's-Şuruk, 1423/2003, Cilt 1, s. 336.

Hadisin metni taşıdığı anlam açısından tenkide tabi tutulmuş ve bu tür rivayetlerin köklerinin antik çağlara dayanıp oradan Yahudi, Hıristiyan ve İslâm'a geçtiği iddia edilmiştir. Bu rivayetlerde “kadınlar erkeklere oranla...” şeklinde bir kıyas yoluna gidilmesi ve geçmiş kültürlerde çokça rastlanan kadının akıl ve din bakımından noksan sayılması hususlarına dikkat çekilerek bu sözlerin bir peygamber tarafından söylenmesi imkânsız görülmüştür. Bu tür rivayetler Kur'an ayetlerine aykırıdır; çünkü Mâide Suresi'nde yer alan *“Bugün sizin için dininizi bütünlüğe erdirdim, üzerinize olan nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'a razı oldum”*⁸¹¹ ayetine göre kadınların dinlerinin noksan olmaması gerekir. Şayet kadınların dinî eksik ise o vakit din nasıl kemale ermiş olabilir çelişkisi ortaya çıkmaktadır, tezini ileri sürerler. Oysa bu görüşü ileri sürenler aklın eksik olmasından kasıt deliliği anlamış olacaklar ki, bu hükme varmaktadır. Kadının aklının noksan olduğu ifadesi onu mükellef olmaktan çıkarıp mümeyyiz veya gayr-ı akil konuma düşürmemektedir. Aklen noksan olması, fitrî ve biyolojik nedenlere bağlı olarak duygusal zekâsının ön planda olması demektir. Dinlerinin eksik oluşu kadınların yaratılıştan gelen bir yapıya bağlı olarak belli dönemlerde namaz kılmamaları ve oruç tutmamaları şeklinde beyan edilmiştir. Bu eksikliğin hakikî anlamda olması elbette düşünülemez. Bundan dolayı dinlerinin noksan olması, onları cezaya muhatap kılacak bir noksanlık olmayıp yine biyolojik bir noksanlıktır. Nasıl ki, unutmamasından dolayı sorumlu değil, aynı şekilde ahirette, muaf olduğu zamanlardaki ibadetten de sorumlu değildir.

Hadiste geçen akıl kelimesini ilim anlamında ele alanlar olmuştur. Lügat ile bunu delillendirerek “akletti” ifadesinin “bildi” anlamında değerlendirenlere göre iki kelime arasında bir fark yoktur. Aklı tanımlarken “akıl, zarurî ilimlerdir” veya “Kendisiyle bilginin hakikatleri arasında temyiz yapılabilen kuvvettir” denildi. “Akıl” kelimesinin asıl manası devenin ipele bağlanıp tutulması gibi tutmak ve sınıksız yakalayıp kavramak demektir. Yani aklın eksikliği unutkanlığı anlamına geldiği gibi akıl eksikliği “aklı kıt, akılsız” anlamına gelmemektedir. Tecrübesi eksik anlamına geldiği ve şahitlik alanında

⁸¹¹ Kur'an-ı Kerim, Mâide Sûresi, Âyet 3.

kadınların tecrübelerinin yeterli olmadığı yönünde açıklanmıştır. Dolayısıyla Hz. Peygamber (s.a.v.) “aklın eksikliği” formuna farklı anlamlar yüklemiştir.⁸¹²

Kadınlarda görülen bazı zaaf ve kusurlardan ötürü Hz. Peygamber (s.a.v.) bu noktalara işaret edip uyarıda bulunmuştur. Aklın noksanlığı hususunda da farklı izahlar yapılmıştır. Akıl mefhumuna Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bir hadisinde farklı bir anlam yüklemiştir. Hz. Peygamber “Ey Uveymir, aklını artır ki Allah'a yakınlığın artsın.” Ben (Uveymir) de: “Ya Resulallah, anam babam sana feda olsun, aklın artırılması benim elimde mi ki, istediğim zaman artırayım, dedim. O da: “Allah'ın haram kıldığı şeylerden sakın, Allah'ın farzlarını yerine getir ki, o vakit akıllı olursun. Nafile olarak amel-i salih işlersen dünyada aklın artar, Rabbine yaklaşır, onunla izzet bulursun.” buyurdu.⁸¹³

Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ait olduğu bildirilen bir haberin sıhhati tespit edildikten sonra onun mukabili bir ayet olmadığı için inkâr edilmesinin ilmî bir dayanağı yoktur. Şayet her bir hadis için doğrudan Kur’an-ı Kerim’de bir benzeri ayet olmalı gibi bir yaklaşım gösterilse, bu durumda Hz. Peygamber’den (s.a.v.) tevatüren gelen ve onun adına yalan söyleyen kimselerin cehennemlik olduklarını bildiren rivayetin yok sayılması gerekirdi.⁸¹⁴

2.1.1.5. Yedinci Hadisin Metninin Değerlendirilmesi

Buhârî’nin *el-Câmiu’s-Sahih*’inde Abdân, Abdullah, Mûsâ b. Ukbe, Nâfi’ ve Abdullah b. Ömer (r. anhüma) senediyle naklettiği rivayete göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Hepiniz çobansınız ve hepiniz elinizin altındakilerden sorumlusunuz. Yönetici bir çobandır. Erkek, ev halkının çobanıdır. Kadın, kocasının evi ve çocukları için çobandır. Hepiniz çobansınız ve hepiniz çobanlık yaptıklarınızdan sorumlusunuz.*”⁸¹⁵

Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahih*’inin “Cum’a” bölümünde Bişr b. Muhammed, Abdullah b. el-Mübârek, Yunus b. Yezid, İbn Şihab ez-Zührî, Sâlim b. Abdillâh ve Abdullah b. Ömer tarikiyle aktardığı hadiste (وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا وَمَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا)

⁸¹² Köktaş, Yavuz, **Kur’ân’a Aykırı Görülen Hadisler**, s. 220, 221; Râgıb el-İsfahânî, Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal, **el-Müfredât fi Ğarîbi’l-Kur’ân**, (Thk. Muhammed Halîl Aytanî), 4. Baskı, Beyrut: Daru’l-Ma’rife, 1426/2005, s. 345.

⁸¹³ Heysemî, Nureddin, **Buğyetu’l-Bahis an Zevâidi Müsnedi’l-Hâris b. Ebî Usâme**, (Thk. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bakirî), Cilt 2, 1. Baskı, Medine: Merkezi Hizmetü’s-Sünne ve’s-Sîretü’n-Nebeviyye, 1413/1992, Cilt 2, s. 808.

⁸¹⁴ Köktaş, Yavuz, **Kur’ân’a Aykırı Görülen Hadisler**, s. 220-222.

⁸¹⁵ Buhârî, Cum’a, 11, İstikrâz 20, İtk 17, 19, Vesâyâ, 9, Nikâh, 81, 90, Ahkâm, 1; Müslim, İmâre, 20.

“Kadın kocasının evinde çobandır. O da güttüğünden sorumludur”⁸¹⁶ ifadesi yer alırken, “Vesâyâ” bölümünde Buhârî aynı senedle rivayet ettiği hadiste benzer şekilde (وَالْمَرْأَةُ فِي) (بَيْتِ زَوْجِهَا رَاعِيَةٌ وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا “Kadın kocasının evinde çobandır. O da güttüğünden sorumludur”⁸¹⁷ ibaresi bulunmaktadır.

Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahih*’inin “İstikrâz” bölümünde Ebû’l-Yemân, Şuayb, İbn Şihab ez-Zührî, Sâlim b. Abdullah ve Abdullah b. Ömer tarikiyle tahrir ettiği hadisin metninde (وَالْمَرْأَةُ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا رَاعِيَةٌ وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا) “Kadın da kocasının evinde çobandır ve güttüğünden sorumludur” ibaresi bulunurken⁸¹⁸ aynı senedle aynı hadisi “Itk” bölümünde de nakletmiştir.⁸¹⁹ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahih*’inin “Itk” bölümünde ayrıca Müsedded, Yahya, Ubeydullah, Nâfi ve Abdullah b. Ömer tarikiyle tahrir ettiği hadisin metninde (وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ بَعْلِهَا وَوَلَدِهِ وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُمْ) “Kadın, eşinin evi ve evladı üzerine çobandır ve onlardan mesuldür”⁸²⁰ ifadesi bulunmaktadır.

Buhârî, “Nikâh” bölümünde Ebû Nu’mân, Hammâd b. Zeyd, Eyyûb, Nâfi’ ve Abdullah b. Ömer tarikiyle tahrir ettiği hadisin metninde (وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ زَوْجِهَا وَهِيَ) (مَسْئُولَةٌ) “Kadın kocasının evinin çobanı ve sorumludur.”⁸²¹ ifadesi yer alırken, aynı bölümde onun Abdân, Abdullah, Mûsâ b. Ukbe, Nâfi’ ve İbn Ömer tarikiyle tahrir ettiği hadiste (وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ زَوْجِهَا وَوَلَدِهِ) “Kadın kocasının evi ve çocuğu üzerinde çobandır.”⁸²² ibaresi bulunmaktadır.

Buhârî, “Ahkâm” bölümünde İsmail, Mâlik, Abdullah b. Dînâr ve Abdullah b. Ömer senediyle tahrir ettiği hadisin metninde (وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى أَهْلِ بَيْتِ زَوْجِهَا، وَوَلَدِهِ وَهِيَ) (مَسْئُولَةٌ عَنْهُمْ) “Kadın kocasının ev halkı ve çocuğu üzerine bir çobandır ve onlardan sorumludur.”⁸²³ ifadesi yer almaktadır.

Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahih*’inin “Cenâiz” bölümünün “Ölünün üzerine ailesinin bir tür ağlamasından ötürü azap görmesi” bab başlığı altında söz konusu hadise benzer (كَلُّكُمْ) (رَاعٍ وَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ) “Hepiniz çobansızın ve güttüklerinizden sorumlusunuz.” cümlesi yer almıştır. İmam Buhârî, bu çeşit azabın ancak, hayatta olduğu zamanlarda ölümlerin ardından feryat ederek ağlama âdetine sahip biri için geçerli olduğunu söylemiştir.

⁸¹⁶ Buhârî, Cum`a, 11.

⁸¹⁷ Buhârî, Vesâyâ, 9.

⁸¹⁸ Buhârî, İstikrâz, 20.

⁸¹⁹ Buhârî, Itk, 19.

⁸²⁰ Buhârî, Itk, 17.

⁸²¹ Buhârî, Nikâh, 81.

⁸²² Buhârî, Nikâh, 90.

⁸²³ Buhârî, Ahkâm, 1.

Böyle bir davranışa sahip olmayan kimse hakkında Hz. Aişe'nin işaret ettiği (وَلَا تَزِرُ) (وَإِزْرَةَ وَزَرَ أَخْرَىٰ ط) “Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez.”⁸²⁴ ayeti delil getirilmiştir.⁸²⁵ Ancak bu rivayette konu bağlamında söylenen ifadenin dışında kadının sorumluluğuna dair bir ifade yer almamaktadır.

Anlam itibariyle birbirine yakın ve birbirini teyit eden ifadelerin yanı sıra bazı rivayetlerde şu ibareye benzer sözler de yer almıştır: (وَحَسِبْتُ أَنْ قَدْ قَالَ وَالرَّجُلُ رَاعٍ فِي مَالِ أَبِيهِ) (وَمَسْنُوءٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَمَسْنُوءٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ) “Zannederim ki, Allah Resulü bir de şunu da söyledi: ‘ve kişi babasına ait olan malın çobanıdır ve elinin altındakilerden sorumludur’”⁸²⁶

Kütüb-i Sitte içinde Buhârî'nin eserinde dokuz yerde geçen bu hadis, Müslim'in *es-Sahih*'i, Ebû Dâvud ve Tirmîzî'nin *es-Sünen*lerinde yer almakla birlikte Nesâî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ*'sında da yer almıştır.⁸²⁷

Hz. Peygamber tarafından, yukarıdan aşağıya doğru toplumun temel dinamizmini oluşturan bireylerin sorumluluğu çobanlık örneği üzerinden beyan edilmiştir. Sorumluluğun vurgulandığı bu hadislerde herkesin maiyetindekilerini gözetip onları muhafaza etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Emir, idaresi altındakilerden, erkek ev halkından, kadın kocasının evi ve evladından sorumlu olduğu gibi hizmetçi hizmetinde bulunduğu kimsenin malını, çocuk da babasının malını korumakla yükümlüdür.

Toplumdaki her birey diğer bireylere karşı sorumluluğu olup onlara karşı vazifesini yerine getirmekle yükümlüdür. Bu doğrultuda kadın da kocasına sadakat ve güven üzere bağlılığını ortaya koyup daima onun hukukunu gözetmekle yükümlüdür. Ailenin huzur ve mutluluğunun temel kaynağı sayılan kadın, kocasının evinde maddî ve manevî bir sorumluluk taşımaktadır. Kocasının gıyabında başta iffetini koruduğu gibi onun evini ve malını da korumakla sorumlu olan ve annelik vasfına haiz olan kadın evladını da en güzel surette ta'lim ve terbiye ile yükümlüdür.

Kur'ânî bir perspektiften baktığımızda erkek ve kadının birbirlerinin velisi oldukları⁸²⁸ itaatkâr olan erkek ve kadın için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat

⁸²⁴ **Kur'ân-ı Kerim**, Fâtır Sûresi, Âyet 18.

⁸²⁵ Buhârî, Cenâiz, 33.

⁸²⁶ Buhârî, Cum`a, 11, İstikrâz, 20, Itk, 19, Vesâyâ, 9.

⁸²⁷ *Müslim, İmâre, 20; Ebû Dâvud, İmâre, 1; Tirmîzî, Cihad, 27; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, Cilt 6, s. 470; Cilt 7, s. 475; Cilt 8, s. 277.*

⁸²⁸ **Kur'ân-ı Kerim**, Tevbe Sûresi, Âyet 71.

hazırlandığı bildirilmektedir.⁸²⁹ Saliha kadınların itaatkâr oldukları ve Allah'ın korumasına uygun şekilde, hiç kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korudukları haber verilmektedir.⁸³⁰ Saliha kadınlar kocalarının ve aile halkının yanında veya onların gıyabında vazifelerini aksatmaz ve ilâhî emre ve toplumsal düzeni sağlayan kurallara riayet ederler.⁸³¹

Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurduğu rivayet edilir “*Kureyş kadınları, deveye binen kadınların en hayırlılarıdır. Onlar çocuğa karşı en şefkatli, kocalarının mallarına korumada da en riayetlisidirler.*”⁸³² Hz. Peygamber (s.a.v.) kadının şefkat ve merhametini izhar eden evladına olan düşkünlüğüne ve kocasına karşı onun malına varıncaya kadar her türlü konuda muhafazakâr davranması gerektiğine işaret etmektedir.

Kocasına karşı sevgi ve saygıya dayalı bir ilişki ve iletişiminin olmasına ve kocasının malını muhafaza edip çocuklarını gözetmeye özen gösteren bir kadın, İslâm'ın genel çerçevesine uygun davranmış olur. Bu bağlamda değerlendirmeye tabi tutulan hadisin metin ve muhteva açısından Kur'an-ı Kerîm'in verdiği mesajlarla bir uygunluk içerisinde olduğu görülmektedir.

2.1.2. Müslim'in (ö. 261/874) Sahih'inde Yer Alan Rivayetin Metin Açısından Değerlendirilmesi

Müslim; Muhammed b. el-Müsennâ + İbn Beşşâr, Muhammed b. Ca'fer, Şu'be, Katâde, Zûrâre b. Evfâ ve Ebû Hüreyre yoluyla nakledilen rivayete göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Kadın, kocasının döşeğini (mazeretsiz) terk ederek sabahlarsa, melekler ona sabaha kadar lanet ederler.*” Bu hadisi Yahya b. Habîb, Hâlid (İbnü'l-Haris) ve Şu'be isnadıyla “*Yatağına dönünceye kadar*” cümlesiyle aldığını söylemiştir.⁸³³

Muttefekun aleyh olan bu hadisin metin tenkidi Buhârî'nin *Sahih*'inde yer alan ikinci ve üçüncü hadisin değerlendirmesinde geçtiği üzere yapıldı.

⁸²⁹ **Kur'an-ı Kerim**, Ahzab Sûresi, Âyet 35.

⁸³⁰ **Kur'an-ı Kerim**, Nisa Sûresi, Âyet 34.

⁸³¹ Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıç, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, **Kur'an-ı Kerim Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006, Cilt 2, s. 59.

⁸³² Buhârî, Enbiyâ, 46, Nafakât, 10, Nikâh, 12; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe, 201.

⁸³³ Müslim, Nikâh, 120.

2.1.3. Tirmizî'nin (ö. 279/892) Cami'inde Yer Alan Rivayetlerin Metin Açısından Değerlendirilmesi

2.1.3.1. Birinci Hadisin Metninin Değerlendirilmesi

Tirmizî; Mahmud b. Ğaylân, en-Nadr b. Şümeyl, Muhammed b. Amr, Ebû Seleme ve Ebû Hüreyre isnadıyla naklettiği rivayete göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “İnsanlardan birisinin bir diğerine secde etmesini emrecek olsaydım kadının kocasına secde etmesini emrederdim.”⁸³⁴ Ebû İsa Tirmizî: “Bu konuda Muâz b. Cebel, Suraka b. Mâlik b. Cu’şum, Âişe, İbn Abbâs, Abdullah b. Ebî Evfâ, Talk b. Ali, Ümmü Seleme, Enes ve İbn Ömer’den de hadis rivayet edilmiştir. Ebû Hüreyre hadisi; Muhammed b. Amr, Ebû Seleme ve Ebû Hüreyre senediyle Hasen Garibtir.”⁸³⁵

Kaynak eserlerde geçtiği üzere secde hadisleri farklı şekillerde yer almaktadır.

a. " لاينبغي " ifadesiyle başlayan secde hadislerinin geçtiği bazı eserler:

- 1) Ebû Yusuf, Kitabu'l-Asar⁸³⁶
- 2) İbn Ebi Şeybe, Musannef⁸³⁷
- 3) İbn Hibban, Sahih⁸³⁸

b. " لا يصلح " ifadesinin yer aldığı secde hadislerinin geçtiği bazı kaynaklar:

- 1) Ahmed b. Hanbel, Müsned⁸³⁹
- 2) Nesai, Sünen⁸⁴⁰
- 3) Ebû Nuaym el-İsbehani, Delailü'n-Nübüvve⁸⁴¹

c. " لو كنت أمرا " şeklinde edat şartı ve fiil ve ismi failin beraber kullanıldığı secde hadislerinin geçtiği bazı kaynaklar:

- 1) Abdurrezzak b. Hemmam, Musannef⁸⁴²
- 2) İbn Ebi Şeybe, Musannef⁸⁴³

⁸³⁴ İbn Mâce, Nikâh, 4; Ebû Davûd, Nikâh, 41; Tirmizi, Rada', 10.

⁸³⁵ Tirmizi, Rada', 10.

⁸³⁶ Ebû Yûsuf, Yakub b. İbrâhim b. Habîm el-Ensârî, **Kitâbu'l-Asâr**, (Tsh. Ebû'l-Vefâ), Kahire: İhyau'l-Maarif'n-Nu'maniyye, 1355/1936, s. 203.

⁸³⁷ İbn Ebi Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbrâhim el-Kûfî, **el-Musannefi'l-Ehâdis ve'l-Asâr**, Cilt 3, (Tkd. Kemâl Yusûf el-Hut), Beyrut: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989, Nikâh, 150.

⁸³⁸ İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, **Sahîhu İbn Hibbân**, (Thc. ve Tlk. Şuayb el-Arnaut), Cilt 9, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1412/1991, Nikâh, 8.

⁸³⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, Cilt 20, s. 64 (12614).

⁸⁴⁰ Nesâî, İşaretü'n-Nisâ, 63.

⁸⁴¹ İsfehânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. İshâk, **Delâilü'n-Nübüvve**, (Thk. Muhammed Revvâs ve Abdülber Abbâs), 3. Baskı, Cilt 2, Beyrut: Daru'n-Nefâis, 1421/1991, s. 382-386.

⁸⁴² Abdurrezzâk es-San'anî, **Musannef**, Cilt 11, s. 300, 301.

⁸⁴³ İbn Ebi Şeybe, Nikâh, 150.

- 3) Ahmed b. Hanbel, Müsned⁸⁴⁴
- 4) Darimî, Sünen⁸⁴⁵
- 5) İbn Mace, Sünen⁸⁴⁶
- 6) Ebû Davud, Sünen⁸⁴⁷
- 7) Tirmizî, Cami⁸⁴⁸
- 8) Taberanî, el-Mu'cemu'l-Kebir⁸⁴⁹

d. "لو امرت احدا" ifadesiyle kullanılan secde hadisinin geçtiği bazı kaynaklar:

- 1) Darimî, Sünen⁸⁵⁰
- 2) İbn Ebi Şeybe, Musannef⁸⁵¹
- 3) İbn Mace, Sünen⁸⁵²
- 4) Bezzar, Müsned⁸⁵³
- 5) İbn Hibban, Sahih⁸⁵⁴
- 6) Taberanî, el-Mu'cemu'l-Kebir⁸⁵⁵
- 7) Hâkim, el-Müstedrek⁸⁵⁶

Secde hadisi on yedi farklı sahabiden nakledilmiştir. Sened halkalarının tümünde toplam 153 farklı râvi bulunmaktadır.

‘Secde Hadisi’ni Hz. Peygamberden rivayet eden sahabî raviler:

- 1) Ebû Hüreyre tarikiyle 12 rivayet nakledilmiştir.
- 2) Hz. Aişe tarikiyle 7 rivayet nakledilmiştir.
- 3) Enes b. Malik yoluyla 6 rivayet nakledilmiştir.
- 4) Abdullah b. Abbas yoluyla 4 rivayet nakledilmiştir.

⁸⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, Cilt 32, s. 145 (19403); Cilt 41, s. 18 (24471).

⁸⁴⁵ Darimî, Salat, 159.

⁸⁴⁶ İbn Mâce, Nikâh, 4.

⁸⁴⁷ Ebû Davûd, Nikâh, 41.

⁸⁴⁸ Tirmizi, Rada', 10.

⁸⁴⁹ Taberânî, Ebu'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, **el-Mu'cemu'l-Kebîr**, (Thk. ve Thc. Hamdi Abdulmecid es-Silefi), 2. Baskı, Cilt 20, Musul: Mektebetü'l-Ulumi ve'l-Hikem, 1404/1983, Cilt 5, s. 208; Cilt 18, s. 263; Cilt 20, s. 52, 174.

⁸⁵⁰ Darimî, Salat, 159.

⁸⁵¹ İbn Ebi Şeybe, Nikâh, 150.

⁸⁵² İbn Mâce, Nikâh, 4.

⁸⁵³ Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr, **el-Bahrü'z-Zehhâr**, (Thk. Mahfuzurrahman Zeynullâh (1-9. ciltler), Adil b. Sa'd (10-17. ciltler), Sabrî Abdulhalık eş-Şafî (18. Cilt)), Cilt 18, Medine: Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, 1416/1995, Cilt 9, s. 199.

⁸⁵⁴ İbn Hibbân, Nikâh, 8.

⁸⁵⁵ Taberânî, **el-Mu'cemu'l-Kebîr**, Cilt 8, s. 31.

⁸⁵⁶ Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî, **Müstedrek**, (Thk. Mustafa Abdulkadir Atâ), Cilt 4, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990, Cilt 4, s. 190.

- 5) Abdullah b. Mes'ud tarikiyle 1 rivayet nakledilmiştir.
- 6) Muaz b. Cebel yoluyla 11 rivayet nakledilmiştir.
- 7) Cabir b. Abdillâh tarikiyle 3 rivayet nakledilmiştir.
- 8) Zeyd b. Erkam tarikiyle 5 rivayet nakledilmiştir.
- 9) Süheyb tarikiyle 3 rivayet nakledilmiştir.
- 10) Abdullah b. Ebi Evfa tarikiyle 8 rivayet nakledilmiştir.
- 11) Ebû Büreyde yoluyla 1 rivayet nakledilmiştir.
- 12) Süraka b. Malik yoluyla 2 rivayet nakledilmiştir.
- 13) Kays b. Sa'd yoluyla 7 rivayet nakledilmiştir.
- 14) Ya'la b. Mürre tarikiyle 1 rivayet nakledilmiştir.
- 15) Gaylan b. Seleme tarikiyle 4 rivayet nakledilmiştir.
- 16) İsmet b. Malik yoluyla 2 rivayet nakledilmiştir.
- 17) Sa'lebe b. Ebi Malik tarikiyle 1 rivayet nakledilmiştir.

İlahi prensiplerin başında bulunan ve değişmeyen “Tevhit” İslâm’ın temel taşıdır. Yüce yaratana tahsis edilen söz konusu itaat eksenli söz ve davranışlar, bir başka varlığa da tahsis edilmesi asla kabul görülemez.

İnsanlık süreciyle başlayan farklı kültürler, içinde barındırdığı ve ibadeti çağrıştıran uygulamalar olmuştur. Tevhit merkezli inançlarda yaratıcıya yapılan ubudi hareketler bir başka varlığa yapılmasını yasaklarken aynı eylemin farklı anlam (ubudiyet olmaksızın sadece saygı) taşıması hasebiyle kimi kültürlerde kendini göstermiştir. Ancak İslâm’ın insanlığa getirdiği nihai prensiplere göz attığımızda tevhide hâlel getirebilecek davranışların kapısını tamamen kapatmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v.), onun zatına secde etmeyi arzulayan Kays b. Sa'd'a ve Muaz b. Cebel'e bunu yasaklamıştır. Nitekim Allah (c.c.) dışında hiçbir varlığa secde edilmeyeceğini ifade ettikten sonra sosyal hayatta saygıyı ne derece hak ettiğine işareten “*Şayet ben, bir kimseye, Allah'tan başkasına secde etmeyi emretseydim, kadına kocasına secde etmesini emrederdim.*”⁸⁵⁷ diye buyurmuştur.

Konuyla ilgili sunduğumuz hadislerin vurguladığı birinci husus Yüce Allah dışında hiçbir varlığa secde edilmemesidir.

Kocanın karısı üzerindeki hakkının büyüklüğünü ve kadının bunu eda etmekteki yetersizliğini izah babında hadislerde (لَوْ أَمَرْتُ أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ لِأَمْرَتِ الْمَرْأَةِ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا)

⁸⁵⁷ İbn Mâce, Nikâh, 4.

“Şayet ben, bir kimseye, Allah'tan başkasına secde etmesini emretseydim, kadına eşine secde etmesini emrederdim.”⁸⁵⁸ ifadesi yer almıştır.

Şart edatıyla başlayan bu ve benzeri tümcelerde yapılması yasak olan bir davranışla anlatılması, bunun(secdenin) yapılmasına onay olmadığı aşikârdır. Secde hadislerinin birinde bulunan şu ibare (مَا يُنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ) “birinin birine secde etmesi uygun düşmez” ve (لَوْ أَمَرْتُ) “emredecek olsaydım=emretmem” ifadesi bir başka varlığa secdeyi yasak kıldığı açıktır.

Lokman suresinde geçen (أَنْ اشْكُرَ لِي وَلِوَالِدَيْكَ) ifadesindeki “şükr”ün Allah’a ve ana-babaya anlam ve uygulama biçimi pekâlâ değişmektedir. Yüce Allah’a karşı ubudiyet kastını taşıırken anne babaya sadece saygı ifadesini içermektedir.

İşte secde hadislerinde bu edebî ifadenin kullanılması kocanın hakkının ehemmiyetine atıftır. Bu ifadelerde mübalağa olup kadının kocasına itaatinin önemi anlatılmak istenmiştir.

Nitekim bu ifadenin içinde geçtiği kimi hadislerin devamında (وَلَوْ أَنَّ رَجُلًا أَمَرَ امْرَأَتَهُ) “ve eğer bir erkek karısına kırmızı bir dağdan siyah bir dağa ve siyah bir dağdan kırmızı bir dağa taş taşımayı emretseydi, uygun olan, kadının bu emri yerine getirmesidir.”⁸⁵⁹ veya (وَالَّذِي (نَفْسِي بِيَدِهِ لَا تُؤَدِّي الْمَرْأَةُ حَقَّ رَبِّهَا حَتَّى تُؤَدِّيَ حَقَّ زَوْجِهَا حَتَّى لَوْ سَأَلَهَا نَفْسَهَا وَهِيَ عَلَى قَتَبٍ لَمْ تَمْنَعُهُ) “Muhammed’in canı (kudret) elinde olan (zat)'a kasem ederim ki kadın, kocasının hakkını ödeyinceye kadar, Rabbinin hakkını ödemiş olmaz ve eğer kadın deve (sırtındaki) semer üzerinde (binmiş) iken kocası kendisini (cinsi münasebet için) istemiş olsa kadın kocasına mani olamaz.”⁸⁶⁰ gibi hadisler konunun izahatına yardımcı olmaktadır.

Mevzubahis hadislerin şarihler tarafından yapılmış izahatıyla konuyu açıklamak, bilimsel metodolojinin önemli bir gerçeğidir. Bu doğrultuda kimi şarihlerin izahatına yer vermeye gayret göstereceğiz.

Ebû Davud, Kays b. Sa’d tarikiyle secde hadisini nakletmektedir. Kays b. Sa’d Hire’ye geldiğinde oradaki halkın ileri gelen şahıslara (merzubanlara) secde ederek aşırı bir şekilde onları selamladıklarını görünce bu saygıya en layık Allah Resülü olduğu düşüncesiyle oradan döndüğünde bu fikrini Hz. Peygambere açıklar: “Ya Resulallah!

⁸⁵⁸ İbn Mâce, Nikâh, 4.

⁸⁵⁹ İbn Mâce, Nikâh, 4.

⁸⁶⁰ İbn Mâce, Nikâh, 4.

Bu şekilde tazim göstermemize en layık olan sensin.” Hz. Peygamber, “Benim kabrime uğradığında ona bu şekilde tazim gösterir miydin, buna ne dersin?” sorusunu yöneltince Kays b. Sa’d “Hayır” yanıtını vermektedir. Hz. Peygamber “*Böyle yapmayın! Eğer birine, bir başkasına secde etmesini emretseydim, Allah’ın yücelttiği hakkın büyüklüğünden dolayı, kadının kocasına secde etmesini emrederdim*”⁸⁶¹ buyurmaktadır.

Bu hadiste görüldüğü üzere Hz. Peygamber soru sorarak öğretme yoluyla durumun ehemmiyetine dikkat çekip hakikati anlatma yoluna gitmektedir.

Âzîmâbâdî, Avnü’l-Ma’bud adlı şerhinde hadiste geçen ‘Merzuban’ın kavmin ileri gelenleri olduğunu belirtmektedir. Kays, Hz. Peygambere böyle bir saygı şeklini yakıştırmamasının nedeni onu mahlûkatın en şereflişi görmesinden kaynaklanmaktadır. Âzîmâbâdî, Hz. Peygamberin Kays b. Sa’d’a evvela kabrine bu şekil bir saygı gösterip göstermeyeceğini sormasındaki inceliği et-Tîbî’den şöyle nakletmektedir:

“Yani secde etme (abartılı tazim ve saygıda bulunma) ölmeyen, diri olan, mülkü zail olmayanadır. Çünkü el-an bana sevginin ve hürmetinin kesreti nedeniyle tazimde bulunuyor; ancak vefat ettiğimde bundan kaçınacaksın. “Eğer emredici olsaydım” ifadesi ise; şayet bunu kendim için emretmem ya da bunun farz olması uygun olsaydı gerçekten kendim için emrederdim. Bu doğrultuda anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir. “*Kadınlara, Allah’ın eşlerinin onların üzerinde bulunan haklarından dolayı bu şekilde tazim göstermelerini isterdim*” kelamıyla ilintili olarak da “*Allah, insanları birbirinden üstün kıldığı ve mallarından harcadıkları için erkekler, kadınlar üzerine yöneticidirler*”⁸⁶² ayetine işaret ettiğini belirtmektedir. Ancak Münzirî, hadisin isnadında yer alan Şerik b. Abdillah hakkında birçok ihtilaf olduğunu belirtmektedir.⁸⁶³

Seharenfurî de Bezlü’l-Mechûd eserinde hadiste geçen “Merzuban” kelimesi için “melik olmayıp kavmin ileri gelenleri” şeklinde açıklayıp onların Araplaştıklarını ve Arap örf ve ahlakını aldıklarını belirtmektedir.

Seharenfurî, hadisin devamında geçtiği üzere Hz. Peygamberin hem kendisine hem de başkalarına karşı böyle bir saygıda bulunulmasını yasakladığını belirtip ayrıca Avnü’l-Ma’bûd’da geçtiği üzere et-Tîbî’nin sözünü nakletmektedir. Ayrıca hadisin

⁸⁶¹ Ebû Dâvûd, 41; Tirmizî, Rada' 10.

⁸⁶² **Kur’ân-ı Kerim**, Nisa Sûresi, Âyet 34.

⁸⁶³ Azîmâbâdî, Ebü’t-Tayyib Muhammed Şemsü’l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî, **Avnü’l-Ma’bûd**, (Thk. Abdurrahman Muhammed Osman), Cilt 13, Medine-i Münevvere; Mektebetü’s-Selefiyye, 1968, Cilt 6, s. 177-179.

beyanı diyerek şu açıklamayı yapmaktadır: “Bedenin, kemalin taşıyıcısı olan ruhun mekânı olduğu gibi kabrin de bedenin mekânı olduğu ve bedenin mekânı olan kabre bu şekilde bir tazim gösterilmeyeceği gibi cisim olan ruhun yerine de bu şekilde bir ta’zim gösterilmez, Allah en doğrusunu bilir.” Aynı şekilde hadisin beyanı ile ilgili konuyla ilgili olarak Nisa Suresinin 34. ayetini de zikretmektedir.⁸⁶⁴

İmam Tirmizî, Ebû Hüreyre tarihiyle rivayet ettiği hadisin derecesi için “Hasen-Garib”, Nasıruddin el-Elbanî ise hadisin “Hasen-Sahih” olduğunu belirtmektedir.⁸⁶⁵ İbnü’l-Arabî de “Ârizâtü’l-Ahvezî” adlı eserinde Tirmizî’nin bu rivayetinin derecesiyle ilgili “Hasen-Garip” olduğunu belirtmektedir.⁸⁶⁶

Mübârekfurî, Tirmizînin Süneni üzerine yazmış olduğu Tuhfetü’l-Ahvezî adlı eserinde bu hadisin şerhinde şu açıklamayı yapmaktadır: “Kadına, kocasına bu şekilde tazimde bulunmasını isterdim” sözü için “Kocasının, karısı üzerinde haklarının çokluğunu ve kadının şükürünü eda etmedeki acziyetine işaret eder. Burada kadının, kocası hakkında itaatinin varlığına son derece mübalağa vardır. Çünkü bu şekilde abartılı bir saygı göstergesi Allah’tan başkasına helal değildir.”⁸⁶⁷

Secde hadislerle ilgili şarihlerin yorumları kısmen farklılık taşısa da birbirlerinden etkilendiklerini müşahede edilmektedir. Ancak farklılık arz etmeyen ortak söylem, hiçbir mahlûka hiçbir gerekçeyle secde götürülemeyeceği; ancak buradaki secde lafzından da aşırı saygı anlamı tespit edilmekle beraber bu saygı şekli ancak Allah’a mahsus olduğu gerçeğine varılmaktadır.

2.1.3.2. İkinci Hadisin Metnin Değerlendirilmesi

Tirmizî; Hennâd, Mülâzim b. Amr, Abdullah b. Bedr, Kays b. Talk, Babası Talk b. Ali senediyle aktarılan rivayete göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Erkek bir ihtiyacı için eşini çağırdığında eşi tandır başında ekmek yapıyor olsa bile hemen o işini bırakıp kocasına gelsin.*” İmam Tirmizî: “Bu hadis Hasen Garibtir.”⁸⁶⁸

⁸⁶⁴ Seharenfurî, Halîl b. Ahmed b. Mecîd, **Bezlü’l-Mechûd**, Zekeriyya b. Yahya el-Kandehlevî (tlk), Cilt 20, Beyrut; Dârü’l-Kütübî’l-Alemiyye, Cilt 9-10, s. 180-182.

⁸⁶⁵ Nasıruddin el-Elbanî, **Sahihu Sünen-i Tirmizî**, Cilt 1, s. 340.

⁸⁶⁶ İbnü’l-Arabî, **Ârizâtü’l-Ahvezî**, Beyrut: Darü’l-Kütübî’l-Alemiyye, Cilt 15-16-, s. 109, 110.

⁸⁶⁷ Mübârekfurî, **Tuhfetü’l-Ahvezî**, el-Mektebetü’s-Selifiyye, 1965, Cilt 4, s. 109,110.

⁸⁶⁸ Tirmizî, Rada’, 10.

Sened bakımından Tirmizî bu hadisi “Hasen Garib” olarak nitlemiştir. Yani hadis ne sahih ne de zayıftır; hasendir.⁸⁶⁹ Ancak Nesâî ve İbn Hibbân bu hadisi tashîh ederken Elbânî de bu görüşü desteklemektedir.⁸⁷⁰

Tirmizî rivayet ettiği bu hadisi Hennâd ⇒ Mülâzim b. Amr ⇒ Abdullah b. Bedr ⇒ Kays b. Talk ⇒ Babası Talk b. Ali tarikiyle (وَإِنْ كَانَتْ عَلَى) “*Erkek bir ihtiyacı için eşini çağırdığında eşi tandır başında (ekmek yapıyor) olsa bile hemen o işini bırakıp kocasına gelsin.*”⁸⁷¹ şeklinde hadis metnini nakletmektedir. Bu hadisin metnine yakın lafızlarla Ahmed b. Hanbel tahrir ettiği hadisleri Mûsâ b. Dâvûd ⇒ Muhammed b. Câbir ⇒ Kays b. Talk ve Kays b. Talk’ın babası tarikiyle hadisi (إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ مِنْ امْرَأَتِهِ حَاجَةً فَلْيَأْتِهَا، وَلَوْ كَانَتْ عَلَى تَتُور) “*sizden biriniz ihtiyacı için karısını arzuladığında karısı tandır başında olsa da onun talebine hemen gitsin*”⁸⁷² lafızlarıyla, Yezîd ⇒ Eyyûb b. Utbe ve sonrası aynı ravilerle (لَا تَمْنَعِ الْمَرْأَةَ زَوْجَهَا - وَقَالَ) “*kadın kocasına–bir defasında Yezîd: ihtiyacı için, demiş- deve sırtında olsa bile engel olmasın*”⁸⁷³ lafızlarıyla ve Ebû’n-Nasr ⇒ Eyyûb b. Utbe ve sonrası aynı ravilerle (لَا تَمْنَعِ امْرَأَةً زَوْجَهَا، وَلَوْ كَانَ عَلَى ظَهْرِ قَتَبٍ) “*bir kadın kocasına -arzulamasına karşı ona- engel olmasın*”⁸⁷⁴ lafızlarıyla hadisleri tahrir etmiştir. Temelde, hadislerin lafızlarındaki küçük nüans farkları dışında anlam açısından birbirlerini destekler niteliktedir. Yine bu hadislerin metinleri İbn Mâce’nin *es-Sünen*’i ve bunun yanı sıra Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde bulunan secde hadisleri bağlamında kadının kocasına itaat etmesiyle ilgili hadislerin metinlerinde de yer almıştır.⁸⁷⁵

⁸⁶⁹ Çakan, İsmail Lütfi, **Hadis Edebiyatı**, s. 101.

⁸⁷⁰ Elbânî, Muhammed Nasırüddin, **Sahihü’t-Terğib ve’t-Terhib**, Cilt 2, s. 199.

⁸⁷¹ Tirmizi, Rada’, 10.

⁸⁷² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 26, s. 216 (16288).

⁸⁷³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 39, s. 455 (24009).

⁸⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 39, s. 458 (24009).

⁸⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 32, s. 145, (19403); İbn Mâce, *Nikâh*, 4.

● حَدَّثَنَا أَبُو مَرْوَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ الْقَاسِمِ الشَّيْبَانِيِّ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى قَالَ: لَمَّا قَدِمَ مُعَاذُ مِنَ الشَّامِ سَجَدَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " مَا هَذَا يَا مُعَاذُ؟ " قَالَ: أَتَيْتُ الشَّامَ فَوَافَقْتُهُمْ بِسُجُودٍ لِأَسَافِقَتِهِمْ وَبَطَارِقَتِهِمْ، فَوَدِدْتُ فِي نَفْسِي أَنْ نَفْعَلَ ذَلِكَ بِكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " فَلَا تَفْعَلُوا، فَإِنِّي لَوْ كُنْتُ أَمْرًا أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِغَيْرِ اللَّهِ، لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا، وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، لَا تُؤَدِّي الْمَرْأَةُ حَقَّ رَبِّهَا حَتَّى تُؤَدِّيَ حَقَّ زَوْجِهَا، وَلَوْ سَأَلَهَا نَفْسَهَا وَهِيَ عَلَى قَتَبٍ لَمْ تَمْنَعُهُ. " (İbn Mâce, *Nikâh*, 4)

● حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنِ الْقَاسِمِ الشَّيْبَانِيِّ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى قَالَ: قَدِمَ مُعَاذُ الْيَمَنَ - أَوْ قَالَ: الشَّامَ - فَرَأَى النَّصَارَى تَسْجُدُ لِبَطَارِقَتِهَا وَأَسَافِقَتِهَا، فَرَوَا فِي نَفْسِهِ أَنْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَقُّ أَنْ يُعْظَمَ، فَلَمَّا قَدِمَ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، رَأَيْتُ النَّصَارَى تَسْجُدُ لِبَطَارِقَتِهَا وَأَسَافِقَتِهَا، فَرَوَاتُ فِي نَفْسِي أَنَّكَ أَحَقُّ أَنْ تُعْظَمَ. فَقَالَ: " لَوْ كُنْتُ أَمْرًا أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ، لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا، وَلَا تُؤَدِّي الْمَرْأَةُ حَقَّ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْهَا كُلَّهُ حَتَّى تُؤَدِّيَ حَقَّ زَوْجِهَا عَلَيْهَا كُلَّهُ، حَتَّى لَوْ سَأَلَهَا نَفْسَهَا وَهِيَ عَلَى ظَهْرِ قَتَبٍ لَأَعْطَتْهُ إِيَّاهُ. " (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 32, s. 145, (19403))

Kadının kocasına karşı yüklendiği sorumlulukların başında geçerli bir neden olmadıkça onun cinsel isteğine icabet etmesidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Mümin, Allah'tan korkmaktan sonra kendisine sâliha bir eşten daha hayırlı hiçbir şey elde etmiş olamaz. Zira karısına emrederse, ona itaat eder. Karısına bakarsa, onu sevindirir. Karısı üzerine ant içerse, karısı kendisinin kasemini yerine getirir. Karısının yanında olmazsa, karısı kendi iffeti ve onun malı hakkında doğru ve içten davranır.*”⁸⁷⁶ diye buyurmuştur. Eşine saygı duyarak onun meşru isteklerine icabet etmesi halinde kadın, kendi saadetine giden yolda kocasını da mutlu etmiş olur.

Kocasından sevilip sahiplenmeyi arzulayan kadın, kocasının haklı isteklerine karşılık vermediğinde onu kendisinden uzaklaştırmakla kalmayıp yasak arzuların peşine düşmesine de neden olabilmektedir. Bundandır ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) “tandır başında olsa bile” veya “deve sırtında olsa bile” diyerek önemli görülen veya kadının önemseydiği bir işten dahi feragat etmesine neden olacak boyutta onu ilgilendiren bir duruma işaret ettiği anlaşılmaktadır. İbn Melek, kocanın karısından bu talepte bulunması için tandırdaki ekmeğin ona ait olması gerektiğini ve böylece koca malının telef olmasına razı olabileceğini ve malın telef olması da kocasının zinaya düşmesinden daha hafif olduğunu, söylemektedir.⁸⁷⁷ Aslında kadın ister fizikî ister insanî olsun, ferdî ve toplumsal düzeyde vecibe ve yükümlülüklerini yerine getirme hususunda eğitilmeye muhtaçtır. İnsanî hüviyetini yaşaması adına sosyal, ruhsal, ahlaki, cinsel ve şerî ta’lim ve terbiyesinin tamamlanması gerekir.⁸⁷⁸ Ta ki kadın kocasının günah taşlarına takılıp tökezlemesine geçit vermemelidir. Bu ihtimam üzere fıkıh kitaplarında “kadın kocasına süslenmeyi terk etmesi ve kocası yatağına çağırıldığında ona icabet etmemesi halinde koca karısını tazir ettirebilir” kaydı yer almıştır.⁸⁷⁹

2.1.3.3. Üçüncü Hadisin Metninin Değerlendirilmesi

Tirmizî'nin el-Cami'inde Vâsıl b. Abdi'l-A'lâ, Muhammed b. Fudayl, Abdullah b. Abdurrahman Ebû Nasr, Musâvir el-Himyerî, Annesinden ve Ümmü Seleme isnadıyla naklettiği rivayete göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Her hangi bir kadın kocası*

⁸⁷⁶ İbn-i Mace, Nikâh, 5.

⁸⁷⁷ Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, **Mirkâtü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbîḥ**, Cilt 9, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1422/2002, Cilt 5, s. 2126.

⁸⁷⁸ Fadlullah, Muhammed Hüseyin, **İslâmî Açından Kadın Sorunu**, s. 47.

⁸⁷⁹ Mevsilî, Ebu'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd, **el-İhtiyâr li-ta'îli'l-Muhtâr**, (Thk. Abdullâh el-Minşâvî), Cilt 2, Daru'l-Hadîs, Kahire, 1430/2009, Cilt 2, s. 385.

ondan razı bir şekilde ölürse cennete girer.” İmam Tirmizî: “Bu hadis Hasen Garibtir.”⁸⁸⁰

Bu hadisin senedi hakkında yapılan araştırma neticesinde Musâvir ve annesinin meçhul ravi oldukları, anne ile oğulun cehaleti nedeniyle de hadis sahih olmayıp münker olduğu belirtilmişti.⁸⁸¹ Hâkim hadisin sahih olduğunu söylerken Zehebî de muvafakat etmiştir. Ancak İbnu'l-Cevzî de Musâvir el-Himyerî'nin annesinden ve onun da Ümmü Selem'den olan rivayetlerine değinerek cehaletini ve haberin de münker olduğunu söylemiştir.⁸⁸²

Bu hadise benzer bir rivayet İbn Mâce'nin Sünen'inde yer almaktadır.⁸⁸³ İbn Mâce'nin rivayet ettiği ve lafızları bakımından Tirmizî'nin el-Câmi'inde yer alan hadisin metniyle aynı olan bu hadisi ilk râvisi olan Ebû Bekr b. Ebî Şeybe hariç diğer ravileri Tirmizî'nin verdiği seneddeki ravilerle aynı kişilerdir.

Hadis sened açısından zayıf olduğu ileri sürülmüşse de taşıdığı anlam açısından sahih naslarla çelişmediği görülmektedir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Sâliha kadınlar itaatkârdır. Allah'ın kendilerini muhafaza etmesine karşılık gizliyi (namuslarını) koruyucudurlar.*”⁸⁸⁴ Kadın ancak Yüce Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmek suretiyle kocasının rızasına nail olması mümkündür. Kadın iffetini, namusunu, güzelliğini ve bedenini kocası için muhafaza etmesi halinde Allah'ın buyruğuna itaat etmiş ve kocasının da sevgi, vefa ve sadakatini kazanmış olur.

Hadisten “Kadının kocasına itaat etmesi cennete girmesine kâfidir” gibi bir anlam çıkmaz. Bilakis kadın öncelikle Allah'a itaat edip namaz, oruç, zekât ve diğer farz ibadetleri yerine getirmeye muhtaçtır. Aynı şekilde menhiyattan da sakınmalıdır.⁸⁸⁵ Kuşkusuz bu bağlam ve şartlar dâhilinde kocasının rızasını kazanan bir kadının Allah'ın sevabına nail olması umulur. Binaenaleyh Allah Resülü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Bir*

⁸⁸⁰ İbn Mâce, Nikâh, 4; Tirmizi, Rada', 10.

⁸⁸¹ Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn, Silsiletü'l-Ehâdîssi'z-Za'ife ve'l-Mevzû'a ve Eseru'he's-Seyyi'ü fi'l-Ümme, 1. Baskı, Cilt 14, Riyad: Daru'l-Ma'rife, 1412/1992, Cilt 6, s. 617.

⁸⁸² İbn el-Cevzî, **ed-Duafâ ve'l-metrûkîn**, Cilt 3, s. 20; San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl, **et-Tenvîr Şerhu Câmi'i's-Sağîr**, (Thk. Muhammed İshâk, Muhammed İbrâhîm), Cilt 11, 1. Baskı, Riyad: Mektebetu Daru's-Selâm, 1432/2011, Cilt 4, s. 422.

⁸⁸³ İbn Mâce, Nikâh, 4.

● حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ أَبِي نَصْرٍ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ مُسَاوِرِ الْجَمِيرِيِّ، عَنْ أُمِّهِ، قَالَتْ: سَمِعْتُ أُمَّ سَلَمَةَ تَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ: "أَيُّمَا امْرَأَةٍ مَاتَتْ وَرَوَّجَهَا عَنْهَا رَاضٍ، دَخَلَتْ الْجَنَّةَ"

⁸⁸⁴ **Kur'ân-ı Kerim**, Nisa Sûresi, Âyet 34.

⁸⁸⁵ Muzhirî, Muzhiruddin el-Hüseyn b. Mahmud b. el-Hasan ez-Zeydânî, **el-Mefâtîh fi Şerhi'l-Mesâbih**, (Thk. Nureddîn Tâlib), Cilt 6, Kuveyt: Daru'n-Nûr, 1433/2012, Cilt 4, s. 88.

kadın beş vakit namazını kılar, Ramazan orucunu tutar, iffetini muhafaza eder ve kocasına da itaat ederse, ona 'Haydi cennetin hangi kapısından istersen gir' denilir."⁸⁸⁶

2.1.4. Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) Sünen'inde Yer Alan Rivayetlerin Metin Açısından Değerlendirilmesi

2.1.4.1. Birinci Hadisin Metninin Değerlendirilmesi

Ebû Dâvûd *Sünen*'inde Amr b. Avn, İshâk b. Yusuf, Şerîk, Husayn, eş-Şa'bî ve Kays b. Sa'd tarikiyle onun şöyle söylediğini nakletmiştir: "Ben Hîre'ye geldiğim vakit Hîre halkının başkumandanlarına secde götürdüklerini gördüm ve (içimden) Allah Resulü kendisine secde edilmeye onlardan ziyadesiyle lâyıktır, dedim. Allah Resulü'nün (s.a.v.) yanına gelip: "Hireye gitmiştim. Onları başkumandanlarına secde ederlerken gördüm. Ey Allah'ın Resulü, sen secde edilmeye çok daha layıksın" dedim. (Allah Resulü): "*Sen (bu duruma) inanıyor musun? Gerçekten benim mezarıma uğramış olsan ona secde eder misin?*" diye sordu. "Hayır" diye cevap verdim. İşte bunun üzerine (Allah Resulü): "*(Bu hareketi) yapmayınız, şayetr ben (insanlardan) bir kimsenin (diğer) bir kimseye secde etmesini emrecek olsaydım kadınların kocalarına secde etmelerini emrederdim. Zira Allah kadınlar üzerine eşleri için bir hak bırakmıştır.*" buyurdu.⁸⁸⁷

Metin değerlendirmesi bağlamında Tirmizî'nin rivayet ettiği birinci hadisin metin değerlendirmesinde secde hadislerinin tenkidine yer verilmişti.

Birçok hadis kitabında 'secde' hadisinin değişik tarik ve metinleri mevcuttur. Bu rivayetleri nakleden kimi raviler ile ilgili övgü varken kimi raviler için de çeşitli yerme ve tenkitler mevcuttur.

Evvela hadisin vuku bulduğu sosyokültürel şartları göz önünde bulundurarak ve günümüzün şartlarıyla mukayese yaparak anlaşılma ve değerlendirmeye tabi tutmalıyız. Sebeb-i vürudü'l-hadis perspektifiyle söz konusu hadisleri anlamaya gayret sarfederken dönemin anlayış ve yaşam biçimlerinde yer edinmiş saygı ifadesi olan secde şekline rastlamaktayız. Secde şeklinde abartılı bir saygı ifadesi dönemsel bir olgudur.

Nitekim Allah Teâlâ meleklere, Âdem'e secde götürmelerini emrederken buradaki teşriî irade saygı buyruğu içerirken taabbudî bir anlam taşımamaktadır. Aynı şekilde Hz.

⁸⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, Müsned, Cilt 3, s. 199, (1661)

⁸⁸⁷ Ebu Davud, Nikâh, 40.

Yusuf'la karşılaşan ailesi ona secde götürmeleri melekların ubudi değil de selam ve saygı ifadesi olarak Hz. Âdem'e secde götürmeleri gibi o zamanki padişahlara ve saygın kişilere yapılan bir saygı ifadesi olduğunu⁸⁸⁸ anlamaktayız.

Ancak Kur'an ve Sünnet perspektifiyle tevhide halel getirecek tüm şüpheleri ber taraf etmek üzere böyle bir saygı şekli uygun görülmemiştir. Söz konusu hadislerdeki 'secde' kelimesiyle bir beşere duyulacak saygının üst mertebesine işaret etmekle beraber hiçbir beşere böyle bir saygı şeklinin de uygun ve caiz olmadığı kanısına varmaktayız. Nitekim Hz. Peygamber tevhit esasına da riayetle kocanın hanımı karşısındaki hukukunun büyüklüğünü ifade etmek için böyle mübalağalı bir üsluba başvurmuştur.

Daha önce de değinildiği üzere söz konusu hadisler Kur'an ve Sünnete arz edildiklerinde onlara mutabık oldukları gözlemlenmiştir.

*“Erkeklerin kadınlar üzerindeki (hakları) gibi, kadınların da erkekler üzerinde meşru hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler. Allah azizdir, hakîmdir.”*⁸⁸⁹

*“Allah'ın insanlardan bazılarını diğer bazılarına üstün kılması nedeniyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların idarecisi ve koruyucusudur. Bunun için sâliha kadınlar itaatkârdır.”*⁸⁹⁰

*“Kocasını memnun ederek ölen kadın cennetlidir.”*⁸⁹¹

*“Kadın, beş vakit namazını kılar, bir aylık orucunu tutar, namusunu korur ve kocasına itaat ederse ona: ‘Hangi kapıdan dilerse oradan cennete gir’ denilir.”*⁸⁹²

Hayatın yükünü müşterek yüklenmiş karı kocanın karşılıklı vazife ve hakları takdim edilirken kocanın hakkı kadar kadınla eşit yaratıldıkları ve kadına biçilmiş değer ve haklarına vurgu yapan ayet ve hadisleri incelediğimizde secde hadislerinin vermek istediği mesajı daha sağlıklı anlayabiliriz.

*“Erkek veya kadın, mümin olarak kim iyi amel işlerse, onu mutlaka güzel bir hayat ile yaşatırız. Ve mükâfatlarını, elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz.”*⁸⁹³

⁸⁸⁸ Taberi, *Camiü'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'ân-ı Kerim*, (Thk. Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki), Hicr Yay. Cilt 13, s.355, 356

⁸⁸⁹ *Kur'ân-ı Kerim*, Bakara Sûresi, Âyet 228.

⁸⁹⁰ *Kur'ân-ı Kerim*, Nisa Sûresi, Âyet 34.

⁸⁹¹ *Tirmizî, Rada', 10.*

⁸⁹² *Ahmed bin Hanbel, Müsned, Cilt 1, s. 191.*

“Mümin erkeklerle mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar iyiliği emreder, fenalıktan alıkoymalar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve onun Resulüne boyun eğler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Muhakkak ki Allah azizdir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁸⁹⁴

“Ashabım! Kadınlara iyi davranmanızı tavsiye ediyorum. Vasiyetimi tutunuz. Zira onlar sizin idarenize ve himâyenize verilmişlerdir.”⁸⁹⁵

“Müminlerin iman açısından en kemal olanı, huyu en güzel olanıdır. Hayırlınız, kadınlarına karşı hayırlı olanlardır.”⁸⁹⁶

‘Secde hadisleri’ gibi ifrat ve tefrite neden olabilecek konular üzerinden İslâm’ın ataerkil bir bakış açısına sahip olduğunu ileri sürerek bu ve benzeri hadisleri taraflı yorumlamak ilmî kıstaslarla uyuzmaz.

Kadın konusu tarih boyunca spekülâtif ve tartışmalı bir mevzu olmuştur. Şimdilerde ise cinsiyet eşitsizliği söylemleriyle kadın, sentetik ve imitasyonlu bir kurguya büründürülerek kadınlık, annelik, iffet ve sevgi bileşenlerinden bağımsız bir ucubeye dönüştürülmek istenmektedir. Aklî ve ahlâkî yozlaşmanın hegemonyası altında kadına zillet libası giydirilmektedir. Oysa yüce Allah’ın en güzel surette yarattığı insanın kendisine rabbinin lütfettiğinden daha lütufkâr davranması düşünülemez. Bahusus kadına lütfettiği izzet, hürriyet ve saadetin alternatifleri kısır ve sonu hüsrandır. İslâm, kadına kazandırdığı izzet ve konumu gözetmiş ve aile içi problemlerin önüne geçmek üzere kadının kocasına karşı yerine getireceği sorumluluklarını da tayin etmiştir.

Sonuç itibariyle sened ve metin tahlilini yaptığımız secde hadislerini Kur’an ve Kur’an’ın beyanı mahiyetinde olan sünnete arz ettiğimizde sıhhatine dair bilgi edinip sahih olduğunu tespit ettiklerimizle beraber bu hadislerden bazıları da hasen ve zayıf kategorisine girmektedir. Bu hadislerden, kocanın hukukunun üstünlüğüyle beraber elbette Yüce Yaratan’a saygı mahiyetinde tahsis edilen uygulamaların da bir başka varlığa gösterilemeyeceği sonucuna varılmaktadır.

⁸⁹³ **Kur’ân-ı Kerim**, Nahl Sûresi, Âyet 97.

⁸⁹⁴ **Kur’ân-ı Kerim**, Tevbe Sûresi, Âyet 71.

⁸⁹⁵ *Tirmizî, Radâ`, 11.*

⁸⁹⁶ *Tirmizî, Radâ`, 11.*

2.1.4.2. İkinci Hadisin Metninin Değerlendirilmesi

Ebû Dâvûd'un el-Hasan b. Ali, Abdürrezzâk, Ma'mer, Hemmâm b. Münebbih ve Ebû Hüreyre isnadıyla naklettiği rivayete göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Kadın, kocası yanında hazır bulunduğu halde kocasının izni olmadan Ramazan'ın dışında oruç tutmasın ve yine kocası yanında olduğu halde kocasının izni olmadan kimsenin evine girmesine izin vermesin."*⁸⁹⁷

Bu hadisi Tirmizî, Abdurrezzâk b. Hemmâm, Ahmed b. Hanbel, Müslim, Beyhâkî, İbn Mâce, Nesâî ve İbn Huzeyme tahrir etmiş ve Şeyhayn'ın şartları üzere de sahih olduğunu bildirilmiştir.⁸⁹⁸

Bu hadisi tahrir eden İmâm Buhârî'nin Sahih'indeki hadis metinleri daha önce Buhârî'nin *Sahih*'inde geçen birinci ve dördüncü hadisin metin tenkidi bölümünde değerlendirmeye tabi tutulmuştu. Bu hadislerden biri Buhârî'nin; Muhammed b. Mükâtil, Abdullah, Ma'mer, Hemmâm b. Münebbih ve Ebû Hüreyre isnadıyla Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet ettiği hadis⁸⁹⁹ olup diğeri de Ebû'l-Yemân, Şu'ayb, Ebû'z-Zinâd, el-A'rec ve Ebû Hüreyre (r.a.) tarikiyle Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet ettiği⁹⁰⁰ hadistir.

2.1.4.3. Üçüncü Hadisin Metninin Değerlendirilmesi

Ebû Dâvûd; Osman b. Ebû Şeybe, Cerîr, el-A'meş, Ebû Sâlih ve Ebû Sâid'den rivayetle şöyle dedi: Biz Allah Resulü (s.a.v.)'in yanında iken bir kadın Peygamber'e (s.a.v.) gelip: "Ey Allah'ın Resulü, eşim Safvan b. el-Muattal namaz kıldığında beni dövüyor, oruç tuttuğumda orucumu bozduruyor ve sabah namazını güneş doğuncaya kadar kılmıyor" dedi. (Râvî dedi ki:) Safvân da o esnada Allah Resulü (s.a.v.)'in yanındaydı. Hz. Peygamber (s.a.v.), kadının söylediklerini Safvân'a sordu. Safvân da şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resulü, namaz kıldığım vakit beni dövüyor demesi, ben yasakladığım halde (bir rekâtta) iki adet (zammı) sure okuyor." Peygamber (s.a.v.): *"Şayet tek sure de olsa, insanlara yeterdir"* buyurdu. (Safvan sözlerine devamla):

⁸⁹⁷ Darimî, Savm; 20; Buhârî, Nikâh 84, 86; Müslim, Zekât 84; Ebû Dâvûd, Savm 73; Tirmizî, Savm 64.

⁸⁹⁸ Elbânî, *Sahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, 1. Baskı, Cilt 7, Muessesetu Ğerrâs, Kuveyt, 1423/2002, Cilt 7, s. 219.

⁸⁹⁹ (لَا تُصُومُ الْمَرْأَةُ وَيَعْلَمُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ) "Kadın, kocası yanında hazır iken, onun izni olmadıkça (nafîle olarak) oruç tutmaz." (Buhârî, Nikâh, 84; 86; Müslim, Zekât, 84; Ebu Davud, Savm, 73.)

⁹⁰⁰ (لَا يَجِلُّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تُصُومَ وَرَوْجُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَلَا تَأْتِي فِي بَيْتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ) "Kadına kocası yanında hazır iken, onun izni olmadıkça (nafîle olarak) oruç tutmak helal olmaz. Kadın, kocasının izni olmadıkça evine hiç kimsenin girmesine izin veremez." (Buhârî, Nikâh, 84, 86; Müslim, Zekât, 84; Ebu Davud, Savm, 73.)

"Orucumu bozuyor sözüne gelince; o durmadan (nafile) oruç tutuyor. Oysa ben genç adamım ve sabredemiyorum." O anda Allah Resulü (s.a.v.): "*Kadın kocasının izni olmadan oruç tutamaz*" buyurdu. (Safvân b. Muattal sözüne şöyle devam etti:) "Benim güneş doğuncaya kadar namaz kılmadığım konusundaki sözüne gelince; biz (gece çalıştığımız için) güneş doğuncaya dek uyanamayacak kadar çok uyumakla tanınan bir aileyiz." Allah Resulü (s.a.v.): "*Uyandıgın vakit namazını kıl*" buyurdu. Ebû Dâvud dedi ki: "Bu hadisi Hammâd, -yani İbn Seleme- Humejd'den yahut da Sabit Ebû'l-Mütevekkil'den rivayet etmiştir."⁹⁰¹ Ebû Dâvûd'un "Savm" bölümünde yer verdiği hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde tahrir etmiştir.⁹⁰²

Ebû Saîd el-Hudrî tarikiyle gelen bu hadisin senedinde yer alan raviler sika ve sebt ehlidir. Bu hadisi Ebû Dâvûd, İbn Hibbân, Hâkim ve Ahmed b. Hanbel de tahrir etmiştir. Hâkim "Şeyhayn'ın şartları üzere sahih olduğunu" söylemiştir. Zehebî de ona muvaffakat etmiştir.⁹⁰³

Hadiste bahsi geçen ve hakkında karısının şikâyetçi olduğu sahabî Safvan b. Muattâl'dır. Süleym kabilesinden olan Safvân b. Muattal b. Rubeyda b. Huzâ b. Muhârib b. Mürre es-Sülemî, "İfk Hadisesi"yle ismi anılan sahabîdir. Benî Mustalik (Müreysi) Gazvesi'nde Hz. Âişe gece vakti ihtiyacını gidermek üzere karargâhtan uzaklaşmış, dönüşte kaybettiğini farkettiği gerdanlığını aramaya başlamıştı. Askeri birlik onu hevdecinde olduğunu sanarak devesiyle konakladıkları yerden ayrılmıştı. Ordunun gerisinde kalan Safvân orada Hz. Âişe'yi görünce devesini çökertip onun deveye binmesini sağladı. Kuşluk vaktinde askeri birliğin konakladığı yere ulaştılar. Bu insanî ve masum olay karşısında Abdullah b. Übey b. Selûl boş durmayıp Safvân ile Hz. Âişe hakkında dedikodu yayarak büyük bir fitneye neden oldu. İfk hadisesiyle münafıklar Hz. Peygamber'i ve müslümanları derinden üzmüşlerdi. Yüce Allâh (c.c.) zorlu bir imtihana tabi tuttuğu Hz. Âişe ve Safvân'ın suçsuzluğunu vahiyle aydınlatarak Hz. Peygamber (s.a.v.) ve mü'minleri sevindirip münafıkları da rezil etti.⁹⁰⁴ Böylece iki

⁹⁰¹ Ebû Dâvud, Savm, 74.

⁹⁰² Ahmed b. Hanbel, Müsned, Cilt 18, s. 281, (11759), s. 323 (11801).

⁹⁰³ Elbânî, *İrvâ'ü'l-Ğalîl fî Tahrîci Ehâdisi Menâri's-Sebîl*, 3. Baskı, Cilt 9, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslami, 1405/1985, Cilt 7, s. 65.

⁹⁰⁴ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Cilt 2, s. 545-556; İbn Hacer, *el-İsabe fî Temyizi's-Sahabe*, Cilt 3, s. 356-358.

sahabî de sabır ve teslimiyeti elden bırakmayarak ayet-i kerime ile temize çıkma şerefine eriştiler.⁹⁰⁵

Hadiste geçtiği üzere Safvan b. el-Muattal'ın karısı “Ey Allah'ın Resülü, eşim Safvan b. el-Muattal namaz kıldığımda beni darp ediyor, oruç tuttuğumda orucumu bozduruyor ve sabah namazını güneş doğuncaya kadar kılmıyor” diyerek eşini Hz. Peygambere şikâyet etmişti. Safvan karısının “namaz kıldığım vakit beni dövüyor” demesinin gerekçesi olarak “ben yasakladığım halde (bir rekâtta) iki tane (zammı) sure okuyor” diyerek cevap verdi. Hz. Peygamber “*Şayet tek sure de olsa, insanlara yeterdir*” buyurarak namazda bir sure kıraat etmenin insanlara kâfi geleceğini bildirmişti. Kimi nüshalarda Safvan “o benim iki suremi kıraat ediyor” diyerek namazda okuduğu surelerden iki sureyi tek seferde okuduğunu kast etmişti. Ayrıca sureden kasıt uzun sure olduğu açıklanmıştır.⁹⁰⁶ Tîbî, Hz. Peygamber (لَوْ كَانَتْ سُورَةٌ وَاحِدَةً لَكَفَتْ النَّاسَ) “*Şayet tek sure de olsa, insanlara yeterdir*” sözünden kasıt Fatıha suresi olduğunu söylemiştir.⁹⁰⁷ Burada kadın kocasının beşerî ve insanî taleplerine karşı pervasız kalmaktan içtinap etmesine vurgu yapılmaktadır. Rivayetlerde geçtiği üzere eğer Hz. Peygamber kadının tek bir sureyi okumasına mukabil “*Şayet tek sure de olsa, insanlara yeterdir*” cevabını vermişse, bunda Safvan b. Muattal'a itab var. Şayet onun karısı iki sureye muadil olacak şekilde bir sureyi okumuşsa, Hz. Peygamber'in sözü Safvan'nın karısına bir uyarı mahiyetini taşımış olur.⁹⁰⁸

Hadiste yer alan oruç ile ilgili kısmın değerlendirmesi daha önce geçen benzer hadislerin⁹⁰⁹ metin tenkidi bölümündeki kritiğe uygun düşmektedir. Nitekim İbn Mâce'nin Muhammed b. Yahyâ, Yahyâ b. Hammâd, Ebû Avâne, Süleymân, Ebû Sâlih ve Ebû Saîd tarihiyle naklettiğine göre Hz. Peygamber eşlerinin izni olmaksızın kadınları oruç tutmaktan nehyetmiştir.⁹¹⁰

Önceki hadislerle beraber bu konuya bütüncül bir bakışla yaklaşılması halinde kadın, kocasının hakkını nafîle oruç tutmak gerekçesiyle ortadan kaldıramayacağı anlaşılmaktadır. Öyle ki, kocasının geçerli talebi karşısından bu nafîle ibadeti terk

⁹⁰⁵ Kur'ân-ı Kerim, Nûr Sûresi, Âyet 11-22.

⁹⁰⁶ Seharenfurî, **Bezlü'l-Mechûd**, Cilt 11, s. 341.

⁹⁰⁷ Azîmâbâdî, **Avnü'l-Ma'bûd**, Cilt 7, s. 130.

⁹⁰⁸ Seharenfurî, **a.g.e.**, Cilt 11, s. 341.

⁹⁰⁹ Buhârî, Nikâh, 84; 86; Müslim, Zekât, 84; İbn Mâce, Siyâm, 53; Ebu Davud, Savm, 73; Tirmizî, Savm, 65.

⁹¹⁰ İbn Mâce, Siyâm, 53.

etmelidir. Hattabî, kocanın karısı üzerindeki hakkına işaret ederek kadının ona itaat etmesi gerektiğine, Hac gibi bir farızın ertelenebileceğine ancak kocasının hakkı karşısında kadının kocasının hakkını erteleyemeyeceğine –Atâ b. Ebî Rabâh’ın da görüşü bu yöndedir- ve kocanın karısını nafîle hacdan bile alıkoyabileceği hususunda âlimlerin ihtilaf etmediğini söylemiştir.⁹¹¹

Karısının “sabah namazını güneş ışımayıncaya kadar kılmıyor” şikâyetine Safvan b. Muattal "Benim güneş doğuncaya kadar namaz kılmadığım konusundaki sözüne gelince; biz (gece çalıştığımız için) güneş doğuncaya dek uyanamayacak kadar çok uyumakla tanınan bir aileyiz” diye haber vermektedir. Safvan b. Muattal gece uyumayı terk ederek sulama işiyle meşgul olup çalıştıklarını ayrıca kendilerinin bol uyumakla bilinen bir aile olduklarını bildirmektedir. Gecenin geç saatlerinde uyuduğundan sabah namazına kalkmadan güneşin doğduğunu bu nedenle de güneş doğmadan uyanamadıklarını söyleyerek cevap vermiştir. Buna karşı şefkat ve merhamet timsali Hz. Peygamber ona şöyle tavsiyede bulunmaktadır: "*Uyandığın zaman namazını kıl.*" Bu tembihle Hz. Peygamber (s.a.v.) onu üzerinde bulunduğu yanlış durumu değiştirmesini ve uyandığında namazının kazasını da kılmasını teşvik etmektedir. Hz. Peygamber ancak kulun kudreti dâhilindeki amellerinden sorumlu olacağına da işaret etmektedir.⁹¹²

Hadisten anlaşıldığı üzere kadın kocasında gördüğü bir yanlış emirü'l-mü'minin, idare sahibi yetkili kişilere şikâyet etmesi caizdir. Kadın kocasının isteğini dikkate almalıdır. Kadın nüşuza yeltenirse kocası hakarete yeltenmeksizin onu tedip edebilir. Namazı vaktinde kılmak farzdır. Kişi, gücünü aşan bir durumdan dolayı namazı terk etmiş olması onu ihmalkâr kılmaz. Hz. Peygamber (s.a.v.) her alanda olduğu gibi karı koca münasebetlerinde de en doğru ölçüt ve mikyası ortaya koymuştur.

Hadis âlimleri bu hadisi sened bakımından sahih görmüşlerdir. Ancak metin açısından bu hadis Buhârî'nin *Sahih*'inde yer alan ifk hadisesiyle ilgili hadis arasında bir muarız görünmektedir. O hadiste geçtiği üzere Safvan b. Muattal: (سبحان الله والله ما) (كشفت كنف أنثى قط) “Subhânallah! Allah'a yemin ederim ki, ben hiçbir kadının elbisesini kesinlikle açmış değilim (hayatımda hiçbir kadınla kesinlikle cinsî ilişkiye girmedim)” demiştir. Bu ifadeye göre Safvan b. Muattal hiç evlenmemiştir. Ancak karısının Hz.

⁹¹¹ Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, Cilt 7, s. 130.

⁹¹² Azîmâbâdî, *a.g.e.*, Cilt 7, s. 130.

Peygamber'e onu şikâyet ettiği rivayete göre ise evli olduğu anlaşılmaktadır. Bundan ötürü iki hadis arasında müşkül olduğu görülmektedir. Seharenpûrî buna şu şekilde açıklık getirmektedir: Safvan b. Muattal bu sözü kullandığında henüz evlenmemiş ancak daha sonra evlenmiş olabilir. Ya da bu sözüyle haram yoldan hiçbir kadına yaklaşmadığını ifade etmek istemiştir.

Zehebî, hadiste geçen “güneş doğuncaya dek uyanamayacak kadar çok uyumakla tanınan bir aileyiz” sözünün Safvan b. Muattal'a aidiyeti hususunda taşıdığı şüpheyi ileri sürmüştür. Çünkü Hz. Peygamber onu ordunun artçısı olarak tayin etmişti. Oysa bu görev aksatma ve ihmalkârlığı kabul etmeyen bir vazifedir. Zehebî bu kişinin Safvan b. Muattal'dan başkası olabileceğini de söylemiştir.⁹¹³ Öte yandan Hz. Peygamber (s.a.v.) Safvan b. Muattal'ı uykusu ağır olduğu ve ancak kendiliğinden uyanabildiği için onu ordunun gerisinden gelip unutulmuş eşyaları getirmekle görevlendirmiş olduğu ileri sürülmüştür.⁹¹⁴

Safvan b. Muattal “güneş doğuncaya dek uyanamayacak kadar çok uyku uyumakla bilinen bir aileyiz” diyerek güneş doğuncaya kadar namaz kılmamasının gerekçesini açıklamıştı. Buna itiraz mukabilinde şu hadis getirilebilir:

Alî ibn Ebî Tâlib'in haber verdiğine göre bir gece Allah Resulü (s.a.v.) onun ve Peygamber'in (s.a.v.) kızı Fâtîma'nın kapısını çalıp: “Sizler (gece) namaz(ı) kılmaz mısınız?” diye buyurdu. Ben: “Ey Allah'ın Resulü, nefislerimiz Allah'ın yedindedir. Bizi uyandırmak isterse uyandırır” dedim. Bunu söylediğimizde Allah'ın Resulü bana hiçbir cevâb vermeden dönüp gitti. Sonra başını çevirmiş ve uyluğuna vurarak: (وَكَانَ) الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا “Fakat insan tartışmaya her şeyden daha çok düşkündür.”⁹¹⁵ buyurduğunu işittim.⁹¹⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Ali'nin cevabına karşı hoşnutsuzluğunu gösterirken Safvan b. Muattal'a bunu göstermemesi düşünülemez. Fakat Safvan b. Muattal'da bulunan ve uyuduğunda ancak kendiliğinden uyanıncaya kadar ağır uykusunun olması onu mazur duruma düşürdüğü ileri sürülmüştür.⁹¹⁷

Tenkit ve değerlendirmeye tabi tutulan Safvan b. Muattal ve karısı hakkındaki hadisin sahih olduğu tespit edilmiş ve bu hadisten yola çıkarak kadının kocasına karşı itaatkâr davranması gerektiği sonucuna varılmıştır.

⁹¹³ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt 2, s. 545-556.

⁹¹⁴ Aynî, 'Umdetü'l-Kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, Cilt 13, s. 229.

⁹¹⁵ **Kur'ân-ı Kerim**, Kehf Sûresi, Âyet 54.

⁹¹⁶ Buhârî, Teheccüd, 5.

⁹¹⁷ Seharenpûrî, **Bezlü'l-Mechûd**, Cilt 11, s. 342.

2.1.5. Nesâî'nin (ö. 303/915) el-Müctebâ'sında Yer Alan Rivayetin Metin Açısından Değerlendirilmesi

Nesâî; Kuteybe, el-Leys, İbn Aclân, Saîd el-Makbürî ve Ebû Hüreyre'den rivayetle Allah Resulü (s.a.v.)'e "Hangi kadınlar daha hayırlıdır?" diye soruldu. Allah Resulü (s.a.v.) cevaben şöyle buyurdu: "*Kocası kendisine baktığında onu neşelendiren, kocası emrettiğinde ona itaat eden, nefsinde ve malında kocasının hoşlanmadığı hususlarda ona ters düşmeyen kadındır.*"⁹¹⁸

Ahmed b. Hanbel bu hadisi Yahyâ, İbn Aclân, Saîd ve Ebû Hüreyre tarikiyle tahrir etmiştir.⁹¹⁹ Hadisin sahabi ravisi Ebû Hüreyre'dir. Metinlerin tümünde de Hz. Peygamber'e (أي النساء خير) "Hangi kadınlar daha hayırlıdır?" sorusu sorulmuştur. Bu rivayetlerin kimi (قيل) "denildi"⁹²⁰, kimi de (سئل) "soruldu"⁹²¹ diye başlamıştır. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde (ولا تخالفه فيما يكره في نفسها وماله) ifadesi Nesâî'nin *Sünen*'inde (ولا تخالفه في نفسها وماله بما يكره) "*nefsinde ve malında kocasının hoşlanmadığı hususlarda ona ters düşmeyen kadındır*" şeklinde yer almıştır. Çok küçük nüans farklılıkları olmakla metinler aynı anlama gelmektedir.

Hadiste yer alan "*Kocası kendisine baktığında onu neşelendiren*" ifadesi, kadın kocasını güzelliğiyle veya ahlakının güzelliği, Allah'a itaat ve takvalı olmakla onu sevindirmesi demektir. "*Kocası emrettiğinde ona itaat eden*" kaydı ise, kadının kocasına Allah'a karşı isyan hali dışında itaat etmesi demektir. "*Nefsinde ve malında kocasının hoşlanmadığı hususlarda ona ters düşmeyen kadındır*" buyruğu da kadının kocasının tüm hallerde özellikle onun gıyabında iffetli olması ve onun malını tüketmede israfı kaçmadan helâl dairede davranıp ona muhalif olmaması demektir.⁹²²

⁹¹⁸ Nesâî, Nikâh, 14.

⁹¹⁹ Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, Cilt 12, s. 383 (7421), Cilt 15, s. 360 (9587), Cilt 15, s. 411 (9658).

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan rivayetler:

• حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ ابْنِ عَجْلَانَ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ النِّسَاءِ خَيْرٌ قَالَ الَّذِي تَسْرُّهُ إِذَا نَظَرَ وَتُطِيعُهُ إِذَا أَمَرَ وَلَا تُخَالِفُهُ فِيمَا يَكْرَهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهَا

Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, Cilt 12, s. 383 (7421).

• حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ ابْنِ عَجْلَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ النِّسَاءِ خَيْرٌ؟ قَالَ: "الَّتِي تَسْرُّهُ إِذَا نَظَرَ، وَتُطِيعُهُ إِذَا أَمَرَ، وَلَا تُخَالِفُهُ فِيمَا يَكْرَهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهَا"

Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, Cilt 15, s. 360 (9587).

• حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ ابْنِ عَجْلَانَ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ النِّسَاءِ خَيْرٌ قَالَ الَّذِي تَسْرُّهُ إِذَا نَظَرَ وَتُطِيعُهُ إِذَا أَمَرَ وَلَا تُخَالِفُهُ فِيمَا يَكْرَهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهَا

Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, Cilt 15, s. 411 (9658).

⁹²⁰ Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, Cilt 15, s. 411 (9658); Nesâî, Nikâh, 14;

⁹²¹ Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, Cilt 12, s. 383 (7421), Cilt 15, s. 360 (9587)

⁹²² Vellevî, Muhammed b. Ali. b. Âdem b. Mûsâ el-İsyûbî, *Zahiret'l-Ukbâ fî Şerh'l-Müctebâ*, Daru'l-Mi'râc / Dâr Âl-Burûm, 1. Baskı, Mekke, 1424/2003, Cilt 27, s. 113.

Sened açısından Sahih ve Hasen olarak değerlendirilen bu hadis, taşıdığı anlam itibariyle şahit hadislerle beraber sahih olduğu anlaşılmıştır.⁹²³

2.1.6. İbn Mâce'nin (ö. 273/887) Sünen'inde Yer Alan Rivayetin Metin Açısından Değerlendirilmesi

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Hüseyin b. Ali, Zâide, Şebîb b. Ğarkade el-Bakî, Süleymân bin Amr bin el-Ahvas ve Babasından rivayetle şöyle dedi: “Babam Amr bana söylediğine göre kendisi Veda haccında Allah Resulü (s.a.v.) ile beraber bulunmuştu. Allah Resulü (s.a.v.) Allah'a hamd ederek ve ona senada bulundu. Vaaz ve nasihat bulundu sonra şöyle buyurdu: “*Kadınlarınıza iyi davranmanızı tavsiye ederim. Zira onlar sizin yanınızda tutsaktır. Şundan başka onların hiçbir şeyine sahip değilsiniz. Ancak besbelli çirkin ve haddi aşan hataları olduğu zaman hariç. Şayet (böyle çirkin şeyler) işlerler ise onların yataklarını terk ediniz ve acı verici olmayacak şekilde onları dövünüz. Şayet bundan sonra size boyun eğlerse onları takbih ve eziyet verme yoluna tevessül etmeyiniz. Şüphesiz karılarınıza bir takım hakkınız vardır. Karılarınız için de üzerinizde birtakım haklar vardır. Karılarınız üzerindeki hakkınıza gelince, karılarınız sizin hoşlanmadığınız hiçbir kimseyi evlerinize alıp onlarla konuşmasınlar ve hoşlanmadığınız hiçbir kimsenin evlerinize girmesine izin vermesinler. Bilmiş olunuz ki: Karılarınızın üzerinizdeki hakkı ise onları giydirmek ve yedirmek hususunda onlara iyi davranmanızdır*”⁹²⁴

Tirmizî de bu hadisi el-Hasan b. Ali el-Hallâl, el-Hüseyin b. Ali, Zâide, Şebîb b. Ğarkade el-Bakî, Süleymân b. Amr b. el-Ahvas ve onun babası Amr b. el-Ahvas tarihiyle tahrir etmiştir.⁹²⁵

Hadisin senesinde yer alan Süleymân b. Amr'ın sika olduğu yönündeki değerlendirmelerle beraber nadir bir görüş de olsa onun mechûl olduğunu ileri sürülmüştür. Böylece sened açısından tam sıhhat derecesine ulaşmamıştır. Elbânî bu hadisi “Hasen” kategorisinde değerlendirmiş,⁹²⁶ Şuayb el-Arnâvût da hadisi “Sahih li-gayrih” olarak değerlendirmişti.⁹²⁷

⁹²³ Velleví, **a.g.e.**, Cilt 27, s. 114.

⁹²⁴ İbn Mâce, Nikâh, 3; Tirmizî, Radâ', 11, Tefsîr, 10.

⁹²⁵ Tirmizî, Radâ', 11, Tefsîr, 10.

⁹²⁶ Elbânî, **Sahihu Sünen-i İbn Mâce**, Riyad, Mektebetü'l-Ma'rif, 1417/1997, Cilt 2, s. 120,121.

⁹²⁷ İbn Mâce, **Sünenü İbn Mâce**, (Thk. Şuayb el-Arnâvût, Âdil Mürşid, Muhammed Kâmil Karabellî, Abdullatîf Harzullâh), Cilt 3, s. 57.

İbn Abdilberr, Amr b. el-Ahves annesi ve karısıyla veda haccında bulduklarını ve veda hutbesi hakkındaki hadisinin de sahih olduğu haberini nakletmiştir.⁹²⁸ Tirmizî Amr b. el-Ahves tarikiyle veda hutbesi rivayetini “el-Cami’inin Tefsir (10) bölümünde şöyle nakletmiştir:

Süleyman b. Amr b. Ahvas’dan rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Babam, Amr b. Ahvas bana söyledi. Peygamber (s.a.v.) ile birlikte veda haccında bulunmuştu. Resulullah (s.a.v.) hutbesinde Allah’a hamd etti onu övdü, bazı hatırlatmalarda bulundu ve öğütte bulundu. Sonra şöyle sordu: “Hangi gün daha kutsaldır? Hangi gün daha kutsaldır? Hangi gün daha kutsaldır?” İnsanlar da: “Ey Allah’ı Resülü, haccı ekber günü olan; Kurban Bayramının birinci günü.” dediler. Bunun üzerine buyurdular ki: *Kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız, şu gününüz, şu ayınız, şu beldeniz gibi kutsal olup, haramdır. Dikkat edin! Her cinayet işleyen cezasını kendisi çekecektir. Hiçbir baba çocuğunun suçundan dolayı sorumlu tutulamayacağı gibi hiçbir çocukta babasının yaptığından dolayı ceza çekemez.*

Dikkat edin! Müslüman, müslümanın kardeşidir. Müslüman, kendisi helal etmedikçe kardeşinin hiçbir şeyi kendisine helal olmaz. Dikkat edin! Cahiliye dönemindeki tüm faizler kaldırılmıştır. Anaparalarınız sizindir. Haksızlık etmeyecek ve haksızlıkta görmeyeceksiniz. İlk kaldırılan faiz Abbas b. Abdulmuttalib’in faizi olup hepsi kaldırılmıştır. Dikkat edin! Cahiliye dönemindeki tüm kan davaları da kaldırılmış olup, kaldırılan ilk kan davası Haris b. Abdulmuttalib’in kan davasıdır. Haris Leys oğullarında süt emzirmekte iken Hüseyl tarafından öldürülmüştü.

Dikkat edin! Kadınlara karşı iyi davranın onlar sizin barındırmanız altında yaşayan hiçbir şeye güçleri yetmeyen kimselerdir. Onlara zarar vermeye kalkmayın ancak apaçık bir suç işlerlerse onları yataklarında ayırınız. Yine düzelmezlerse onları yaralamamak suretiyle dövebilirsiniz. Size itaat ettikleri sürece onlarda suç bulmaya çalışmayınız.

Dikkat ediniz! Sizin kadınlar üzerinde bir takım hakkınız olduğu gibi kadınların da sizin üzerinizde birtakım hakları vardır. Kadınlarınız üzerinde sizin hakkınız sevmediğiniz ve nefret ettiğiniz kimseleri evinize almamalarıdır. Dikkat ediniz, sizin

⁹²⁸ İbn Hibbân, *Sikât*, Cilt 3, s. 278; Zehebî, *el-Kâşif fi Ma’rifeti men lehû Rivâye fi’l-Kütübi’s-sitte*, Cilt 2, s. 71; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğabe*, Cilt 3, s. 686; Moğultay, *İkmâlü (Zeyl ‘alâ) Tehzîbi’l-Kemâl*, Cilt 10, s. 125.

üzerinizde onların hakkı ise yeme ve giyim konusunda iyi davranıp yediğinizden yedirip giydiğinizden giydirmenizdir."⁹²⁹

Hadisin, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel'den şahit rivayetler bulunmaktadır.⁹³⁰

Hz. Peygamber (s.a.v.) "*Kadınlarınıza karşı iyi muamelede bulunmanızı tavsiye ederim.*" hitabıyla başlamaktadır. Bu söz Allah Teâlâ'nın "*İçinizden, kendileriyle sükûnete kavuşacağınız eşler halk edip; aranızda sevgi ve rahmet var etmesi, O'nun ayetlerindedir.*"⁹³¹ ilâhî kelamını beyan etmektedir. Çünkü gerçek anlamda eşler arasındaki huzur, kocanın karısına hakaret etmeyerek ve hukukunu gözetmek suretiyle gerçekleşmesi mümkündür. Nitekim Allah Teâlâ "*Onlarla iyi geçinin*"⁹³² buyurmaktadır. Bu anlamda onlardan beklediğiniz şekilde siz de var gücünüzle onlarla güzel konuşmalı ve onlara iyi davranmalısınız; çünkü "*Erkeklerin meşru' ölçüde kadınlar üzerindeki (hakları) gibi kadınların da erkekler üzerinde (hakları) vardır.*"⁹³³ buyurulmaktadır. İyi geçinmek, tebessüm edip latife yapmak, nafakalarını geniş tutup onlara değer vermek gibi erdemli davranışlar faziletli insanın yüce ahlakındandır. Hz. Peygamber "*Mü'minlerin iman bakımından en olgun olanı; ahlâkı güzel olan ve eşlerine nâzik/müsamahakâr davranandır.*"⁹³⁴ diye buyurmuştur.

Mü'min bir kadın, "*İyi kadınlar itaatkâr olanlardır. Allah kendilerini nasıl koruduysa onlar da öylece göze görünmeyeni koruyanlardır.*"⁹³⁵ ayetine uygun davranmaya çalışan kimsedir. Ancak kadın apaçık çirkin ve haddi aşan yüz kızartıcı hataları işlediği ve kocasına itaat etmediği zaman, onun vaziyetini değiştirecekse kocasının ikaz ve uyarıda bulunmakla yetinmesi daha uygundur. Kocasına karşı asi ve ihanet içinde olmaya devam ederse "*Şerlerinden, serkeşliklerinden endişe ettiğiniz kadınlara gelince: Onlara (öncelikle) nasihat edin (hatalarından vazgeçmezlerse) kendilerini yataklar(ın)da yalnız bırakın. (Yine itaat etmezlerse, hafifçe) döğün. Size itaat ederlerse aleyhlerinde bir tutum aramayın. Çünkü Allah pek yücedir. Çok*

⁹²⁹ Tirmizî, Tefsîr, 10.

⁹³⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, Cilt 25, s. 221 (15886), Cilt 38, s. 482 (23497); Buhârî, Cizye, 16, Tefsir, 9; Müslim, Hac, 78 (1347), İbn Mâce, Menâsik, 76; Ebû Davûd, Menâsik, 69, 70; Tirmizî, Hac, 110, Tefsir, 10.

⁹³¹ **Kur'ân-ı Kerim**, Rûm Sûresi, Âyet 21.

⁹³² **Kur'ân-ı Kerim**, Nisâ Sûresi, Âyet 19.

⁹³³ **Kur'ân-ı Kerim**, Nisâ Sûresi, Âyet 228.

⁹³⁴ Tirmizî, Rad', 11.

⁹³⁵ **Kur'ân-ı Kerim**, Nisâ Sûresi, Âyet 34.

büyükür.”⁹³⁶ ayetinin gereği davranmaya çalışmalıdır. Te'dib adına kadının yüzüne ve hassas noktalarına zarar vermemek ve “Allah, yüzünü ve yüzüne benzeyeni çirkin yapsın” gibi sözler sarfetmemek kaydıyla vurmanın neticesinde doğan izlerin kaybolması olasıdır; ancak ihanet ve zilletin eseri kolay geçmeyeceği ifade edilmiştir.⁹³⁷ Hadiste yer alan (وَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبْرَحٍ) “eziyet verici olmayacak şekilde onları dövünüz” ifadesi ayette geçen (وَاضْرِبُوهُنَّ) “onları dövün” ilâhî kelamına tefsir mahiyetindedir. Ayet-i kerimedeki (وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ) ‘Yataklarından ayrılın’ ifadesinden maksat kadının davranışlarını düzeltip kocasına itaatkâr olmasını sağlamak üzere onlarla cinsel münasebetin terkedilmesi demektir.

Kocanın karısı üzerindeki hukukundan biri de kadının kocasının hoşlanmadığı, ailesine karşı iffetli davranmayacağından kuşkulandığı ve husumet halinde olduğu kimseyi evine almamasıdır. Bu hususa riayet, ailenin sükûnet ve huzurunu bozan nedenlere kapıyı kapatmak demektir.

Kocasına karşı sevgi ve saygıya dayalı bir iletişime özen gösteren bir kadın, İslâm’ın ruhuna uygun davranmış olur. Sonuç itibariyle değerlendirmeye tabi tutulan hadisin metin ve muhteva açısından nass ve sahih rivayetlerle birlikte ele alındığında taşıdığı anlam itibariyle doğru olduğu görülmektedir.

⁹³⁶ **Kur’ân-ı Kerim**, Nisâ Sûresi, Âyet 34.

⁹³⁷ Sindî, Ebû'l-Hasen el-Hanefî, **Süneni İbn Mace bi-Şerhi'l-İmam es-Sindî**, (Tlk. İmam Busîrî, The. ve rakamlandırma Şeyh Halîl Me'mûn Şihâ), Beyrut: Daru'l-Ma'rife. 1. Baskı, 1416/1996, Cilt 9, s. 410.

SONUÇ

Kütüb-i Sitte çerçevesinde kadının kocasına karşı itaatkâr davranması ve sorumluluklarını yerine getirmesiyle ilgili Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahih*'inde yer alan yedi, Müslim'in *el-Câmiu's-Sahih*'inde bir, Tirmizî'nin *el-Câmiu's-Sahih*'inde üç, Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inde üç, Nesâî'nin *es-Sünen*'inde bir ve İbn Mâce'nin *es-Sünen*'inde bir hadis olmak üzere toplamda on altı hadis sened ve metin açısından tahlil ve tenkide tabi tutulmuştur. Tekrarlarıyla beraber doksan sekiz ravinin hayatına geniş bir şekilde yer verilmiştir. Bu ravilerin çoğu sika ve sebt sahibiyken bunlardan bazılarının da çeşitli nedenlerle zayıf oldukları tespit edilmiştir. Bu çalışma sonucunda ulaştığımız neticeleri şöylece özetlemek mümkündür:

Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahih*'i ile Müslim'in *el-Câmiu's-Sahih*'inde yer alan rivayetler Ebû Hüreyre tarikiyle merfu ve muttasıl olarak nakledilmiştir. İncelemeye alınan bu hadislerin sened halkasında bulunan ravilerin sika oldukları ve bu nedenle rivayetlerin sened bakımından sahih oldukları tespit edilmiştir. Metin açısından değerlendirilen bu hadisler bağlamında kadının kocasının rızasını gözeterek ilahi bir çerçevede onun istek ve arzularına cevap vermesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bilakis erkeğin meşru isteklerinin reddedilmesi onu hata ve günah tehlikesine sürükleyeceği aşıkardır. Bu kapsamda hadislerin metinleri ile Kur'an-ı Kerim ve sahih rivayetler arasında da bir taarruz olmadığı görülmüştür.

Tirmizî'nin *el-Câmiu's-Sahih (Sahihu't-Tirmizî)* adlı eserinde Ebû Hüreyre tarikiyle rivayet ettiği hadisi sened bakımından tashih edenler olmuşsa da bazı raviler hakkındaki olumsuz değerlendirmeler neticesinde hadisin Hasen-Garib olduğu sonucuna varılmıştır. Kocanın karısı üzerindeki hukukunun ehemmiyet ve büyüklüğünü açıklamak üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Eğer birinin bir diğerine secde etmesini emredek olsaydım kadının kocasına secde etmesini emrederdim.*” şeklinde bir ifade kullanmıştır. Secde hadisleri çerçevesinde Hz. Peygamber (s.a.v.) karı koca ilişkisinin sınırlarını, kocanın karısı üzerindeki haklarını ve Yüce Allah'ın zatı dışında hiçbir varlığa taabbudî boyuta varan bir saygı ifadesinin yapılamayacağını haber vermiştir. Ayrıca Tirmizî'nin Talk b. Ali ve Ümmü Seleme isnadıyla naklettiği hadisler Hasen-Garib olarak tespit edilmiştir. Kadın iffet ile güzelliğini kocası için muhafaza etmesi halinde Allah'ın buyruğuna itaat etmiş olacağından ötürü hadislerin metin açısından bir problem taşımadıkları ortaya konmuştur.

Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inde Kays b. Sa'd tarikiyle rivayet ettiği hadisın Hasen, Ebû Hüreyre ve Ebû Sa'îd isnadıyla naklettiği hadislerin de sahih oldukları tespit edilmiştir. İslâm, kadına büyük bir izzet ve ikramda bulunmuş, onun konumunu gözetmiş ve karı koca arasındaki sorunları çözmek üzere kadının kocasına karşı yerine getireceği sorumluluklarına da vurguda bulunmuştur. Bu doğrultuda metin tenkit kriterleri bağlamında Ebû Dâvûd'un naklettiği hadislerin muhtevaları açısından bu çalışmada yer alan Buhârî ve Müslim'in *es-Sahîh*'leri ile Tirmizî'nin *el-Cami*'i'nde bulunan hadislerle benzer anlam taşıdıkları görülmüş ve sahih oldukları saptanmıştır.

Nesâî'nin *el-Müctebâ* adlı eserinde Ebû Hüreyre, İbn Mâce'nin Amr b. el-Ahvas tarikiyle naklettikleri hadislerin de Hasen oldukları bilgisine ulaşılmıştır. Metin bakımından tenkide tabi tutulan bu hadislerin sahih olduğu anlaşılmıştır. Nitekim karı kocanın karşılıklı olarak birbirleri üzerinde hakları vardır. Kocanın karısıyla kadının da kocasıyla iyi geçinmeleri emredilmiş ve bahusus kadının kocasına itaatkâr davranması emredilmiştir.

Ayrıca hadis kaynakları arasında en muteber olanı sayılan *Kütüb-i Sitte*'deki bu rivayetlerin muhtevasıyla ilgili genel anlamda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- a. Kadın, kocasına itaat ederek aile müessesini ayakta tutar. Kocaya itaat hem kadının hem de kocanın saadetine katkı sağlayacağı apaçık bir hakikattir.
- b. Kadın, güzelliğini ve kadınlığını kocasına saklayarak onun meşru isteklerine cevap verip ona itaat etmelidir.
- c. Kadın, kocasının öfkelenip onun yanlışa tevessül etmesine neden olacak davranışlardan uzak durmalıdır.
- d. Kadın, Hz. Peygamber'in uyarısı gereği lanet etmekten sakınmalıdır.
- e. Kadın, kocasının yanında ve onun gıyabında iffetini, çocuklarını ve malını muhafaza etmelidir.
- f. Kadın, eşinin hoşnut olduğu kimselere nazik davranıp, hoşlanmadığı kimselerle dostluk kurmaktan imtina etmelidir.
- g. Kadın, kocasının razı olmadığı kimseleri ondan izinsiz evine almamalı ve kocasından izinsiz evden çıkmamalıdır.
- h. Kadın, kocasına karşı nimet-i küfran halinde olmamalıdır. Kocasının helâl rızık temin etmek üzere çalışmasına karşılık şükretmelidir.

a. Kadının kocasına ilâhî prensipler çerçevesinde itaat etmesi ve onun rızasını gözetmesi onun cennete girmesine vesile olacaktır.

b. Tüm bunların yanı sıra her daim unutulmamalıdır ki, İslâm nazarında kadın yüce ve şerefli bir konuma oturtulmuştur. Bu sebeple kocanın, karısının izzet ve değerine hanel getirecek her türlü keyfî ve zararlı davranıştan sakınması elzemdir.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzâk San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, **Musannef**, Cilt 11, (Thk. Habiburrahman el-Azamî), Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1983.
- Accâc el-Hatib, **Muhammed, Sünnetin Tesbiti / es-Sünne Kable't-Tedvîn**, (Trc. Mehmet Atdemir), İzmir: Çağlayan Matbaası, 2005.
- Ahmed Naim, Kâmil Miras, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi**, 1. Baskı, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, **el-Müsned**, (Thk. Thr. Şuayb el-Arnâvud, Âdil Mürşid vd.), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999.
- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, **Mirkâtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbîh**, Cilt 9, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1422/2002.
- Arapkirî, Hüseyin Avni, **Bugyetü'l-Hasîs fî Târîhi İlmi'l-Hadîs**, (Neşr. Nilüfer Kalkan Yorulmaz), 2. Baskı, Ankara: Sarıyıldız Ofset Matb., 2022.
- Ateş, Ali Osman, **Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın**, 4. Baskı, İstanbul: Beyan Yayınları, 2021.
- Aydınlı, Abdullah, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, 11. Basım, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2020.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed, **el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye**, Cilt 12, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1400/1980.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed, **Meğâni'l-Ağyâr Fî-Şerhi Esmâi'r-Ricâli Meâni'l-Âsâr**, Cilt 3, 1. Basım, (Thk. Muhammed Faris Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan İsmail eş-Şafî), Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2006.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed, **'Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahihî'l-Buhârî**, Beyrut: Darü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Azamî, Muhammed Mustafa, **İlk Devir Hadis Edebiyatı ve Peygamberimizin Hadislerinin Tedvin Tarihi**, (Trc. Hulusi Yavuz), İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.
- Azîmâbâdî, Ebü't-Tayyib Şemsülhak Muhammed b. Emir Ali, **Avnü'l-Ma'bûd**, (Thk. Abdurrahman Muhammed Osman), Medine-i Münevvere: Mektebetü's-Selefiyye, 1968.

- Bağcı, H. Musa, **el-Kütübü's-Sitte Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Otoritesini Oluşturan Faktörler**, İslâmî İlimler Dergisi, Yıl 2, Sayı 2 Güz 2007 (123-159).
- Belâzurî, Ebû'l-Abbas Ahmet b.Yahyâ b. Câbir, **Fütûhu'l-Büldân**, (Trc. Mustafa Fayda), İstanbul: Siyer Yay., 2013.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr, **el-Bahrü'z-Zehhâr**, (Thk. Mahfuzurrahman Zeynullâh (1-9. ciltler), Adil b. Sa'd (10-17. ciltler), Sabrî Abdulhalık eş-Şafî (18. Cilt)), Cilt 18, Medine: Mektebetu'l-Ulum ve'l-Hikem.
- Bonnard, Andre, **Antik Yunan Uygarlığı (Civilisation Grecque)**, Kerem Kurtgözü (çev.), 1. Basım, Cilt 3, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, **el-Câmi'u'l-Müsnedü's-Sahihu'l-Muhtasar Min Umûri Resûlillâh Sallallâhü 'Aleyhi ve Sellem ve Sünenihî ve Eyyâmih**, (Thk. Muhammed b. Zuheyr b. Nasır), (Şrh. ve Tlk. Mustafa Dib el-Buğâ) Cilt 9, 1. Basım, Daru Tavki'n-Necât Yay., 1422/2002.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, **et-Târihü'l-Kebîr**, Cilt 8, Haydarabad: Dairetü'l-Me'ârifî'l-Osmaniyye, 1362/1943.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, **es-Sihâh Tacü'l-Lüğa ve Sihahu'l-Arabiyye**, (Thk. Ahmed Abdu'l-Gafur Attâr), Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1410/1990.
- Cirit, Hasan, **Hadise Giriş**, İstanbul: Rağbet Yay., 2011.
- Çakan, İsmail Lütfi, **Hadis Edebiyatı**, 14. Baskı, İstanbul: İfav Yay., 2014.
- Çakan, İsmail Lütfi, **Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları**, İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yay., 1982.
- Çakın, Kâmil, "Kadınlarla İlgili Bir Hadis ve Değerlendirilmesi", **Dinî Araştırmalar**, Cilt.1, sy.1, Ankara: 1998.
- Coşkun, Selçuk, **Hadise Bütüncül Bakış**, İstanbul: İfav yayınları, 2011.
- Darimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahmân b. el-Fadl b. Behrâm, **Müsnedü'd-Dârimî el-Ma'rûf bi Süneni'd-Dârimî**, Cilt 4, (Thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî), Suûdiyye: Dâru'l-Muğnî, 1421/2000.
- De Coulanges, Fustel, **Antik Site – Yunan'dan Roma'ya Kadar Tapınma, Hukuk ve Kurumlar**, İsmail Kılınc (çev.), Ankara: Epos, 2011.
- Demircan, Adnan, **Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile**, İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.

- Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, **el-Me'arif**, 2. Basım, (Thk. Servet Ukkâş), Kahire: el-Heyeti'l-Mısıriyyeti'l-Amme'ti lil'-Kitab, 1992.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, **es-Sünen**, Mekke: el-Mektebetü'l-Mekiyye, 1998.
- Ebû'l-Felâh, Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmmadü'l-'Akrî el-Hanbelî, Ebû'l-Fellâh, **Şezeratü'z-Zeheb fi Ahbârî men Zeheb**, 1. Basım, (Thk. Mahmud el-Arnâvud), Dimeşk-Beyrut: Darü İbn-i Kesîr, 1986.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, **el-Bahrü'l-Muhît**, (Thk. ve Tlk. eş-Şeyh Adil Ahmed Abdulmevcud ve eş-Şeyh Ali Muhammed Muavvid), Cilt 8, 1. Basım, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk, **Hilyetü'l-Evliyâ' ve Tabakâtü'l-Asfiyâ'**, Cilt 10, 1. Basım, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1409/1988.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk, **Ma'rifetü's-sahâbe**, (Thk. Adıl b. Yusûf el-Ğezzâzî), 1. Baskı, Cilt 7, Riyâd: Darü'l-Vatan li'n-Neşr, 1419/1998.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk, **el-Müsnedü'l-Müstahrec ale'l-Buhârî**, (Thk. M. Hasan İsmâil), Cilt 4, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Ebû Yûsuf, Yakub b. İbrâhim b. Habîm el-Ensârî, **Kitâbu'l-Asâr**, (Tsh. Ebû'l-Vefâ), Kahire: İhyau'l-Maarif'n-Nu'maniyye, 1355/1936.
- Eco, Umberto (ed.), **Antik Roma**, Leyla Tonguç Basmacı (çev.), 1. Basım, İstanbul: Alfa Basım, 2021.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn, **Sahihu Süneni Ebî Dâvûd**, 1. Baskı, Cilt 7, Kuveyt: Muessesetu Ğerrâs, 1423/2002.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn, **Sahihu Sünen-i İbn Mace**, Riyad, Mektebetü'l-Ma'rif, 1417/1997.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn, **Sahihü't-Terğib ve't-Terhib**, 5.Baskı. Riyad: Mektebetü'l-Ma'rif, 2000.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn, **Sahihu Sünen't-Tirmizi**, 1.Baskı. Mektebetü't-Terbiyyetü'l-Arabi, 1988.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn, **İrvaü'l-Ğalil fi Tahrici Ehadisi Menarü's-Sebil**, Cilt 9, 3. Baskı, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmi, 1405/1985.

- Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn, **Silsiletü'l-Ehâdîssi'z-Za'îfe ve'l-Mevzû'a ve Eseruhe's-Seyyi'ü fi'l-Ümme**, Cilt 14, 1. Baskı, Riyad: Daru'l-Ma'rife, 1412/1992.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn, **es-Silsiletu'l-Ehâdîsi's-Sahihâ**, Riyad: Mektebetü'l-Ma'rif, 2008.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî, **Tehzibü'l-Lüga** (Thk. Muhammed Avd Merab), Beyrut: Darü İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1. Basım, Cilt 8, 2001.
- Fadlullah, Muhammed Hüseyin, **İslâmî Açından Kadın Sorunu**, Ali Kaya (çev.), 3. Baskı, İstanbul: Ağaç Yay., 2005.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, **Besâ'iru Zevi't-Temyîz fi Letâ'ifi'l-Kitâbi'l-'Azîz**, Cilt 6, 3. Basım, Kahire: el-Meclisü'l-'Alâ li-Şûûni'l-İslamiyye, 1416/1996.
- Freeman, Charles, **Mısır, Yunan ve Roma – Antik Akdeniz Uygarlıkları**, Suat Kemal Angı (çev.), Ankara: Dost, 2003.
- Friedell, Egon, **Mısır ve Antik Yakınoğu'nun Kültür Tarihi**, Ersel Kayaoğlu (çev.), Ankara: Dost, 2006.
- Garaudy, Roger, **İslâm ve İnsanlığın Geleceği**, Cemal Aydın (çev.), İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2016.
- Gazâlî, Muhammed, **Kazaye'l-Mer'e Beyne't-Tekalîdi'r-Rakideti ve'l-Vâfide**, Daru'ş-Şurûk, Ts.
- Görmez, Mehmet, **Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu**, 4. Baskı, Ankara: Otto Yay., 2014.
- Ėaryânî, Sâdık Abdurrahman, **Tahkîku Nusûsi't-Türâs fi'l-Kadîm ve'l-Hadîs**, 1. Basım, Beyrut: Daru İbn Hazm, 2006/1427.
- Hâkim en-Neysabûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, **Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadîs**, Beyrut: el-Mektebetü't-Ticârî, (Thk. Muazzam Hüseyin), Medine, 1397/1977.
- Hâkim en-Neysabûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, **Müstedrek**, (Thk. Mustafa Abdulkadir Atâ), Cilt 4, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.

- Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit, **el-Fakîh ve'l-Mütefakkih**, Cilt 2, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1980.
- Heysemî, Nureddin, **Buğyetu'l-Bahis an Zevâidi Müsnedi'l-Hâris b. Ebî Usâme**, (Thk. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bakirî), Cilt 2, 1. Baskı, Medine: Merkezu Hizmetü's-Sünne ve's-Sîretü'n-Nebeviyye, 1413/1992.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, **el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb**, (Thc. ve Tsh. Adil Mürşit), 1. Baskı, Amman: Daru'l-İlm, 1423/2002.
- İbn Adîy, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, **el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl** (el-Kâmil fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl / el-Kâmil fî Ma'rifeti'd-Du'afâ' ve'l-Metrûkîn mine'r-Ruvât / el-Kâmil fî ma'rifeti du'afâ'i'l-muhaddisîn), (Thk. Yahya Muhtar Ğezavî), Cilt 7, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1409/1988.
- İbnu'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, **Ârizatü'l-Ahvezî**, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-Alemiyye, Ts.
- İbn Asâkîr, Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetullah, **Târîhu Dimeşk**, (Thk. Muhibuddin Ebû Saîd Ömer b. Ğarame el-Amravî), Cilt 80, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Battâl, Ebû'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî, **Şerhu İbn Battâl 'âlâ Sahihi'l-Buhârî**, (Thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahîm), 3. Baskı, Cilt 10, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- İbn Cemâa, Ebû Ömer İzzüddîn Abdülazîz b. Muhammed b. İbrâhîm el-Kinânî el-Hamevî, **Hidâyetü's-sâlik ile'l-Mezâhibi'l-Erba'a fî'l-Menâsik (el-Mensekü'l-Kebîr, el-Menâsikü'l-Kübrâ 'alâ Mezâhibi'l-Erba'a)**, (Thk. Nureddin İtr), Cilt 3, Beyrut: Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 1414/1914.
- İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzî, **ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn**, (Thk. Abdulah el-Kadî), Cilt 3, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406.
- İbn Dakîkul'îd, Ebû'l-Feth Takıyyüddîn Muhammed b. Alî b. Vehb el-Kuşeyrî el-Kûsî, **İhkâmü'l-Ahkâm şerhu 'Umdeti'l-Ahkâm**, Beyrut: Daru'l-Cîl Yay., 1995.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî, **Cemheratü'l-Luga**, (Thk. Remzi Münir Be'lebeki), 1. Basım, Cilt 3, Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayin, 1407/1987.

- İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahman er-Râzî, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, 1. Basım. Beyrut: Dârü İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1952/1271.
- İbn Ebî Hayseme, Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme, **et-Tarihü'l-Kebîr/ Tarihu İbn Ebî Hayseme**, 1. Basım, (Thk. Selah b. Fethî Hilâl), Kahire: el-Farûku'l-Hâdise, 2006.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbrâhim el-Kûfî, **el-Musannefi'l-Ehâdis ve'l-Asâr**, Cilt 3, (Thk. Kemâl Yusûf el-Hut), Beyrut: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989.
- İbnu'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, **el-Kâmil fi't-Tarih**, 1. Basım, (Thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-Arabî, 1997.
- İbnu'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, **Üsdü'l-Ğabe**, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1409/1989.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fadl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed, **Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahihi'l-Buhârî**, Cilt 13, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1379/1960.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fadl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed, **Lisânü'l-Mîzân**, (Thk. Dairetu'l-ma'rifetu'n-nizamiyye), 3. Baskı, Cilt 7, Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1406/1986.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fadl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed, **en-Nüket ala Kitabi İbni's-Salah**, (Thk. Bey' b. Hâdî Umeyr), Riyad: Daru'r-Râye, 1408/1988.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fadl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed, **el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe**, (Thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd. Ali Muhammed Muavved), 1. Basım, Cilt 8, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fadl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed, **Tabakâtu'l-Müdellesîn**, (Thk. Asım b. Abdillâh), Ammân: Mektebetü'l-Menâr, 1983.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fadl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed, **Takrîbu't-Tehzîb**, Cilt 1, (Thk. Muhammed Avâme), Suriye: Darü'r-Reşîd, 1986/1406.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, **Tağlîku't-Ta'lîk (Ta'lîku't-Ta'lîk)**, (Thk. Abdurrahman Musa el-Kazâkî), Beyrut: Dâru Ammâr, 1995.

- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fadl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed, **Tehzîbü't-Tehzîb**, 1.Basım, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1985.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Mu'az b. Ma'bed et-Temimî ed-Darimî el-Büstî, **Meşahîr Ulemai'l-Emsar ve A'lami Fukehai'l-Aktar**, (Thk. Marzuk Ali İbrahim), 1. Basım, Darü'l-Vefa, 1991.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, **Sahihu İbn Hibbân**, (Thc. ve Tlk. Şuayb el-Arnaut), Cilt 9, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1412/1991.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Mu'az b. Ma'bed et-Temimî ed-Darimî el-Büstî, **es-Sikat**, Cilt 9, 1.Basım, (Thk. Seyyid Şerefüddin Ahmed), Daru'l-Fikr, 1395/1975.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî, **Şürûtü'l-E'immeti's-Sitte**, (Thk. Abdulfettah Ebû Gudde), Beyrut: yy. 1404/1984.
- İbn Kesîr, İmâduddîn Ebû'l-Fidâ İsmail İbn Ömer, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Cilt 14, (Thrc. Muhammed Büyûtî, Abdullah el-Miñşâvî, Muhammed Rıdvan Minha), Kahire: Mektebetü'l-İman, Ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvînî, **Sünenü İbn Mâce**, (Thk. Muhammed Fuad Abdalbaki), Dârü'l-İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 1975.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvînî, **Sünenü İbn Mâce**, (Thk. Şuayb el-Arnâvût, Âdil Mürşid, Muhammed Kâmil Karabellî, Abdullatîf Harzullâh), Cilt 5, Dârü'r-Risâle, 1430/2009.
- İbn Ma'în, Ebû Zekerîya Yahya b. Ma'în b. 'Avn b. Ziyad b. Bistâm b. Abdurrahman el-Bağdadî, **Tarih-ü İbn Ma'în**, 1. Basım, (Thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf), Mekke: Camiatü Melik Abdilazîz, 1399/1979.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, **Lisânü'l-Arab**, Cilt 15, 1. Basım, Beyrut: Daru Sadr, Ts.
- İbn Mencûye, Ahmed b. Ali b. Muhammed b. İbrahim Ebû Bekr İbn Mencûye, **Ricalu Sahih-i Müslim**, 1. Basım, (Thk. Abdullah el-Leysî), Cilt 2, Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1407.

- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdirrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî, **Şerhu İlelü't-Tirmizî**, (Thk. Nureddin Itr), Cilt 2, Daru'l-Melah, 1398/1978.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid**, (Thk. Ferid Abdülaziz el-Cindiyy), Cilt 4, Daru'l Hadis, Kahire, 1425/2004.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd, **et-Tabakatü'l-Kübra**, (Thk. Muhammed Abdulkadir 'Ata), Cilt 8, 1. Basım, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbn Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdurrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, **Mukaddimetü İbni's-Salâh fî Ulûmi'l-Hadîs**, (Thk. Abdullah el-Minşâvî), Kahire: Daru'l-Hadis, 1431/2010.
- İclî, Ebû'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Salîh el- İclî el-Kûfî, **Târihu's-Sikât**, (Ma'rifetü's-sikât min Ricâli Ehli'l-'İlm ve'l-Hadîs ve mine'd-Du'afâ' ve Zikru Mezâhibihim ve Ahbârihim), (Thk. Abdülâlîm Abdülazim el-Bistevî), 1. Basım, Medine-i Münevvere-Suudi Arabistan: Mektebetü'd-Dar, 1985/1405.
- Kadı İyâz, Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, **İkmâlü'l-Mu'lim bi-Fevâ'id (fî Şerhi Sahih)i Müslim**, (Thk. Dr. Yahya İsmâîl), Cilt 8, Mısır: Daru'l-Vefa, 1419/1998.
- Kamacı, Fatimatüz Zehra, **"Aişe bnt Talha"**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 49, İstanbul, 2015.
- Karadavî, Yusuf, **Çağdaş Meselelere Fetvalar**, Harun Ünal (çev.), Cilt 7, İstanbul: Ravza Yay., Ts.
- Kasımî, Muhammed Cemâluddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî, **Kavâ'idü't-Tahdîs min Funûni mustalahi'l-Hadîs**, (Thk. ve Tlk. Mustafa Şeyh Mustafa), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Naşirûn, 1. Baskı, 1425/2004.
- Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, **İrşâdü's-Sârî li-Şerhi Sahihî'l-Buhârî**, Cilt 10, 7. Baskı, Mısır: Matbaatu'l-Kübâ el-Emîriyye, 1323/1905.
- Kelâbâzî, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Buhârî el-Kelâbâzî, **Ricâlu Sahihî'l-Buhârî** (el-Hidâye ve'l-İrşâd fî Ma'rifeti Ehli's-Sika ve's-Sedâd Ellezîne Ahrece Lehümü'l-Buhârî fî Câmî'ih), (Thk. Abdullah el-Leysî), 1. Basım, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1407.

- Kitto, H. D. F., **Yunanlar**, Ayşegül Yurdaçalış (çev.), İstanbul: Alfa, 2017.
- Kocabaş Atılğan, Duygu, Antik Yunan'da Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsili, **Yedi: Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi**, Yaz 2013, sayı: 10.
- Koçyiğit, Talat, **Hadis Tarihi**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Koçyiğit, Talat, **Hadis Usulü**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 8. Baskı, 2009.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, **el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an**, (Thk. Hişâm Semîr el-Buhârî), Riyad: Daru Alemi'l-Kütübi, 2003/1423.
- Kutub, Seyyid, **Fizilali'l-Kur'an**, 1. Baskı, Kahire: Daru's-Şuruk, 1423/2003.
- Kuzudişli, Bekir, **Hadis Tarihi**, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2017.
- Martı, Huriye (edt.), **Hadislerle Evlilik**, 3. Baskı, Ankara: TDV, 2020.
- Mevduğî, Ebû'l-Â'lâ, **Hicab**, 13. Baskı, Harun Ünal (çev.), İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014.
- Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecduddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd, **el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr**, (Thk. Abdullâh el-Minşâvî), Cilt 2, Kahire: Daru'l-Hadıs, 1430/2009.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf, **Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Rical**, (Thk. Beşar 'Avad Ma'ruf), Cilt 35, 1. Basım, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Muzhirî, Muzhiruddin el-Hüseyn b. Mahmud b. el-Hasan ez-Zeydânî, **el-Mefâtih fi Şerhi'l-Mesâbih**, (Thk. Nureddîn Tâlib), Cilt 6, Kuveyt: Daru'n-Nûr, 1433/2012.
- Mübârekfurî, Ebû'l-Ali Muhammed Abdurrahman b. Abdirrahim, **Tuhfetü'l-Ahvezî**, el-Mektebetü's-Selefiyye, 1965.
- Moğultay, Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikr, **İkmâlü (Zeyl 'âlâ) Tehzîbi'l-Kemâl**, (Thk. Ebû Aburrahmân Âdil b. Muhammed, Ebû Muhammed Usame b. İbrâhîm), Cilt 12, 1. Basım, el-Fârûk'l-Hadise, 1422/2001.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, **Sahihü Müslim**, (Thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki), Cilt 5, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, yy. , 1991.
- Nasîf, Fatıma Ömer, **Hukuku'l-Mer'eti ve-Vacibatüha fi-Dev'i'l-Kitâbi ve's-Sünne**, 3. Basım, Cidde: Mektebetü Daru Zehran, 1997/1418.

- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Alî, **Sünenu'n-Nesâî (el-Müctebâ/el-Müctenâ)**, (Thk. Abdulfettah Ebû Ğudde), Haleb: Mektebetü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, 1414/1994.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Alî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, (Thk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, **İrşâdü Tüllâbi'l-Hakâik**, (Thk. Nureddin İtr), 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1411/1991.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, **Tehzibü'l-Esmai vel-Luğa**, Cilt 4, (Thk. Mustafa Abdülkadir Ata), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Ts.
- Özafşar, Mehmet Emin, **Hadisi Yeniden Düşünmek**, 3. Baskı, Ankara: Otto Yay., 2015.
- Polat, Salahattin, **Hadis Araştırmaları**, İnsan Yay. İstanbul, Ts.
- Polat, Selahattin, **Metin Tenkidi**, M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 2015.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal, **el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân**, (Thk. Muhammed Halîl Aytanî), 4. Baskı, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1426/2005.
- Roberts, J. M, **Dünya Tarihi**, İdem Erman (çev.), Cilt 2, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2011.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, **Min Künuzi's-Sünne**, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, Ts.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, **Nebevî Sünnet**, Muammer Bayraktutar (çev.), İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, **Revâiu'l-Beyân Tefsîru'l-Ayatı'l-Ahkâm mine'l-Kur'ân**, Cilt 2, Beyrut: Daru'l-Fikr, Ts.
- Safâü'l-Adevî, Ahmed, **İhdaü'd-Dîbâce bi-Şerhi Süneni İbni Mace**, Daru'l-Yakîn, Ts.
- San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl, **Sübülü's-Selâm fî şerhi Bulûği'l-Merâm**, 4. Baskı, Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1379/1960.
- San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl, **et-Tenvîr şerhu Câmi'i's-Sağîr**, (Thk. Muhammed İshâk, Muhammed İbrâhîm), Cilt 11, 1. Baskı, Riyad: Mektebetu Daru's-Selâm, 1432/2011.
- Savaş, Rıza, **Râşid Halifeler Devrinde Kadın**, İstanbul, Ravza Yayınları, 1996.

- Seharenfurî, Halîl b. Ahmed b. Mecîd, **Bezlü'l-Mechûd**, (Tlk. Zekeriyya b. Yahya el-Kandehlevî), Cilt 20, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Alemiyye, Ts.
- Sehavî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed, **Fethu'l-Muğîs bi-Şerhi Elfiyyeti'l-Hadîs**, (Thk. Abdurrahman Muhammed Osman), 2. Basım, Medine: Mektebetü's-Selefiyye, 1388/1969.
- Sindî, Ebü'l-Hasen el-Hanefî, **Süneni İbn Mace bi-Şerhi'l-İmam es-Sindî**, (Tlk. İmam Busîrî, Thc. ve rakamlandırma Şeyh Halîl Me'mûn Şîhâ) 1. Basım, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1416/1996.
- Subkî, Ebü Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi, **Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-Kübrâ**, (Thk. Mahmûd Muhammed et-Tanahî ve Abdulfettâh Muhammed el-Huluv), Cilt 10, Daru Hicr, 1413/1992.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî, **Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî**, (Thk. Ebü Kuteybe Nazr Muhammed el-Fariyâbî), Cilt 2, Riyad: el-Mektebetü'l-Kevser, 1415/1994.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, **et-Tevşîh Şerhu'l-Cami'i's-Sahih**, (Thk. Rıdvan Cami' Rıdvan), Cilt 9, 1. Baskı, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1419/1998.
- Şâfiî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-, **el-Ümm**, Cilt 7, Bulak: Dârü's-Şa'b, 1321-1326/1903-1908.
- Şahin, Kâmil – Toprak, Salih, **Kültürel ve Dinsel Perspektifte Kadın Kimliği**, Ankara: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish 11/18 Fall 2016, (p. 203-214).
- Şakir, Ahmed Muhammed, **el-Bâisu'l-Hasîs Şerhu İhtisârı Ulûmi'l-Hadîs**, (Thk. Ali Abdülhamid el-Çelebi), Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1996.
- Şemsüddîn ed-Dâvûdî, Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Mısırî, **Tabakâtü'l-Müfessirîn**, Cilt 2, 1. Basım, Beyrut: Darul-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Şemsuddin el-Hanbelî, Muhammed b. Ahmed b. Abdilhadi, **Tenkihu't-Tahkîk fî Ehâdîsi't-Ta'lik**, (Thk. Sami b. Muhammed b. Câdullâh ve Abdülaziz b. Nasır el-Habânî), Cilt 5, Riyad: Edvau's-Selef, 1428/2007.
- Şevkânî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî, **Neylü'l-Evtar Şerhi Münteka'l-Ahbar**, (Thk. Esamu'd-din Sebabetî), Mısır: Dârü'l-Hadis, 1993.

- Şirazî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şirâzî, **Tabakatü'l-Fükaha**, 1. Basım, (Thk. İhsan Abbas), Beyrut-Lübnan: Darü'r-Râidi'l-Arabî, 1970.
- Tabatabai, Muhammed Hüseyin, **İslâm'da Kadın (Zen der İslâm)**, Mustafa Yalçın (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Kevser Yayıncılık, 2018.
- Taberi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezid el-Âmüli et-Taberi el-Bağdâdi, **Camiü'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'ân-ı Kerîm**, (Thk. Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki), Cilt 25, Hicr Yay, Ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezid el-Âmüli et-Taberi el-Bağdâdi, **Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk**, (Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm), Cilt 11, 2. Baskı, Beyrut: 1967.
- Tahhân, Mahmût, **Usulu't-Tahrîc ve Dirâseti'l-Esânîd**, Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 3. Basım, 1417/1996.
- Tahirî, Habibullâh, **Meşâkilü'l-Üsre ve Turûki Halliha**, 2. Basım, Beyrut: Daru'l Hadî, 2003/1424.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid b. Muhammed, **Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn**, (Thk. Refik el-Acem ve Ali Dahruc), 1. Basım, Cilt 2, Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1417/1996.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî, **el-Cami'**, Beyrut: Dârü'l-Garabi'l-İslâm, 1988.
- Uğur, Mücteba, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, TDV, Ankara, 1992.
- Uğur, Mücteba, **Hadis İlimleri Edebiyatı**, 1. Basım, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Vellvî, Muhammed b. Ali. b. Âdem b. Mûsâ el-İsyûbî, **Zahiret'l-Ukbâ fî Şerh'l-Müctebâ**, 1. Baskı, Mekke: Dâr Âl-Burûm,1424/2003.
- Yıldırım, Enbiya, **Hadiste Metin Tenkidi**, 2. Baskı, Rağbet Yay., İstanbul, 2014.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî, **Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, (Thk. Dr. Abdülaziz Matar), Cilt 40, 2. Basım, Kuveyt: Daru'l-Hidaye, 1414/1994.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz et-Türkmânî, **el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâye fi'l-Kütübi's-sitte**, (Thk. Muhammed Avvâme, Amed Muhammed Nemir el-Hatîb), 1. Baskı, Cidde: Daru'l-Kible, 1413/1992.

- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz et-Türkmânî, **el-İber fi Haberi men Ğaber**, (Thk. Ebû Hâcir es-Sâid), Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Ts.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz et-Türkmânî, **Mîzânü'l-İ'tidal**, 1. Basım. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1963.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymaz et-Türkmânî, **el-Muğnî fi'd-Du'afâ'**, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz et-Türkmânî, **Siyerü A'lami'n-Nübelâ**, (Thk. Şuayb el-Arnaût), 3. Basım. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz et-Türkmânî, **Tarihü'l-İslâm ve Vefayati'l-Meşahîr vel-A'lam**, Cilt 37, el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Ts.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz et-Türkmânî, **Tezkiretü'l-Huffaz**, (Thk. Zekeriyâ Umeyrât), Cilt 4, 1. Basım, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998/1419.
- Zeydân, Abdülkerim, **el-Medhâl li Dirâseti's-Şerîati'l-İslâmiyye**, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Naşirûn, 2020.
- Zirkilî, Hayrüddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Faris ez-Zerkelî ed-Dimeşkî, **el-Alâm**, 15. Basım, Darü'l-İlm li'l-melayinî, 2002.
- Zübeyrî, Ebû Abdillâh el-Mus'ab b. Abdillâh, **Kitabu Nesebi Kureys**, 3. Basım, Kahire, 1982.
- Zühaylî, Vehbe, **el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuh**, Cilt 11, Dimeşk: Daru'l-Fikr, 1422/2002.
- Zühaylî, Vehbe, **et-Tefsiru'l-Münîr fi'l-Akideti ve's-Şerîati ve'l-Menheci**, Cilt 30, 10. Baskı, Dimeşk: Daru'l-Fikr, 1430/2009.